

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԸ

Գաղսային ուղեցույց

Մարտին Ս. Աղամյան

Դանիել Բլիս Կրստր

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԸ

Գաղսային ուղեցույց

ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՐՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԴՀԱՆՍՈՒՄ

Մենք բոլորս կենդանական աշխարհի մի մասն ենք, փոխադարձաբար կապված ենք և ինչ-որ չափով կախված իրարից: Պահպանություն և կարեկցանք ունեցող շրջամիջ մարդկանց դարձնել է դաժանություն և դաժանություն նույնիսկ այն կենդանիների կյանքը, որոնց առանձնահատուկ օգտակարությունը կենդանական աշխարհի համար անբողջադեպ չեն հասկանում: Հարկ է նշել, որ մարդկության զարգացման հեռանկարի շեղումներից թռչուններն այն ուժեղագույն լակերն են, որոնց լակերությունն արդարացված է նրանց գործնական, հոգևոր և մշակութային օգտակարությամբ: Բացի մեզ դարձած մեծ վայելիք, թռչուններն ունեն ռազմա-այլ հասկանիչներ, որոնցով մեծագույն օգուտ են բերում անբողջ մարդկությանը: Բնությունը վարձատրության կլիմի Հայաստանին թռչնաշխարհի դաժանաման, լակերանման և հնարավորության դեղմուն վերականգնման համար: Հայաստանի միջազգային կապերը կարգադրման, եթե նա այլ ազգերին հավասար դարձավորություն վերցնի՝ լակերանելու իր արժանաբար թռչնաշխարհը, մասնավորապես այն շեղումները, որոնց կարգավիճակն այս ուղեցույցում նշված է որդես անհետացման վստահի ենթակա, խոցելի, անորոշ կամ բնաջնջված: Կառավարման և ուղեգնային ծրագրերի հաստատումը հնարավորություն կընձեռի աղանդելու առավելագույն թվով շեղումների դաժանությունը, կերպարավորի թռչունների՝ որդես ցրակա միջավայրի առողջացման ցուցիչների, վնասատուների և սննդի վերահսկիչների դերը: Թռչունները՝ որդես ցրակա միջավայրի ցուցիչներ, կարող են ռազմադի ազդանշան հանդիսանալ սննդի դաժանների կամ կլիմայի փոփոխություն առաջացնող ինչդես բնական, այնդես էլ արհեստական աղետների դեղմուն, բացահայտել թունափմիկաներով աղետվածությունը, որի հետևանքով տեղի է ունենում կենսամիջավայրի անկանխատեսելի կորուստ: Թռչունների առանձին շեղումներ կան, որոնք, վնասելով ու ոչնչացնելով բերքը, դարձնաբար սղառնալի են ստեղծում մարդու համար, սակայն մարդու ողջամիջ ու բարի կամի դեղմուն այս խնդիրները կարող են փոխադարձ լուծվել թե մարդու և թե թռչունների համար: Թռչունների նկատմամբ միջազգային հսկայական հետաքննությունը կարող է նկատելիորեն զարգացնել զբոսաբերությունը Հայաստանում, և այցելուների աճող թիվն ու հետաքննությունը կուսական բնության նկատմամբ անհրաժեշտ է դարձնել կառավարելի, ֆանի որ այն կարող է ունենալ վնասակար հետևանքներ: Ինչ վերաբերում է թռչուններին, մարդկանց հետ գոյակցելու և առավելագույնս օգտակար լինելու համար նրանք կարիք ունեն դաժանված լինելու՝ ոչնչացումից, իրենց կենսամիջավայրի անխնա ավերումից, միջավայրի այն նույն աղետվածությունից, որով ախտահարվում են նաև մարդիկ: Շատ երկրների կառավարություններ խրախուսում են այս ինֆոմատիկ կենդանիների լակերանությունը, թռչունները հոգևոր լիցք են հաղորդում կերպարվեստի, գրականության, երաժշտության, կրոնի հարսացմանը, և յուրաքանչյուր երկրի բնակչության բարեկեցության գրավականն են: Տարբեր նախարարություններ, օտարազգի խմբեր և անհատներ դարձավոր են համագործակցել՝ լակերանելու համար հանրադարձության թռչնաշխարհը՝ հանուն ներկա և աղաքա ֆաղաբացիների բարձրության: Ամեն ջանք դեմ է գործադրել՝ ֆաղաբերելու նման բնադաժան խմբերի ստեղծումը, որոնք դեմ է միավորվել կառավարության հետ՝ լակերանելու այս ինֆոմատիկ բնական հարսությունը: Այն առանձնահատուկ հաճույքը և գործնական արժեքը, որ թռչունները կարող են ռազմա-այլ, դարձնում են նրանց մեր երկրի և նրա աղաքայի կարևոր ու թանկարժեք մասը:

«Թռչունները միջավայրի լակմունն են: Եթե ինչ-որ մի բան դուրս է հավասարակշռությունից, նրանք ռազմա-արագ բացահայտում են այն»:

Ողջեր Թորի Փիթերսոն
Մարդ, որը Ամերիկան դարձրեց թռչուններ դիտողների երկիր:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԸ

Դաշտային ուղեցույց

Մարտին Ս. Ադամյան

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիա
Կենդանաբանության ինստիտուտ
Երևան, Հայաստան

Դանիել Բլեն Կրստեր

Սյուլենբերգի համալսարան, կենսաբանության ֆակուլտետ
Ալենթաուն, Փենսիլվանիա, ԱՄՆ

Հրատարակիչ՝ Հայաստանի ամերիկյան համալսարան
Կալիֆոռնիայի համալսարանի գործակից

Տպագրված է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում

Այս գիրքը 1997 թվականին առաջին անգամ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի կողմից անգլերենով հրատարակված
A Field Guide to Birds of Armenia
գրքի փոփոխված տարբերակն է:

Հեղինակային իրավունք © 2000 Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի կողմից

բոլոր իրավունքները պահպանված են:

Գրքի ցանկացած մասի վերահրատարակումը առանց գրավոր թույլտվության արգելված է:

Հայաստանի ամերիկյան համալսարան կորպորացիա
ISBN: 0-9657429-5-4

Կոնգրեսի գրադարանի ֆարսդարանի ֆարսի համարը 99-073741

181555

2504836510

Հրատարակիչ՝ Հայաստանի ամերիկյան համալսարան
Կալիֆոռնիայի համալսարանի գործակից

300 Լեյֆայդ փողոց, 4-րդ հարկ
Օֆլենդ, Կալիֆոռնիա 94612, ԱՄՆ

Հայաստան, Երևան 375019
Քաղաքային 40

Այս գրքից ստացված հասույթը կտրամադրվի Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի բնապահպանության և միջավայրի կառավարման ծրագրերին

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- 2 Թռչունների դահդանության կարևորությունը Հայաստանում
3 Տիտղոսաթերթ
7 Մասնակիցներ
8 Երախսագիտության խոսք
10 Գրականություն
11 Երկու խոսք
14 Նախաբան
16 Թռչնաբանության զարգացումը Հայաստանում
22 Թռչունների հնային վայելելու մի սրսաբաց հրավեր
24 Ներածություն
26 Թռչունների ճանաչման հիմունքները
27 Թռչունի գծադասկերային կառուցվածքը
28 Թռչունների հիմնական առանձնահատկությունները
33 Կենսամիջավայրը
34 Ինչ կա այս գրքում
37 Սարքավորումներ
38 Ինչդեռ կատարել դառնալից գրառումներ
39 Հայաստանի թռչունների դասակարգումը
40 Հասուկ ուժադրության արժանի տեսակների մեկնաբանում
    Key to Species of Special Concern
41 Նկարագրությունների ու դասկերագարողությունների մեկնաբանում
42 Նկարագրություններ ու դասկերագարողություններ
164 Օգտագործված տերմինների բառացանկ
166 Հայաստանի ամերիկյան համալսարան
169 Սոխակ Արագիլի ավանդազրույցը
170 Գիտական անվանումների ցուցակ
    Index of Scientific Names
174 Անգլերեն անվանումների ցուցակ
    Index of English Names
178 Հայերեն անվանումների ու գրանցումների ցուցակ
178 Գրանցումների ու հայերեն անվանումների ցուցակ
182 Նշումներ
183 Հայաստանի թռչունները դաշտային ուղեգրույցի անգլերեն
    սարքերակի համառոտագիրը
    Summary of English Version of *A Field Guide to Birds of Armenia*

ՀԱՐԳԱՆԻ ՏՈՒՔ ՍԱՐԳԻՍ ՀԱԿՈՔՅԱՆԻ՝ ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՆԱՍԵՐԻՆ ԵՎ ԳԱՂԱՓԱՐԱՊԱՇՏԻՆ

ՀԱՄԱՅՆ ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՏԻ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ ՑՈՒՑԱԲԵՐԱԾ ԵՎ ԿՐԻՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՋԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Այս դաճային ուղեցույցը Սարգիս Հակոբյանի նախածնունդային և ինճասիտ մտադրած արգասիքն է: Նա հսկայական ջանք ու տաղանդ է ներդրել զրբի հրահարակությունն իր ավարտին հասցնելու համար: Ուղեցույցի լույս ընծայման նողասակով Սարգիս Հակոբյանը այլոց օգնությամբ կազմակերպել է միջազգային մի խումբ, որի ֆինանսական օժանդակության համար նվիրաբերել է մեծաքանակ միջոցներ: Սարգիս Հակոբյանը ամենասարբեր մակարդակների աշխատանքներ է կատարել՝ սկսած ամենադարձից և ամենածանձրալիից մինչև ամենաբարձր և մտավոր մեծ կարողությունն ղախանջողը: Գլխավոր շարժիչ ուժը հենց ինքն է՝ Սարգիս Հակոբյանն էր, որը կառավարում և ուղղություն էր տալիս խմբի ողջ գործունեությանը՝ միևնույն ժամանակ աղախովելով առավելագույն հսկողություն, որի հիմնական նողասակն էր՝ ունենալ հնարավորինս բարձրակարգ մի հրահարակություն: Այս ամենի արդյունքում ծնունդ է առել մի աշխատություն, որն արժանացել է միջազգային ճանաչման և մեծարման: Այս դաճային ուղեցույցը աշխարհին ընծռել է Հայաստանի հմայրը՝ նոր ձևով զնահատելու հնարավորություն, իսկ Հայաստանին՝ նոր միջոցներ՝ թռչունների օրինակով արժևոտելու, ճանաչելու ու ղախողանելու իր իսկ բնական հարսությունները ներկա ու գալիք սերունդների համար: Հայաստանը փոքր երկիր է՝ դյուրաբեկ բնական հարսություններով, և հեճաբար միայն իմաստուն ժողովուրդը կարող է գիտակցել այս անփոխարինելի բնական հարսությունների ղախողանման կարևորությունը: Այս միջոցներից ավելի մեծ ի՞նչ ընծա կարելի է մատուցել մի երկրի ու նրա բնակիչներին՝ դրա հեճ մեկտեղ խոստանալով ղախողանել այն, ինչը մարդկանց հեճագա առողջության և գոյաճևման գրավականն է:

Մարտին Ս. Աղամյան
Դանիել Քլեմ Կրստր

Jan Wilczur

ՎԱՅՐԻ ՀՆԴԱՅՆԱԿ (ՈՒԼԱՐ)
CASPIAN SNOWCOCK

Ծրագրի վարչական հովանավորներ

Հարություն Արմենյան՝ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի նախագահ
Միհրան Աղաբաբյան՝ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի տասվավոր նախագահ
Դոնալդ Ֆուլեր՝ Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի վարչական սնօրեն

Հայաստանի պեսական հովանավորներ

Ֆադեյ Սարգսյան՝ Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ
Սերգեյ Մովսիսյան՝ ԳԳԱ կենդանաբանության ինստիտուտի սնօրեն

Ծրագրի գործադիր սնօրեն

Սարգիս Հակոբյան (ԱՄՆ)

Ծրագրի սնօրենի օգնական և գանչապահ

Ջորջիա Հարիթոն (ԱՄՆ)

Գլխավոր հեղինակ

Մարտին Ս. Ադամյան (Հայաստան)

Գիտ. ղեկավար, խմբագիր, հեղինակ

Դանիել Զլեն Կրստեր (ԱՄՆ)

Հայկական նախագծի կառավարիչ

Լևան Մ. Ջանոյան (Հայաստան)

Միջազգային նախագծի կառավարիչ

Պիտեր Գ. Սենգեր (ԱՄՆ)

Հեճազոսողների հայկական խումբ

Մարտին Ս. Աբելյան
Կարեն Աղաբաբյան
Վասիլ Յ. Անանյան
Վարդգես Շ. Հակոբյան
Մկրտիչ Մարեգաստարյան
Բերս Ա. Մարտիրոսյան

Խմբագիրներ/հեճազոսողներ

Տանյա Ի. Բրեյ (ԱՄՆ)
Մամիկոն Գ. Ղասաբյան (Հայաստան)
Ջոն Լ. Մադեման (ՄԹ)
Ջեյսոն Ռ. Սաուլս (ԱՄՆ)

Հեճազոսողների կամավոր խումբ

Վալերի Ա. Բուզուն (Ռուսաստան)
Ջեյմս Ի. Միլեթ (ՄԹ)
Ալեքսանդր Ս. Ռուբցով (Ռուսաստան)
Ջեյմս Սիդլ (ՄԹ)
Մարտին Ս. Սկոտ (ՄԹ)
Ալեքսանդր Վ. Սոլոխա (Ռուսաստան)
Կարեն Սողոկինց (ՄԹ)
Ջես Վիլկինսոն (ՄԹ)
Ջոն Օ՛Սալիվան (ՄԹ)

Հայերեն քարգմանության խմբագիր

Հովհաննես Զաֆարյան (Հայաստան)

Թարգմանիչ-հեճազոսող

Յուրի Ժարիկով (Ռուսահինա)

Հայերեն գլխավոր քարգմանիչ

Սիրարիի Քեհյայան (Հայաստան)

Թարգմանիչներ

Լյուբա Վ. Բալյան (Հայաստան)
Հելեն Հակոբյան (ԱՄՆ)
Թագուհի Ս. Պետրոսյան (Հայաստան)

Գործավար

Սիլվա Ադամյան (Հայաստան)

Համակարգչային ապահովման սնօրեն

Ջեֆ Հակոբյան (ԱՄՆ)

Նկարիչներ (ՄԹ)

Ռոբերտ Գիլմոր՝ նկարչական խմբի ղեկավար

Դ. Ի. Ս. Վոլաս՝ խորհրդատու

Նորման Առլոթ
Քլայվ Բայերս
Հիլարի Բրըն

Ջոն Գեյլ
Ջոն Դեյվիս
Յան Լյուինգթոն

Մարտին Հալամ
Դեյվ Լըրնի
Քրիս Ռոուզ

Յան Վիլցուր
Ջոն Բոֆու

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔ

Մենք անչափ դարձաքան ենք և շնորհակալ բազմաթիվ հանրահայտ դաժնային ուղեցույցների հեղինակներին, նկարիչներին, մեկենասներին և հրատարակիչներին, որոնք ուղղություն սվեցին մեր գործադրած ջանքերին: Մենք սովորեցինք և օգտագործեցինք այն, ինչ ըստ մեզ լավագույնն էր այս ուղեցույցը ավարտուն և ամբողջական դարձնելու համար: Մրանցից առավել բացառիկները, որ հասկալալի օգտակար եղան, թվարկված են «Գրականություն» բաժնում (էջ 10): Մենք առանձնապես շնորհակալ ենք հանգույցալ Ռոջեր Թ. Փիթերսին, որը հաստատեց ցուցիչ գծերի օգտագործումը նկարագորդումներում՝ շեշտելու համար թոչունների կարևոր, որոշիչ հասկանիչները: Մենք շնորհակալ ենք Ֆիլադելֆիայի Բնական գիտությունների ակադեմիայի թոչնաբանության բաժնում գործող «Յուլիսային Ամերիկայի թոչունները ծրագրին», հասկալալի նրա գործադիր սնորհներն Ֆրենկ Բ. Գիլին և նրա ղեկավար խմբագիր Ալան Փուլին. սկզբնական օրջանում, երբ հասկալալի անհրաժեշտ էր կատարելագործել մեր կազմակերպչական ծրագիրը, նրանք մեզ օգտակար եղան իրենց ունեցած փորձով:

Բժախնդիր վերանայման համար շնորհակալ ենք մասնագիտական հաստատումներ սվող թոչնաբաններ Փ. Ա. Դ. Գոլոմին և Ռիչարդ Ֆ. Փորթերին՝ Սիացյալ Թագավորությունից: Իրենց օգտակար առաջարկների համար նմանապես շնորհակալ ենք Քեյթ Լ. Բիլլոսային, Դանիել Վ. Բրաունինգին, Մարկ Բ. Ռոբինսին և Դազլը Բազիին՝ ԱՄՆ-ից:

Մեր հասուկ շնորհակալությունն ենք հայտնում Քիլիսին Բուչերին և Թոմաս Ակոփալին՝ խմբագրական բարեկունչ օսկումների համար:

Մեր երախտի խոսքն ենք ուղղում Անդրանիկ Բարսեղյանին, Նորա Գաբրիելյանին, Շաիր Ղազարյանին, Վ. Ե. Լեոնովիչին, Գ. Մանուչարյանին, Նեան Ա. Մարգարյանին, Կարեն Ա. Մելիքյանին, Վիլեն Մինասյանին, Սայաթ Օ. Պետրոսյանին և Արմո Զախարյանին՝ Հայաստանից, Բորիս Օ. Գելիկմանին՝ Իսրայելից, Կուրս Էնգելհարսին՝ Նիդերլանդներից, Մերգեյ Պ. Խարիտոնովին, Եվգենի Կոբիլիկին, Վլադիմիր Վ. Մորոզովին, Իրինա Պոլիկարմովային, Իրինա Վ. Ռոբրովային և Վադիմ Զինչենկոյին՝ Ռուսաստանից, ովքեր Պոլստեցին դաժնային աշխատանքներ և գրանցումների իրակամացմանը: Մանրակրկիտ և բժախնդիր արագրական աշխատանքի համար մեր խորին շնորհակալությունն ենք հայտնում Գայանե Դրացյանին, Տառատեսակների ընտրության և համակարգչային հաղորդակցության աղախովման համար՝ Սոնա Շիժմանյանին և Պավել Դալլախյանին:

Հասկալալի շնորհակալ ենք Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությանը (ԳԲՄ), մասնավորապես նրա նախագահ Լուիզ Մ. Սիմոնին՝ չափազանց օգտակար խորհուրդների և կազմակերպչական աջակցության համար:

Մեր ջերմ շնորհակալական խոսքն ենք ուղղում Սիլվա Դավիդյանին (Իրան), Արմեն Կարալեսյանին (ԱՄՆ), Եֆիմ Կացին (ԱՄՆ), Մայլ Գ. Ուիլսոնին (ՄԹ)՝ խորհուրդների և եզակի ներդրումների համար, որ մեծապես բարելավեցին մեր հաղորդակցվելու կարողությունը:

Մենք շնորհակալ ենք Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի (ՀԱՀ) դասախոսական կազմին, անձնակազմին և ուսանողներին (Երևան, Հայաստան), Մյուլենբերգի համալսարանին (Ալենթաուն, Փենսիլվանիա, ԱՄՆ)՝ իրենց ժամանակը և ծառայությունները Տրամադրելու համար, առանց որոնց այս ուղեցույցը չէր կարող լինել ամբողջական: Նմանապես շնորհակալ ենք Երևանում Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի կենդանաբանության ինստիտուտի աշխատակիցներին (Հայաստան)՝ ցուցաբերած մեծագույն օգնության համար: Մենք հասկալալի շնորհակալ ենք ՀԱՀ-ի հեկայալ աշխատակիցներին՝ Անահիտ Օրդյանին, Մնացական Մկրչյանին, Իգոր Բ. Մկրտումյանին, Մարին Մինասյանին, Էլիզ Քեֆեջյանին, Աեոս Վարդանյանին, Աեոս Յայլոյանին, Գարիկ Կարալեսյանին, Լյուդմիլա Աբրահամյանին և Արթուր Դավթյանին: Մյուլենբերգից մենք երախտալար ենք նախագահ Արթուր Ռ. Թեյլորին, փոխնախագահ Մայլ Ա. Բրուններին, Ջեյմս Վ. Մենարոյին, Քիլիսին Մեսինա-Բոյերին, Էնն Դ. Նայթելին, Ջեյմս Բ. Սթեֆին և Կուրս Մ. Թիերին, ղեկաններ Քրիշա Գ. Դեթթին և Ռիչարդ Հաչին, զանձապես օգնական Քենթ Ա. Դայերին, վերահսկիչ Ռիչարդ Դ. Քարնրային, կադրերի բաժնի սնորհներն Էնն Վ. Հոչելային, կենսաբանության բաժնի վարիչ Իրվին Ռ. Շոյերին, ավագ որոՖեսոր Ջեյմս Ռ. Վոգանին, որոՖեսոր Ալբերտ Ա. Կիոլային, կենսաբանության բաժնի ֆարսուղար Դելեն Սոլեմզելերին:

Ածառակալական և անարդար քաղաքականություններ, թմուսա Անդերսոնին, Ջեյմս Բաստյին, Ռիչարդ Ք. Բեգրին, Բոնի Բելմափին, Ռոբերտ Բոբկոյին, Ֆերն Ռ. Բորդմանին, Գրեյս Դեվիսին, Մայրա Ա. Դանբարին, Ռեբեկա Լ. Գրեյսին, Դորոթի Մ. Ֆրանկենֆիլդին, Կարլ Յահնին, Ջոն Ռիզոլին, Քրիստֆեր Յուրե-Յարինգին, Բեվերլի Ջոնսոնին, Դուեյն Լաուրաֆին, Ռոզմարի Կիրկլուսկին, Քենեթ Ս. Լուփոլին, Ռուֆ Մաֆեսին, Ռոբերտ Մահարին, Յարի Միլերին, Գրեգորի Ս. Միթոնին, Թիլգման Յ. Մոյերին, Լինդա Նեմեսին, Ադրիան Ջ. Ջ. Նուրդանին, Նիլ Ա. Նորիսին, Մարիոլա Օլբեֆսկին, Քեթրին Օրթին, Կինսենթ Փեյսին, Ջոն Փասթորին, Մերի Էլեն Պաուլսոն, Իլեն Փեֆրսին, Կարեն Փաուլսենին, Շերլին Լ. Շասսին, Ջերալդ Դ. Մոթթին, Դավիդ Սիմանսին, Դոլլ Սմիթին, Ռոզմերի Սնայդերին, Մելանի Ա. Սահիլանդին, Լինա Սահլափային, Սարա Թինոյին, Սայրլ Ֆ. Ուոլերին, Ուրբան Վենթրինգին, Ֆրենկլին Վեդրիուդին, Ռիչարդ Վիթինգթոնին, Ջան Վիլնոֆին, Փեգի Վինթերլին, Գլեն Ա. Ուեյրբաֆին, Օսկար Ռ. Վուդին, Նան Ջանդերին, Ռոբերտ Յանգ Կրստերին, Լինդա Ջերբին և Էվելին Ջիֆուին: Մենք անչափ երախտադարձ ենք Սյուլենբերգի համալսարանի Դոնա և Դեվիդ Լոնգի անվան շքանշանի միջավայրի գիտության դոկտոր Պաթրիցա Թ. Բրաշին, որը Սարգիս Յակոբյանի խնդրանքի համաձայն ծանոթացրել էր նրան մի թոշնաբանի հետ: Շուտով Պաթրիցա Թ. Բրաշի առաջարկած անձնավորության Դ. Քլեն Կրստերի և Յակոբյանի միջև կայացած համադրման ու համագործակցության արդյունքում ծնվեց «Յայասանի թոշուները» նախագիծը:

Ընդհանրապես ենք հայտնում նաև Արմեն Աժենյանին, Խաչատուր Չոբանյանին, Արմեն Մանուկյանին, Յակոբ Սանասարյանին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տղարանի սնուցման Երկրորդ Յաջյանին և աշխատակազմին Յայասանից, Ռոբերտ Բելինգերին, Քրիստֆեր Բեյդերին, Ուիլյամ Մարինելի Ավագին, և «Սիլուսթա Ինստիտուտի Բրոյուրգ» կազմակերպությանը եզակի սեխնիկական օգնություն ցուցաբերելու համար: Յակոբյանի և Ավանթի/Քեյս-Յոյթին՝ բնօրինակ նկարներից բարձրակարգ տպագրությունների կազմման համար:

Մեր ջերմ ընդունակալական խոսքն ենք ուղղում Քոլա Օդիսեդ կորպորացիային (ԱՄՆ)՝ Յայասանում դաժնային աշխատանքներում անհրաժեշտ TSN-2A 77 մմ դիսկոնի նվիրատվության համար:

Մեր անունից ընդունակալություն ենք հայտնում բոլոր անհասներին. Լուիզա Ագասի Անտոնյան, Ս. Ս. Արևաշյան, Սամվել Բալոյան, Յրաչյա Բարսեղյան, Մարինե Յ. Դուբչյան, Արմեն Յունանյան, Արման Գ. Փաղարյան, Նարա Սարգսյան, Սամվել Շաբոյան, Վարդան Շերունյան և Տիգրան Վարդանյան Յայասանից, Ալեքսանդր Շուստեր՝ Ավստրիայից, Ռյուրիկ Լ. Բյոմե և Լեո Ս. Սեփանյան՝ Ռուսաստանից, Մայրլ Բլեյեր, Նայշլ Ջ. Քոլար, Մելանի Յիթ, Ռոբերտ Փ. Փրիս-Ջոնս և Դարեն Ռիխտեր, Ջոն Ք. Անդերսոն, Ուիլյամ Ս. Քլարկ, Թիմ Դիլոն, Սյուզան Ք. և Սիվլեն Փ. Ֆորդայսեր, Միլթոն Ք. Գելենյան, Մարինա Ա. Յեյնի, Բարդուի Ջակոբ, Ջոն Կոչինսկի, Գարի Լինդ-Սիմանյան, Փիթեր Քելեգյան, Անահիտ Թուրաբյան, Թաթուլ Սոնենթ-Փափազյան, Յայուհի Խաչատուրյան, Արա Դազարյան, Քլին Ջ. Մալգուան, Փիթեր Նոյզ, Թեյսի Դ. Փիթերսըն և Փամելա Ս. Ռասմուսեն՝ ԱՄՆ-ից:

Մենք անսահման ընդունակալ ենք Յայասանի, Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Միացյալ Թագավորության և ԱՄՆ-ի ղեկավարներ և կառավարական գործիչներին, որոնք իրականացրին մեր ճանապարհորդությունը: Մեծ համակրանքով ընդունակալություն ենք հայտնում Յայասանի բնության ղեկավարության նախարարությանը և Խոսրովի արգելոցի անձնակազմին, ինչպես նաև ՅՅ լեզվի ղեկավարներին:

Ոչ մականա կարևոր ենք համարում ջերմ ընդունակալական խոսք ասել մեր ընկերակցներին աջակցության, օգնության և զոհողությունների համար, առանց որի դաժնային ուղեգույքը չէր կարող իր ավարտին հասնել:

Ջանաջել ենք մտաբերելու և ընդունակալություն հայտնելու բոլոր այն անձանց ու խմբերին, որոնք որևէ կերպ օգնակար են եղել մեր այս աշխատանքին, և եթե դասահաբար վրիպել կամ մոռացության ենք մատնել որևէ մեկին, ապա իրադատ ցավում և ներողություն ենք խնդրում նրանցից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բիման Մ., Պալեարկսիկայի թռչունները, Եվրոպայի, Հյուսիսային Աֆրիկայի ու Հյուսիսային Ասիայի Հիմալայների նախալեռների թռչունների անվանացուցակ, Հարիեր հրատ., 1994, Ստուճիհերսթ, ՄԹ

Դալ Ս.Կ., Հայկական ՍՍՌ-ի կենդանական ափսարհը, Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիա, 1954, Երևան, Հայաստան

Դեմենյև Գ.Պ. և Գլադկով Ն.Ա., Խորհրդային Միության թռչունները, հ. 1-6, ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիա, 1951-1954 հրատ-ներ, Մոսկվա (անգլերեն թարգմանությունը՝ գիտական թարգմանությունների իտալեյան ծրագիր: ԱՄՆ-ի առևտրի նախարարություն, Սորինգֆիլդ, Վիրջինիա, ԱՄՆ)

Իլիչով Վ.Դ., Ֆլինթ Վ.Ե., Բյոմե Ռ.Լ., Գավրիլով Ե.Ի., Գալուսին Վ.Ս., Իսակով Յու.Ա., Կուզնեցով Ա.Ա., Կուլմարի Է.Վ., Կուրոչկին Ե.Ն., Պոտապով Ռ.Լ., Պրիլյուսկի Ս.Գ., Ռուսամով Ա.Կ., Ստեփանյան Լ.Ս., Ֆոմին Վ.Ե., Գոլովկին Ա.Ն. և Ջուբակին Վ.Ա., ԽՍՀՄ-ի թռչունները, հ. 1-5, «Նաուկա» հրատ., 1982-1993 հրատ-ներ, Մոսկվա-Լենինգրադ, Ռուսաստան

Լյայստր Ա.Ֆ. և Սոսնին Գ.Վ., Նյութեր Հայկական ՍՍՌ-ի թռչունների ֆաունայի մասին, ԱՐՄՖԱՆ, 1942, Երևան, Հայաստան

Հերման Հ., Ֆիսեր Ռ. և Պարսլոու Ջ., Բրիտանիայի և Եվրոպայի թռչունների Քոլինգի գրդանի ուղեցույց, Հարդեր-Քոլինգ հրատարակիչներ, 1995, Լոնդոն, ՄԹ

Ջոնսոն Լ., Եվրոպայի, Հյուսիսային Աֆրիկայի ու Միջին Արևելքի թռչունները, Պրինսթոնի համալսարանի հրատ., 1993, Պրինսթոն, Նյու Ջերսի, ԱՄՆ

Ռոզլար Ս.Ս., Թուրքիայի երգեցիկ թռչունների դասակարգումը, կազմաբանությունը և սարածվածությունը. Թուրքիայի ճնճղուկանմանների կենսաբազմազանության ասլաս, Պիկա հրատ., 1995, Ռոբերտսբրիջ, ՄԹ

Սիրլի Չ.Գ. և Մոնրո Բ.Լ. Կրստեր, Ափսարհի թռչունների սարածվածությունը և դասակարգումը, Յեյլի համալսարանի հրատ., 1990, Նյու Հեյվն, Քոնեկտիկուտ, ԱՄՆ

Սիրլի Չ.Գ. և Մոնրո Բ.Լ. Կրստեր, Ափսարհի թռչունների սարածվածության և դասակարգման հավելված, Յեյլի համալսարանի հրատ., 1993, Նյու Հեյվն, Քոնեկտիկուտ, ԱՄՆ

Ստեփանյան Լ.Ս., ԽՍՀՄ-ի թռչնափսարհի համառոտագրություն, «Նաուկա» հրատ., 1990, Մոսկվա, Ռուսաստան

Փերինս Բ. և Աքենբորո Դ., Բրիտանիայի ու Եվրոպայի թռչունների ուղեցույց նոր սերնդի համար, Տեխասի համալսարանի հրատ., 1993, Օստին, Տեխաս, ԱՄՆ

Փիթերս Ջ.Լ., Ափսարհի թռչունների անվանացուցակ, հ. 1-16, Համեմատական կենդանաբանության թանգարան, Հարվարդի համալսարան, 1934-1987, Քեմբրիջ, Մասսաչուսեթս, ԱՄՆ

Փիթերսոն Ռ.Թ., Մաունթֆորթ Գ. և Հոլմո Պ.Ա.Դ., Բրիտանիայի ու Եվրոպայի թռչունների դաճային ուղեցույց, Հուբոն Միֆլին ընկերություն, 1993, Բոստոն, Մասսաչուսեթս, ԱՄՆ

Քոլար Ն.Ջ., Քրոզբի Մ.Ջ. և Սաստերսֆիլդ Ա.Ջ., Դիտարկվող թռչուններ, 2-րդ հրատարակություն: Թռչունների խոցելի սեսակների համաափսարհային ցուցակ: Բրոդլայֆ ինթերնեյցնլ, 1994, Քեմբրիջ, ՄԹ

Քերմի Ս., Պերինս Ս.Ս. և Սիմոնս Կ.Ի.Լ., Արևմտյան Պալեարկսիկայի թռչունները, հ. 1-9, Օֆսթորդի համալսարանի հրատ., 1977-1994 հրատ-ներ, Օֆսթորդ, ՄԹ

Ֆլինթ Վ.Ե., Բյոմե Ռ.Լ., Կոսին Յու.Վ., Կուզնեցով Ա.Ա., ԽՍՀՄ-ի թռչունների դաճային ուղեցույց, Պրինսթոնի համալսարանի հրատ., 1984, Պրինսթոն, Նյու Ջերսի, ԱՄՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

ԵՐԿՈՒ ԱԿԱՆԱԿՈՐ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ՝ ԴՈԿՏՈՐՆԵՐ ՖՐԵՆԿ Բ. ԳԻԼԸ ԵՎ ՔԵՅԹ Լ. ԲԻՂՍԱՅԱՆԸ ԻՐԵՆՑ ԿԱՐԾԻՔՆ ԵՆ ՀԱՅՏՆՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՄԱՐ ՍՈՒՅՆ ԳՐՔԻ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԺԵՔԻ ՄԱՍԻՆ

Դոկտորներ Գիլը և Բիլդսայնը թռչնաբանության և բնադահողանության բնագավառներում արհեսավարժ գիտնականներ են: Երկուսն էլ հայսօրի են աշխարհին իրենց գիտական նորագույն ներդրումների շնորհիվ, որոնք անգնահատելի են բնությունը ավելի լավ ճանաչելու առումով: Դոկտոր Գիլը Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների բնադահողանության առաջին կազմակերպության՝ Օդուրոն ազգային ընկերության գլխավոր գիտական սնտեմն է, իսկ դոկտոր Բիլդսայնը՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Յոթ Մաունթին Սենյուրի ընկերության՝ գիշափչ թռչունների աշխարհում առաջինը ստեղծված արգելոց-ադասարանի գիտական մասի գլխավոր սնտեմը և դասախոսը: Այս բացառիկ գիտնականներն իրենց հասուկ ներդրումն ունեն սույն ոլորտի գնահատման գործում՝ նշելով դրա բացառիկ կարևորությունը Հայաստանի Հանրապետության համար և դրա անգնահատելի աշակցությունը այս տարածաշրջանի թռչունների և կենսական նշանակություն ունեցող բնական բոլոր հարսությունների դահողանման մասին մարդկանց հիմնավոր գիտելիքներ մատուցելու գործին:

ԵՐԿԱԿՈՒՅՆ
ԵՐԱՇՏԱՅՆԱԿ
BLUE TIT

ՄԵԾ ԵՈՒՈՒԿ
COMMON BUZZARD

Հայաստանի թռչունները դաշտային ուղեցույցը հստակ և դասկերպվոր կերպով արձանագրում ու վավերագրում է սարածաբանի թռչնաժառանգը, որը, թեև արևմուտքում դեռևս ճանաչված չէ, սակայն շուրջընտանիք է կենսաբանական և մշակութային բազմազանությամբ: Այստեղ՝ աճխարհի այս լավագույն և նորագույն սարածաբանային ուղեցույցում, փորձառու թռչնաբանների միջազգային մի խումբ փայլուն կերպով աճխարհի համրության ուսադրության է ներկայացնում Հայաստանի հմայիչ թռչնաժառանգը: Հեղինակները և նրանց հմուտ համագործակիցները նկարագրում են Հայաստանի թռչունների գեղեցկությունը և հմայիչ, ինչդեռ նաև նրանց կենսամիջավայրի բազմազանությունը:

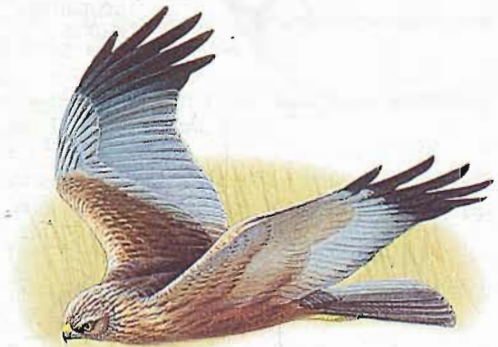
Ոչ մի այլ աճխարհություն չի տալիս Հայաստանի թռչունների այստիպի տղավորիչ նկարագրություն: Թռչունների մանրակրկիտ դասակարգումը, սեսակների բազմազանությունն ու ֆանակի իմացությունը կադախակներ և կերաճախակներն նրանց կառավարման խելացի կազմակերպումը՝ որդես Հայաստանի մեծարժեք բնական հարսություն: Հասկադես կարևոր օգնություն է այն սեսակների որոումը, որոնք ենթադրվում կամ հայտնի են որդես վսանգված: Թռչունների այս վսանգված սեսակներին ուսադրության կենսոնում դախելը կֆաջակերի թե՛ հայ և թե՛ միջազգային այն կազմակերպությունների ջանքերը, որոնք կրչված են դախդախելու և առանձնահասուկ դեղերում նաև վերականգնելու այս վայրերի կենսունակ բնակիչներին:

Թռչունների դախդախության համաճախարհային համրության անունից հասուկ շնորհակալություն այս խմբի անդամներին այն բանի համար, որ իրենց ժամանակն ու փորձը նվիրեցին այս գրնվիչ և բարձրարժեք գիրքը գրելուն: Ես չեմ կարող մսածել զարգացման նոր ուղիով ընթացող արդի Հայաստանի ժողովրդի մեջ միջավայրի դախդախության գիսակցությունն ընդլայնելու և բարձրացնելու մի ավելի լավ ու արդիական ձև: Յուրաֆանչյուր աջակից դեղս է հոյարսանա իր այն օգնությամբ, որ բերում է Հայաստանին, նրա թռչնաճախարհին, նրա բնակիչներին և այստեղի հրադուրիչ բնադասկերներին այցելության եկողներին: Հայաստանի թռչունները դաշտային ուղեցույցը լավագույն ձևով է անում այն, ինչ անում են նմանախող գրքերը՝ ավելի մեծ թվով մարդկանց առջև բացելով նոր և ոգևորիչ աճխարհներ: Նրա սված հիմնավոր գիսելիները այն բանի առիավառչյան են, որ այս նուրբ և սֆանչելի կենդանիները կհարսացնեն Հայաստանի ադադա սերունդների կյանքը: Այստիսով, այս գիրքը լրացնում է այն բարձրակարգ գրադարանը, որ օգնում է թռչունների դախդախությանը և սարածաբանի միջավայրի առողջացմանը:

Ֆրենկ Բ. Գիլ, փիլիսոֆայության դոկտոր,
գիսական մասի սնօրեն, Օդուրոն ազգային կազմակերպություն,
Նյու Յորկ, Նյու Յորկ (ԱՄՆ)

ԵՐՈՒՐԱԿ
EURASIAN PENDULINE TIT

ԵՐՈՒՐԱՅԻՆ ՄԿԱՍՏՈՒՐԱԿ
WESTERN MARSH-HARRIER

Դաճսային ուղեցույցները թռչնաբանության ողնաճարն են: Առաջնակարգ ուղեցույցները հնարավորություն են տալիս անծանոթներին արագորեն հաղորդակցվելու սարածաօդանի թռչնաձևարհին: Օգտակար ուղեցույցի բացակայությունը դաճսային աճխասանի մույնիսկ ամենափորձառու մասնագետի գործը կարող է մթության մեջ խարխափումի վերածել:

Հյուսիսային Ամերիկայում արագորեն զարգացող թռչնաբանությունը իր ստեղծման համար դարձրեցին Ռոջեր Թորի Փիթերսոնի՝ 1934 թվականին հրատարակված և բեկումնային դարձած *Թռչունների դաճսային ուղեցույց* աճխասությանը: Մարշին Ադամյանի և Դանիել Բլեմի *Հայաստանի թռչունները դաճսային ուղեցույցը* խոստանում է թռչնաբանության համար մույն դերը կատարել կարևոր, սակայն մինչ այժմ ֆիչ ուսումնասիրված այս սարածաօդանում, որը Եվրոպայի հարավարևելյան ծայրակետն է:

Աճխասությունը լինելու է առաջին ամբողջական, հեղինակավոր և դյուրակիր ուղեցույցը Այսրկովկասի (Անդրկովկասի) թռչունների վերաբերյալ:

Հայաստանի թռչունները դաճսային ուղեցույցի արժեքը, անուշտ, դուրս է գալիս սարածաօդանի և միջազգային թռչնաբանության սահմաններից: Ինչպես հայ թռչնաբանների և քննադատողների, այնպես էլ Ադամյանի և Բլեմի հմուտ ձեռներում այս աճխասությունը, որը վստահաբար մեծ ճանաչում կունենա, կօգտագործվի գրանցելու, վերականգնելու համար մինչ այսօր հաստատված թռչունների տեսակները և կօզնի անրադիտելու մեր գիտելիքները սարածաօդանի թռչնաձևարհի մասին: Այս ուղեցույցը խոստանում է արհմերի ընթացումը դաստիարակել և կթել հարյուրավոր ուսանողների, որոնք օդանավարձներ դառնալով՝ իրենց հերթին կնդասեն թռչնաբանության և քննադատողության զարգացմանը Հայաստանում:

Շատ ավելի կարևոր է այն, որ այս ուղեցույցը կօզնի հայ մանկավարժներին և քննադատողներին բացահայտելու թռչնաձևարհի և նրա բնական կենսամիջավայրերի զաղճմիները: Բացելով թռչունների աճխարհը հայաստանցիների առջև՝ Ադամյանը և Բլեմը հող են նախադասարանում կենսամիջավայրի կառավարման և բնական հարսությունների դաստիարակության մասին համառոտ և հիմնավոր դասընթացների կազմակերպման համար: Հայաստանի մինչ այսօր որոշված և արձևուրված թռչնատեսակները կծառայեն ոչ միայն որդես քննադատողներին առաջատարներ և կենսաբանական ցուցիչներ, այլև բնագրոսաօդության (էկոսուրիզմ) խրախուսման միջոցով կդառնան եկամուտի աղբյուր:

Քանի որ Հայաստանի թռչնաձևարհի ճակատագիրը առաջին հերթին Հայաստանի բնակչության ձեռնում է, *Հայաստանի թռչունները դաճսային ուղեցույցը* կարող է հիծվել որդես մի գիրք, որ փրկվել է երկրի թռչնաձևարհի:

Ուղեցույցը դարձնակում է նորագույն դասանցներին համադասասխան խորը տեղեկություններ՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ սարածում գոյություն ունեցող և ճանաչված թռչունների 346 տեսակների վերաբերյալ: Աճխարհագրական այս լայնության վրա սա կենսաբանական բազմազանության բարձր մակարդակ է Հայաստանի նման համեմատաբար փոքր մի երկրի համար: Օրինակ՝ գրքի մեջ ընդգրկված թռչնադասակները դիտելիս մույնիսկ առաջին հայացքից ակնհայտ է դառնում, որ Հայաստանն ունի 35 տեսակի ցերեկային գիճափ թռչուն, ճիճ մույնֆան, որքան հանդիպում է Հյուսիսային Ամերիկայում: Բոլոր մանրամասները ներկայացված են հանգամանորեն: Այս մանրագրի նկարագրությունները վերաբերում են գրում ներկայացված բոլոր թռչնատեսակներին:

Այս ուղեցույցի մույնիսկ մակերեսային ընթերցումը բացահայտում է թռչունի բոլոր մանրամասների հանգամանակից ուսումնասիրության կատարելությունը, որը խոստանում է *Հայաստանի թռչունները դաճսային ուղեցույցը* դարձնել մի կարևոր դասական գիրք թե՛ Հայաստանի, թե՛ ընդհանրապես աճխարհի թռչնաբանների համար:

Այս ուղեցույցի հիմնական արժանիքն այն է, որ դարձնակում է այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է Հայաստանի թռչունների տեսակները զսնելու և որոշելու համար: Պատկերները շատ ավելի լավ են, քան տեսել են որևէ այլ դաճսային ուղեցույցում: Բովանդակությունը թե՛ դարձ է և թե՛ ծանրակաշի. ծրագիրը հողակաղ է, գրքի կազմը գոհացուցիչ՝ դիմանալու համար դաճսային օգտագործման տեսական, խիստ ոլայնաններից: Այս նվաճումներից համար շնորհավորում են հեղինակներին, նրանց աջակիցներին և հրատարակիչներին:

Ոչ մի կասկած չունեն, որ ֆանմեկերող դարում այս հերթական հասորը լավագույնս կծառայի Հայաստանի թռչնաբանությանը, կրթական ու քննադատողական կազմակերպություններին:

Քեյթ Լ. Բիլլոսայն, փիլիսոփայության դոկտոր,
գիտահետազոտական և ուսումնական մասի սնորհ,
Հոֆ Մաունթին Անիվերսիթի ընկերություն,
Քեննիթոն, Փենսիլվանիա (ԱՄՆ)

Հայաստանը ցամաքային երկիր է՝ սահմանակից Թուրքիային, Իրանին, Ադրբեջանին և Վրաստանին: Ունենալով 29793 կմ² տարածք և լինելով հիմնականում լեռնային երկիր՝ այն ամիփոփելի ժամանակներից թռչունների չուխ ճանապարհ է եվրոպա ափսարհամասի և Այսրկովկասից (Անդրկովկաս) հարավ զգնվող երկրների միջև: Հայաստանի փոքր տարածքի համեմատ՝ նրա թռչնաօդային չափազանց բազմազան է: Նրա սահմաններում հայտնաբերված և ուսումնասիրված են 346 տեսակի նստակյաց և չվող թռչուններ, այն ղեղմուն, երբ հորհրդային Միության ամբողջ տարածքում գրանցված է 750 տեսակ, իսկ ամբողջ եվրոպայի տարածքում՝ 550 տեսակ:

Այս գիրքը դրկոսր Մարտին Ս. Ադամյանի, դրկոսր Դանիել Քլեմի և նրանց՝ Հայաստանի, Միացյալ Թագավորության (ՄԹ), Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների (ԱՄՆ) գործընկերների միասնական ջանքերի արդյունքն է:

Հետազոտությունները և դաճաճային արժավախմբերի ափսասանները, որոնց զագաթնակետը եղավ այս գրքի հրատարակումը, սկսվեցին 1992 թվականին՝ Հայաստանի անկախության հռչակումից մեկ տարի անց, որին հետևեց հորհրդային Միության փլուզումը: Սարգիս Հակոբյանը Իսթոնից (Փենսիլվանիայի նահանգ, ԱՄՆ), որ արդյունաբերող է և հասուկ հետախոնություն ունի Երջակա միջավայրի ղահողանության և կառավարման նկատմամբ, խնդրեց ինձ ճճել և տալ հանրաղեսության թռչունների մասին մինչ այդ կուտակված տեղեկությունները: Նա լավ զգույն և հասկանում էր, որ այդղիսի տեղեկությունների արկայությունը հասկաղես կարևոր ղիտի լինի նորաստեղծ ժողովրդավարական կառավարության համար, որը կարիք ղիտի ունենա ճանաչելու և ղահողանելու իր երկրի բնական հարսությունները:

Պարոն Հակոբյանի կարծիքով՝ ֆանի որ Հայաստանը հարուստ է զհսնականներով, նրանց ճարվում բնականաբար ղեսֆ է լինեին նաև թռչնաբաններ, որոնք ուսումնասիրել և արձանագրել են տարածաերջանի նստակյաց և չվող թռչունների բոլոր տարատեսակները: Անուուս, Հայաստանի զհսությունների ազգային ակաղեմիայի կենդանաբանության ինստիտուտն ուներ մի ճարֆ զհսնականներ, որոնք իրենց կյանքը նվիրել էին Հայաստանի թռչունների ուսումնասիրությանը: Քարտարանները և զհսական ափսասությունները, ինչղես նաև ինստիտուտում եղած ցուցանմուուները ղարունակում են հսկայածավալ տեղեկություններ՝ սկսած 1876 թվականից: Դժբախտաբար, հորհրդային Միության փլուզումից հետո առաջացած տեսական ճնսածամի հետևանքով ակաղեմիան չուներ այն ֆինանսական աղբյուրները, որ կարողանար ղահողանել և հաճվառել այդ արժեֆավոր հավախածուն: Վերջին ժամանակներում չէին կազմակերղվում հիմնավոր դաճաճային արժավներ, լաբորատորիաների մեծամասնությունը չէր գործում, և զհսնականներից ճատերը ստիղված էին գնալ այլ բարեղատեսի ափսասանների: Ինչևէ, հանրաղեսության գլխավոր թռչնաբան դրկոսր Մարտին Ադամյանը ղեռնա տֆնաղան ափսասում էր, նղատասկ չուներ հեռանալու և մեծ սիրով ու փափագով ընդունեց համագործակցության հնարավորությունը, երբ Հակոբյանն առաջարկեց տեխնիկական և ֆինանսական օգնություն հանրաղեսության թռչունների բազմակողմանի և խորը ուսումնասիրության համար:

Հայաստանի զհսությունների ազգային ակաղեմիայի և Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի միջև կայացած փոխհամաձայնությանը ղատարասվեց մի լայնածավալ ժրագիր Հայաստանի թռչունների դաճաճային ուղեցույղի համար: Հայաստանի զհսնականների հետ համագործակցելով՝ Սարգիս Հակոբյանը հայթայթեց ֆինանսական միջոցներ՝ հիմնելու մի ափսասանֆային խումբ, որն ընդգրկեց թռչնաբաններ և աղակից անձնակազմ՝ Միացյալ Թագավորությունից, ԱՄՆ-ից և Ռուսաստանից: Նախագիծը ժավալվելով ստացավ միջազգային բնույթ: Նախագծի կենտրոնակայանը՝ գլխավոր վարչությունը, զսնվում էր Իսթոնում, և Հակոբյանը ղեկավարում էր ընդհանուր ժրագիրը, որն ընդգրկում էր երկու թռչնաբանական խմբեր. մեկը՝ Հայաստանի կենդանաբանության ինստիտուտում, որի ղեկավարն էր Ադամյանը, իսկ մյուսը՝ Մյուլենբերգի համալսարանում

(Ալեքսանդր, Փենսիլվանիայի նահանգ), որի ղեկավարն էր Քլեմը: Առօրյա աշխատանքները հետևյալն էր. հավաքել և դասակարգել գոյություն ունեցող սվալները և վերադասակարգել՝ սահմալով ընթացիկ սեղեկություններ այն դաժասային արժեքային արժեքայիններից, որոնք առօրյա աշխատանքում էին ամբողջ երկրի սարածում: Հայաստանի ամերիկյան համալսարանը իր խորհուրդներով ղեկավարում և աջակցում էր ամբողջ ծրագրին:

1992-95 թվականները դաժան և աննորոշ սարիներ էին դաժասային և լաբորատոր աշխատանքների համար: Հայաստանի օրջափակումը Ադրբեջանի և Թուրքիայի կողմից, էներգիայի դակասը և դաժան ձմեռները ավելացրին այն դժվարությունները, որոնք առաջացել էին 1988 թվականի ավերիչ երկրաժարից հետո, որից զոհվեց 25000, և անօթևան մնաց 500000 մարդ: Գիտական աշխատանքն իրագործվեց Ադամյանի և Մրախմբի հաստատակամության և վճարակամության շնորհիվ միայն:

Ծրագրի ընթացումը՝ 1992 թվականի վերջին ամիսներից մինչև 1995 թվականը, կազմակերպվում էին դաժասային արժեքայիններ: Հայ գիտնականները ծրագրեցին ծայրից ծայր անցնել ամբողջ երկիրը և 1995 թվականին մի քանի բրիգադների և ռուս գիտնականների հրավերեցին՝ իրենց միանալու դաժասուն և լաբորատորիայում՝ աշխատանքի կատարելու և ամբողջական ուսումնասիրության ադախակաման նորոշակով: Հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն մեծաքանակ սվալներ արձանագրվեցին, իսկ թարգմանիչները ջանասիրաբար աշխատեցին՝ դաստատելու ամենաճշգրիտ և դյուրընթեռնելի անգլերեն տարբերակը:

Հակոբյանը անձնական դասատխանասվությամբ հիմնեց և ադախակովեց հաղորդակցությունը Հայաստանի և ԱՄՆ-ի միջև և ղեկավարեց ընդհանուր ծրագիրը: Տեխնիկական և մարդկային հաղորդակցության դժվարությունների դաստատով, ինչդեպ նաև երեք լեզուներով հաղորդվող սեղեկասվության դախանջվող ճգնաժամությունը ադախակովեց նորոշակով Հակոբյանը բացի ծրագրի ղեկավարումից սահմանեց նաև ամբողջ արտադրական դասատխանասվությունը, որդեսգի արդյունքում ծնվի մի համադարձակ և սդառիչ սեղեկասուն ձեռնարկ, որն առավելագույնս օգտակար կլինի Հայաստանին: Այս ուղեցույցում նկարագրված թոջունների ներկայիս տեսակների խմբավորումը ըստ կարգավիճակի ավարտվեց 1995 թվականին: 1996 թվականին շարադրանքին և զուեմադասկերներին, ինչդեպ նաև սեղեկագրական սվալներին խտադախանջ գնահատական տրվեց, և զիրը ներկայացվեց հրատարակության:

Այս դաժասային ուղեցույցը նախատեսված է ոչ միայն հայերի, այլև բոլոր Մրանց համար, ովքեր հետախոյրվում են տարածաժարանի թոջուններով: Ավելացնենք նաև, որ այս զիրը նորոշակում է ոչ միայն հայ ղեկավար օրջանակների, այլև միջազգային տարբեր գործակալությունների աշխատանքին, որոնք դասատխանասուն են երկրի և տարածաժարանի էկոլոգիական հավասարակշռության դախոդանման համար, այն ժառայում է նաև որդես չափազանց գործնական և մասշեղի ուղեցույց՝ այլ երկրների թոջնասերների համար, որոնք այցելում են ուսումնասիրելու և հետազոտելու Հայաստանի թոջնաաշխարհը:

Միհրան Ադրբայան, փիլիսոփայության դոկտոր,
Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի դասավանդող նախագահ

Կենդանիների շարունակը բնության չմտադրելի ու զարմանահրաշ ստեղծագործություններն են թռչունները, որոնք օժտված են թռչելու առավելությամբ, փեթազգեստի սխառնելի գույներով, բարեկազմ մարմնով, երաժշտական բացառիկ ունակություններով և մարդկանց հետ շփվելու, նրա ողորմածությունը ակնկալելու և մարդու դրկիցը դառնալու հասկությամբ: Թռչուններն իրենց արժանի տեղն են զբաղեցնում նախնադարյան և միջնադարյան արվեստում՝ ժայռադասկերներ, տոսեմ արձանիկներ, որմնաքանդակներ, խեցեգործական իրեր: Այս բոլոր հուշարձանները վկայությունն են այն բանի, որ մարդը վաղուց ի վեր ֆաջասեղյակ էր անցյալ ժամանակների թռչնաժառանգին: Թռչնադասկերների բազմաթիվ բարձրարվեստ կատարումները դրուժնավոր են եկեղեցիների ու սաճարների դասերին: Միջնադարյան Հայաստանում արժավադասկերները և արժավաքանդակները ծառայել են որդես հայ դասականության խորհրդանիշ: Զվարթնոցի շամուրեֆի ֆարակետս արժիվի թևատարած բարձրաքանդակը ծառայել է որդես դասական ու սարսափազդու խորհրդանիշ՝ զերծ դասերով սաճարն օտարազգի հրուսակների ոտնձգություններից: Թռչնաժառանգին վերաբերող փաստագրական հարուստ նյութեր կան հայ միջնադարյան ծեռագիր մասյաններում, մեր ծաղկող գրիչների բազմաժամանակ ու բազմաժան մանրանկարչական ստեղծագործություններում:

Պեղումներից հայտնաբերված դասական սարբեր ժամանակաշրջանների թռչունների բրածո ոսկորները վկայում են դրանց՝ 38 տեսակի դասականեղևիկայան մասին:

Մինչև հայոց այբուբենի գյուրը, Հայաստանում օգտագործվել են հունական և ասորական գրերը: Հայ փիլիսոփաների ու դասնիչների այդ լեզուներով գրված բազմաթիվ գործերից շատերը չեն դասնիչանվել, որոնք մեր համոզմամբ արժեքավոր բնախուզական ստեղծություններ կարող էին դասնիչանվել, սակայն դրանք մոխրացել ու անհետացել են դասնիչայան անդամներում:

IV դարի հայ փիլիսոփայական մտքի աննադայած դեմերից մեկի՝ Բարսեղ Կեսարացու բնագիտական մտորումներն ամփոփված են նրա «Վեգորեից» հանրահայտ աշխատությունում: Այս գործում հեղինակը մեծածավալ ստեղծություններ է հաղորդում կենդանիների, մասնավորապես թռչունների վարքի ու կենսակերտի մասին: Կեսարացու կարծիքով՝ թռչունները այլ կենդանիներից սարբերվում են արտաքին կառուցվածքի ինմաստությամբ, թռչելու կարողությամբ, երաններ կազմելու, երկից երկիր տեղափոխվելու, բույն կառուցելու, ծվադրելու, թխսակալելու առանձնահատկություններով: Նա նկարագրում է ծիծեռնակի ու ակիոնի բույն հյուսելու հմտությունը, կռուկների երաններում առաջնորդ թռչունի դերը, թռչող երանի ինմաստող ձևը և՝ այլն: Հեղինակն առաջ է ֆառում թռչունների

Այս էջին պատկերված կենսաց ծառը «Ճաշոցի» աջ լուսանկարողի վերահստորությունն է, 1286 թ., Կիլիկիա, չեռ. 979, էջ 334ա, նկարագրող չեռագիր:

դասակարգմանը վերաբերող մտեր և բաժանում՝ նրանց հասկանալի ենք, լեզուներ, ձկնակերների, գիծերայինների, ցեղեկայինների, ջրասերների, խոսունների և չխոսունների (այսինքն երգողների և չերգողների): Հեղինակը դիտույն նկատում է, որ ի տարբերություն այլ թռչնասեսակների, արծիվների մագիլները սուր են, իսկ կտուցը կեռված է դեղինների: Երկար են ջրասեր թռչունների ոտներն ու վիզը, իսկ մասները՝ թաղանթադաս (հավանաբար հեղինակը նկատի ունի սառեղների ու բադերի սեսակները):

Առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում թռչունների ծայրերի նկարագրությունը, և անզուգական երգչի առաջնությունը՝ սալիս է սոխակին: Նրա համոզմամբ՝ գիծափչ թռչունների ընթացական զույգերն անբաժանելի են: Կեսարացին, բացահայտելով թռչունների առանձնահատկությունները, փորձում է բացատրել հարաբերակցության երևույթը, կենդանիների բազմազանության ու միջեսակային դաշնային գոյությունը:

Հայ ժողովրդի դասական զարգացման ընթացքում V դարը կոչվել է ոսկեդար, որը նշանավորվում է որդես հայերեն տառերի գյուտի, սնեսաբաղադրական, նաև բնական գիտությունների ամենախաղեղ վերելի ժամանակաշրջան: Այդ ընթացքում հայ փիլիսոփաների՝ Եզնիկի, Ագաթանգեղոսի, Ղազար Փարպեցու, Մովսես Խորենացու աշխատություններում բնության երևույթների վերաբերյալ դասողությունների կողմին, որդես ուսումնասիրության կոնկրետ առարկա, հանդես են գալիս նաև թռչունները՝ դասակարգված ըստ մարդու համար օգտակարների և վնասատուների: Նաև բացահայտել են զարնանամուրը վերստին զգալու նրանց կարողությունը: Ծիծեռնակին ու աղավնուն համարում են մարդու հովանավորությամբ ու բարեկամությամբ ադրող թռչուններ: Ղազար Փարպեցին գտնում է, որ բոլոր արարածները, այդ թվում նաև թռչունները, ի ծնե բարի են: Խորենացին Հայաստանի թռչնաշխարհը համարում է բազմազան և հիշատակում, որ մարդիկ որդես սնունդ օգտագործում են նաև թռչունների ձվերը: Նա առանձնահատուկ սեղ է սալիս աղավնուն՝ Նոյ նահապետին բարի լուր բերելու համար: Նրա կարծիքով՝ առանձին տարբերություն չկա սովորական աղավնու, տասրակի և հոբալի (անտառային աղավնի) միջև: Անուրես Խորենացին իրավացի է, որ այս երեք սեսակներն էլ սերս ցեղակիցներ են:

Հայկական փիլիսոփայական դորոցի V-VI դարերի անվանի ներկայացուցիչ Դավիթ Անհաղթը, լինելով իրագրի բնական գիտությունների աստղաբան, միևնույն ժամանակ փրադեսելով բժեկագիտության արվեստին, իր երկերում սոհիակ արագիլի ու տասրակի վարի դրսևորման մի քանի դրվագներ է նկարագրում՝ առաջինին համարելով արդար, երկրորդին՝ ողջախոհ: Իմաստասերը կարադի օրինակով բացատրում է, որ նույն սեսակի բոլոր առանձնյակները նման են իրար թե՛ գույնով, թե՛ փեսրավորմամբ, թե՛ մարմնի կառուցվածքով և թե՛ կեցվածքով:

VII դարի հայ փիլիսոփայական դորոցի ամենափայլուն ներկայացուցիչն է Անանիա Շիրակացին: Հենվելով թռչունների մասին իր գիտելիքների վրա՝ նա փորձել է գուակել բնության տարբեր երևույթներ: Նրա կարծիքով, երբ փոթորիկ է սղասվում, արագիլը սարսափով հեռանում է ծովափից, երբ ջրի մակերեսին մոտ թռչող ծիծեռնակները թևով հողվում են ջրին, նշանակում է ամոլամածություն է սղասվում: Շայերի ու ազոավների ճիչն ու կռոցներն իրենց հավաբեսեղիներում Շիրակացին վերագրում է մոտալուտ անձրևին, կարկուտին ու կայծակին:

Թռչունների մասին բազմաթիվ առանձին մտեր են դարունակում X-XI դարերի մտածողներ Գրիգոր Մագիստրոսի, Հովհաննես Սարկավազի աշխատություններում: XII դարի հայ բժեկագիտության հիմնադիր, հանրաճանաչ Մխիթար Հերացու աշխատություններում հիշատակվում է այն մասին, որ որոշ հիվանդությունների դեղում որդես դեղամիջոց օգտագործվում են թռչունների տարբեր օրգանները: Նույն ժամանակաշրջանի հայ առակագիրներ Մխիթար Գոճի ու Վարդան Այգեկցու գործերում թռչունները հանդես են գալիս որդես մարդկային բնավորությունն ու վարագիծը այլաբանորեն բացահայտելու միջոց: Մխիթար Գոճը հիշատակում է 42 սեսակի թռչունների անուններ, որոնցից, ըստ հեղինակի, ամենահետաքրքիրներն են ջայլամը, որը դնում է հսկայական մեծության ձվեր, տառերը, բվեճը, կկուն, որը ձվադրում է այլ թռչունների բներում, կիվիվը, անգղը և ուրիներ: Այս փաստերը վկայում են Գոճի նուրբ

դիտողականության մասին: Ամիրդովլաթ Ամասիացին (XV դար) առաջարկում է բուծման մոլասակով օգտագործել աֆլորի անոթները:

XIII-XIV դարերի հայ իմաստասերների համաստեղությունում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում Հովհան Ռոսնեցին, որը ֆննարկելով թռչունների բազմացման խնդիրները, եզրակացնում է, որ դրանք դասվում են ձվադրման միջոցով բազմացողների խմբին: Գրիգոր Տաթևացու (XIV-XV դդ) կարծիքով գոյություն ունեն ցամաքային կենդանիների 600 տեսակ, այդ թվում նաև թռչուններ, որոնց արժան համարվում է արծիվը, իսկ բազեին բնութագրում է որդես ուսող թռչնի:

Թռչնաժխարհը ճանաչելու հետաքրքրությունը Հայկական բարձրավանդակում մեծ վերելք է աղյուսում X-XVI դարերում: Մանրանկարչության զարգացման վերելքին զուգընթաց՝ դրանց հեղինակները թռչունների դասկերների միջոցով ստեղծում են բարձրարվեստ, հարուստ բովանդակությամբ և գեղարվեստական ներուշխանով կատարված գործեր: Այդ ժամանակաշրջանում Հայաստանի մանրանկարիչների աշխատանքները լի են թռչունների բազմազան դասկերներով, որոնք աչի են ընկնում ոճական առանձնահատկությամբ, կատարողական բարձր վարդեսությանը: Նրանց ստեղծած նորաճ, գունագարդ, երևակայությամբ լի առաստելական դասկերներն աներկբա աղացույցն են այն բանի, որ դրանց հեղինակները խոր գիտելիքներ են ունեցել թռչունների մասին: Նրանց փութաջանությունն ու բացառիկ խորաթափանց իմացությունը փետրավորների մասին հնարավորություն է ընձեռել վերահարելու թռչնի թե՛ ճանաչողական և թե՛ գեղագիտական հասկանիչները:

Այդ օրջանում Հայաստանի տարբեր գավառներում ստեղծվում են մանրանկարչության բազմաթիվ դպրոցներ, որոնցից առավել առաջատարներն էին համարվում Կիլիկիայի, Էջմիածնի, Վասպուրականի, Պարսկաստանի, Սյունիքի, Մուղնու և այլ դպրոցները: Այս դպրոցների ներկայացուցիչները, ներդնելով հսկայական ուժ ու եռանդ հնարավոր դարձրին թռչունների դասկերների միջոցով հասնել մանրանկարչության կատարելության:

Հիրավի, սկսած վաղ մախնադարից, Հայկական բարձրավանդակում ձևավորվում են թռչունների նկատմամբ գեղանկարչական հետաքրքրության առաջին սաղմերը, իսկ հետագա դարերում դրանք զարգանում ու վեր են ածվում արվեստի մի ուրույն ճյուղի, որում թռչունների դասկերները ներկայացված են այնքան իրական, որ հնարավոր է դառնում անսխալ որոշել տեսակի և նույնիսկ ենթատեսակի դասկանելիությունը: Այլ կերպ ասած՝ գրիչներն ու ծաղկողները վաղնջական ժամանակներից մանրանկարչության միջոցով թռչնաժխարհի բացահայտման ու ճանաչողական մեծ կարողություններ են դրսևորում, որոնք հազար տարվա վաղեմությամբ՝ մեր օրերում ձևավորվել են որդես թռչնաբանություն:

Չնայած սույզ աղբյուրների բացակայությանը՝ այդուհանդերձ, կանկած չի հարուցում այն փաստը, որ հազարամյակների ընթացքում կենդանական աշխարհի մասին մեր նախնիների ձեռք բերած հսկայածավալ ժառանգությունը ընկած է XVI դարի վերջին XVII դարի սկզբին Աբրահամ Պոլսեցու հրատարակած կենդանաբանության հայերեն առաջին գրքի հիմքում: Գրքում բերված կենդանիների անվանացանկն ամբողջանում է նրանում տեղ գտած 44 տեսակի թռչունների անվանումներով: Այս փաստը վկայում է այն մասին, որ կենդանաբանությունը, մասնավորապես թռչնաբանությունը, որդես բնական գիտությունների հսակ ուղղություն, ձևավորվել է Հայաստան աշխարհ այցելած առաջին եվրոպացի բնախույզներից (Տուրնիֆորս՝ 1717) հարյուրից ավելի տարիներ առաջ: Տուրնիֆորսի (1717), Սդասակի-Ավստրոմովի (1839), Էխվալդի (1841), Վազների (1850), Շոդենի (1852), դե Ֆիլիպի (1865), Ռադեի (1867), Բլանդֆորդի (1876) և այլոց աշխատությունները մեծապես նպաստել են Հայաստանում թռչնաբանության կազմավորմանն ու զարգացմանը: XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին Ռուսաստանի թռչնաբանների առաջատար դպրոցի՝ միջազգային հեղինակություն վաստակած գիտնականների մի ամբողջ սերունդի՝ Կովկասյան տարածաշրջանի թռչնաժխարհի կանոնավոր ու հետևողական ուսումնասիրությունները հրատարակվել են հոդվածների, հարողորումների և գրքերի տեսքով՝ խթանելով Հայաստանում թռչնաբանության զարգացման ամուր հիմքերի ստեղծմանը: Դրանց արդյունքում հայտնի դարձավ, որ Փոքր Կովկասի, մասնավորապես մեր հանրապետության տարածքը մեծ հետաքրքրություն կարող

է ներկայացնել թռչնաճխարհի սեսակային կազմի բազմազանության սեսակեփոխ, մանավանդ, երբ հանրահայտ էր Ալոկոսիկիչի (1879) կողմից Կովկասյան Մայրեհավի հայտնագործության և դրա Հայաստանի տարածում գոյության փաստը:

XX դարի սկզբից աշխուժանում են ռուս գիտնականների այցելությունները Հայաստան: Արդյունքում հրատարակվում են թռչնաճխարհի սեսակային կազմը բացահայտող, դրանց աշխարհագրական տարածվածության սահմանները նշող ու հազվագյուտ սեսակների դասակարգմանը և այլ խնդիրներին վերաբերող բազմաթիվ հոդվածներ ու հաղորդումներ:

1920-ական թվականները բեկումնային եղան հանրադատության թռչնաճխարհի հիմնավոր ու խոր ուսումնասիրությունների առումով: Հայազգի բնախույզ Շելկովիկովը 20-30-ական թվականներին նախածնունդ է Հայաստանում բնախուլզական լայնամասշտաբ ու երկարաժամկետ գիտաբանության կազմակերպումը՝ նդասակ ունենալով ուսումնասիրել բուսականազանակաճխարհը: Հայաստան են հրավիրվում մի Եարհ հմուտ մասնագետներ, այդ թվում նաև Գեորգի Վասիլի Սոսնինը՝ մասնագիտությամբ նասնաբույժ, թռչունների գերազանց գիտակ, բարձր կարգի մակարճանագործ (խրսվիլակագործ):

Սոսնինը, փայլուն կերպով կատարելով իր առջև դրված խնդիրը, 1942 թվականին Ա. Ֆ. Լայստերի հետ համատեղ հրատարակում է «Նյութեր Հայկական ԽՍՀ-ի թռչունների աշխարհի մասին» մեծածավալ մենագրությունը, որտեղ տեղեկություններ են ամփոփված Հայաստանի թռչունների 300-ից ավելի սեսակների վերաբերյալ: Մենագրությունն այսօր էլ հանրադատության թռչնաճխարհի ուսումնասիրության բնագավառում համարվում է եզակի և արժեքավոր ներդրում:

Հանրադատության ողնաճարավոր կենդանիների ֆաունայի ուսումնասիրության բնագավառում 1936-1954 թթ. մեծածավալ ու հարուստ ժառանգություն է թողել Սերգեյ Կոնսանդինի Դալը: Հեղինակի բազմաթիվ հրատարակությունները, նրա բեղմնավոր աշխատանքը վերաբերում են նաև Հայաստանի թռչնաճխարհի տարբեր խմբերի ու խնդիրների ուսումնասիրությանը: 1954 թվականին հեղինակը, ամփոփելով իր բազմամյա ուսումնասիրությունների արդյունքները, հրատարակում է «Հայկական ԽՍՀ-ի կենդանական աշխարհը» մենագրությունը, որտեղ ներկայացված են 300 սեսակի թռչունների նկարագրություններ:

Փաստորեն Հայաստանում թռչնաճխարհի ուսումնասիրության հիմնական փուլերը ավարտվում են Ա.Ֆ. Լայստերի, Գ.Վ. Սոսնինի (1942) և Ա.Կ. Դալի մենագրությունների հրատարակությամբ, որոնց շնորհիվ թռչնաճխարհի սեսակային կազմի հետազոտությունները Հայաստանում ներկայանում են որդես հսակ ակադեմիական գիտություն:

Սկսած 1950-ական թվականներից մինչև այսօր Հայաստանում թռչնաբանության ուսումնասիրությունների հիմնական ուղղություններն են թռչնաճխարհագրությունը, թռչունների կենսակերպի ու վարքի դրսևորումներին վերաբերվող հետազոտությունները, ճնեսական նսանակությունը և դաճողանության խնդիրները: Այս Եարհում իրենց արժանի տեղն ունեն թռչնաճխարհի կարգաբանությանը վերաբերող ուսումնասիրությունները, որոնք թռչնաբանության բոլոր ուղղությունների զարգացման հիմնաբան են: Մասնավորապես ուճողության են արժանացել թռչունների առանձին սեսակների կենսակերպին վերաբերող հետազոտությունները: Դրանք ըստ կարգերի բաճխված են հանրադատության ճանաչված մասնագետների միջև (Ադամյան, Մանուչարյան - ճնճողականներ, Այրումյան - հավանմաններ, Գելիկման, Հունանյան - գիճափչներ, Մարգարյան, Մելիքյան - առափնյա և ջրաճախարհի թռչուններ): Այս առումով զգալի նյութեր են տղագրված հանրադատության գիտական դարբերականներում, համագումարների ու խորհրդակցությունների նյութերում, ինչդես նաև հրատարակվել են գիտական գրքեր ու մենագրություններ: Դրանք վերաբերում են հազվագյուտ, անհետացող և գիտական ու ճնեսական առավել նսանակություն ունեցող բազմաթիվ սեսակների:

Այս և արտասահմանյան գիտնականների կողմից կատարված ուսումնասիրությունների (Բուզուն, Ֆիլչակով) շնորհիվ հնարավոր դարճավ Արճաթափայլ Որորը ենթատեսակի

կարգավիճակից (*Larus argentatus armenicus*) քաճառացելով սեսակի կարգավիճակի՝ կոչելով Հայկական Որոտ (*Larus armenicus*): Ժամանակակից հայ թռչնաբանների երկարամյա գիտական հետազոտությունների արդյունքներն այսօր էլ հիմք են ծառայում բնադաճողական կան խնդիրների լուծման, կազմակերպման, կասարելագործման ու վերակառուցման համար:

Հայ թռչնաբանների աշխատանքներն ամբողջությամբ հիմք են ծառայել նաև թռչնաճխարհի այժմյան վիճակի գնահատման, ինչդեռ նաև կենսաբազմազանության դաճողական, վերականգնման ու աղագայի ծրագրերի մշակման համար: 1993թ. ԱՄՆ ֆաղաֆացի, ճանաչված արդյունաբերող, բնության նվիրյալ Սարգիս Հակոբյանը առաջարկել է «Հայաստանի թռչունները» խորագրով մի նախագիծ, որի նդասակն է Հայաստանի թռչնաճխարհի նորովի ուսումնասիրությունների ձեռնարկումը: Հանրադեռության թռչնաբանների ու թռչնասերների սահմանափակ թիվը զգալի դժվարություններ էր հարուցում ուսումնասիրությունները միջազգային դահանջներին համադասասխան իրականացնելու գործում:

Այդ բացը լրացնելու համար առաջարկվեց հրավիրել մասնագետներ ԱՄՆ-ից, ՄԹ-ից, Ռուսաստանից: Սարգիս Հակոբյանը հավանություն սվեց և ֆինանսավորեց թռչունների ուսումնասիրությունը, և 1997 թվականին նախագծի արդյունում անգլերեն լեզվով հրատարակվեց «Հայաստանի թռչունները» դաճային ուղեցույցի առաջին գիրքը: 1999 թվականին դրան հաջորդեց համադարձակ «Հայաստանի թռչունների ձեռնարկ» երկրորդ գրքի ու նրա մասը կազմող «Հայաստանի թռչունների նախագծի ծանոթագրական ֆարեգի» շեղագարդ հրատարակումը: Պարոն Հակոբյանը իր մտադաճումների վերջնական իրականացումը տեսնում է «Հայաստանի թռչունները» դաճային ուղեցույցի հայերեն թարգմանության մեջ, որն էլ այժմ ներկայացվում է հայ ընթերցողին:

Հայացք աղագային: Հիմնվելով թռչունների հանդեղ ունեցած մեր ավանդական հետաբրրության ու ուճարության վրա՝ այս դաճային ուղեցույցը զրվեց՝ օգնելու Հայաստանին ունենալ առողջ ու բարեկեցիկ աղագա: Բոլոր կենդանիների շարում թռչունները անգերազանցելի են մարդկությանը մասուցած իրենց ծառայություններով: Նրանց թռչելու ունակությունը, գեղեցկությունն ու բազմազանությունը հենց այն հասկանաճական գծերն են, որ նրանց կասարյալ են դարձնում՝ ուսուցանելու մարդկանց բնության հրաճների մասին: Թռչունները մեզ օգնում են նաև ըմբռնելու, թե որքան փխում է բնությունը, և թե որքան անհրաճես է դաճողանել օդը, հողը և ջուրը, որոնց աղագվիմում են ինչդեռ թռչունները և մարդիկ, այնդես էլ մնացած բոլոր կենդանի արարածները: Ճանաչելով, հաճվառելով և թռչունների թվաբանակը հսկելով՝ ժամանակի ընթացում մենք կարող ենք օգտագործել այս տեղեկությունները ամբողջ բնության համար՝ մեր միջավայրի առողջությունը չափելու նդասակով: Այս գիրքը հզոր միջոց է սովորեցնելու յուրաբանչյուր ֆաղաֆացու, որ անհրաճես է հարգել, դաճողանել և կառավարել մեր բնական հարսությունները: Սևանի ավազանում զսնվող Գիլլի լճի՝ որդես հանրադեռության խոճորագույն բնադրագաղղութի վերականգնումը կօգնի վերակենդանացնելու նաև շրջակա տարածների բուսական և կենդանական աճխարհները, որդեսզի դրանք վայելի աղբյուր լինեն և խելամտորեն օգտագործվեն ինչդեռ ներկա, այնդես էլ զալիք սերունդների կողմից:

Ցանկացած մարդ կարող է օգտագործել այս գիրքը՝ ճանաչելու համար թռչունի որևէ տեսակ, և այս դարզ սկզբից շատերը կոզնորվեն և կֆաջալերվեն՝ սովորելու ճանաչել ավելին: Անզամ շատ ավելի հետաբրրատները կսկսեն տեսնել և ըմբռնել իրենց վայելի դաճառող թռչունների և կենսական նճանակություն ունեցող օդի, հողի և ջրի միջև եղած փոխաղարձ կաղղը: Այս կաղղերը իրենց հերթին կնդասեսն ձևավորելու անձնական հարգանք ու նվիրվածություն՝ դաճողանելու մեր արճեփայլ բնական հարսությունները ինչդեռ անհատաղես, այնդես էլ համագործակցված աջակցությամբ: Ամբողջ աճխարհում թռչունները ծառայել են որդես միջավայրի դաճողանության ու դահողանության գործում նվիրվածության ձևավորման ու զարգացման լավագույն միջոց: Գիճասիչ թռչունը հազվադեղ է ընճանի թռչուններին տանում՝ որդես սնունդ, բայց այդ նույն գիճասիչ թռչունը կանոնավորաղես անհամար թվով կրծողներ է

ոչնչացնում, որոնք վնասում են ցանադառեսն ու հացահատիկի դառարները: Անթիվ ու բազմազան ավելի փոքր թռչուններ ոչնչացնում են հսկայական քանակությամբ վնասատու միջատներ, մոլախոսերի սերմեր, որոնք վնասում են մշակովի դառեսերը: Սակայն իրական ու սևական հաջողություն ձեռք բերելու համար Երջակա միջավայրի արդյունավետ դահողանունը վերջ ի վերջո կախված է տեղական և ժեսական կառավարման մարմիններից, որոնք օգտագործելով իրենց կարգավորող և ուժային իշխանությունը՝ կդառաղանեն, կդահողանեն և կվերահսկեն բոլոր հարսությունները իրենց սարածներում: Թռչնատեսակի կամ թռչնատեսակների, օրինակ՝ ջրածահայինների ներկայությունը բնորոշ միջավայրում կարող է լինել սլյալ միջավայրի և ընդհանրաղես բնության ավելի ընդարձակ սարածների մահրության ասիժանը որոշելու միջոց: Թռչունները ջրի և հողի մահրության գործուն ցուցիչներ են: Դժբախտաբար, Հայասանի ներկայիս կառավարման մարմինները դեռ դահրաս չեն ընդահաղ գնալու այս անհրաժեսությունը և իրագործելու այս դահասիխանատու գործը: Ուսի, ներկայումս այս դահային ուղեցույցը դահրասվեց որղես միջոց՝ հրավիրելու յուրահանչյուր հաղահացու ավելի ցահ գիսելիներ ձեռք բերել թռչունների մահին և Հայասանում անհասղես կամ համագործակցված՝ գահրացնել Երջակա միջավայրի դահողանման կահուցողական և աղղեցիկ մի ցարծում: Այս կերղ ձեռնահրկելով Երջակա միջավայրի առողղացման արձանագրման սևական մի գործ՝ մենք նախահահրասված կլինենք այնղիսի մի ժամանակահացանի համար, երբ մեր տեղական և ժեսական կառավարման մարմինները ի վիժակի կլինեն բոլորիս համար իրականացնելու Երջակա միջավայրի դահասիխանատու դահողանության, դահողանության և կառավարման հաղահականությունը: Երբ թռչունների բաղմաթիվ համակեցությունների խմբեր հուսալի կերղով հսկվում են, և աղահողված է լինում նահնց գոյությունը, որոշակի խմբերի, օրինակ՝ բաղերի որսը, ժահայում է մահրկանց որղես սննղի և ժամանցի աղբյուր:

Վերջին մի հանի տասնամակներում թռչուններ դիսելը՝ որղես ժամանց, գահրացել է ամբողղ աշխահում: Հայասանի հահուս թռչնահախահրղ խոսահանում է գահվել, հահողուրել այս խանղավահ թռչնահսերներին՝ որղես գրոսահրղիկների՝ ինչղես արևնահավրղական, այնղես էլ ցանկահցած այլ երկրներից: Այս այցելուները ոչ միայն արժեհավոր ներղումներ կունենան մեր երկրի տեսեսության մեղ՝ ձեռք բերելով սնունղ, օթևան, փոխահղամիջոցներ և այլ բահրիներ ու ժահայություններ, այլ և նահնց գիսելիները և հենց ներկայությունը Հայասանում կղարժնի նահնց կահուր ընկերակից՝ մեր եղակի բնությունը դահողանելու մեր խնղում: Նահնք իրական և տղավորիչ օրինակ կլինեն այն բանի, թե ինչղես է արահին աշխահրղ գնահահում մեր բնությունը և այստեղ աղրող թռչուններին: Կոչ են անում օգտագործել յուրահանչյուր դահեսի աղիթ՝ ամենահերն և ամենահակեղժ հյուրընկալությամբ օգնելու այս հահրահրժան թռչնահսեր այցելուներին և ձեր հնահրավորղան սահաններում աղակցելու նահնց՝ գսնելու և վայելելու մեծահանակ այն գրավիչ թռչուններին, որ աղրում են մեր եղակի երկրի սահաններում:

Անժնական փորժից գիսեն, որ թռչունները կահող են ուսուցանել և հանղել մեզ, թե որհան առողղ է միջավայրը, այնհան ավելի առողղ է Հայասանը: Ուսի, խնղում են՝ թո՛ւլ սլեք մեկ անգամ ևս հրավիրել յուրահանչյուր հաղահացու՝ օգտագործելու այս գիհրը մեր արհասղոր թռչնահախահին ուսունմահրիելու համար, և այնուհեսև, խնղում են օգտագործել ձեր սղվորածը՝ միհանալու ինձ՝ օգնելով կերեսել բոլորիս համար առողղ Հայասան:

ՀՀ ԳԱԱ կենղանաբանության ինսիտուտի
ավազ գիտ. աշխատղ,
կենսաբանական գիտությունների դոկտոր՝
Սահրին Ս. Աղամյան

Խնդրում եմ ընդունել բնության ամենաախնայելի և ամենագրավիչ արարածներին՝ թռչուններին ևս մի անգամ ծանոթանալու այս անկեղծ հրավերը: Բայց նախ առաջարկում եմ ժամանակ հատկացնել և հենց այս բողոքին աչքի անցկացնել այս ուղեցույցի ղայակները: Եթե դա անեմ, ապա չեմ կարող չնկատել այն գեղեցկությունն ու հրաշքը, որ բնորոշ են Հայաստանի թռչունների տարբեր տեսակներին:

Այժմ, երբ արդեն տեսաք այս ցնցող, զանազան թռչուններին, դուք անողորմ կվերհիշեք և կմտաբերեք, որ վաղուց ի վեր ճանաչում եք նրանց, բայց չեք մտածել, թե որքան լավ և որքան բազմազան են կամ թե որքան հաճույք կարող են դասճառել ձեզ:

Ինչու՞ դուք ղեկն եք ընդունում թռչուններին ավելի լրջորեն անդրադառնալու այս առաջարկը: Այն ղայակը դասճառող, որ դա մի մեծ վայել է: Այսօրսի վայելքն աներևակայելի է նրանց համար, ովքեր անտեղյակ են թռչունների գործած հրաշքներին կամ առիթը չեն ունեցել զգալու հոգեկան այսօրիսի մի վերելք: Թռչունները բնության հրաշալիքներ են. հիշ բան կա, որ կարող է հարստացնել ձեր կյանքն այնպես, ինչպես դրանք: Եթե դուք զբաղվում եք մի գործով, որից լավ եք զգում, ապա այն ամենասարբեր ձևերով թարմացնում է ձեզ և ղարգևում հոգեկան ու մարմնական առողջություն: Թռչունները՝ որդես մարդկանց առողջության ու երջանկության գրավական, ունեն եկար դասնություն:

Թռչուններն ազատության, հոգու և փառքության խորհրդանիշ են: Բոլոր թռչող հավերը մարմնավորում են երկրային կառավարներից ազատագրվելու գաղափարը: Սոփիակ Արագիլները դիտվում են որդես վեհաղանկ էակներ: Աղավիհները սնանեցվում են հոգիների հետ և համախ խաղաղության խորհրդանիշ են: Արծիվները համախ մարմնավորում են ռազմիկների փառքությունը: Մենք հիանում ենք այս հասկանալիներից յուրաքանչյուրով և օգտագործում դրանք՝ հարստացնելով մեր մտայնությունը: Այս ուղեցույցը նմանակ ունի փառքներին և խախտելու ձեզ, որ դուք աղբեր բոլոր այդ վայելքները և փառք դրանց սկսած օգուտները՝ միաժամանակ լրացուցիչ գիտելիք ձեռք բերելով այս չնաղ կենդանիների մասին, որոնք ամենագրավիչը և ամենաօգտակարն են, և որոնց հետ համատեղ մենք աղբում ենք երկրագնդի վրա:

Թռչունների մասին ավելի լավ բան սովորելը կնշանակի դրսևորել մարդկային բնավորության ամենահասկանալի գծերը՝ հետաքրքիրություն, ուսումնասիրման և նորի հայտնաբերման ղականք: Թռչունների դիտումը եղիվ է զալիս զարմանքի, խանդավառության, հավայանքների, սվայանքների, մեծ արկածասիրության և անսահման հայանագործությունների: Բոլոր տարիքի մարդիկ կարող են զսել իրենց սրտին մոտ թռչուններ և նրանց վերաբերյալ թեմաներ, որոնք անհաճիվ ժամերի վայելք կերտախավորեն: Թռչուններին դիտելը կարող է բավարարել ամենախստաղախանց մարդկանց հավակնությունները, բովանդակալից դարձնել հանգստի ղակներ: Կրկին խնդրում եմ ընդունել թռչունների մասին ավելի լավ բան իմանալու այս հրավերը: Անելով այդ՝ դուք վայելիք և հաճելի ժամանցի դուք կբացեք ձեր ամբողջ կյանքի համար:

Ձեր վերածանոթացումը թռչունների հետ սկսեք հետևյալից. համեմատեք ձեզ փառածանոթ թռչուններն այս գրքի ղակներին հետ: Ընտրեք մի թռչուն, որին տեսնում եք ձեր տան շրջակայքում կամ ձեր ամենօրյա ճանաղարհին. օրինակ՝ Տնային ցնդուկը կամ Թխակաղույս Աղավիհն, որոնք սովորաբար հայտնվում են տներ և գյուղական այլ օրնությունների մերձակայքում: Ձեզ փառածանոթ թռչունն ընտրելուց հետո փորձեք զսնել նրա նկարն այս գրքի ղակներում, որը դուք արդեն բերեք եք: Եթե չկա հեղինակ, թե որ նկարին է համընկնում այդ թռչունը, մի վիտակեք: Անվտասախությունն այս դեղում լավ բնական է, և այն, ինչ դուք ղեկն եք սնել, հետևյալն է. նայել անվտասաղանկը, որ ուղեցույցի վերջում է, և դրա օգուտն զսնել ձեր ուղած թռչունի նկարը: Գտնելով այն՝ ուշադիր նայեք նկարին, իսկ հետո՝ իսկական թռչունին, կամ վերհիշեք նրան և տեսեք, թե նկարին ինչպես է ընկալել նրա կերտարը:

Ձեր առաջին փորձն ավարտելուց հետո ընտրեք մի ուրիշ ծանոթ թռչուն և վարվեք նույն կերպ: Ծառուճակեք ընտրել և համեմատել որքան հնարավոր է ավելի լավ թռչուններ, մինչև զգաք և հասկանալ, թե ինչպես են նրանք ներկայացված այս ուղեցույցի մեջ: Որքան լավ թռչուններ համեմատեք իրենց նկարների հետ, այնքան կմեծանա ձեր վտասախությունն այս գրքի օգտագործման նկատմամբ և ցանկությունը: այցելելու նուրաճող օրնաներ, զսնելու նոր թռչուններ և որոշելու նրանց տեսակը:

Ձեզ անհրաժեշտ են միայն ձեր աչքերն ու ականջները և այս ուղեցույցը: Ձեր ականջները կօգնեն փնտրելու նրանց այնտեղ, որտեղ լսվում են նրանց ձայները, իսկ ուղեցույցը ձեզ կօգնի որոշելու նրանց այն հասկանալիները, որ դուր արդեն մի անգամ ճշգրտել եմ համեմատելով իրենց նկարների հետ: Դուր ձեր աչքերը կարող եմ գիտել հեռադիտակով (դաժժային ականոցով)՝ ավելի տարզորոշ սենյակու համար թռչուններին և նրանց մանրամասները:

Այս համառոտ նկարագրությունից երևում է, որ դուր օգտագործում եմ նույն եղանակները, ինչ մի հեսաբրաժարժ գաղճնի տարգելիս: Այս ուղեցույցն աղաիովում է ձեզ այն բոլոր բանալիներով, որոնց կարիք դուր կունենաբ Հայաստանի թռչունների գաղճնիները բացելիս: Անչափ օգտակար է իիեել, որ սկզբում բոլոր գաղճնիները թվում են բարդ և խճճված: Սովորելու ընթացքում այս երևութական բարդությունը տարգեցնելը և խառնաժողոթությունը վերացնելը մարդկային գերագույն հաճույներից մեկն է: Մի քիչ հիմնավոր գիտելիք, համբերություն, հաստատակամություն և տկուտություն, աիա այն բոլորը, որոնց կարիքն ունեբ ձեր հայտնաբերած ցանկացած թռչունի տեսակը որոշելու համար: Եթե այժմ դուր համոզված եմ, որ տգորված եմ ավելին հայտնաբերելու ձգտումով, վստաի եղեմ, որ հեսաբրությունը թռչունների նկատմամբ տրված է ռաերի:

Հիմա, եթե դուր արդեն ընդունել եմ հրավերը, և այս գրիքն ինչոտե հարկն է ծանոթացել եմ, ռարունակեմ այն կարդալ և վայելել ձեզ սղասսվող նոր, խիզախ հայտնագործությունների հաճույքը: Մեր կողմից խոստանում ենմ, որ մենմ և թռչունները մեզ ավելի լավ կզգանմ այդ բանի համար:

Դանիել Զլեն Կրստեր, փիլիսոփայության դոկտոր,
կենսաբանության տրոֆետոր, Մյուլենբերգի համալսարան

ԿԱՐՄԱԿԱՏԱՐ
EUROPEAN GOLDFINCH

ՆԵՐԿԱՐԱՐ
EUROPEAN ROLLER

ՓՈՔՐ ՍՈՒԶԱԿ
LITTLE GREBE

Այս և ուղեցույցը ղափակներն է խոսքի միջոցով ներկայացնում է Հայաստանի թռչնաբանության բազմազանությունը, հրաշալիքները և արժեքը: Այն նախաստեղծ է նրանց համար, ովքեր հետաքրքրվում են թռչուններով, իսկ ավելի որոշակի՝ բոլոր նրանց համար, ովքեր, լինեն սկսնակ, թե փորձառու, առանձնահատուկ հետաքրքրություն ունեն Հայաստանի սահմաններում համոզիչորով թռչունների նկատմամբ: Այս գիրքը փորձում է ըստ ամենայնի խրախուսել և ֆաջալերել թռչունների ուսումնասիրումը, որդեգրի Հայաստանի բնակչությունը նրանց ավելի մեծ չափով ճանաչելով և գնահատելով՝ առավել գնահատել և դաստիարակել բնությունը: Որքան օրս մարդիկ հանրապետությունում իմանան, թե ինչ բազմազան, օգտակար և հրաշալիք են այս կենդանիները, այնքան ավելի կսոգորվեն հիացմունքով, ուրախությամբ, հոգատարությամբ և ավելի կգնահատեն նրանց՝ որդես ազգային արժեքների: Կարևոր է և այն, որ այստեղ ընդգրկված տեղեկությունները հորդորում ու ֆաջալերում են առաջադեմ ուսանողներին՝ ինչդեպ սիրող, այնուպես էլ մասնագետ՝ առջև տեսնելու թռչունների ուսումնասիրությունը Հայաստանում: Այս ամչափ հետաքրքիր աբխարհագրական տարածաբանը հայքն է որդես թռչունների ամենատարբեր տեսակների և ենթատեսակների միախառնման գոտի. այն կադող գոտի է մյուս բոլոր այն տեսակների համար, որոնց կենսամիջավայրերը ավելի հյուսիս, հարավ, արևելք և արևմուտք են: Ցանկացած օգնություն, որ կարող է հիմնված լինել այս ուղեցույցի սված տեղեկությունների վրա, կհարստացնի և կավելացնի գիտական իմացությունը Հայաստանում՝ մասնավորապես թռչնաբանության ասպարեզում:

Մեր ժամանակներում թռչունների նկատմամբ միջազգային հետաքրքրությունը, հասկադես արևմուտքում, այն գործոններից է, որ նդասում են զբոսաբանության աճին ամբողջ աբխարհում: Այս ուղեցույցի հրատարակումով թռչունները անկասկած դիտի ընկալվեն որդես մասնաբանական հարսություն և այցելուներ հրադուրեն դեղի այս եզակի երկիրը: Գիտնականները երկար են ուսումնասիրել թռչնաբանիդը՝ որդես օրջակա միջավայրի առողջացման ցուցիչ: Անդդի դասարանի, կլիմայի փոփոխությունները, կենսամիջավայրի խաթարումը և հիմնական աղտոսվածությունը այն վսանգավոր երևույթներն են, որոնք նույն ձևով են ազդում մարդկանց և թռչունների վրա: Երջակա միջավայրի հետազոսման խնդիրները հաճախ լուծվում են թռչունների բազմազանությանը և թվաքանակին ուտադիր և զգույս հետևելու միջոցով: Հայաստանի բնության վիճակն ուղղակիորեն ազդում է բոլոր այն մարդկանց վրա, որոնք ադում են հանրապետության սահմաններում: Որդես ուսումնական միջոց՝ այս գիրքը կավելացնի բնակչության և հասկադես դործների ուսուցիչների գիտելիքները և մեծ չափով առաջ կնդի թռչնաբանիդ գնահատելու և նրա արժեքը հասկանալու գիտակցությունը: Թռչունների գնահատման և արժևարան համար մեծ նասակություն ունի օրջակա միջավայրի դաստարանությամբ զբաղվող ասհագրիո հասուկ խմբերի ստեղծումը, ինչդեպ դա արվում է զանազան այլ երկրներում: Ամբողջ աբխարհում նման խմբերը գործում են՝ իրենց աջակցությամբ միաքալով տեղական և ազգային կառավարություններին՝ դաստարանելու և խելամսորեն դեկավարելու կարևորագույն բնական հարսությունները:

Այս ուղեցույցը չափազանց արժեքավոր օգնություն կլինի Հայաստանի կառավարության համար: Գրում եղած տեղեկությունները այնդիտի հիմնավոր հանձնարարականներ են, որ կարող են կազմել երկրի թռչնաբանի գործում դաստարանության, օժանդակության և հնարավորին չափ վերականգնման ազգային ծրագրի հիմքը: Հուսով ենք, որ այս ուղեցույցը հիմք կդառնա թռչնաբանի անխաթարությունը երաբավորող գործողությունների, որոնք ենթադրում են հսկողության միջոցներ և դեկավարման փորձ՝ ամենաբարձր մակարդակով դաստարանելու օրջակա միջավայրը ինչդեպ թռչունների, այնուպես էլ մարդկանց համար: Հաստատելով հավելյալ օրենսդրական դաստարանություն թռչունների համար՝ օրենսդիր մարմինները կդաստարանեն ազգի ամենահարուս և ակնհայտ բնական ու մասնաբանական դաստարանից մեկը: Մասնավորապես, այս գրի ամենագործնական օգնությունն այն է, որ այն նդասում է հասուկ նասակության տեսակների ճանաչմանը: Դրանք են՝ անհետացման վսանգի ենթակա, խոցելի, անորոտ կարգավիճակի և բնաջնջված տեսակներ: Հիմնվելով ամենահաստատ գիտելիքների վրա՝ այս գրի տեղեկությունները գալիս են փոխարինելու այն մոտավոր սվալներին, որ մասնուցում է 1887 թվականին հրատարակված *Հայկական խՍՀ Կարմիր գիրքը*: Հասուկ նասակության թռչունների տեսակները վսանգված են կամ ենթադրվում են որդես վսանգված: Պատկերաբերերի վրա դրված գունավոր կետերը ակնառու կերդով նուսն են վսանգված յուրաքանչյուր տեսակը, և դրանցից ամեն մեկի ուսումնասիրությունը հրատարակում նասակություն ունի ադազայի համար: Այս հասուկ տեսակի թռչունների մասին ավելի օրս տեղեկություններ ունենալը և դաստարանության համարդաստարան միջոցներ սահմանելը վսահաբար կմեծացնեն համագործակցությունն ու միջազգային հարաբերություններն այն զարգացած երկրների հետ, որոնք նույնդեպ սսանձնել են հասուկ կարևորության տեսակների դաստարանությունը: Վերահսկողական և կառավարման դաստարանական

ծրագրերի հիմնումը, որոնք կադրավորված են հնարավորին չափ մեծ թվով սեսակների դահողանումը, կերաբախվորեն, որ թռչունները գոյություն ունենան որդես Երջակա միջավայրի առողջության ցուցիչներ, վնասասուններին և սնունդը վերահսկող ազդեցիկ գործոններ: Ինչդեռ արդեն նվազեց, թռչունների-նկատմամբ միջազգային հսկայական հետախույզությունը կարող է Հայաստանում նշանակալիորեն ընդլայնել զբոսաբերությունը և աշխատանքների թիվը, բայց քանի որ որսի թռչունները դահանջում են հասուկ երաշխիք, որ մարդկային այսդիսի հետախույզությունը չի վստահի նրանց գոյությունը, և քանի որ այցելուների աճող թիվը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ բնության վրա, այս գործընթացը դեռ է կառավարվի խելամի՛ս ու դասասխանասու կերով: Ընդհանուր առմամբ, հուսամք, որ այս գրքի սված սեղեկությունները օգտակար ուղեցույց կլինեն Հայաստանի կառավարության ֆաղափականության համար՝ ստանձնելու հանրադատության թռչուններին, մարդկանց և բոլոր կենդանի արարածներին անհրաժեշտ ցամաքային և ջրային սարածների դահողանության համաժողովրդական բարոյական դարձավորությունները:

Այս գիրքը դարունակում է Հայաստանում գրանցված 346 սեսակի թռչունների դարձ և գործնական նկարագրությունները: 3 հավելյալ սեսակներ ևս ընդգրկված են, որովհետև էական փաստերն աղացուցում են, որ դրանք նույնդես կարող են հայտնվել: Հասկադես մեծ ջանքեր են գործադրված առանձնացնելու այն բնորոշ գծերը, որոնք կարող են առավել հստակ կերտով բնութագրել թռչունի յուրաքանչյուր սեսակը: Ընդգծված են նաև այն եզակի կամ բնորոշ բնութագրերը, որոնք հասուկ են հանրադատության սահմաններում աղող թռչունների սեսակներին: Բարձրակարգ գունանկարները, որոնք դարունակում են թռչունի յուրաքանչյուր սեսակի մեկ կամ ավելի ձևեր, բերված են համադասասխան նկարագրությանը կից էջի վրա: Նկարների վրա գծիկներով ճգրի նված են թռչունների մարմնի մասերը՝ օգնելու և տղավորիչ դարձնելու համար սարքեր սեսակների ճանաչումը:

Այս գրքի դասրաստման ընթացումը սեղեկություններ են հավաքվել հրասարակված և չհրասարակված գրականությունից, թանգարանային գրանցումներից և 1992-1995 թվականների դասային լայնածավալ աշխատանքներից:

ԳԵՂԱՍԻ ԱՐՈՍ
HOUBARA BUSTARD

Բնական սափաստանները մշակովի սարածների վերափոխման ու անսահմանափակ որսի հետևանքով բնաջնջված սեսակ: Վերջին անգամ գրանցվել է 1912թ-ին:

Թռչունները ճանաչվում են ճիշտ այնպես, ինչպես որևէ այլ բան՝ շնորհիվ նրանց առանձնահատուկ, բնորոշ հասկանիչի կամ հասկանիչների համակցության, որի մեջ մտնում են գույնը, չափը, ձևը, վարը և միջավայրը: Միջավայրն այն տեղանքն է, որտեղ ամենից հաճախ է լինում թռչունը, իսկ ավելի որոշակի՝ այն հայտնի է որդես նախընտրելի կենսամիջավայր:

Թռչուններն անչափ բազմազան են և բավականին մեծաքանակ: Խնդրեմ, թերթե՛ք այս ուղեցույցի դասկերտարի էջերը, եթե մինչև այժմ չեք արել այդ բանը, և կեսունեք Հայաստանի թռչնախարհի սխանչելի բազմազանությունը: Ուշադրություն դարձրե՛ք, որ մի քանի տեսակի թռչուններ ճանաչվում են հենց առաջին հայացքից. օրինակ՝ Թխակաղույս Աղավնին (դասկերտարթ 34), որը համդիողում է գյուղերում, Մոխակ Արագիլների գյուղը (դասկերտարթ 5)՝ սյան ծայրին կառուցած բնում, Դարձեզի ցանկաղախին կամ գյուղական ճանաղարհին հայտնվող Սովորական Կաչաղակը (դասկերտարթ 59): Այս թռչունները քաջածանոթ են շատերին, որովհետև մեծաքանակ են ու նրանց հաճախ տեսնում ենք բնակավայրերում կամ նրանց մոտակայքում: Սակայն այս ուղեցույցում ներկայացված են նաև այնպիսի թռչնատեսակներ, որոնք չափազանց նման են իրար, կամ որոնց զգնելու համար դուք ստիպված կլինեք ճանաղարհվել գյուղից հեռու վայրեր: Միմյանց նման այսպիսի թռչնատեսակներին տարբերելը դժվար է անգամ ամենափորձառու թռչնատերի համար: Այդպիսի թռչնատեսակներն են, օրինակ, Կահրկները (դասկերտարթ 48-50):

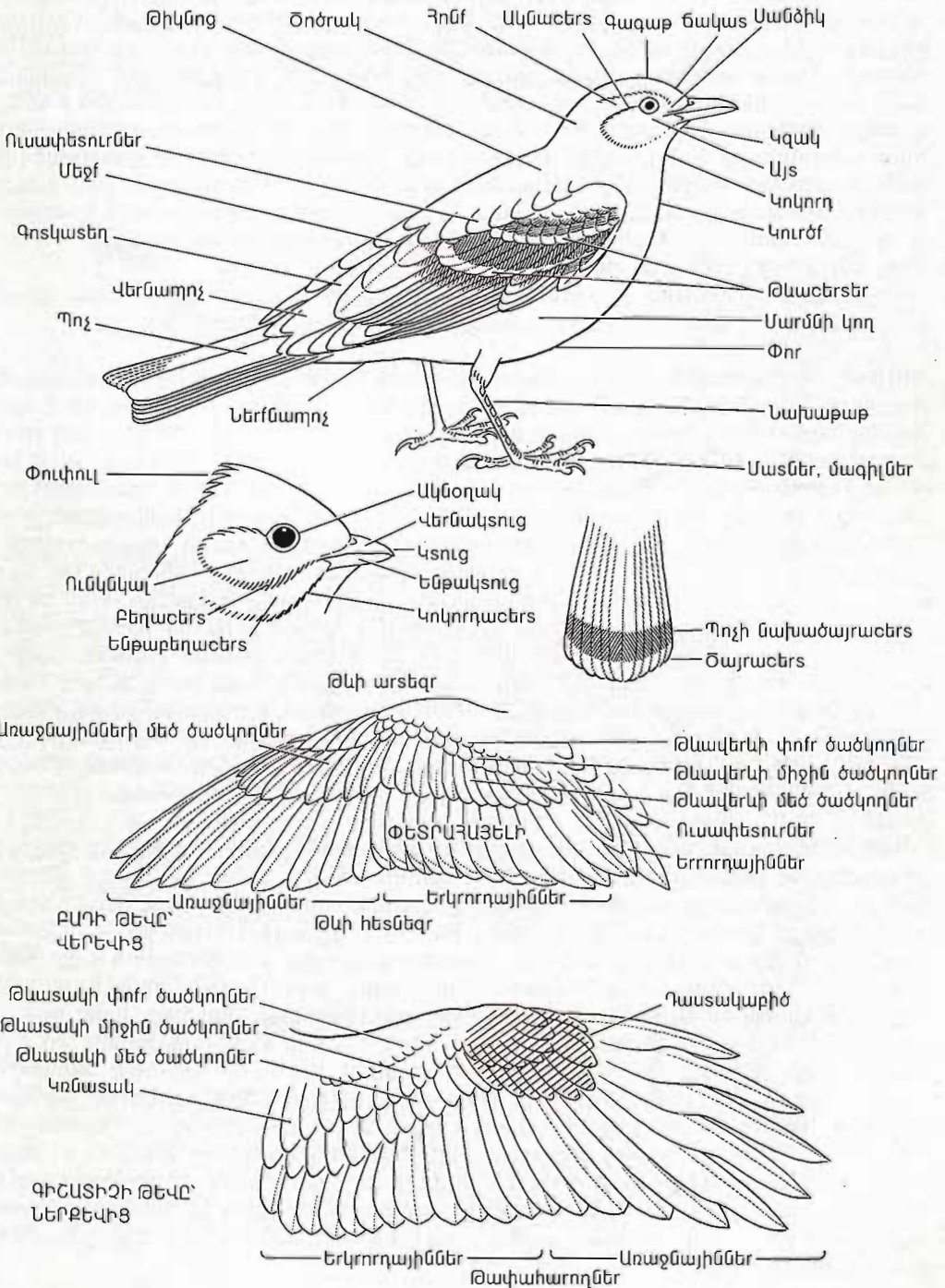
Թռչունների նկատմամբ հետաքրքրությունը կմեծանա, եթե դուք օգտվեք ձեր կյանքի փորձից: Խնդրում ենք չճշտալել, այլ առաջանալ դանդաղորեն՝ քայլ առ քայլ ձեռք բերելով նորանոր տեղեկություններ: Այստիպով դուք առավելագույն հաճույք կստանանք սխանչելի այս կենդանիների մասին ձեր բերած գիտելիքներից: Ինչպես առաջարկված էր «ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԻ ՀՍԱՅՔԸ ՎԱՅՆԵԼԵԼՈՒ ՄԻ ՄՐՏԱՐԱՑ ՀՐԱՎԵՐ» բաժնում, սկզբում ընտրել այն թռչունը, որը ձեզ ծանոթ է, հետո համեմատե՛ք ձեր ընկալածը ուղեցույցում բերված նրա նկարի հետ: Այս և ձեզ քաջածանոթ այլ թռչունների դասկերտարթն ուսումնասիրելիս հաշվի՝ առե՛ք, որ նկարիչները յուրաքանչյուր թռչունի փորձել են դասկերտել լավագույն լուսավորությամբ, սակայն դուք հազվադեպ կարող եք հանդիպել նրանց այսպիսի անբերի դասկերտումներում: Եվս մեկ անգամ ուզում ենք հիշեցնել, որ ձեր վստահությունը կմեծանա այն դեպքում, երբ դուք ավելի մոտիկից ծանոթանաք թռչունների հանրածանոթ տեսակների հետ և տեսնեք, թե նրանք ինչ տես ունեն տարբեր դասկերտումներում:

Երբ դուք դաստիարակվեք լինե՛ք առաջ անցնել և փորձե՛ք որոշել ամենայն դեպքում թռչնատեսակ, ուշադիր դիտարկե՛ք նրա ամբողջ փերագոյնը: Անկախ այն բանից՝ դուք ընկալում եք այն, թե ոչ, հարց է ծագում. «Արդյո՞ք ո՞ր հասկանիչներն են, որ ամենամեծ տղավորությունն են գործում ինձ վրա»: Նման հասկանիչները՝ լինեն մեկը, թե ավելի, ամենաակնհայտ գծերն են, որոնք նկարագրված են այս գրքի հաջորդ բաժիններում: Փորձե՛ք ամեն կերպ մտադաշտել ուրիշ հնարավոր է ավելի շատ բնորոշ հասկանիչներ և նույնիսկ գրի՝ առե՛ք դրանք: Այնուհետև, կրկին աչքի անցկացրե՛ք գունանկարները և փորձե՛ք դրանցում զգնել այն թռչունը, որն ամենից ավելի է նման այն մեկին, որի տեսակը փորձում եք որոշել:

Տարբեր տիպերի դասկերտող թռչունները կոչվում են տեսակներ: Ավելի որոշակի՝ տեսակը անհասների այն խումբն է՝ բաղկացած արուներից ու էգերից, որոնք ընդունակ են բազմաձև իրար հետ: Եթե դուք դիտում եք և փորձում որոշել այն թռչնատեսակները, որոնք ձեզ ամենամոտ են, ողես է գիտակցե՛ք, որ առաջին մի քանի փորձերից հետո հավանաբար ի վիճակի չեք լինի տարբերել դրանցից մի քանիսը, գուցե և շատերը: Ինչպես արդեն ասացինք վերևում, դա սովորական երևույթ է, և կարի՛ չկա հուսահատվելու: Եթե թռչունը շատ արագաճար է, դժվար կլինի հստակ ընկալել նրա բնորոշ հասկանիչներն ու դասել նրան իրեն նման տեսակների շարքը: Սկզբում այս անհասները ձեզ համար հանելուկ կլինեն: Սակայն այս ուղեցույցն օգտագործելիս շատևս անհաս թռչունների ուսումնասիրման ձեր փորձառության աճի հետ ավելի ու ավելի վարձահասույց կզգաք իմենեղ ձեզ, քանի որ կկարողանաք որոշել զնալով ավելի մեծ թվով տեսակներ: Հայաստանում կամ որևէ այլ երկրում թռչունների հավաստի ուսումնասիրման գաղտնիքը դառնալիս աշխատանքներին հնարավորին չափ շատ ժամանակ տրամադրելն է: Հաճախ օգտագործե՛ք այս ուղեցույցը որդես մի տեղեկատու, որին դուք դարձրեք բարձրագույնագույն զգեստ, կամ որն ուսումնասիրում եք մինչև ճանաղարհ ընկնելը կամ ճանաղարհությունից վերադառնալուց հետո: Մինչև դառն գնալը այս ուղեցույցի ուսումնասիրումը կհուշի ձեզ, թե ի՞նչն է հավանական տեսնել այնտեղ. վերադառնալուց հետո ուղեցույցի ուսումնասիրումը կօգնի ձեզ որոշելու, թե ի՞նչ զգաք այնտեղ: Եւ կրկին անգամ ասենք, որ ինչպես շատ եք զբաղվում որևէ բանով, այնքան ավելի եք հմտանում այդ գործում: Աշխատանքի այս ոճին հետևելը կզարգացնի ձեր հմտությունը, որին զուգահեռ՝ ժամանակի ընթացքում կբազմադասակի ձեր ստացած հաճույքը:

Թռչունի գծադասակարգման կառուցվածքը

Թռչունների ճեղքները մեկը մյուսից շարքերով համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է համակարգված գիտելիքներ ձեռք բերել թռչունի շարքեր մասերի կառուցվածքի մասին: Առաջարկում ենք մարմնի շարքեր մասերին ծանոթանալու համար ուսումնասիրել ստորև բերված գծադասակարգումը և բառացանկում զգնել մարմնի յուրաքանչյուր մասի բառային բացատրությունը:

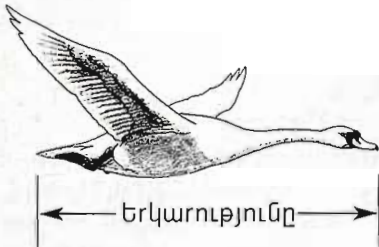
Հիշեցե՛մ, որ թռչունների սեսակների որոշման հիմնական հասկանիչներից են գույնը, չափը, ձևը, վարքը, մաս զբաղեցրած կենսամիջավայրը: Այս հասկանիչները, առանձին-առանձին վերցրած կամ մեկը մյուսի հետ համադրելով, օգնում են ճշգրիտ որոշելու սեսակի լիակատարությունը, անհասների սեռն ու հասակը, եթե դրանցում առկա են նկատելի տարբերություններ: Սույն ուղեցույցում բերված նկարագրություններն ու լիակատարությունները կատարվել են ամենայն ճշգրտությամբ՝ բացահայտելու յուրաքանչյուր թռչնասեսակի ամենաբնորոշ հասկանիչները: Դրանցից շատերի վրա ուշադրությունը սևեռելու համար օգտագործված են ցուցիչ գծեր: Նույն այս հասկանիչներն ընդգծված ձևով ներկայացված են համադասարանական նկարագրության մեջ, որը զետեղված է սլյալ սեսակի լիակատար կամ լիակատարներն արտացոլող կից էջում: Նկարագրությունները հնարավորին չափ լիարժեքված են, որոշեազի ձեռն ուշադրությունը կենսոճանաչման ամենաակնառու տարբերակիչ հասկանիչի վրա: Ինչդեռ որևէ սեխնիկական խնդիր լուծելիս ամենաարդյունավետ միջոցը հաճախ ճշգրիտ գործիքի օգտագործումն է, այնպես էլ թռչունի առավել ցայտուն հասկանիչների իմացությունն ամենաարդյունավետ լիակատարումն է նրա սեսակը որոշելու համար:

Թռչունների հիմնական տարբերակիչ հասկանիչները բացահայտելու համար ստորև բերված են դրանց գծալիակատարներն ու հակիրճ նկարագրությունները:

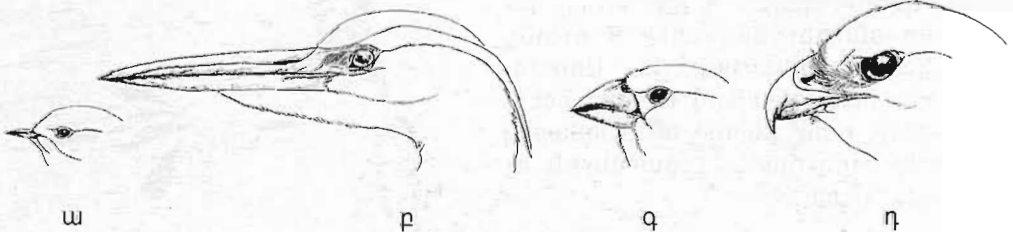
ԳՈՒՅՆԸ. Գույնը հաճախ ամենաակնառու և լիարժեք հասկանիչներից է, որի օգնությամբ որոշվում է թռչնասեսակը: Բազմաթիվ թռչուններ անվանվել են իրենց գունային հասկանիչի հիման վրա, ինչպես օրինակ՝ Կանաչ և Սև Փայտիորներ, Կաղույտ Քարակեռնեխ, Դեղին Խաղսսնիկ և Վարդագույն Սարյակ: Դիտելով թռչունը՝ ուշադրություն դարձե՛մ, թե մարմնի որ մասը ինչպիսի, ինչ չափերի ու լիակատարության գունավորում ունի: Դիտելիս նկատի ունեցե՛մ նաև շրջապատի լուսավորվածության հանգամանքը, քանի որ մեր տեսողությունը թույլ, միջին և ուժեղ լուսավորության լիակատարներում նույն գույնը կարող է ընկալվել տարբեր երանգներով: Երեկոյան, երբ մայր մտնող արևը ներկում է շրջապատը վարդագույնով ու կարմիրով, Հայկական Որոտի դեղին ոտները, ինչպես նաև այն մոխրագույն ֆառը, որի վրա նստած է, կարող են վարդագույն թվալ: Ուշադրությամբ ուսումնասիրեցե՛մ գրքի 27-րդ էջում բերված թռչունի մարմնի մասերի գծալիակատարները, որոշեազի կարողանալ ճշգրտությամբ նկարագրել, թե մարմնի որ մասերը նույն կամ տարբեր գունավորումն ունեն: Գույնի հասկանիչի շնորհիվ թռչունները կարողանում են տարբեր անհասների զանազանել միմյանցից. արու թռչունները, ի տարբերություն էգերի, շատ հաճախ ավելի վառ գունավորում ունեն, և գունային այդ հասկանիչը օգնում է էգի և արուի փոխհարաբերությունների կարգավորմանը:

ՉԱՓԸ. Հայաստանի թռչունները չափերով խիստ բազմազան են: Դրանց մարմնի երկարությունը տատանվում է 9 սմ-ից՝ Դեղնագլուխ Արջայիկ, մինչև 145-160 սմ՝ Թեյան Կարաղ: Երկարությունը չափվում է մարմնի լիակատար ձգված վիճակում՝ կտուցի ծայրից մինչև լիակատար ծայրը: Չափագրություններ կատարելիս եղե՛մ ուշադիր: Թռչունի կեցվածքը, մասնավորապես ջրային թռչուններինը, հաճախ խաբուսիկ տղավորություն է թողնում նրա մարմնի իրական չափերի մասին: Բազմաթիվ ջրլող թռչուններ և երկարատև կցարներ կարող են շատ ավելի կարճ երևալ իրենց իրական չափերից, քանի որ այդ թռչունները սովորաբար ներհանում են վիզը դեղի կուրծքը: Թևերի բացվածքը մի թևի ծայրից մինչև մյուս թևի ծայրն ընկած տարածությունն է: Սա ևս մի չափում է, որը կարող է խիստ օգտակար լինել թռչունի սեսակը թռչիչի լիակատար որոշելու համար, մասնավորապես խոտոր թռչուններինը, ինչպիսիք են գիշատիչները: Հայաստանի թռչուններից թևերի ամենամեծ բացվածքով աչի է ընկնում Սև Անգղը՝ 250-295 սմ: Փոքր չափի թռչունների սեսակի որոշման համար թևերի բացվածքը սովորաբար չունի առանձին նշանակություն, քանի որ այդ թռչունները հազվադեպ են սավառնում կամ սահասավառնում, իսկ անընդմեջ թռչողները թույլ չեն տալիս հսակ ընկալելու թևերի կառուցվածքը:

Անծանոթ թռչունի չափերը որոշելու համար համեմատեցե՛ք այն ձեզ լավ ծանոթ որևէ թռչունի չափերի հետ: Այս ուղեցույցում բերված գունադասակեր թռչունների չափերը կարող ե՛ք որոշել՝ դրանք համեմատելով կից էջի ներկառն դասակերված հայտնի թռչնատեսակի ուրվադասակերի հետ: Ուրվադասակերված թռչուններն են՝ խոճորամարմին Սոխիսակ Արագիլը (երկարությունը՝ 100-115 սմ, թևերի բացվածքը՝ 155-165 սմ), երեք միջին չափի սարբեր դիրավորմամբ թռչնատեսակներ՝ Կռնչան Բաղ (երկարությունը՝ 50-65 սմ, թևերի բացվածքը՝ 81-98 սմ), Մոխրագույն Ագռավ (երկարությունը՝ 45-47 սմ, թևերի բացվածքը՝ 93-104 սմ), Սովորական Կիվիվ (երկարությունը՝ 28-31 սմ, թևերի բացվածքը՝ 82-87 սմ) և փոքրամարմին Տնային ճնճղուկը (երկարությունը՝ 14-15 սմ, թևերի բացվածքը՝ 21-25.5 սմ):

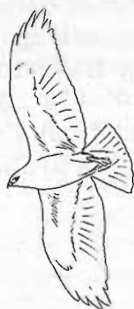
ՁեՎը. Դաճային կարևոր հասկանիչ կարող է հանդիսանալ թռչունի կամ նրա մարմնի առանձին մասերի ձևը: Այն դասակարգված է կեցվածքով, նաև մարմնի հսակ նախշերով՝ բծերով, դաշտերով, խայտերով ու շերտերով: Ուսումնասիրելով սույն ուղեցույցի դասակարգությունը՝ դուք կծանոթանա՞ք թռչունների սարբեր խմբերի ներկայացուցիչների կառուցվածքի հետ: Հաճախ, որոշու տեսակի հիմնական հասկանիչ կարող են ծառայել մարմնի սարբեր մասերի՝ կտուցի, գլխի, թևերի ու դուրի ձևը: Կտուցը կարող է լինել՝ (ա) բարակ ու սրածայր, ինչպես բազմաթիվ ճնճղուկանմաններինը, (բ) երկար, ուղիղ ու սրածայր՝ առեղներինը, (գ) հաստ, կարճ ու կոնաձև՝ հասիկակերներինը և սերինոսներինը, (դ) ներկա կեռված ծայրով՝ գիճախից թռչուններինը ու շամփուկներինը: Կամ, ինչպես ցույց է տրված դասակարգությունում, ուղիղ կամ վեր կեռված, ինչպես մի քանի սուլակներինը և սուլահավերինը:

Թռչունների թևերը լինում են՝ (ա) սրածայր, ինչպես բազեներինը և ծիծեռնակներինը, կամ (բ) բթավուն, ինչպես կախվածներինը ու ճուռակներինը: Թևերը կարող են լինել նաև համեմատաբար (գ) կարճ, ինչպես Անդրկովկասյան Փասիանինը, կամ (դ) երկար, ինչպես արծիվներինը:

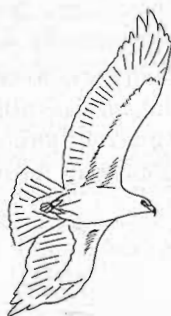
ա

բ

գ

դ

Պոչը կարող է լինել՝ (ա) մկրասածև խոր կտրվածով, ինչպես որոշ ծիծեռնակներինը, (բ) թույլ կտրվածով՝ այլ ծիծեռնակներինը ու մանգաղաթևներինը, (գ) ծայրը՝ ուղիղ կտրված, ինչպես ռաբ կեռնեխներինը, (դ) կլորավուն՝ մի շարժ օտարիկներինը, (ե) սրածայր՝ որոշ գիշատիչներինը ու աղավանամաններինը: Պոչը նաև կարող է լինել (զ) համեմատաբար կարճ, ինչպես ճահճահովիկներինը ու որոշ անգղներինը, կամ (է) երկար, ինչպես կկուներինը ու խաղսսնիկներինը:

ա

բ

գ

դ

ե

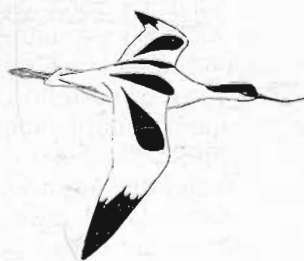

զ

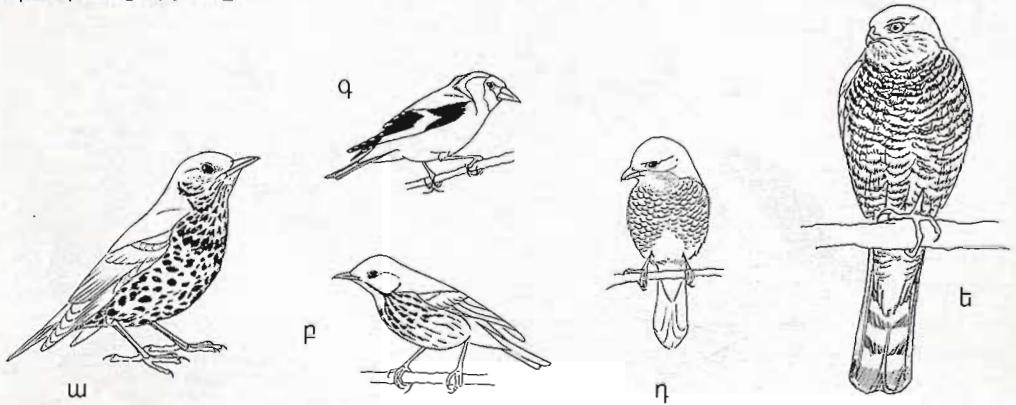
է

Թռչունի մարմնի մասերի իմացությունը կարևոր է թե՛ գույնը, թե՛ մարմնի տարբեր նախշերը և դրանց տեղակայումը մկարագրելիս: Առավել ակնառու հասկանիչներն են թևի թծերն ու օտարերը, որոնք բնորոշ են բազմաթիվ բաղերին, կարծառոտ կցցարներին ու ճնճողականմաններին:

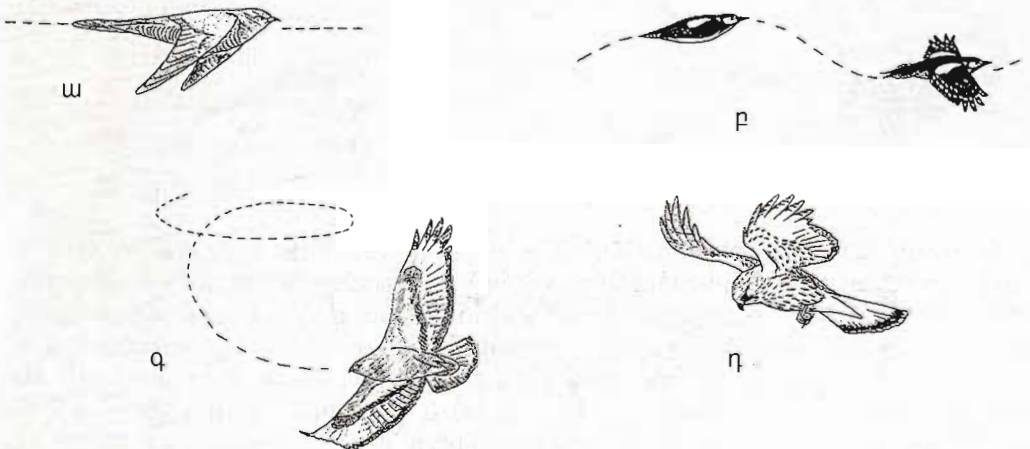

Հաճախ ինքնաստիղ են թռչունի գլխի նախօտերը, որոնք ներառում են աչքի վերին օտերը, որը կոչվում է հոնք, աչքը թվացյալ հասող օտերը՝ ակնաօտերը, աչքը եզրագծող գունավոր հսակ հասվածք՝ ակնօղակը: Աչքի և կոկորդի միջև սարքեր գծերը հայտնի են՝ որդես բեղ, ենթաբեղ և կոկորդաօտեր անվանումներով: Աչքի և կտուցի միջև սարածությունը կրում է հասուկ անվանում՝ սանձիկ: Թռչունի գլխի այս կամ այլ նախօտերին ավելի մանրամասն ծանոթանալու համար նորից անդրադառնանք թռչունի գծանկարային կառուցվածքին (էջ 27):

Թռչունի մարմնի նախօտերը, ինչդեպ, օրինակ, (ա) դեղերը, (բ) խայտերը, (գ) բծերը, (դ) թեփուկանման նախօտ և (ե) օտերը՝ առանձին կամ մի ֆանիսը իրար հետ համատեղ, օգնում են որոշելու թռչունների բազմաթիվ խմբերի, ինչդեպ, ասեմք, առափնյա, գիծասիչ և ճնճղուկանման թռչունների տեսակային դասկանելությունը:

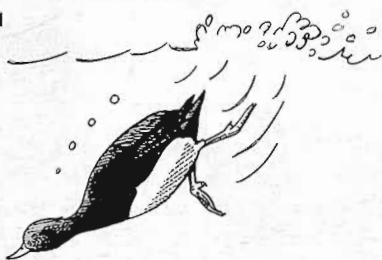
ՎԱՐՔԸ. Թռչունի վարքը կարևոր հասկանիչ կարող է լինել նրա տեսակային դասկանելության որոշման կամ հաստատման համար: Հասկալից օգտակար է թռչունների սարքեր խմբերի թռչչի ձևի իմացությունը: (ա) Կկուններն ու բազենները թռչում են ուղիղ գծով: (բ) Փայտփորները և մի օտի մանր սերինոսներ թռչում են ալիքաձև՝ վեր ու վար թռչչով: (գ) Հավալուսնները, արագիլները, որորները և գիծասիչ թռչուններից օտերը դարբերաբար սավառնում են: (դ) Ալկիոնը, հողմավար բազենները, Ջրածիվը ու Գետային Ջրածիծառը գոհին հետևելիս ժամանակ առ ժամանակ կանգ են առնում օդում:

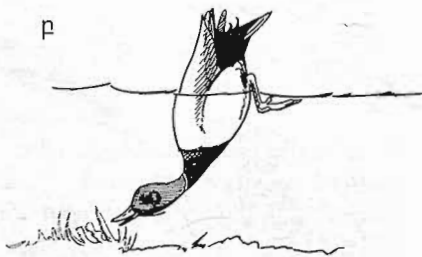

Հաճախ թռչունների առանձին խմբերի Պասկանելության որոշման հասկանիչ կարող են ծառայել նաև նրանց կերակրվելու որոշ ձևերը: Ըստ կերակրման ձևի՝ բաղերը բաժանվում են սուզվողների և չսուզվողների: Սուզվողները կերակրվում են (ա) ջրում ամբողջությամբ սուզվելով և մարմնի բավականին ծանրության հետևանքով թռչչի են դիմում՝ ջրի մակերեսի վրա զգալի արածություն վազելով ու թևերի ուժգին թափահարումներով: Չսուզվող բաղերը կերակրվում են ջրի մակերեսից կամ ջրի ոչ խորը հասկաններում կամ (բ) բուսական ու կենդանական կեր են հայթայթում գլխիվայր կիսասուզված վիճակում: Չսուզվող բաղերը թռչչի են դիմում անմիջադեպ ջրի մակերեսից, ջրափից կամ ափին մոտ կանգնած սեղից: Կարճատև շահ կցարներ, ինչդիսիք են մանր ֆարադները, (գ) կեր են հայթայթում մակերեսից՝ ջրափերում կամ ծանծաղուհում ֆայլելու ընթացքում: Ուրիճները, օրինակ՝ Սևախածի Ավազակցարը և մորակցարանմանները, (դ) կեր են որոնում՝ ֆայլելով ծանծաղուհում՝ զննելով ափը կամ ջրի հասակը:

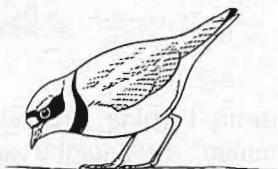
ա

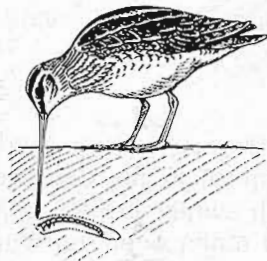
բ

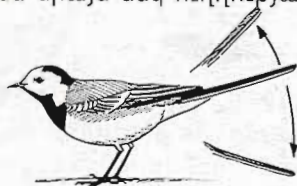
գ

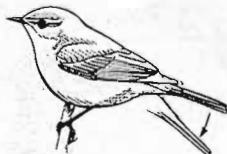
դ

Տեսակի որոշման համար օգտակար վարքային այլ առանձնահատկություններից են անշարժ կանգնած կամ ֆայլող թռչունի մարմնի շարժումները, գլխի կամ ամբողջ մարմնի սնքսնթացները, նաև դուրիճի՝ (ա) թե՛ վեր, թե՛ վար կամ (բ) դարձադեպ միայն մեկ ուղղությամբ շարժումները:

ա

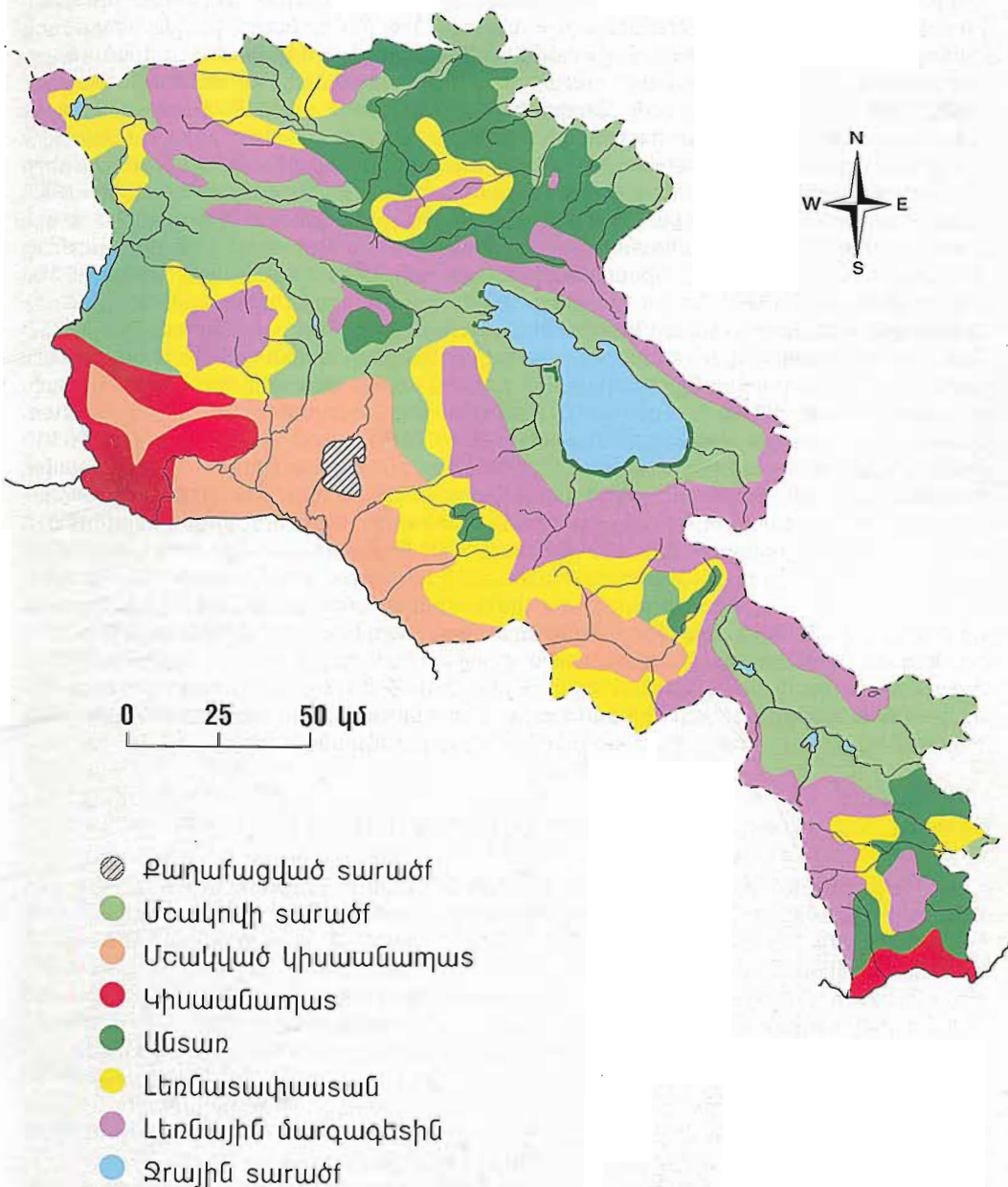

բ

Թռչունի արձակած երաժշտական և ոչ երաժշտական հնչյունները (թևերի օրջուներ, փայտփորի թմբկահարումը) օգնում են տեսակը որոշելուն՝ առանց այն տեսնելու: Թռչունի ձայների ուսումնասիրությունն ու մտադառնումը տեսակի որոշման համար բավական բարդ և վիճելի խնդիր է, ուսի նոր ստեղծվող այս ուղեցույցում բացակայում են դրանց նկարագրությունները: Բացառություն են կազմում այն ձայները, որոնք խիստ բնորոշ են և բավական դյուրին են դարձնում տեսակի որոշումը, օրինակ՝ գիծերային թռչունների՝ բվերի և այծկիթների ճիչերն ու երգերը:

ԿԵՆՍԱՄԻՋԱՎԱՅՐԸ

Թռչունի տեսակը որոշելու համար նույնքան կարևոր հասկանալի կարող է լինել այն տեղանքը, որտեղ նա հանդիպում է: Յուրաքանչյուր թռչնատեսակ ունի իր նախընտրած կենսամիջավայրը: Այցելելով ու փնտրելով այս կամ այն թռչունին այդ իսկ միջավայրում նրան զտնելու հավանականությունն ավելի է մեծանում:

Թռչունների ավելի ցած սեսակներ սեսնելու համար, նույնիսկ եթե դրանք ցամաքայիններ են, հարմար ու արդյունավետ է դրանց փնտրել ջրի մոտակայքում: Ցանկացած ջրասարած մեծ կամ փոքր, գրավիչ է թռչուններից ցածերի համար: Ինչ խոսք, ջրլող թռչուններին գրեթե միշտ կարելի է հանդիպել անմիջապես ջրի մակերեսին կամ ջրին մոտ, իսկ ցամաքային թռչուններին միշտ չէ, որ կարելի է սեսնել ջրի հարևանությամբ, սակայն դրանք հաճախ ավելի մեծ ֆանակությամբ հանդիպում են բաց և հոսող ջրերի ափերին ու խոնավ սարածներում:

Հայաստանի ցամաքային ու ջրային սարածների դարձեցված, սակայն գործնական դասակարգումը կատարվել է՝ հաշվի առնելով գերակայող բուսածածկը կամ բնագոյարհագրական դայմանները: Այն ներառում է յոթ կենսամիջավայր: Դրանցից ցամաքային են համարվում վեցը՝ մշակովի սարած, մշակված կիսաանառայտ, կիսաանառայտ, լեռնասփասան, անտառ և լեռնային մարգագետին: **Մշակովի սարած.** ցամաքային այն հասկածն է, որը ձևավորվել է հիմնականում բնածին կիսաանառայտի ու լեռնասփասանի մշակման հետևանքով: Կիսաանառայտային հողերը, որտեղ որ հնարավոր է, զբաղեցված են խաղողի ու դեղատու այգիներով, հացազգիների ցանքասարածություններով: Առաջնային լեռնասփասանային հողերում աճեցվում են ցանովի և արմատախոտ մշակաբույսեր կամ դրանք հիմնականում ծառայում են որդեյ արոտավայրեր: **Մշակված կիսաանառայտ.** հիմնականում նախկին կիսաանառայտների մշակված հասկածներն են: **Կիսաանառայտ.** չոր սարածներ՝ սովորաբար մինչև 1000մ բարձրության վրա (3281 ֆուտ), ֆարառոտ, անբերրի բնահողով, եղեսպակի թփուկներով: **Լեռնասփասան.** չոր սարածներ՝ հիմնականում 1200-2200մ բարձրության վրա (3937-7218 ֆուտ), կլիման՝ բարեխառն, սեղունների ֆանակը փոփոխական է, հիմնականում զարնանն ու վաղ ամռանը: Բաղկացած է խոտածածկ սարածներից, որոնք հաճախ ընդհատվում են ժայռաեղուկներով և սարբեր բարձրության թփուկներով: **Անտառ.** զբաղեցնում է սարբեր մեծության սարածներ՝ 550-2600մ բարձրության վրա (1805-8530 ֆուտ), սեղունների չափավոր ֆանակով: Այն մասնավորապես ձևավորված է սաղարթավոր, իսկ առանձին դեղձերում՝ փոստերն ծառասեսակներով: Բարձրաբուն փոստերն բնական անտառները Հայաստանում հազվագյուտ են: **Լեռնային մարգագետին.** ենթալպյան և ալպյան կենսամիջավայրեր՝ 2200-4090մ բարձրության վրա (7218-13419 ֆուտ), բավական բարձր խոնավությամբ, բազմազան բուսածածկով՝ խոտաբույսեր, թփուկներ, խոնավ բուսազուրկ հողերով, ժայռագոյացություններով, զլաֆարոտ դաշտերով և ծյունածածկ զագաթներով: **Ջրային սարած.** յոթերորդ կենսամիջավայրն է, որը ներառում է լճեր, ջրամբարներ, արհեստական ձկնաբուծական լճակներ, նաև գետեր ու առվակներ: Ցածրադիր շրջաններում գետերի ու առվակների ափերին ձևավորվում են լայնատերև ծառերի, թփուկների ու խոտածածկ սարածների խմբավորումներ, որոնք հակադիր դասեր են ստեղծում շրջապատի ավելի չոր՝ ջրից հեռու սարածների համեմատությամբ:

ԻՆՉ ԿԱ ԱՅՍ ԳՐԵՈՒՄ

Այս ուղեցույցում թռչունները ներկայացված են նկարագրությունների և գունագարդ նկարների օգնությամբ: Գրումը ընդգրկված են Հայաստանում հանդիպող բոլոր սեսակներն ու ենթասեսակները (կենսաբանական ռասա): Գիրքը *A Field Guide to Birds of Armenia* անգլերեն հրատարակության հայերեն թարգմանությունն է՝ կրճատումներով ու որոշ լրացումներով: Թռչունների ու նրանց մարմնակազմության հատկանիշների անվանումները վերցված են ինչդեպ լավ հայտնի գրականությունից, այնպես էլ հորինված են հեղինակների կողմից: Դրանց հիմքում ընկած են յուրաքանչյուր սեսակի կենսակերպի ու փեսագունավորման առավել բնորոշ հատկանիշները: Ինչդեպ նշված է, դասակարգությունն օգտագործված են ցուցիչ գծեր. դրանք ուժադրություն են հրավիրում սեսակը որոշող առավել կարևոր հատկանիշների վրա, որոնք նկարագրություններում ընդգծված են: Որոշ թռչունների նկարներ կատարված են Հայաստանում նրանց բնորոշ միջավայրի դասակարգմամբ:

Նորագույն սվյալների համաձայն՝ թռչունների սեսակները բաժանվում են բնադրող չվող, չվող և աղբյուրաձևի մի ֆանի այլ կարգավիճակների: Եթե թռչունը համապատասխանապես աստղաբեզում ճանաչված է որդեյ հատուկ դասակարգության արժանի սեսակ, ապա նրան Հայաստանում սրվում է դասակարգության համարժեք կարգավիճակ, եթե նույնիսկ այն

հաճախ ու մեծ ֆանակալայամբ է հանդիպում: Համալսարհային դասախոսությամբ արժանի թոչնաստեսակների ներառումը Հայաստանի հասուկ ուժադրության արժանի սեսակների շարքը նդասակ ունի հանրադեսությունում կամ նրա սահմաններից դուրս շահագրգիռ անձանց, հասկադես բնադաշտդամ խմբերի ուժադրությունը սկեռել այն փաստի վրա, որ այս թոչնաստեսակներին կարելի է հանդիդել Հայասանում:

ՏԵՍԱԿ. Թոչունի յուրաբանչյուր սեսակի սրված են հանրածանոթ և գիսական հասուկ անվանումներ: Որդես ճգրհիս և հուսալի ձև՝ ընդունված է օգսագործել թոչունի գիսական անվանումը: Գիսական անվանումները բաղկացած են առնվազն երկու բառից և ներկայացված են շեղասառով: Դրան սովորաբար հին հունարեն կամ դասական լատիներեն բառեր են կամ որևէ ակնհայտ հասկանիչի, սեղանվան կամ մականվան լատինացված սարբերակներ: Որոշ սեսակներ, սակայն ոչ բոլորը, բաժանված են կենսաբանական ռասաների՝ ենթասեսակների, և հեկաբար, ենթասեսակի գիսական անվանմանը ավելանում է նաև ենթասեսակը բնորոշող երրորդ բառը: Որոշ բացառությամբ՝ դաշային դայաններում անհնար է նկատել ենթասեսակների սարբերությունները: Այն հնարավոր է անել միայն թանգարանային օրինակների մանրակրկիտ ուսումնասիրության միջոցով:

Բոլոր սեսակները և ենթասեսակները, որոնք դիսվել են Հայասանում, բերված են այս ուղեցույցում: Եթե Հայասանում սեսակը ներկայացված է մեկից ավելի ենթասեսակներով, ադա այդ դեմոնը դասկերաթերթերում բերվում են այն ենթասեսակները, որոնք մեծաբանակ են և կամ օժաված են դաշային դայաններում նկատելի հասկանիչներով: Ուղեցույցում դուրս կհանդիդեք նաև այնդիսի սեսակների, որոնք փաստացիորեն չեն գրանցվել հանրադեսության սարածում, սակայն սվյալների վերլուծությունը ենթադրել է սալիս, որ այստեղ նրանց ներկայությունը հնարավոր է:

Գրում թոչունների գիսական անվանումները և ներկայացման հաջորդականությունը սրված են համաձայն Փիթերսի (1934-1987) դասակարգման, բացառությամբ այն դեմոների, երբ անհրաժեշտ է եղել որոշ փոփոխություններ կատարել ավելի թարմ սեղեկությունների համաձայն: Հաշվի առնելով, որ թոչունների մի ֆանի խմբեր, ինչդես օրինակ, սառեղներն ու կռունկները, նման են մեկը մյուսին՝ համեմատում ավելի դյուրին դարձնելու համար դրան որդես բացառություն ներկայացված են միևնույն դասկերաթերթում: Թոչունի հանրածանոթ անգլերեն անվանումները հեկաուն են Սիբիլի և Մոնրո (1990, 1993) չափանիշներին, բացառություն են կազմում այն դեմոներ, երբ ճգրություն մտցնելու նդասակով հարկավոր է եղել փոփոխություն կատարել՝ ըստ լրացուցիչ սեղեկությունների:

Յուրաբանչյուր սեսակի սրված է ադրելաձևի, թվաբանակի ու հասուկ դաշտանության անհրաժեշտության կարգավիճակ: Տարվա ժամանակների բնութագրության համար ընդունված են հեկայալ սոնրաբաժանումները. գարուն՝ մարտ, ադրիլ, մայիս, ամառ՝ հունիս, հուլիս, օգոսոս, աշուն՝ սեդեսմբեր, հոկտեմբեր, նոյեմբեր, ձմեռ՝ դեկտեմբեր, հունվար, փեհվար:

Տեսակի ադրելաձևի կարգավիճակը բնութագրվում է սոնրև բերված ինը կարգավիճակներից մեկով կամ մի ֆանիսով: ՆՍԱԿՅԱՅ. սեսակ, որը սովորաբար բնադում և հանդիդում է Հայասանում ամբողջ սարվա ընթացում: ԿՆՈՐ ՏԱՐԻ ԶՎԱՀՅՈՒՐ. սեսակ, որը Հայասանում չի բնադում, սակայն կարող է հանդիդել որչ սարվա ընթացում: ԲՆԱԴՈՐՈՂ ԶՎՈՂ. սեսակ, որը Հայասանում բնադում է, իսկ եսբնադման օրջանում չվում: ԱՍԱՌԱՀՅՈՒՐ. սեսակ, որը չի բնադում Հայասանում, սակայն կարող է հանդիդել ուշ գարնանն ու ամռանը: ԱՇՆԱՆԱՀՅՈՒՐ. սեսակ, որն այլ երկրներում բնադման օրջանն ավարտելուց հեկո կարող է ուշ ամռանը, աշունը կամ վաղ ձմռանը հայտնվել հանրադեսության սարածում: ՉՍԵՈՐՈՂ. սեսակ, որը Հայասանում չի բնադում, սակայն հանդիդում է ամենաշուրջ ուշ աշունը և կարող է մնալ ամենաուշը մինչև ամռան սկիզբը, ադա վերադառնալ իր բնադրավայրերը: ԶՎՈՂ. սեսակ, որը Հայասանից դուրս գտնվող իր եսբնադման օրջանի սարածներից դեմոի բնադրավայրերը ուղևորվելիս, հիմնականում աշունն ու գարնանը, կարծ դադարներ է առնում Հայասանում: ԴԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ. անոդապելի սեսակ՝ փաստացի 1-5 սարբեր գրանցումներով, սրանք այնդիսի թոչնաստեսակներ են, որոնց սարածման սահմանները Հայասանից բավական հեռու են, որի դաշտանով էլ նրանց հայտնվելն այստեղ անսովոր է: ՀԱԶՎԱՀՅՈՒՐ ԶՎԱՀՅՈՒՐ. սեսակ՝ փաստացի 1 կամ 2 սարբեր գրանցումներով. սրանք այնդիսի թոչնաստեսակներ են,

որոնց հանդիպումը Հայաստանում անտրաստի է:

Ստորև բերված երեք կարգավիճակներից յուրաքանչյուրը բնութագրում է որևէ թռչնասեսակի թվաքանակը, այն դեպքում երբ կրկնված լինի փորձառու անձի կողմից՝ համադասաստիսան կենսամիջավայրում և սարվա որոշակի ժամանակահատվածում: ՏԱՐԱԾՎԱԾ. սեսակ, որին ակնկալվում է հանդիպել արժանի 50%-ից ավելի ընթացքում: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ. սեսակ, որին ակնկալվում է հանդիպել արժանի 5-50%-ի ընթացքում: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ. սեսակ, որին ակնկալվում է հանդիպել արժանի ոչ ավելի քան 5%-ի ընթացքում:

Հաջորդ չորս կարգավիճակները բնութագրում են թռչնասեսակը՝ որդես Հայաստանում նախկինում հանդիպած կամ ներկայիս դրությամբ վսանգի ենթակա և դահիճանության արժանի սեսակ: Յուրաքանչյուր թռչնասեսակի կարգավիճակը դասկերպերերի էջերում հստակ ցույց է տված գունավոր կետերի միջոցով: ԱՆՅԵՏԱՅՄԱՆ ՎՏԱՆԳԻ ԵՆԹԱԿԱ ՏԵՍԱԿ. առկա է նրա անմիջական անհետացումը կամ բնաջնջումը, եթե չհեղհացվեն նրան ստանաճացող բացասական ազդակները: ԽՈՑԵԼԻ ՏԵՍԱԿ. մոտակա աղաքայում կարող է հայտնվել անհետացման ստառնալիի սակ, եթե չհայտնաբերվի(են) և չչեզոքացվի(են) կամ չնեղմացվի(են) գործող բացասական ազդակները: ԱՆՈՐՈՇ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏԵՍԱԿ. բնորոշ է այն դեպքում, երբ անբավարար են տեղեկությունները՝ նրան դասելու անհետացման վսանգի ենթակա կամ խոցելի սեսակների շարքը: ԲՆԱԶՆԶՎԱԾ ՏԵՍԱԿ. Հայաստանում դասակարգման վկայված, ներկայումս անհետացած սեսակ:

ՀԱՓՈՒՄՆԵՐ. Մարմնի ընդհանուր երկարության (Ե) և թևերի բացվածքի (Թ) միջին չափերի սվալները հիմնականում վերցված են ՔԵՆՄԻԻ և ուրիշների *Առևտյան Պալեոկոնոլոգիայի թռչունները* ինդիստրյա ախտաբանությունից (1977-1994): Մի քանի սեսակների չափումների սվալները, կաղված դասակարգման փոփոխությունների հետ, վերցված են գրական այլ աղբյուրներից: Քանի որ ՏԱՐԵՐ հասակի ու ախտահարակալան ծագում ունեցող կենդանի թռչունների ու լցանոթիկների չափագրումների ժխտիկայի միջև գոյություն ունեն նկատելի տարբերություններ, չափերի այս սվալները բերված են հարաբերական ճշտությամբ:

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ. Տեսակի, անհրաժեշտության դեպքում նաև նրա ենթասեսակի նկարագրությունները տրված են համադասաստիսան նկարագրողմանը կից էջում: Անհրաժեշտության դեպքում Հայաստանի թռչունների մասին նկարագրությունները կատարվել են այլ աղբյուրներից վերցված տեղեկությունների հիման վրա: Յուրաքանչյուր ակնարկի սկզբում տրվում է թռչունի համաժանոթ ու գիտական անվանումը, մարմնի ընդհանուր երկարության (Ե) և թևերի բացվածքի (Թ) չափերի տասնորոշումները: Ենթասեսակի առկայության դեպքում նրա անվանումը գրվում է սեսակի համաժանոթ անվանման սակ: Այնուհետև ներկայացվում է սեսակի աղբյուրների ու թվաքանակի կարգավիճակը: Յուրաքանչյուր ակնարկ ամբողջանում է թռչունի բնորոշ առանձնահատկությունների ստորաբաժանված թվարկումով: Նկարագրություններում ընդգծված են թռչունների խիստ բնորոշ հատկանիշները: Անհրաժեշտության դեպքում բերվում են նաև այն հատկանիշները, որոնք վերաբերում են ենթասեսակներին, սեռին, հասակին, տարիքի ընթացքում փոփոխվող փետրագոյանին և սեսակի առանձին անհատների տարբերակվողմանը: Գույները հնարավորին չափ հստակ ու ճշգրիտ դարձնելու համար նկարագրված են դարձեցված արտահայտություններով (դարչնագույն, կարմիր-դարչնագույն և այլն): Երբ գույները իրար հետ կադրակցված են գծիկով, աղա երկրորդ բաղադրիչը գերիխոսողն է կամ հիմնականը: Օրինակ՝ կարմիր-դարչնագույն. հիմնականում դարչնագույն է՝ կարմիր բաղադրիչով: Անհրաժեշտության դեպքում ներկայացվում են նաև հետևյալ բաժինները՝ նման սեսակներ, վար, կենսամիջավայր, սնունդ, բույն և ձվեր: **Նման սեսակներ.** այստեղ թվարկվում են այն թռչնասեսակները, որոնց հնարավոր է նմանությամբ շփոթել մեկը մյուսի հետ: **Վարք.** այստեղ նկարագրվում են վարի այն հատկանիշները, որոնք նմանում են սեսակի որոշմանը: **Կենսամիջավայրը.** այստեղ թվարկվում են ցամաքային ու ջրային այն տարածքները, որոնցում սեսակի գոյությունը Հայաստանում ամենահավանականն է: Եթե թռչունը հանդիպում է մեկից ավելի կենսամիջավայրերում, դրանք թվարկվում են նախընտրելիության սկզբում: **Սնունդը.** այստեղ թռչունի կերասեսակները ևս թվարկվում են նախընտրելիության սկզբում: Եթե սեսակը բնադրող է կամ ենթադրվում է նրա բնադրումը, աղա բերվում է **Բնի ձևի** (գետնին, հարթականման, գավաթաձև), նրա տեղադրման ու **Չվերի** նկարագիրը (երկարությունը, քանակը, գունավորումը, դասակարգման բնույթն ու գույնը):

ՊԱՏԿԵՐԱՊՈՐՏՆԵՐ. Գրվում առկա գունազարդ 61 լուսկերպերթերում ցերեկայացված են յուրաքանչյուր թռչնատեսակի հասուն անհասները: Դրանցում սեղ են գտել նաև մի շարք թռչունների մարմնի մի մասը լուսկերթող նկարներ, որոնք ցույց են տալիս այլ տեսակներից տարազատող այս կամ այն բնորոշ հատկանիշները, և դյուրին են դարձնում սեռի, հասակի, ենթատեսակի կամ անհասների տարագրումավորման (մոնֆ) որոշումը: Ինչպես արդեն նշվել է, յուրաքանչյուր նկարիչ աշխատել է թռչունները լուսկերթել լավագույն լուսավորությամբ, որոշագի հնարավորին չափ ճիշտ վերահասարհի նրանց իրական գույները: Սակայն որոշ գույներ թեթևակի փոփոխական են նույնիսկ լավ լուսավորության դայաններում, և նման դեպքերում նկարիչները թռչունի մասկերթել են այն գույներանգներով, որոնցով նրանք բնության մեջ ավելի հաճախ են հանդիպում: Գիտատիչ թռչունների թռիչքի լուսկերթող լուսկերթերը (13, 14, 15) գույների փոփոխականությունը մասնագետը ամենակնառու օրինակներն են, քանի որ թռիչքի լուսկերթել է նրա մարմնի միայն ստրիկ մասը, որը գտնվում է սովորաբար: Նման դայաններում Զարծյալ մարմնի ստրիկ մասի մաքուր ճեմակը, թռիչքի այս դիրքում գտնվելով սովորաբար, դիտվում է և լուսկերթված է որոշու բաց մոխրագույն: Ինչպես նշել ենք, ցուցիչ գծերը ձեր ուշադրությունը սևեռում են թռչունի այն բնորոշ հատկանիշների վրա, որոնք օգնում են նման տեսակների տարազատման և որոշման գործին: Թռչունի հիմնական նկարի կից ներկայացված են նրա հայերեն և անգլերեն հանրածանոթ անվանումները: Մնացած ամբողջական և ոչ ամբողջական նկարները նշագրված են թվանշաններով, որոնք վերաբերում են նկարագրության մեջ տրված ենթատեսակներին, խորհրդանշաններով, որոնք ցույց են տալիս սեռի լուսկերթողությունը (արու ♂ և էգ ♀), և հաղթանակներով, որոնք բնորոշում են թռչունին որոշու բնագրան (bp), եսթրոնի մասն (sp), երիտասարդ (juv), չափահաս (imm), առաջին (1w) ու երկրորդ (2w) ծնունդն օրացման փերավորմամբ անհասների: Երեք լուսկերթերթերում (13, 14, 15) սեռի սահմանափակ լինելու լուսկերթող տեսակների հիմնական նկարները ցույց են տրված թվանշաններով: Յուրաքանչյուր լուսկերթերթում թռչունների բոլոր հիմնական նկարները փոխադրված են համադասախմբային մասշտաբով: Յուրաքանչյուր թռչունի չափերի որոշումը դյուրին դարձնելու համար լուսկերթերթին կից՝ նկարագրության էջում, բերված են հանրածանոթ թռչնատեսակների չափացույց ուղղանկյունները: լուսկերթերթերում սեղ են գտել մի շարք բնանկարներ, նաև բնանկարների փոքր հատվածներ, բնորոշ կերտեսակներ, թռչունների ու Ջայասանում նրանց աղբյուրների ու կենսակերտի վերաբերյալ լրացուցիչ այլ տեղեկություններ: լուսկերթերթ են նաև մի շարք գծանկարներ, որոնք թռչունի տեսակի որոշման ու կենսակերտի մասին հարդորում են հավելյալ տեղեկություններ:

լուսկերթերթ 61-ում ընդգրկված են այն տեսակներն ու ենթատեսակները, որոնք Ջայասանում հայտնաբերվել են նախորդ լուսկերթերթերը լուստատալ լինելուց հետո:

ՍԱՐՔԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Սարքու տեղությունը, լտղությունն ու ցանկությունը բավարար են Ջայասանում կամ որևէ այլ տեղում թռչունների դիտարկումներ կատարելու ու դրանց հարույր վայելելու համար: Սակայն թռչնատեսակների մեծ մասի որոշումը մինչև վերջ հասցնելու կամ ավելի խոր ուսումնասիրելու համար հարկավոր է ձեռնի սակ ունենալ որոշակի սարքավորումներ: Դաճային դիտարկումները լուստած կերտով գրանցելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հեռադիտակ դիտարկում, և օրագիր՝ լուստում կատարելու համար: Մտակայում գտնվող թռչունի մանրամասները և հեռվում գտնվող թռչունի տարբերակիչ հատկանիշները տեսնելու համար արժեքավոր գործի է դիտարկողը (տեղեկող): Որքան ձեր շարժումները զգույշ են, և հագուստն աննկատ, այնքան մեծ է մոտ տարածությունից թռչուն տեսնելու հավանականությունը: Որոշու թախսոց կարող են ծառայել թիուրը, քարը կամ կանգնած ավտոմեքենան, որոնք կողարկեն ձեզ թռչունից ու թույլ կտան մոտիկից գտնելու նրան:

Թռչուններ դիտարկելու համար ամենամահրաժեշտ է հաճախ օգտագործելի սարք հեռադիտակն է, որը կոչվում է նաև դաճային ակնոց: Հեռադիտակի տեխնիկական բնութագիրը լուստմանակորված է երկու թվանշաններով, օրինակ՝ 7x40: Այստեղ առաջին թիվը՝ հղորությունը, ցույց է տալիս, թե դիտարկողը առարկան որքան անգամ է մեծացվում: Այս օրինակով՝ 7x40, հեռադիտակը թռչունին մոտեցնում է 7 անգամ: երկրորդ թիվը՝ հեռադիտակի առաջնամասի ուղղանկյունի տրամագծի (լայնության) չափն է՝ միլիմետրերով:

Նույն օրինակում 7 x 40 չափի հեռադիսակն ունի 40 միլիմետր սրամաչափի ուղղանկյալ: Ցանկալի է, որ ձեր հեռադիսակի մեջ հնարավորին չափ ցած լույս թափանցի, ուստի ղեխ է ձեռք բերել հեռադիսակ՝ հնարավորին չափ մեծ սրամաչափի առջևի ուղղանկյալ: Թռչունների համար նախատեսված հեռադիսակների հզորությունը սովորաբար սահմանվում է 3-10 x (անգամի), իսկ սրամաչափը՝ 30-50 միլիմետրի սահմաններում: Շատերի համար հեռադիսակը զգալի գումարների ներդրում է, հեկաբար եթե դաստաստվում եմ ձեռք բերել այն, ընտրություն կատարելիս եղեմ ուշադիր:

ԻՆՉՊԵՆ ԿԱՏԱՐԵԼ ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԳՐԱՌՈՒՄՆԵՐ

Դաճային դիսարկունները ճիշտ ձևով գրառելը եական նշանակություն ունի թռչունների և ընդհանրապես բնաօխարհի մասին նոր գիտելիքների ձեռք բերման գործում: Բնական թռչուններից ելնելով, ինչպես նաև մարդկային գործունեության հեկանակով ժամանակ առ ժամանակ փոփոխվում են թռչնասեսակների կարգավիճակները: Այս փոփոխությունների ճշգրիտ գրանցումների միջոցով միայն կարելի է բացահայտել միջավայրի վրա ազդող բացասական գործոնները: Թեղետե հայտնի է, որ թռչունները միջավայրի առողջության ցուցիչներ են, սակայն որպես այդպիսին նրանք կարող են օգտակար լինել միայն այն դեպքում, եթե համադաստաստան սեղանում կատարված են նրանց թվաքանակի ճշգրիտ գրանցումներ: Որքան մանրամասն են գրառումները, այնքան դրանք օգտակար կարող են լինել այլոց համար:

Ստորև բերված են մի քանի հիմնական առաջարկություններ այն մասին, թե ինչ է հարկավոր գրառել դաճային օրագրում: Առաջարկում ենք օգտագործել ամուր կազմով օրագիր, որը կարող է երկար ժամայել: Յուրաքանչյուր գրառում սկսե՛ք ամսաթվով և համադաստաստան վերնագրով: Մեսադետ հիշե՛ք, որ ձեր գրառումներից օգտվելու եմ ոչ միայն դուք, այլ նաև ուրիշները, հեկաբար դրանք ղեխ է լինեն ընթերցելի, հակիրճ ու ճշգրիտ: Յուրաքանչյուր դաճային արձակի ընթացքում գրանցե՛ք հեկայալ սեղեկությունները. (1) սեղանի անվանումը՝ որպես փոքր աօխարհագրական արած, (2) արածի դիրքը, որը ներառում է իր մեջ ձեր և որևէ բնակավայրի կամ հայտնի ճամփաբաժանի միջև ընկած ճշգրիտ հեռավորությունը, (3) դիսարկուն ժամը, (4) այն արածությունը, որն անհրաժեշտ է եղել անցնել ոսքով կամ ավտոմեքենայով, (5) կենսամիջավայրի հնարավորին չափ մանրամասն նկարագրությունը և (6) եղանակային թայմանները՝ օդի ջերմաստիճանը, ամուր արագությունն ու ուղղությունը, ամրամածության և արևի թայծառության աստիճանը, նաև սեղանների առկայությունն ու սեղել կամ բացակայությունը: Այնուհեկա թվարկե՛ք ձեզ հանդիպած յուրաքանչյուր թռչնասեսակի հանրածանոթ անվանումն ու անհասների թվաքանակը, որին հաջորդում է ամփոփող մի տող, որտեղ նվում է՝ գրանցված սեսակների ընդհանուր թիվը, ինչպես նաև միասին վերցրած բոլոր թռչնասեսակների անհասների ընդհանուր թվաքանակը, և այն ամբողջ ժամանակահատվածը, որի ընթացքում կատարել եմ դիսարկունները: Հիշյալ գրառումները կարող եմ ավարտել դիսարկված թռչունի սեսակի որոշման ձեր անձնական դիտողություններով կամ ձեր փորձառության հեկ կառված՝ բնության որևէ այլ երևույթի մասին մեկնաբանությամբ:

Դաճային գրառումները ղեխ է ընդգրկեն նաև լրացուցիչ սեղեկություններ հասուկ ուսողության արժանի սեսակների մասին, ինչպես, ասե՛նք՝ անհեկացող, խոցելի, հազվաճյուր կամ կասկածելի (անորոշ) կարգավիճակներն են: Եթե ձեր կարծիքով թռչունի որևէ սեսակ արժանի է հասուկ ուսողության, ապա գրանցե՛ք հեկայալ սեղեկությունները. (1) սեսակի կամ ենթադրյալ ենթասեսակի անվանումը, (2) ճշգրիտ սեղանը, (3) բոլոր դիսարկողների անունները, (4) ամսաթիվն ու ժամը, (5) դիսարկուն սեղությունը, (6) եղանակային թայմանները, (7) օգտագործված դիսասարքերը, (8) դիսարկողների նախկին փորձը սլյալ սեսակի վերաբերյալ, (9) դիսարկողների նախկին փորձը նման կամ առնչվող սեսակների վերաբերյալ, (10) թռչունը կամ թռչունները առաջինը հայտնաբերողի անունը, (11) թռչունի սեսակը կամ սեսակները որոշողի անունը, (12) սեսակի որոշման հեկ չհամաձայնվող դիսարկողների անունները, (13) լուսանկարահանման փաստը, (14) սեսակի որոշման հարցում ձեր համոզվածության աստիճանը, (15) թռչունի արտաքին առանձնահատկությունների ու վարքի վերաբերյալ հնարավորին չափ ամբողջական նկարագրությունները:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Աշխարհում կա թռչունների մոտավորապես 9700 տեսակ: Ավելի հստակ դասակարգում կազմելու և նրանց բազմազանությունը համակարգելու համար գիտնականները, հենվելով թռչունների ընդհանուր հասկանիչների վրա, բաժանել են նրանց 29 դասի: Քանի որ մի քանի դասեր ներառում են նաև խիստ փոքր առանձնահատկություններով օժտված թռչնատեսակներ, դրանք ըստ նմանության հասկանիչների իրենց հերթին բաժանվում են 187 ընտանիքների: Դրանցից 349 տեսակներ, որոնք դասակարգվում են 18 դասի և 60 ընտանիքի, գրանցված են Հայաստանում կամ հանդիպման հավանականություն ունեն: Սուրև բերված է յուրաքանչյուր դասին բնորոշ հասկանիչների հակիրճ նկարագիրը: Յուրաքանչյուր դասի տեսակների թիվը ցույց է տրված փակագծերում դասի անվանումից հետո: Թռչունների գրանցումների ամբողջական ցուցակը զետեղված է 178-181 էջերում:

Gaviiformes (2). Սուզահավեր: Խոտոր չափի (է: 53-73 սմ) սուզվող ձկնակեր թռչուններ, կտուցը՝ երկար՝ սրածայր, մարմինը՝ երկար, լողաթաղանթավոր ոտերը դասավորված են մարմնի հետին մասում:

Podicipediformes (5). Սուզակներ: Միջին չափի (է: 25-51 սմ) սուզվող թռչուններ, գլուխը՝ փոքր, կտուցը՝ կարճ, վիզը՝ երկար, մարմինը՝ կլորավուն, եզրալողաթաղանթավոր ոտերը դասավորված են մարմնի հետին մասում:

Pelecaniformes (4). Չկնկուկներ, հավալուսներ: Միջինից խոտոր չափերի (է: 45-180 սմ) ջրային թռչուններ: Բոլոր չորս մասերը՝ լողաթաղանթավոր, տեսակների մեծամասնությունը՝ կոկորդային դարկով:

Ciconiiformes (13). Զրցուկներ, սառեղներ, քաղցրավայր, արագիլներ: Միջինից խոտոր չափերի (է: 33-115 սմ) ջրածածկային կամ բաց արածի թռչուններ, վիզը և ոտերը՝ երկար: Հաճախ զարդերով բնադող թռչուններ:

Phoenicopteriformes (1). Ֆլամինգո: Խոտոր չափի (է: 125-145 սմ) ջրածածկային թռչուն՝ երկար վզով ու ոտերով, քամիչի դեր կատարող ներև կեռված կտուցով:

Falconiformes (35). ճուռակներ, կրեսակներ, արծիվներ, բազեններ, մկնաճուռակներ, ցիներ, անգղներ, ջրարծիվ: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 25-115 սմ) ցերեկային գիշատիչ թռչուններ՝ կեռված կտուցով, մոմաթարմասով (թթանցների օտուր՝ մեկ հասկված), սուր, կեռ ճանկերով (մագիլներով):

Anseriformes (28). Բադեր, սագեր, կարադեր: Միջինից խոտոր չափերի (է: 34-160 սմ) ջրլող թռչուններ, երեք մասը՝ լողաթաղանթավոր, իսկ մեկը (հետևինը)՝ փոքր-ինչ վեր, կտուցը՝ սափակ:

Galliformes (7). Մայրեհավ, կախակներ, փասիան, լոր, ուլար: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 16-89 սմ) ցամաքային թռչուններ, թևերը՝ համեմատաբար կարճ՝ կլորավուն, ամուր ոտերը՝ չորս մասերով:

Gruiformes (13). Արուներ, ճահճահովիվներ, կռուկներ, փարփար, եղեգնահավ, սուլթանական հավ, ջրհովիվիկ: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 17-120 սմ) ցամաքային ու ջրլող թռչունների բազմազան խումբ, ոտերը՝ ամուր, մասերը՝ առանց լողաթաղանթի, մասնակի լողաթաղանթավոր կամ եզրալողաթաղանթավոր:

Charadriiformes (62). Բզակտուց, ավդոսկա, որորներ, կիվիվներ, կսցար կաչաղակ, լողակսցար, ֆարադրներ, ծիծառակսցարներ, կռվակսցար, ավազակսցար, մորակսցարներ, ոտնաջուղիկ, ջրածիծառներ, անտառակսցար և այլն: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 12-67 սմ) բազմազան ջրային թռչուններ՝ ոսկրակմախի մի օտուր ընդհանուր հասկանիչներով:

Columbiformes (8). Աղավիհներ, սառակներ, դռլուներ: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 25-42 սմ) ցամաքային թռչուններ, գլուխը՝ փոքր, կտուցի հիմքը՝ մոմաթարմասով, մարմինը՝ կլորավուն, թևերը՝ կարճ:

Cuculiformes (2). Կկուկներ: Միջին չափի (է: 32-40 սմ) ցամաքային թռչուններ, ղողը՝ երկար, ոտերը՝ ամուր, համարվում են մակաթույծներ (ծվադրում են այլ թռչունների բներում):

Strigiformes (7). Բվեր: Փոքրից խոտոր չափերի (է: 19-75 սմ) գիշերային գիշատիչ թռչուններ՝ մեծ կլոր գլխով, խոտոր աչքերով, ամուր ոտերը՝ սուր ճանկերով:

Caprimulgiformes (1). Այծկիթ: Միջին չափի (է: 26-28 սմ) գիշերային կամ աղջամուղջի (արեալույս և մթնօտի) ցամաքային թռչուն, բերանը՝ մեծ բացվածով, միջառ ոտալու համար հարմար երկար, սկնառու խոզանակներով:

Apodiformes (2). Մանգաղաթևներ: Փոքր չափերի (է: 16-22 սմ) թռչուններ՝ ճարմիկ թռիչով, թևերը, ղողը՝ ձիգ, ոտերը՝ կարճ:

Coraciiformes (5). Մեղվակներ, հողող, ալկիոն, ներկարար: Փոքրից միջին չափերի (է: 16-32 սմ) ցամաքային ու ջրային թռչուններ, մարմինը՝ կլորավուն, կտուցը՝ մեծ, ոտերը՝ կարճ:

Piciformes (8). Փայտփորներ, վիզգոցուկ: Փոքրից մեծ չափերի (է: 14-57 սմ) ցամաքային թռչուններ, ամուր կտուցը, ղողը և ոտերը հարմարված են մագիլելու ու փայտ փորելու համար:

Passeriformes (146). Ճնճողուկանմաններ: Փոքրից մեծ չափերի (է: 9-64 սմ) ցամաքային թռչուններ՝ ճկուն և կառչելու համար հարմար ոտերով, տեսակին բնորոշ լավ զարգացած ձայնով:

KEY TO SPECIES OF SPECIAL CONCERN

Հայաստանի թռչնաօխարհի ներկայացուցիչներից հարյուր հինգը ճանաչված են որդես հատուկ ուշադրության արժանի տեսակներ: Ներկայիս փաստերը վկայում են Հայաստանի սահմաններում դրանց դաժադանության անհրաժեշտության մասին: Հաճվի առնելով այս տեսակների վսանգված թվաքանակը, նախկինում նրանց գոյությունը հանրադեսությունում կան ադագայում նորից հայտնվելու հավանականությունը՝ դրանք դասակարգված են ըստ չորս կարգավիճակների: Յուրաքանչյուր կարգավիճակ նշագրված է համադասասխան գունավոր կետով, որը դասկերաթերթերում դրված է թռչունի անվանմանը կից:

ԱՆՅԵՏԱՑՄԱՆ ՎՏԱՆԳԻ ԵՆԹԱԿԱ ՏԵՍԱԿ, առկա է նրա անմիջական անհետացումը կամ քնաջնջումը, եթե չչեզոքացվեն նրան սղառնացող բացասական ադակները:

ENDANGERED SPECIES is one in imminent danger of extinction or extirpation if deleterious factors affecting it continue.

ԽՈՑԵԼԻ ՏԵՍԱԿ, մոտակա ադագայում կարող է հայտնվել անհետացման սղառնալիքի տակ, եթե չհայտնաբերվի(են) և չչեզոքացվի(են) կամ մեղմացվի(են) գործող բացասական ադակները:

THREATENED SPECIES is one that may become endangered in the foreseeable future unless the cause or causes affecting it are identified and eliminated or mitigated.

ԱՆՈՐՈՇ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏԵՍԱԿ, քնորոշ է այն դեղիում, երբ անբավարար են տեղեկությունները նրան դասելու անհետացման վսանգի ենթակա կամ խոցելի տեսակների շարքը:

UNDETERMINED SPECIES is one having the potential to be classified as endangered or threatened, but there is insufficient information to assign it to either of these categories.

ԲՆԱՋՆՋՎԱԾ ՏԵՍԱԿ, Հայաստանում դասնականորեն վկայված, ներկայումս անհետացած տեսակ:

EXTIRPATED SPECIES is one that has documented a history of occurrence in Armenia but is no longer present in the country.

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴՈՒՄՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒՄ

ԱՊՐԵԼԱԶԵՎԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ

Նստակյաց	բնադրող, հանդիպում է կլոր սարին:
Կլոր սարի չվահյուր	չբնադրող, հանդիպում է կլոր սարին:
Բնադրող չվող	բնադրող, բացակայում է եսբնադրման օրջանում:
Ամառնահյուր	չբնադրող, հանդիպում է զարմանն ու ամռանը:
Աճանահյուր	չբնադրող, հանդիպում է ուժ ամռանը, աճանը կամ վաղ ծմռանը:
Չմեռող	չբնադրող, հանդիպում է ուժ աճանը, ծմռանը կամ վաղ զարմանը:
Չվող	չվող թռչուն, հանդիպում է առավելադեպ աճանն ու զարմանը:
Պատահական չվահյուր	1-5 անգամ գրանցած, սարածման օրջանները Հայաստանի սարածֆից հեռու լինելու դեպքում կամ անստացելի:
Հազվագյուտ չվահյուր	1-2 անգամ գրանցած, սարածման օրջանները Հայաստանի սարածֆից շատ հեռու լինելու դեպքում կամ անստացելի:

ԹՎԱԲԱՆԱԿԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ

Տարածված	ակնկալվում է հանդիպել դաժնային արժանների 50%-ից ավելի ընթացքում:
Քիչ տարածված	ակնկալվում է հանդիպել դաժնային արժանների 5-50%-ի ընթացքում:
Հազվագյուտ	ակնկալվում է հանդիպել դաժնային արժանների ոչ ավելի քան 5%-ի ընթացքում:
Հնարավոր	ակնկալվում է հանդիպել համադասասխան միջավայրում, թեև առկա չէ փաստացի որևէ գրանցում:

ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ՈՒ ՄԵՌԱՅԻՆ ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ՝ ԸՍՏ ՓԵՏՐԱԶԳԵՍՏԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ

- bp բնադրման օրջանի փետրազգես. հասունի փետրազգեսը՝ բնադրման օրջանում, կարող է դահողանվել նաև սարվա այլ ժամանակներում:
  - np եսբնադրման օրջանի փետրազգես. հասունի փետրազգեսը՝ եսբնադրման օրջանում, կարող է դահողանվել սարվա այլ ժամանակներում:
  - juv երիտասարդ, առաջին լիավար փետրազգեսով երիտասարդ թռչուն:
  - imm չափահաս. երիտասարդ և հասուն թռչունների միջև ընկած սարիում լիարժեք ձևավորված փետրազգեսով թռչուն:
  - 1w առաջին ծմռան փետրազգես. երիտասարդ թռչունի փետրազգեսը՝ առաջին ծմռան ընթացքում:
  - 2w երկրորդ ծմռան փետրազգես, երիտասարդ թռչունի փետրազգեսը՝ երկրորդ ծմռան ընթացքում:
  - ♂ արուի խրհրդանիշ:
  - ♀ էգի խրհրդանիշ:
- Չնագրված թռչնադասակները այն հասուն անհատներն են, որոնց եզր ու արուն նման են միմյանց և սարվա ընթացքում զգալի փոփոխություններ չեն կրում:

Ե երկարությունը:

Թ թևերի բացվածքը:

Ցուցիչ գծերը նկարների վրա ցույց են տալիս սեսակը որոշող այն կարևոր հատկանիշները, որոնք նկարագրություններում ընդգծված են:

Թռչունների չափացույց ուղվադասակները բերված են նկարագրությունների էջերում և օգնում են որոշելու դասակարգությունը սրված առանձին թռչնաճեսակների չափերը: Դրանք են՝ Սողիակ Արագիլ (Ե: 100-115 սմ), Կռնչան Բաղ (Ե: 50-65 սմ), Սոխրագույն Ազռավ (Ե: 45-47 սմ), Սովորական Կիվիլ (Ե: 28-31 սմ), Տնային ճնճղուկ (Ե: 14-15 սմ):

Սողիակ Արագիլ   Կռնչան Բաղ   Սոխրագույն Ազռավ   Սովորական Կիվիլ   Տնային ճնճղուկ

ՓՈՐՔ ՍՈՒՉԱԿ *Tachybaptus ruficollis*

Ե: 25-29 սմ, Թ: 40-45 սմ

T. r. capensis ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շաս փոքր ջրլող թռչուն, մարմնի եփնամասի աղվափեռուները՝ սոխափ, կտուցը՝ կարծ: Բնադրման եղանակով վզի առջևի մասը և այտերը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն, կտուցի կտրվածի հասվածը՝ կանաչավուն-դեղին: Եսքնադրման եղանակով փեռավորումը՝ ավելի բաց գույնի, այտերը և վիզը՝ բաց դարչնագույն: Վարիչը. նախընտրում է փարթած բուսուհներով սարածոներ, ի սարքերություն այլ սուզակների, ավելի հաճախ հանդիպում է թափուցի մոտ կամ ջրափերին: Անգամ խիստ վստահի դեմքում հազվադեպ է թռչում: Հայաստանում կոչում են «ջրլող սուզակ»: Բնադրման եղանակով ձայնը՝ զրնգուն, կտուցի խրխնջոցի նման: Կենսամիջավայրը. լճեր, ճահճուհներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, մանր ձկներ, բույսեր: Բույնը. լողացող հարթակ՝ բուսուհներում կամ ջրի բաց մակերեսին: Չվերը. 38 սմ, 4-6, սոխափ:

ՍԵՎԱՎԻԶ ՍՈՒՉԱԿ *Podiceps nigricollis*

Ե: 28-34 սմ, Թ: 56-60 սմ

P. n. nigricollis ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ նուրբ, ենթակտուցը՝ դեղին վեր կեռված: Բնադրման եղանակով ակամաքի փեռափնջերը՝ դեղին, գլուխը, վիզը, կուրծքը՝ սև: Եսքնադրման եղանակով մարմինը վերևից՝ մուգ մոխրագույն, ներքևից՝ բաց գույնի, գազաթի սև գույնը ընդգրկում է այն: Վարիչը. հաճախ կենակրվում է կտուցով ջրի մակերեսից կեր հավաքելով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, ճահճուհներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, բույսեր: Բույնը. լողացող հարթակ՝ փարթած բուսուհների ընդարձակ սարածոներում: Չվերը. 44 սմ, 3-4, խամրած սոխափ:

ԿԱՐՄՐԱՎԻԶ ՍՈՒՉԱԿ *Podiceps auritus*

Ե: 31-38 սմ, Թ: 59-65 սմ

P. n. auritus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ ուղիղ, մուգ: Բնադրման եղանակով ակամաքի դեղին փեռափնջերը սարածվում են մինչև գազաթի եփնամասը, վիզը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն: Եսքնադրման եղանակով մարմինը վերևից՝ մուգ մոխրագույն, կոկորդը և այտերը՝ սոխափ, գազաթի սևը սարածվում է մինչև այն, բայց ոչ այնքան ներքև: Վարիչը. ծնունդը գերադասում է ավելի մեծ ջրասարածներ: Հաճախ հանդիպում է միայնակ կամ փոքր խմբերով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, ճահճուհներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, մանր ձկներ, բույսեր:

ՍՈՒՐԱՍՅՑ ՍՈՒՉԱԿ *Podiceps grisegena*

Ե: 40-50 սմ, Թ: 77-85 սմ

P. g. grisegena ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երկար, սրածայր կտուցը՝ ամբողջությամբ մուգ, հիմքը՝ դեղին: Բնադրման եղանակով գազաթը՝ սև, այտերը՝ մոխրավուն-սոխափ, կոկորդը՝ դարչնագույն-շիկակարմիր: Եսքնադրման եղանակով փեռափնջերը՝ մոխրագույն, այտերը՝ սոխափ, կտուցը՝ սոխափավուն: Նման թեսակներ. Սեծ Սուզակ, որից տարբերվում է ավելի փոքր չափերով, ավելի մուգ կոկորդով և կտուցի գույնով: Վարիչը. բնադրում է փարթած բուսուհներով լճակներում: Բնադրման եղանակով ձայնը ծղրտուն լացի է նման: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, ճահճուհներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, մանր ձկներ, բույսեր: Բույնը. լողացող հարթակ՝ փարթած բուսուհներում: Չվերը. 51 սմ, 4-5, կավճագույն սոխափ:

ՍԵՇ ՍՈՒՉԱԿ *Podiceps cristatus*

Ե: 46-51 սմ, Թ: 85-90 սմ

P. c. cristatus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Վիզը՝ երկար, բարակ: Բնադրման եղանակով փուփուրը՝ սև, վզի զարդափեռուները՝ սև և շիկակարմիր-դարչնագույն: Եսքնադրման եղանակով փեռափնջերը՝ ավելի բաց գույնի, մեջքը՝ մոխրագույն, մարմինը ներքևից՝ սոխափ: Կտուցը՝ երկար, վարդագույն: Նման թեսակներ. Մոխրայտ Սուզակ, որից տարբերվում է ավելի բաց գույնի փեռափնջերով, վարդագույն երանգի կտուցով և բնադրման եղանակով վզի զարդափեռուներով: Վարիչը. հաճախ հանդիպում է թափուցից և ջրափերից հեռու, հասկաղես ծնունդ: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, ճահճուհներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. մանր ձկներ, ջրային անողնաճարավորներ, բույսեր: Բույնը. լողացող հարթակ՝ բուսուհներում: Չվերը. 56 սմ, 1-7, կավճագույն սոխափ:

ԿԱՐՄՐԱՍԻԾԻ ՍՈՒՉԱՅԱԿ *Gavia stellata*

Ե: 53-69 սմ, Թ: 106-116 սմ

G. a. stellata ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ բարակ, թույլ կեռված դեղին վեր: Բնադրման եղանակով կոկորդը՝ դարչնագույն-կարմիր թծով, մեջքը՝ միասուր մոխրագույն: Եսքնադրման եղանակով դիմային և վզի առջևի մասը՝ սոխափ, մեջքը՝ բաց գույնի՝ մանր խայտերով, բնադրման եղանակով փեռափնջերը կարող է մասնակի դափնաձևով ամբողջ սարվա ընթացքում: Նման թեսակներ. Ալախածի Սուզակ, որից տարբերվում է վեր կեռված կտուցով, եսքնադրման եղանակով վզի առջևի մասի սոխափ և հետին մասի մուգ հասվածների թույլ ցայտեմոզությամբ: Վարիչը. լողում է գլուխը առաջ ու հետ տարբերելով, կարող է թռչել առանց թափավազի: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, մեծ գետեր: Սնունդը. ձուկ:

ՍԵՎԱՍԻԾԻ ՍՈՒՉԱՅԱԿ *Gavia arctica*

Ե: 58-73 սմ, Թ: 110-130 սմ

G. a. arctica ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ ուղիղ: Բնադրման եղանակով կոկորդը՝ սև թծով, մեջքը՝ ցայտուն վանդակավոր սոխափ նախերով: Եսքնադրման եղանակով վզի առջևի բաց գույնի հասվածը ցայտեմոզ է հետին մասի մուգ հասվածի համադրությամբ, մարմնի կողերը՝ ակնառու սոխափ հասվածով, մեջքը՝ մուգ, առանց նախերի: Նման թեսակներ. Կարմրախածի Սուզակ, որից տարբերվում է ուղիղ կտուցով, մարմնի կողերի սոխափ թծով, եսքնադրման եղանակով վզի առջևի մասի սոխափ և հետին մասի մուգ հասվածների խիստ ցայտեմոզությամբ: Վարիչը. թռչի է դիմում թափավազով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ, մեծ գետեր: Սնունդը. ձուկ:

ՓՈՋՐ ՍՈՒՋԱԿ

LITTLE GREBE

ՍԵՎԱԿԻՋ ՍՈՒՋԱԿ

BLACK-NECKED GREBE

ԿԱՐՄՐԱԿԻՋ ՍՈՒՋԱԿ

HORNED GREBE

ՍՈՒՐԱԱՅՏ ՍՈՒՋԱԿ

RED-NECKED GREBE

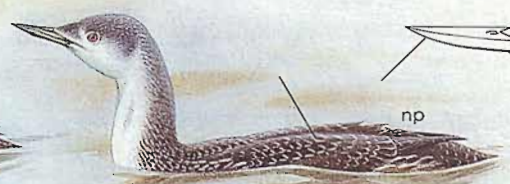
ՍԵՇ ՍՈՒՋԱԿ

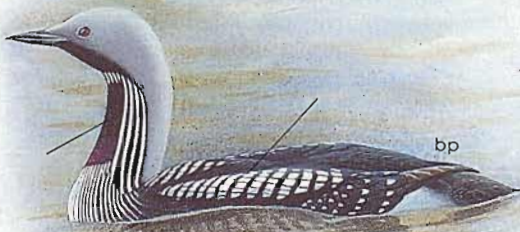
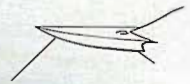
GREAT CRESTED GREBE

ԿԱՐՄՐԱՄԱԾԻ ՍՈՒՋԱԶԱԿ

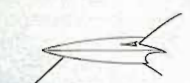
RED-THROATED LOON

ՍԵՎԱՄԱԾԻ ՍՈՒՋԱԶԱԿ

ARCTIC LOON

John Davis

Threatened

ՓՈՔՐ ԶԿԵԿՈՒԼ *Phalacrocorax pygmaeus*

Ե: 45-55 սմ, Թ: 80-90 սմ

ՆՍՏԱԿՅԱՍ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն**. բնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ գլուխը և վիզը՝ մուգ դարչնագույնից գրեթե սև: Գլխի, վզի, մեջքի և վերնաորոշի փետուրները՝ սոխակ խայտերով: Եսքնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ գլուխը, վիզը և կուրծքը՝ մուգ դարչնագույն: Կոկորդին և աչքերի շուրջը՝ փոփոխական չափերով սոխակ հասված: **Երիասարդ**. սոխակ կզակը և փորը բաժանվում են դարչնավուն-մոխրագույնով: **Վարիք**. սովորաբար հանդիպում է ջրափերի մոտ՝ ուղղաձիգ դիրքով նսած եղեգին կամ չորացած ծառերին: **Կենսամիջավայրը**. լճեր, ճահճուհիներ, գետեր, ձկնաբուծական լճակներ՝ փարթամ բուսուհիներով: **Սնունդը**. ծուկ: **Բույնը**. գաղութային, եղեգի կույս, փարթամ բուսուհիներում: **Չվերը**. 47 մմ, 4-6, սոխակ կապույս երանգով:

ՄԵԾ ԶԿԵԿՈՒԼ *Phalacrocorax carbo*

Ե: 80-100 սմ, Թ: 130-160 սմ

P. c. sinensis ՆՍՏԱԿՅԱՍ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն**. բնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ գլուխը՝ հիմնականում սոխակ, ազդերին՝ սոխակ ձվածն բծեր: Փետրազգեստը՝ սև, մարմինը վերևից՝ կանաչ փայլով: Եսքնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ կանաչ փայլը, գլխի և ազդերի սոխակը բացակայում են: **Երիասարդ**. մարմինը վերևից՝ սև-դարչնագույն, ներևից՝ աղոտ սոխակ: Վզի շերտի չափերը՝ փոփոխական: **Նման ճեսակներ**. Փոքր Չկնկուկ, որից տարբերվում է ավելի սև փետրազգեստով և մարմնի գրեթե կրկնակի մեծությամբ: **Վարիք**. հաճախ նսում է ժայռերին կամ ծառերին՝ թևերը լայն տարածած: Թռչում է V-անման, ուղղագիծ կամ աղեղնաձև երան կազմած: Թռչելիս վիզը՝ ձգած, թեթև կեռված: **Կենսամիջավայրը**. լճեր, ճահճուհիներ, գետեր և ձկնաբուծական լճակներ՝ փարթամ բուսուհիներով: Հանգստի դափին կենտրոնանում են լճափերին: **Սնունդը**. ծուկ: **Բույնը**. գաղութային, եղեգի կոնաձև կույս, փարթամ բուսուհիներում: **Չվերը**. 66 մմ, 3-4, բաց կապույս կամ կանաչ:

ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆ ՀԱՎԱՆՈՒՄՆ *Pelecanus onocrotalus*

Ե: 140-175 սմ, Թ: 270-360 սմ

ԿԼՈՐ ՏԱՐԻ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Կսուցը՝ հսկա՝ ակնառու դեղին կոկորդային լարկով, թափահարողներ՝ սև: Հասուն**. բնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ կարծ ցցուն փուփուկով, դիմային մազերը՝ վառ մարնջագույնից վարդագույն, վզի հիմքը՝ դեղնավուն հասվածով, **ոսքերը՝ մարնջագույն**: Եսքնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ կսուցը, դիմային մազերը և ոսքերը՝ ավելի խամրած: **Երիասարդ**. վերևից՝ խամրած մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ աղոտ սոխակ, **ոսքերը՝ վարդագույն երանգով: Նման ճեսակներ**. Գանգրափետուր Հավալուսն, որից տարբերվում է թևասակի երկայնով ձգվող սև թափահարողներով, մուգ աչքերով, վարդագույնից մարնջագույն ոսքերով և ծոծրակին գանգուր փետուրների բացակայությամբ: **Վարիք**. երամային: Հաճախ երկար ժամանակ երամները սավառնում և ղոջույսներ են գործում: Կերակրվում է միասնաբար գործող խմբերով՝ ֆելով ծուկը դեղի ծանծաղուհի: **Կենսամիջավայրը**. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, գետեր: **Սնունդը**. ծուկ:

ԳԱՆԳՐԱՓԵՏՈՒՐ ՀԱՎԱՆՈՒՄՆ *Pelecanus crispus*

Ե: 160-180 սմ, Թ: 310-345 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: **Հսկա կսուցով և կոկորդային լարկով: Ոսքերը և թևասակը՝ մոխրագույն: Թևասակի կենտրոնը՝ բաց գույնի երկայնակի շերտով: Հասուն**. բնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ փետրազգեստը՝ խամրած սոխակ, ներևից՝ մոխրավուն երանգով: **Գագաթի և վզի հետին մասում՝ գանգուր փետուրներ**: Աչքերի ԵՐՋԱՆԻ մազերը՝ բաց վարդագույնից մանուշակագույն: Կոկորդային լարկը՝ մարնջագույն: Առաջնայինները և նրանց ծածկողները վերևից՝ սև: Եսքնադրման ԵՐՋԱՆՈՒՄ փետրազգեստը՝ ավելի բաց, դիմային մազերը՝ դեղնավուն-սոխակ, կոկորդային լարկը՝ դեղին: **Երիասարդ**. վերևից՝ բաց մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ աղոտ սոխակ: **Գագաթը՝ սափակ, գլխի հետին մասում՝ կարծ ցցուն փետուրներ: Նման ճեսակներ**. Վարդագույն Հավալուսն: **Վարիք**. սովորաբար խմբերը կազմված են 10-ից ոչ ավելի թռչուններից, առանձին անհասներ հաճախ չկան Երիասարդ Հավալուսնների երամներում: **Կենսամիջավայրը**. Սևանա և Արփի լճեր, բաց, խոր ջրային տարածքներ՝ առանց բուսուհիների, ծանծաղուհիների՝ նոսր բուսականությամբ: **Սնունդը**. ծուկ: **Բույնը**. գաղութային, մեծ ու փոքր ճյուղերից և խոտաբույսերից փոքր կույս, ցամաքը՝ փափուկ բույսեր, որոի փետուրներ: Բնադրումը հայտնի է միայն Արփի լճում: **Չվերը**. 95 մմ, 2-3, սոխակ:

bp

juv

ՄԵԾ ՉՎԼԿՈՒԼ
GREAT CORMORANT

np

juv

bp

juv

ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆ ՆԱՎԱԼՈՒՄ
GREAT WHITE PELICAN

ԳԱՆԳՐԱՓԵՏՆՈՒ ՆԱՎԱԼՈՒՄ
DALMATIAN PELICAN

juv

ՄՈՒՆՏԱԿ ՄԵԾ ՏԱՌԵՂ *Ardea alba*

Ե: 85-102 սմ, Թ: 140-170 սմ

A. a. alba ԿՆՐ ՏԱՌԵՂ ԶՎԱՂՅՈՒՐ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագգեսը՝ անորոշությամբ սոխակ, ոսերը և վիզը՝ երկար: Ետքնադրման ժամանակ կտուցը՝ դեղին, ոսերը՝ մինչև կրունկը խամրած դեղին, դրանից ցած՝ մուգ: Բնադրման ժամանակ կտուցը՝ մուգ, ոսերի վերին մասը՝ դեղին-մարմարազույն, մեջքի ստորին մասի ու որոշի վրայով անկանոն սարածվող փետրածփերը՝ երկար: Նման տեսակներ: Մոխսակ Փոքր Տառեղ, որից տարբերվում է ավելի մեծ չափերով, դեղնավուն ոսերով, ոտնաթաթերի դեղինի բացակայությամբ: Վարից. թռչում է դանդաղ՝ նրբին թևահարումներով: Կերը որոնում է անցատյո ֆայլով կամ անցարժ դարանած, ձգած վզով, այնուհետև կտուցը հարվածում զոհին: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, ճահճուսներ: Սնունդը. ձուկ, այլ մանր ողնաճարավորներ, ջրային միջատներ:

ՄՈՒՆՏԱԿՈՒՅՆ ՏԱՌԵՂ *Ardea cinerea*

Ե: 90-98 սմ, Թ: 175-195 սմ

A. c. cinerea ՆՍԱՎԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. մարմինը վերևից՝ մոխրագույն, գլուխը, վիզը և մարմինը ներքևից՝ խամրած սոխակ: Գլխին և վզի առջևի մասում՝ սև գոլեր: Գլխից, կրծքից և մեջքից սարածվում են երկար փետրածփեր: Կտուցը՝ երկար, ուղիղ: Թռչելիս վիզը Տ-անման ծալում է դեղին մեջք: Լավ նկատելի են թևի արեծգի վառ սոխակ բծերը: Սև թափահարողները զայտերանց են մոխրագույն ՈՂՍԱԿԱՊՔԻ ԽԱՄԱՂՈՒՄԵՐ: Երիտասարդ. վերևից՝ ավելի մուգ մոխրագույն, ներքևից՝ ավելի խամրած: Գլխի փետրածփերը բացակայում են: Գազաթը՝ ավելի մուգ: Նման տեսակներ. Հիվակարմիր Տառեղ, որից տարբերվում է ավելի հաստ վզով և ավելի բաց գույնի փետրագգեսով: Վարից. թռչում է դանդաղ, ծանր թափահարումներով, սահասավառնում է՝ լայն թևերը կախ: Կեր է հայտարարում հիմնականում ջրում կամ ջրափին, դանդաղ ֆայլելիս կամ անցարժ դարանած՝ կտուցը հարվածում զոհին: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, ճահճուսներ, գետափեր, երբեմն՝ չոր մարգագետիններ և դաշտեր: Սնունդը. ձուկ, այլ մանր ողնաճարավորներ, միջատներ: Բույնը. հարթակ՝ եղեգից, եղեգնուսներ: Չվերը. 61 մմ, 4-5, բաց կաղապս:

ՀԻԿԱԿԱՐՄԻՐ ՏԱՌԵՂ *Ardea purpurea*

Ե: 78-90 սմ, Թ: 120-150 սմ

A. p. purpurea ԲՆԱՂՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թռչելի ընթացքում ներկայացնում է երկար Տ-անման վզի ուռուցիկ տեսանելի ծայրը օժանման տեսք են հարողորում: Հասուն. գլուխը, վիզը, մարմինը ներքևից՝ մարմնագույն-դարչնագույն, գլուխը և վիզը՝ շագանակ: Մուգ գազաթից սարածվում են մուգ գույնի փետրածփեր, վզի ստորին մասի փետրածփերը ծածկում են կուրծքը: Կտուցը՝ դեղին: Ետքնադրման ժամանակ կտուցը՝ մուգ, ոսերի վերին մասը՝ դեղին, ոսերի վերին մասը՝ մուգ: Թռչելիս վիզը Տ-անման ծալում է դեղին մեջք: Լավ նկատելի են թևի արեծգի վառ սոխակ բծերը: Սև թափահարողները զայտերանց են մոխրագույն ՈՂՍԱԿԱՊՔԻ ԽԱՄԱՂՈՒՄԵՐ: Երիտասարդ. վերևից՝ ավելի մուգ մոխրագույն, ներքևից՝ ավելի խամրած: Գլխի փետրածփերը բացակայում են, կտուցը՝ ավելի խամրած: Երիտասարդ. մեջքի փետրածփերը՝ բաց երկված, վզի կողքեր և հետին մասը՝ բաց դարչնագույն: Գլխի փետրածփերը բացակայում են: Նման տեսակներ. Մոխրագույն Տառեղ, որից տարբերվում է ավելի փոքր չափերով, ավելի մուգ փետրագգեսով, թռչելի դաշին ավելի նեղ վզի տեսանելի ուռուցիկ ծայրով: Ի տարբերություն Մոխրագույն Տառեղի, թռչելի ժամանակ տեսանելի թևավերևի մուգ թափահարողների ու դասակաթի միջև եղած ցայտերանգությունը բավական թույլ է: Վարից. առավել զործուն է արժանապատիվում ու մթնադրում: Կերը որոնում է հասկաղես խիստ բուսուսներում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճափեր, ծանծաղ ճահճուսներ: Սնունդը. ձուկ, այլ մանր ողնաճարավորներ, ջրային միջատներ: Բույնը. գաղութային, հարթակ՝ եղեգից, խիստ եղեգնուսներ: Չվերը. 57 մմ, 4-5, բաց կաղապս:

ՄՈՒՆՏԱԿՈՒՅՆ ԿՈՒՌԿ *Grus grus*

Ե: 110-120 սմ, Թ: 220-245 սմ

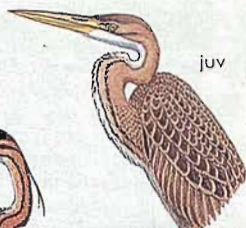
G. g. lilfordi ԲՆԱՂՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոնար թռչում է, թռչում է ոսերը և երկար վիզը ձգած: Փետրածփերի մեծ փետրափուլը ծածկում է լողը: Հասուն. փետրագգեսը՝ մոխրագույն, գլուխը՝ սև՝ սոխակ շերտով, որը գլխի կողով սարածվում է մինչև սև վիզը, կարմիր աչքեր ու գազաթի թիղ տեսանելի են մոտ տեսանելի: Հեռվից հարձակ թվում է շագանակ գույնի: Երիտասարդ. գլուխը և վզի վերին մասը՝ մարմնագույն-դարչնագույն: Նման տեսակներ. Գեղամի Կուրնկ, որից տարբերվում է ավելի մեծ չափերով, վզի ստորին մասի և կրծքի մոխրագույնով: Ի տարբերություն Տառեղների, թռչելիս վիզը դաշին է ուղիղ: Վարից. թռչելի ընթացքում գլուխը, վիզը և երկար ոսերը մարմնի համեմատ թվում են ներքև խոնարիված: Թռչելի թևերի հզոր թափահարումով, երկարակ իրարասավառնումով, չուխ ընթացքում սավառնում և թռչում է V-անման երան կազմած: Յուրօրինակ հարսանեկան Պարերը տեղի են ունենում գարնանը: Կենսամիջավայրը. լեռնափայտանոցներ՝ փոքր խոնավ սարածքներով, համախառն ցամաքաճահճուսների կամ մարգագետինների հարևանությամբ: Սնունդը. բույսեր, որդեր, միջատներ, մանր ողնաճարավորներ: Բույնը. բույսերի կույտ, գավաթածև՝ ոչ խորը, ճահճուսներում: Չվերը. 94 մմ, 2, բաց դեղին-դարչնագույն կամ ծիթադաշնագույն՝ կարմիր-դարչնագույն ղեղերով:

ԳԵՂԱՆԻ ԿՈՒՌԿ *Anthropoides virgo*

Ե: 90-100 սմ, Թ: 165-185 սմ

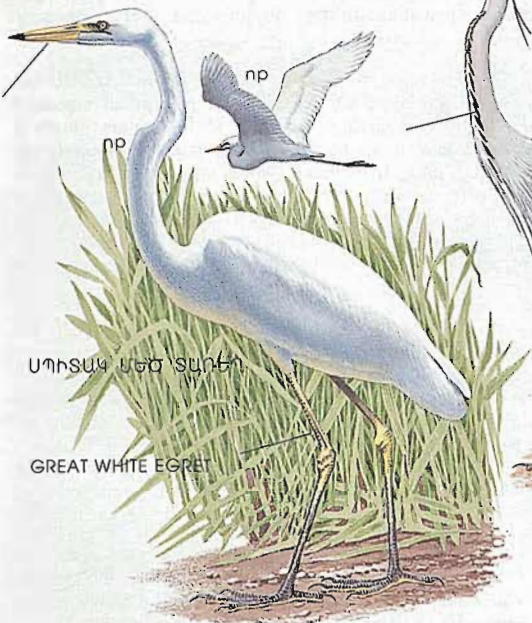
ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. փետրագգեսը՝ միաստոր մոխրագույն: Դիմային մասի և վզի առջևի սևը սարածվում է ներառյալ մինչև կրծքի փետրածփերը: Աչքի հետին մասից սարածվող նրբին փետրափուլը սոխակ շերտի ձևով հասնում է մինչև ծոծրակը: Գազաթը՝ մոխրագույն: Երիտասարդ. գլուխը՝ մոխրագույն, ի տարբերություն հասունի՝ բացակայում է դիմային նախա: Նման տեսակներ. Մոխրագույն Կուրնկ, որից տարբերվում է որոշի մեծ փետրածփերի բացակայությամբ: Թռչելիս շագանակ է Մոխրագույն Կուրնկին, սակայն կուրծքը՝ սև հասվածով: Վարից. առավել գեղամի է կենցաղով, քան Մոխրագույն Կուրնկը: Հարձակ չվում է գիծերներ, թռչում է՝ V-անման երան կազմած: Կենսամիջավայրը. արոտավայրեր, խոնավ մարգագետիններ, լճերի ու լճակների մոտ՝ հաճախ՝ բնակավայրերի հարևանությամբ: Սնունդը. բույսեր, միջատներ, մանր ողնաճարավորներ:

GREY HERON

juv

ՇԻԿԱԿԱՐՍԻՐ ՏԱՌԵՂ
PURPLE HERON

ՄԴԻՏԱԿ ԱՅԾ ՏԱՌԵՂ

GREAT WHITE EGRET

pp

np

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ՏԱՌԵՂ
GREY HERON

juv

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԿՈՌՆԿ
COMMON CRANE

juv

ԳԵՂԱՆԻ ԿՈՌՆԿ
DEMOISELLE CRANE

juv

Threatened ● Undetermined ●

Robert Gillmor

ԴԵՐԻՆ ՏԱՌԵՂ *Ardeola ralloides*

Ե: 44-47 սմ, Թ: 80-92 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դեղին-դաշնագույն առեղ, վիզը և ոսկերը կարճ, թռչելիս ակնառու սոխակ թևերը, գոկասեղը և ողջը ցայտեանգ են ավելի մուգ մեջքի համադրությամբ: Հասուն. բնադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ գլխին՝ երկար փեճաձևփեր՝ սև և ղեղնավուն գուներով, կնուցը՝ կաղապույտ՝ սև ծաւրով, ոսկերը՝ վարդագույն: Եճճադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ կնուցը և ոսկերը կանաչավուն: Երիասարդ. փեճաձևփերը բացակայում են: Վիզը և կրծի վերին մասը՝ խայտաբեր, սոխակ թևերը՝ դաշնագույն մարմինը չափավոր, կնուցը՝ խամրած դեղին, վերնակնուցը՝ մուգ: Նման սեսակներ. Եգիպտական Տառեղ, որից թռչիլի դահին սարբերվում է մեջքի և մարմնի ստրիմ մասի ավելի մուգ երանգով: Վարքը. կեր է հայթայթում միայնակ, բուսուտների սահմանագծից ոչ հեռու: Հաճախ ստաղատակը կեցված է ընդունում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, ճահճուտներ: Սնունդը. մանր ձկներ, երկկենցաղներ, քրային միջասներ: Բույնը. գաղութային, ոչ խոր հարթակ եղեգնուտում: Զվերը. 39 մմ, 4-6, մուգ կաղապույտ:

ՓՈՔԻ ԶՐՅՈՒԼ *Ixobrychus minutus*

Ե: 33-38 սմ, Թ: 52-58 սմ

I. m. minutus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շատ փոքր, թափված առեղ: Հասուն. բնադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ արուի մեջքը և գլխի թասակը՝ սևավուն, թևերին՝ բաց դեղին հասվածներ, մարմինը ներկից՝ բաց գույնի և խայտաբեր: Եգի մեջքի՝ ավելի դաշնագույն՝ ավելի ցայտուն խայտերով: Եճճադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ արուի և էգի դիմային մասը, թևերի հասվածները և մարմինը ներկից՝ ավելի մուգ: Երիասարդ. փեճազգեստը՝ դաշնագույն, մեջքի՝ խայտաբեր, թևերը և մարմինը ներկից՝ գուլավոր: Վարքը. առավել գործում է առաւելուսին, մթնշաղիմ և գիշերը: Թռչում է կարճ տարածություններ՝ թափացից ոչ հեռու, վարչեղ կասարում՝ նեսվելով խիս բուսուտների մեջ: Կենսամիջավայրը. ճահճուտներ, գետափեր և լճակներ և լճակներով: Սնունդը. միջասներ, ձուկ, երկկենցաղներ, մանր թռչուններ և ձվեր: Բույնը. փոքրիկ ամփոփ կույս՝ չոր եղեգի ցողուններից, եղեգնուտում: Զվերը. 36 մմ, 5-7, սոխակ:

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՏԱՌԵՂ *Bubulcus ibis*

Ե: 48-53 սմ, Թ: 90-96 սմ

B. i. ibis ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ: Հասուն. բնադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ անբողջությամբ սոխակ, գագաքը, կուրծի և մեջքի՝ նարնջագույն, ոսկերը և ոտնաթաթը՝ դեղինից մարնջագույն: Եճճադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ մարնջագույն հասվածները փոխանում կամ բացակայում են: Կնուցը՝ հաստ, ղեղնավուն, ծայրը՝ հաճախ մուգ: Երիասարդ. մարնջագույն հասվածները բացակայում են, ոսկերը և ոտնաթաթերը՝ մուգ: Նման սեսակներ. Սոխակ Փոքր Տառեղ, որից սարբերվում է ավելի հաստ մարնջագույն կնուցով, ավելի կարճ վզով և մարնջագույն ոսկերով: Վարքը. դյուրահաղորդ է, հաճախ կերը որոնում է քրից հեռու, մասնավորապես արոսավայրերում, ընթանի կենդանիների մեծակցությամբ, ճանադարհների եզրերին: Կենսամիջավայրը. խոնավ սարածներ՝ ցածրահասակ բուսականությամբ, չոր դաշտեր: Սնունդը. հիմնականում միջասներ, հազվադեպ՝ երկկենցաղներ: Բույնը. հարթակ՝ ծառերին կամ եղեգնուտում: Զվերը. 45 մմ, 4-5, սոխակ:

ՄԴԻՏԱԿ ՓՈՔԻ ՏԱՌԵՂ *Egretta garzetta*

Ե: 53-65 սմ, Թ: 88-95 սմ

E. g. garzetta ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. բնադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ գլխի հեճկից, մեջքից դեղի ողջը և կրծի ստրիմ մասից սարածվում են ակնառու արծակ փեճաձևփեր: Կնուցը և ոսկերը՝ սեսանեղի սև, սանձիկը և ոտնաթաթը՝ դեղին: Եճճադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ փեճաձևփերը բացակայում են, սանձիկը՝ մուգ: Երիասարդ. գլխի, մեջքի և կրծի փեճաձևփերը բացակայում են, սանձիկը՝ կաղապույտ-մոխրագույն: Նման սեսակներ. Սոխակ Մեծ Տառեղ, որից սարբերվում է զգալի փոքր չափերով, սև կնուցով: Եգիպտական Տառեղ, որից սարբերվում է սև կնուցով և ոսկերով: Վարքը. միայնակ հանդիպում է հազվադեպ, դիտվում է այլ ճահճային թռչունների խմբերում, խուսափում է խիս բուսուտներից, կերակրվում է բաց սարածությունում: Թռչիլի դահին վիզը S-աճանա ծալում է դեղի մեջքը: Կենսամիջավայրը. ծանծաղ խոնավ սարածներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ձուկ, երկկենցաղներ, միջասներ: Բույնը. հարթակ՝ ծյուղերից կամ եղեգից, ծառերին կամ եղեգնուտում: Զվերը. 46 մմ, 3-5, կանաչ-կաղապույտ:

ՄԵԾ ԶՐՅՈՒԼ *Botaurus stellaris*

Ե: 70-80 սմ, Թ: 125-135 սմ

B. s. stellaris ԶՎՈՂ, ԶՍԵՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թափված առեղ: Ընդհանուր գունավորումը՝ դեղին-դաշնագույն՝ մանր խայտերով, դաշնագույն և սև գուներով, մարմինը ներկից՝ ավելի բաց գույնի՝ հստակ խայտերով, կնուցը՝ կանաչավուն-դեղին, ոսկերը՝ կանաչ, հասունը՝ սեսանեղի սև թևաքաղցրով: Նման սեսակներ. Երիասարդ կվակվա, որից սարբերվում է մեջքի խայտերով, ոչ թե ոտներով, մարմինը ներկից՝ ավելի ցայտուն խայտերով: Վարքը. առավել գործում է առաւելուսին, մթնշաղիմ ու գիշերը: Հաճախ եղեգի մացառում ուղղաձիգ դիրքով, վեր ձգած վզով իողակված կեցված է ընդունում՝ կանգնելով անժառ կամ շոտրալով եղեգի ցողունի շարունակներին համընթաց: Կենսամիջավայրը. ճահճուտներ և լճակներ՝ խիս բուսուտներով: Սնունդը. ձուկ, երկկենցաղներ, այլ մանր կենդանիներ:

ԿՎԱԿՎԱ *Nycticorax nycticorax*

Ե: 58-65 սմ, Թ: 105-112 սմ

N. n. nycticorax ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կնուցը՝ կարճ, հաստ: Հասուն. բնադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ մարմինը վերևից՝ սև և մոխրագույն, ներկից՝ մոխրագույն, աչքերը՝ կարմիր, ոսկերը՝ մարնջագույն: Գլխի հեճին մասից սարածվում են սոխակ երկար սեսանեղի փեճաձևփեր: Եճճադրման ԵՐՃԱՆՈՒՄ փեճաձևփերը բացակայում են, ոսկերը՝ դեղնավուն: Երիասարդ. փեճազգեստը՝ դաշնագույն և սոխակ, թևերին և մեջքին՝ արոտ սոխակ լիճեր, մարմինը ներկից՝ խայտերով, ոսկերը՝ խամրած դեղին, կնուցը՝ դեղնավուն, ծայրը՝ մուգ: Տարիի առաջացմանը զուգահեռ անհետանում են մեջքի սոխակ ոտները և մարմնի ստրիմ մասի խայտերը. փեճազգեստը դառնում է ավելի մոխրագույն: Նման սեսակներ. Մեծ Զրցուլ, որից չափահաս անհասները սարբերվում են ավելի մուգ փեճազգեստով, մարմնի ստրիմ մասի՝ թույլ արտահայտված խայտերով: Վարքը. նեսվելի կուղղ ցից, ցերեկը հաճախանում է խիս բուսուտներում, որս կատարելիս առավել գործում է առաւելուսին, մթնշաղիմ և գիշերը: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, ճահճուտներ, գետափեր: Սնունդը. մանր ձկներ, երկկենցաղներ, քրային միջասներ: Բույնը. գաղութային, հարթակ՝ ծառերին կամ եղեգնուտում: Զվերը. 45 մմ, 3-5, բաց կաղապույտ-կանաչ:

SQUACCO HERON

juv

juv

LITTLE BITTERN

♀

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՏԱՆԵՂ

CATTLE EGRET

bp

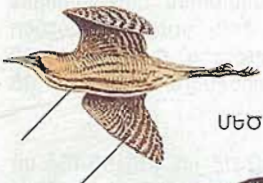
ՍՊԻՏԱԿ ՓՈՐԵՂ ՏԱՆԵՂ

LITTLE EGRET

ՄԵՇ ԶՐՅՈՒՆ

GREAT BITTERN

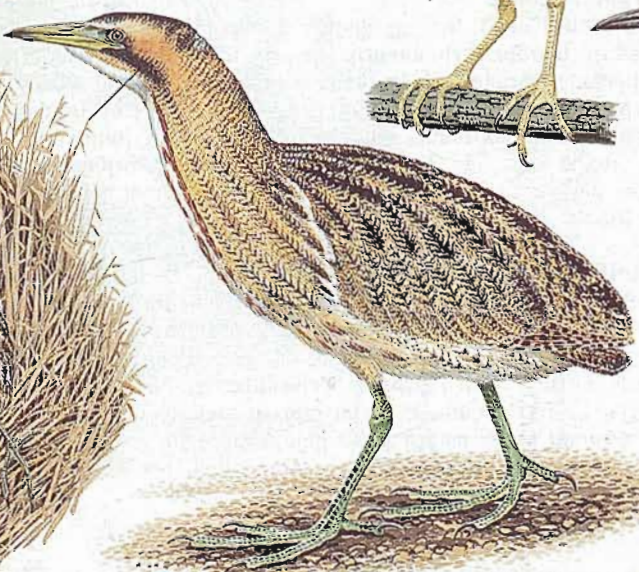
juv

ԿԿԱԿԱ

BLACK-CROWNED NIGHT-HERON

Threatened

Undetermined

Robert Gillmor

ՔԱՋԱՅԱԿ *Plegadis falcinellus*

Ե: 55-65 սմ, Թ: 80-95 սմ

Բևևրրրր ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ծահճային թռչուն: Փետրագգեսը՝ մուգ, կտուցը՝ երկար, ներև կեռված: Թռչում է վիզը ձգած: Դասուն. բնադրման եղանակում ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ շիկակարմիր-դարչնագույն՝ մանուշակագույն ու կանաչ փայլով: Եսբնադրման եղանակում գլուխը և վիզը՝ խամրած դարչնագույնից սև՝ սոխիակ խայտերով: **Երիասարդ.** ընդհանուր գունավորումը՝ խամրած դարչնագույն՝ թույլ կանաչավուն երանգով: Գլուխը և կոկորդը՝ սոխիակ ոլետերով: **Նման տեսակներ.** թռչելիս նման է Մեծ Չկնկուլի, սակայն կտուցը՝ երկար, ներև կեռված, ուսերը սարածվում են դոչի ծայրից դուրս: **Վարիչ.** թռիչքը՝ թևերի արագ թափահարումներով և դրան հաջորդող երկարատև սահասավառնումով: Թռչում է ալիքաձև կամ V-աձևում երան կազմած: Կեր է որոնում՝ տղմը և ծանծաղուտը գննելով: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, ճահճուկներ, գետափեր, թաց մարգագետիններ, ձկնաբուծական լճակներ: **Սնունդը.** որդեր, միջատներ, խեցգետնամաններ: **Քույնը.** գաղութային, հարթակ՝ եղեգնուտում կամ ուռենիներում: **Չվերը.** 52 մ, 4-5, մուգ կանաչ-կարմուխ:

ՏԱՐԳԱԼԱԿՏՈՒՑ *Platalea leucorodia*

Ե: 80-90 սմ, Թ: 115-130 սմ

P. l. leucorodia ՎՆՈՐ ՏԱՐԻ ՉՎԱՅՅՈՒՐ: ՅԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: Կտուցը՝ երկար, գոլաձև, թռչում է ձգած վզով: Դասուն. բնադրման եղանակում փետրագգեսը՝ սոխիակ, գլխին՝ զգուգ փուփուլ, վզի հիմքը՝ դեղին օձիկով, կտուցը՝ սև, ծայրը՝ դեղնավուն: Եսբնադրման եղանակում փուփուլը և կրծի դեղին հասվածը բացակայում են: **Երիասարդ.** նման է եսբնադրման եղանակի հասունին, սակայն առաջնայինների ծայրերը՝ սև, կտուցը՝ վարդագույն, ուսերը՝ մոխրագույն: **Նման տեսակներ.** այլ տարածքներից տարբերվում է խոտո լայն կտուցով և կերի հայթայթման ձևով: **Վարիչ.** կերակրվում է ծանծաղուտում դանդաղ շարժվելով, թաց կտուցով աջից ու ձախից կեր հավաքելով: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, գետափեր, ձկնաբուծական լճակներ: **Սնունդը.** միջատներ, խեցգետնամաններ, մանր ձկներ, երկկենցաղներ:

ՍԵՎ ԱՐԱԳԻԼ *Ciconia nigra*

Ե: 95-100 սմ, Թ: 145-155 սմ

Բևևրրրր ՉՎՈՂ: ՅԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: **Դասուն.** մարմինը վերևից՝ սև՝ մանուշակագույն-կանաչ փայլով: Սև գլուխը և վիզը գայտերանգ են կրծի ստորին մասի և փորի սոխիակի համադրությամբ: Կտուցը, աչի շուրջը և ուսերը՝ կարմիր: **Երիասարդ.** փետրագգեսը՝ ավելի դարչնագույն, կտուցը և ուսերը՝ մոխրագույն-կանաչ: **Նման տեսակներ.** Սոխիակ Արագիլից տարբերվում է գլխի, վզի և մարմնի վերին մասի սևով: **Վարիչ.** կեր է որոնում ծանծաղ խոնավ տարածքներում, թռչում է ձգած վզով: Ի տարբերություն Սոխիակ Արագիլի, թռչելիս թևերը թափահարում է ավելի հաճախ և սավառնում ավելի հիշ: **Կենսամիջավայրը.** լեռնաձախասաններ՝ հասկաղես անտառատար տարածքների հարևանությամբ, լճեր, ձկնաբուծական լճակներ: **Սնունդը.** ծուկ, ջրային միջատներ, երկկենցաղներ, այլ մանր կենդանիներ: **Քույնը.** ծավալուն հարթակ՝ ճյուղերից, բարձր ծառերին կամ ժայռերի վրա: Միակ քույնը Յայասանում գտնված է ոչ խորը ժայռախորում: **Չվերը.** 65 մ, 3-5, սոխիակ:

ՍՊԻՏԱԿ ԱՐԱԳԻԼ *Ciconia ciconia*

Ե: 100-115 սմ, Թ: 155-165 սմ

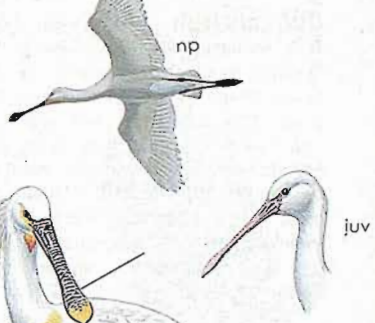
C. c. ciconia ՆՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գլուխը, վիզը և մարմինը՝ սոխիակ, թափահարողների՝ սև: Դասուն. կտուցը և ուսերը՝ կարմիր: **Երիասարդ.** կտուցը և ուսերը՝ մոխրագույն-վարդագույն: **Վարիչ.** սավառնում է հաճախ, կերակրվում միայնակ կամ մեծ երաններով: Բնադրման եղանակում հարսանեկան դարերը տեղի են ունենում բնի վրա, կտուցի բարձր կափկափայտումներով: **Կենսամիջավայրը.** լճակներ, ճահճուկներ, դաշտեր, գյուղամերձ և փոխաբերած տարածքներ: **Սնունդը.** մանր ձկներ, ջրային միջատներ, երկկենցաղներ, սողուններ: **Քույնը.** ծավալուն հարթակ ճյուղերի կտրտաններից, խաղողի չոր ճյուղերից, տանիքներին, ծխնելույզներին, առարակներին, սյուներին ու ծառերին: **Չվերը.** 73 մ, 3-7, կավճագույն սոխիակ:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՖԼԱՄԻՆԳՈ *Phoenicopterus ruber*

Ե: 125-145 սմ, Թ: 140-165 սմ

P. r. roseus ԱՆԱՆԱՅԻՆ ՉՎԱՅՅՈՒՐ: ՅԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: Թռիչքի ընթացքում նկատելի են չափազանց երկար վիզը և ձգած ուսերը: **Դասուն.** ընդհանուր գունավորումը՝ թաց վարդագույն, թևի ծածկողները՝ մուգ վարդագույն, թափահարողները՝ սև: Կտուցը՝ սև ու վարդագույն, կարճ, հաս և կտուցը ներև կեռված, ուսերը՝ վարդագույն: **Երիասարդ.** ընդհանուր գունավորումը՝ մոխրագույն-դարչնագույն, կտուցը՝ մոխրագույն՝ սև ծայրով, ուսերը՝ մոխրագույն: **Վարիչ.** կեր է որոնում՝ գլուխը ցած՝ կտուցով դեմի ուսերը ջրում ընկղմած, աջից ու ձախից կեր հավաքելով: **Կենսամիջավայրը.** ծանծաղ խոնավ տարածքներ՝ առանց ջրային բուսուտների: **Սնունդը.** որդեր, խխունջներ, ջրային միջատներ, խեցգետնամաններ:

ԶԱՆՉԱԿ ● GLOSSY IBIS

ՍԵԿ ԱՐԱԳԻԼ
● BLACK STORK

● ՏԱՐԳԱՆԱԿՏՈՒՅ
EURASIAN SPOONBILL

ՄՈՒՏԱԿ ԱՐԱԳԻԼ WHITE STORK

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՖԼԱՄԻՆԳՈ
● GREATER FLAMINGO

Endangered ● Threatened ● Undetermined ●

Robert Gillmor

Մեծ գոժուկա *Buteo tibet* Ե: 51-57 սմ, Թ: 113-128 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 13)
B. b. menetriesi ①, *B. b. vulpinus* ② ՆՍՍԱՎՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Լայն թևերով զիգաշի թռչուն, մարմնի գույնը ներկից՝ խիստ փոփոխական՝ դարչնագույնից շիկակարմիր, շիկակարմիրից սոխակ: Բաց գույնի անհասների դասակարգիծը՝ ավելի ցայտուն, մարմինը ներկից՝ գուլերով, կրծին՝ սոխակավուն շերտ, ողջի հիմնում՝ բազմաթիվ նեղ գուլեր: Դաշային լողաններում հաճախ դժվար է ենթասեսակների զանազանումը, սակայն *vulpinus*-ի ② ողջը և մարմինը ներկից՝ սովորաբար սեսաների շիկակարմրավուն-դարչնագուլունը: Հատուկ, երկրորդայինները, սովորաբար նաև ողջը՝ լայն երիզաբերով: Երիասաարդ, ողջը և երկրորդայինների ակնառու երիզաբերը բացակայում է: Նման սեսակներ, Տափասանային ճուռակ, որից արքերվում է համաչափ ավելի կարճ թևերով ու ողջով: Վարը, չուի ընթացում հաճախ հանդիպում է երամներով: Կանգը օդում անվստահ է: Կենսամիջավայրը, Տափասաններ, գետհովիտներ, անառներ, աղբանոցներ: ՍՆունդը, Ժայռներ, այլ մանր կենդանիներ, միջասներ, լեռ: Բույնը, հարթակ՝ ճյուղերից, ծառերին, հազվադեպ ժայռափվերին՝ անտառադաս արածներում: Չվերը, 55 մմ, 2-4, սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն ոլետով:

ՏԱՓԱՍԱՆԱՅԻՆ ԳՈՂԱԿ *Buteo rufinus* Ե: 50-65 սմ, Թ: 126-148 սմ (սե՛ս լուս. 13)
B. r. rufinus ՆՍՍԱՎՅԱՅ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հատուկ, փոփոխական գունավորմամբ, անհասների մեծ մասի փորը՝ սովորաբար մուգ, ողջը՝ առանց գուլերի, դասակարգիծը՝ մուգ, խոռո, առաջնայինների հիմնում՝ սոխակ խոռո հասված: Բաց գույնի անհասները՝ բաց գուլնի գլխով, փորը, ազդերը, թևասակի ծածկողները՝ շիկակարմրավուն, մեջքը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն: Մուգ գունավորմամբ անհասների փետրազետեքը՝ սևավուն, հավասարաչափ գուլավոր ողջով, թափահարողները՝ սոխակավուն հիմնով: Երիասաարդ, նման է հատուկին, ողջը՝ թույլ գուլերով, երկրորդայինների հենցների ցայտուն շերտ բացակայում է: Նման սեսակներ, Մեծ ճուռակ, որից արքերվում է փորի միասար գուլով, ավելի երկար թևերով ու ողջով, ավելի մեծ կտուցով: Վարը, որի ընթացում կանգը օդում աներ է և հաճախակի: Կենսամիջավայրը, լեռնաստաններ, ժայռեր, գյուղատնտեսական արածներ: ՍՆունդը, կրծողներ, սողուններ, այլ մանր կենդանիներ: Բույնը, հարթակ՝ ճյուղերից, ժայռափվերին: Չվերը, 60 մմ, 3-5, սոխակ՝ դարչնագույն և կարմրավուն վրձնախազերով:

ԹԱՎՇԱՆՈՑ ԳՈՂԱԿ *Buteo lagopus* Ե: 50-60 սմ, Թ: 120-150 սմ (սե՛ս լուս. 13)
B. l. lagopus ՉՄԵՌՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Թևերը՝ լայն, դասակարգիծը՝ խոռո, սևավուն, ողջը՝ երկար: Հատուկ, մարմինը վերևից՝ մուգ, ներկից՝ ավելի բաց գույնի, փորը՝ մուգ, ողջը՝ սոխակ՝ լայն, մուգ նախածայրաբերով: Երիասաարդ, փետրազետեքը՝ ավելի բաց գույնի, մեջքը՝ սոխակ խայտերով, ողջի շերտը՝ թույլ արտաչափված: Նման սեսակներ, Մեծ և Տափասանային ճուռակներ, որոնցից արքերվում է սոխակ ողջով և նրա լայն նախածայրաբերով, մոտ արածությունից նկատելի փետրավորված նախաթաթով: Վարը, որս անելիս հաճախ կանգ է առնում օդում: Կենսամիջավայրը, լեռնաստաններ, դաշտեր: ՍՆունդը, մանր կաթնասուններ, թռչուններ:

ԿՐԵՏԱԿԵՐ *Pernis apivorus* Ե: 52-60 սմ, Թ: 135-150 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 13)
ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գլուխը և վիզը՝ բարեկազմ, ողջը՝ երկար: Հատուկ, արուի գլուխը՝ մոխրագույն, եզիճը՝ ավելի դարչնագույն, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, թևասակը՝ նեղ շերտերով, դասակարգիծը՝ մուգ: Պոչի հիմնում՝ երևու մուգ շերտեր՝ մեկ լայն նախածայրաբերով: Երիասաարդ, գունավորումը չափազանց փոփոխական է, սակայն սովորաբար՝ միասար դարչնագույն՝ հավասարաչափ գուլավոր թևասակով ու ողջի ստորին մակերեսով: Նման սեսակներ, Մեծ ճուռակ, որից արքերվում է ավելի փոքր գլխով, ավելի բարեկազմ վզով, ավելի երկար նեղ թևերով, ավելի երկար ողջով: Վարը, թափված է, առավել հաճախ սեսանային է թռչելի ոլտին կամ չուի ժամանակ, կերակրվում է գետնին՝ հորիզոնական դիրքով: Կենսամիջավայրը, սաղարթավոր և խառն անտառներ, անառներ: ՍՆունդը, առավելապես մեղուների և կրեների թրթուրներ, մանր ողնաշարավորներ: Բույնը, հարթակ՝ ճյուղերից, կանաչ շերտերից, ծառերին: Չվերը, 52 մմ, 2, սոխակ՝ լուսաված կարմիր-դարչնագույնով:

ԿԱՐՄԻՐ ՑԻՆ *Milvus milvus* Ե: 60-66 սմ, Թ: 175-195 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 13)
M. m. milvus ՊՍՍԱԳԱԿԱՆ ԶՎԱԳՅՈՒՐ: Գարդիկ, բարեկազմ թևերով, ողջը՝ մկրասած խոր կտրվածով: Հատուկ, գլուխը՝ սոխակավուն, մարմինը և ողջը՝ շիկակարմրավուն: Թռչելիս՝ ակնառու է թևավերևի բաց գույնի լայն շերտը, իսկ թևասակից՝ առաջնայինների խոռո սոխակ հասվածը: Երիասաարդ, ավելի մուգ՝ ավելի ցայտուն խայտերով ու գլուխով: Պոչը՝ մկրասած ավելի թույլ կտրվածով, վերևից՝ ավելի բաց գույնի: Նման սեսակներ, Սև Ցին, որից արքերվում է բաց գույնի գլխով, թևավերևի գուլով և ողջի մկրասած խոր կտրվածով: Վարը, թռչելի՝ ախտյոժ, ողջը՝ մեծապես ոլորածածամ: Չվում է միայնակ կամ փոքր երամներով: Կենսամիջավայրը, լեռնաստաններ, գետհովիտներ: ՍՆունդը, միջասներ, այլ մանր կենդանիներ, լեռ:

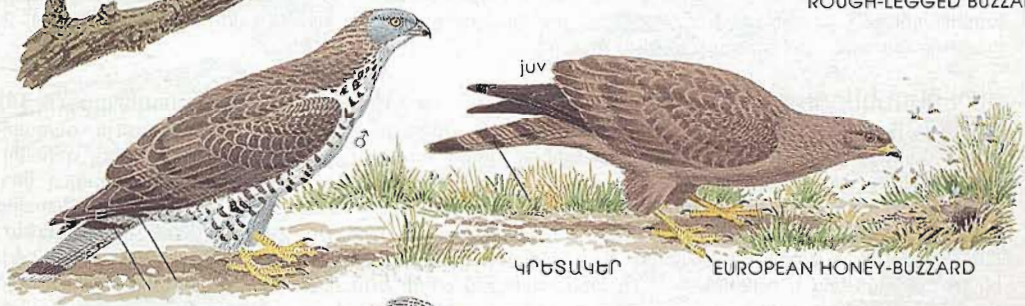
ՍԵՎ ՑԻՆ *Milvus migrans* Ե: 55-60 սմ, Թ: 160-180 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 13)
M. m. migrans ՆՍՍԱՎՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թևերը՝ երկար, բավական բարեկազմ, ողջը՝ մկրասած ոչ խոր կտրվածով: Հատուկ, մուգ դարչնագույն, գլուխը՝ բաց գույնի, թևավերևի երկրորդային ծածկողները՝ ավելի բաց: Երիասաարդ, մարմինը ներկից՝ խայտերով, գլուխը և թևասակի հասվածները՝ ավելի բաց: Նման սեսակներ, Կարմիր Ցին, որից արքերվում է ավելի մուգ, միասար փետրազետեքով և ողջի մկրասած ոչ խոր կտրվածով: Գաճառ Արծվից արքերվում է ավելի նեղ թևերով և ողջի մկրասած թույլ կտրվածով, Գաճառային Սկանդուռակից՝ թևավերևի գուլով, թևերի մուգ արտաքով և ողջի մկրասած թույլ կտրվածով: Վարը, թռչելի՝ Գարդիկ, համախառն ոլորածածամ ու արածներ ողջով: Սավառում է՝ թևերի հորիզոնական արածածամ: Կենսամիջավայրը, սաղարթավոր անտառներ, մարգագետիններ, գետհովիտներ, հաճախ՝ աղբանոցներ: ՍՆունդը, միջասներ, մանր կենդանիներ, լեռ: Բույնը, հարթակ՝ ճյուղերից, հաճախ՝ թափոցներ և կանաչ շերտեր, սաղարթավոր ծառերին: Չվերը, 54 մմ, 2-3, խամրած սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն ոլետով:

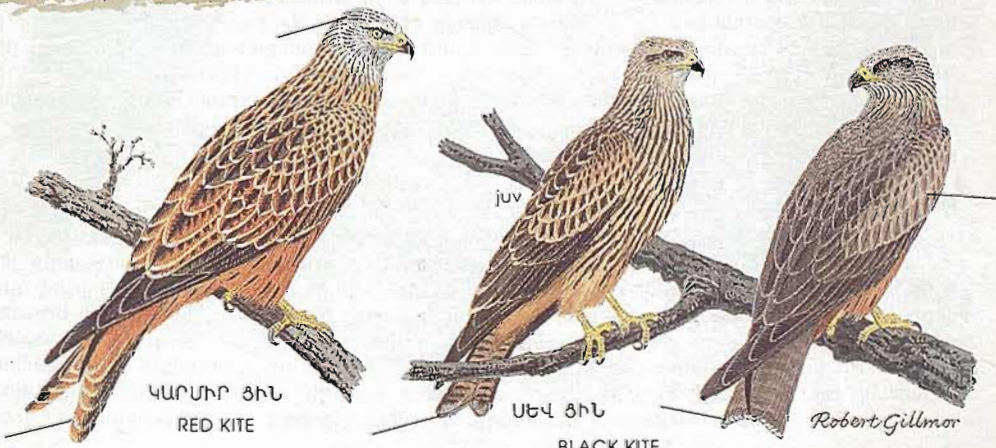
ՏԱՓԱՍԱՆԱՆՅԻՆ ՃՈՒՌԱԿ
LONG-LEGGED BUZZARD

ԹԱՎԸՆՈՍ ՃՈՒՌԱԿ
ROUGH-LEGGED BUZZARD

ԿՐԵՏԱԿԵՐ
EUROPEAN HONEY-BUZZARD

ԿՐՐՄԻ ԅԻՆ
RED KITE

ՍԵՎ ԅԻՆ
BLACK KITE

Robert Gillmor

Մեծ Եռաձավորիկ *Aquila clanga* Ե: 65-72 սմ, Թ: 155-182 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 14)
ԿԼՈՐ ՏԱՐԻ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Խոճուր թռչուն՝ հավասարաչափ լայն թևերով: Հասուն. մարմինը՝ մուգ դարչնագույն, թևերը և ղուլը՝ ավելի սև: Երիասարդ. սևավուն-դարչնագույն, թևավերևը 2-3 սարկազմող խոճուր բաց գույնի բազմաթիվ լոթերով: Հազվագյուտ, բաց գույնի անհասների գլուխը, կուրծքը, մեջքը և թևի ծածկողները՝ փոփոխական բաց գույնի: Նման Տեսակներ. Փոքր Ենթաարծիվ, որից թռչելիս արբերվում է թափահարողների համեմատ թևավերևի ծածկողների ավելի մուգ գույնով, իսկ թևասակից՝ առաջմայրներին հիմքի սոխակի մախուով: Վարքը. չվում է այլ խոճուր գիծափչ թռչունների հետ: Կենսամիջավայրը. լեռնասփասաններ՝ հացազգիների ցանկերով, բիուսներով: Բնադրման օրջանում ավելի հաճախ հանդիպում է ջրերի մոտ: Սնունդը. կրծողներ, այլ կաթնասուններ մաղասակի չափերի, թռչուններ, միջատներ:

Փոքր Եռաձավորիկ *Aquila pomarina* Ե: 60-65 սմ, Թ: 134-159 սմ (սե՛ս Պ. 14)
A. p. pomarina ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մուգ, խոճուր, լայնաթև գիծափչ թռչուն: Հասուն. փետրազգեստ՝ դարչնագույն, ավելի մուգ թևերով և թևավերևի ծածկողների ավելի բաց գույնի համադրությամբ: Թռչելիս Տեսանելի են թևավերևի և ղուլի հիմքի մանր սոխակ թծերը, թևավերևի և թևասակի ծածկողները գույնով ավելի բաց են, քան թափահարողները: Երիասարդ. ավելի մուգ փետրազգեստով, ծոծրակին բաց շիկակարմրավուն քիծ, ներհատողը, ղուլի ծայրը՝ բաց գույնի: Թևավերևի փոքրիկ լոթերը կազմում են 1-2 մեղ սոխակ շարքեր: Նման Տեսակներ. Մեծ Ենթաարծիվ, որից արբերվում է թևերի ծածկողների ավելի բաց գույնով և թևասակից թափահարողների ավելի մուգ գույնով: Երիասարդը Մեծ Ենթաարծիվ երիասարդից արբերվում է նաև մարմնի վերևի թույլ արտահայտված լոթերով և ծոծրակի բաց գույնի թծով: Կենսամիջավայրը. բլրոտ տեղամասեր, ծառահասված անտառներ, ժայռեր, խոնավ արածիցներ: Զուլի ընթացում՝ կիսաանաղասներ, սափասաններ, լեռնանցներ: Սնունդը. մանր ողնաճարավորներ, միջատներ: Բույնը խոճուր հարթակ՝ ճյուղերից, ծառերին: Չվերը. 64 սմ, 2, սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն լոթերով:

Քարմիրիկ *Aquila chrysaetos* Ե: 75-88 սմ, Թ: 204-220 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 14)
A. c. homeyeri ՆՍՏԱԿՅԱՅ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոճուր, մուգ գիծափչ թռչուն, գազաթը, վզի հետին մասը՝ դեղնավուն: Այլ *Aquila* տեսակներից արբերվում է դեղի մարմինը նեղացող լայն թևերով ու ավելի երկար համաչափ ղուլով: Հասուն. ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ դարչնագույն, թևավերևի բաց գույնի լայն շերտով: Ղուլի հիմքի՝ դարչնագույն-մոխրագույն խայտերով, ծայրաճերքը՝ լայն, սևավուն: Երիասարդ. նման է հասունին, սակայն թևասակի սոխակ թծերով, ղուլի հիմքից մինչև կետը՝ սոխակ է: Վարքը. որս կատարելիս զոհի վրա է նետվում զգալի բարձրություններից կամ ցած թռչելիս: Կենսամիջավայրը. լեռներ, ժայռեր, խոր ծորեր, անտառներ, սափասաններ, ալյուրան մարգագետիններ: Սնունդը. միջինից մեծ չափի կաթնասուններ, թռչուններ, սողուններ, լեռ: Բույնը խոճուր հարթակ՝ ճյուղերից, խոտերից կամ այլ կանաչ բույսերից, ժայռափվերին: Չվերը. 76 սմ, 2, խամրած սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն լոթերով:

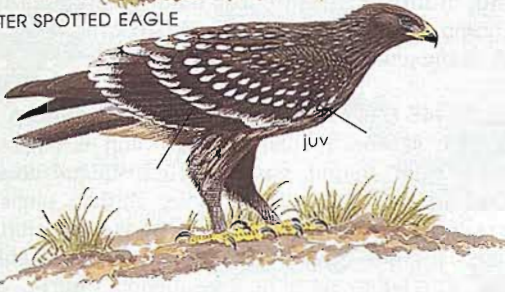
Գերեզմանավորիկ *Aquila heliaca* Ե: 72-83 սմ, Թ: 190-210 սմ (սե՛ս լուսկերաթերթ 14)
ՆՍՏԱԿՅԱՅ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Խոճուր գիծափչ թռչուն: Հասուն. մարմինը՝ սև-դարչնագույն, գազաթի հետին մասը և ծոծրակը՝ բաց գույնի, ուսափետուրներին՝ սոխակ փոքր քիծ: Մարմինը՝ թույլ զուլավոր, ղուլի վերևից՝ բաց մոխրագույն՝ մուգ լայն ծայրաճերքով, թռչիլի ղուլին՝ ղուլը փակ, թվացյալ նեղ: Երիասարդ. մարմինը՝ բաց ղուլից-դարչնագույն՝ մուգ խայտերով: Թափահարողների՝ մուգ, թևասակից ներքին առաջմայրները՝ բաց գույնի թծով, թռչելիս՝ մուգ ղուլը բացված: Նման Տեսակներ. հասունները Բարաթիվ հասուններից արբերվում են մարմնի վերևի ավելի սև գույնով, ղուլավերևի հիմքի բաց գույնով և ուսափետուրների սոխակավուն թծով: Երիասարդները Տափասանային Արծիվ երիասարդներից արբերվում են թևասակի սոխակ շերտի բացակայությամբ: Վարքը. թռչելիս թևերի դանդաղ թափահարումով: Սովորաբար հանդիպում է առանձին անհասներով, մուլիսիկ՝ չվելիս: Կենսամիջավայրը. բարձրաբուն անտառներ՝ հասուններով, լված ղուլաճուր ալյուրներ, լեռնասփասաններ՝ մուր ծառերով: Սնունդը. կաթնասուններ և թռչուններ, որոնց հիմնականում որսում է գետինից, լեռ: Բույնը խոճուր հարթակ՝ ճյուղերից, կանաչ բույսերից, ծառերին կամ բիուսներում: Չվերը. 73 սմ, 2-3, խամրած սոխակ:

Սղիսկավաղող Արծիկ *Haliaeetus albicilla* Ե: 70-90 սմ, Թ: 200-240 սմ (սե՛ս Պ. 14)
H. a. albicilla ԿԼՈՐ ՏԱՐԻ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Լայնաթև խոճուր գիծափչ թռչուն: Մարմինը՝ դարչնագույն, թափահարողները՝ սևավուն-դարչնագույն, կտուցը՝ հզոր, ղուլը՝ կարծ, բուլը՝ սրված: Թռչելիս գլուխը և ղուլը մարմնից հավասարաչափ դուրս են թվում: Հասուն. ղուլը՝ սոխակ, գլուխը, վզը, կուրծքը և մեջքի վերին մասը՝ բաց դարչնագույն, կտուցը և մոմաթարմանը՝ դեղին: Երիասարդ. փետրազգեստի ընդհանուր գունավորումը, ներառյալ նաև ղուլը՝ ավելի մուգ: Նման Տեսակներ. հասուններն այլ արծիվներից արբերվում են սոխակ ղուլով, երիասարդները և չափահասները՝ կրնասակի բաց գույնով: Կենսամիջավայրը. սովորաբար ծառերին մոտ բաց ջրային արածություններ, գետահովիտներ, ջրածածկ հարթավայրեր: Սնունդը. առավելաթույն ծուլ, այլ ողնաճարավորներ, լեռ:

ՄԵՇ ԵՆԹԱՐԾԻԿ

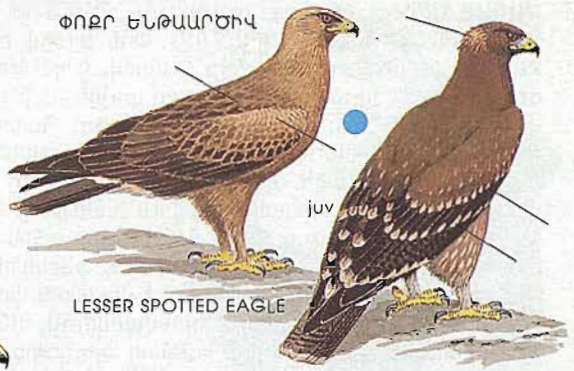

GREATER SPOTTED EAGLE

juv

ՓՈՂԵՐ ԵՆԹԱՐԾԻԿ

LESSER SPOTTED EAGLE

juv

ԳԵՐԵՋՍԱՆԱՐԾԻԿ

IMPERIAL EAGLE

juv

ՋԱՐԱՐԾԻԿ
GOLDEN EAGLE

juv

ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՉ ԱՐԾԻԿ
WHITE-TAILED EAGLE

juv

Robert Gillmor

ԳԱՃԱԾ ԱՐԾԻՎ *Hieraetus pennatus* Ե: 43-53 սմ, Թ: 100-121 սմ (սե՛ս մ. 14)
ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոփ արծիվ՝ բաց կամ մուգ գունավորմամբ անհասներով: Բաց գույնի անհասներն ավելի սարածված են: Մարմինը վերևից՝ մուգ, ուսափեսուրները՝ բաց գույնի, թևավերևի ծածկողները՝ բաց գույնի լայնակի շերտով: Թռչելիս ակնառու են թևավերևի արտերի հիմքի բաց գույնի մանր նախշերը: **Հասուն.** բաց գույնի անհասները ներկից՝ աղոս սոխակ, թափահարողները՝ սև, որչի ծայրաշերտը՝ լայն, մուգ: Մուգ գույնի անհասների մարմինը և թևաակի ծածկողները՝ մուգ, որչը՝ բաց դարչնագույն: **Երիասարդ.** մարմնի ստոին մասը՝ թույլ շիկակարմրավուն խայտերով: **Նման շեսակներ.** Գաիճային Մկնածուռակ, Սև Ցին, Մեծ Գուռակ, որոնցից մուգ գույնի անհասները սարբերվում են սոխակ ներմաողչի, թևավերևի բաց գույնի շերտի և երկար ու թեթևակի կլորավուն որչի համադրությամբ: **Վարք.** եսքնադման օրջանում հանդիպում է միայնակ, մույնիսկ՝ չուի ընթացում: **Կենսամիջավայր.** անհատներ՝ սափասառային հաջվածներով: **Սնունդը.** թռչուններ, մանր կաթնասուններ, սողուններ, միջատներ: **Քույնը.** հարթակ՝ ճյուղերից, ցամաքը՝ կանաչ խոտաբույսերից, ծառերին: **Չվերը.** 55 մմ, 2, սոխակ՝ բաց դարչնագույն վրձնախազերով:

ԶՐԱՐԾԻՎ *Pandion haliaetus* Ե: 55-58 սմ, Թ: 145-170 սմ (սե՛ս դասկերաթերթ 13)
P. h. haliaetus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Խոտոր գիճափչ թռչուն՝ սևի և սոխակի համադրությամբ: Համեմատաբար նեղ թևերով ու կարճ որչով, թռչում է թևեր կախ: **Հասուն.** գլուխը՝ սոխակ, ակնաշերտը՝ մուգ, ընդհանուր գունավորումը՝ վերևից՝ մուգ, ներևից՝ սոխակ: Կրծքի վերին մասի լայնակի բաց մոխրագույն շերտը՝ փոփոխական: **Երիասարդ.** վերևից՝ ավելի բաց գույնի, ներևից՝ ավելի փչ խայտերով, կրծքի շերտը՝ ավելի նեղ: **Նման շեսակներ.** Օծակեր Արծիվ, որից սարբերվում է երկար ու նեղ թևերի մուգ դասակարծով: **Վարք.** ծուկ որսալուց առաջ հաճախ մի դահ կանգ է առնում օդում, ոտներն առաջ դարձած նեշվում ջուրը: Նստում է սյուներին, ծառերի անթափույց ճյուղերին: **Կենսամիջավայր.** գետեր, լճեր, լճակներ՝ ափամերձ անհատների կամ ժայռերի առկայությամբ: **Սնունդը.** ծուկ, հազվադեպ՝ գորս: **Քույնը.** Խոտոր հարթակ՝ ճյուղերից, ծառերին կամ ժայռափվերին: **Չվերը.** 62 մմ, 2-3, սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն վրձնախազերով:

ՕՉԱԿԵՐ ԱՐԾԻՎ *Circaetus gallicus* Ե: 62-67 սմ, Թ: 185-195 սմ (սե՛ս մ. 14)
C. g. gallicus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոտոր գիճափչ թռչուն՝ լայն գլխով, երկար ու լայն թևերով, որչը՝ 3-4 նկատելի շերտերով: Գունավորումը՝ փոփոխական: Ամենաբաց գույնի անհասները վերևից՝ բաց դարչնագույն, ներևից՝ սոխակավուն՝ թույլ նախշերով, թևերի ծայրերը՝ մուգ: Ամենամուգ անհասները վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ ավելի հսակ գույնով: Կնգուղի տղավորություն են ստեղծում մուգ գլուխը և կրծքի վերին մասը: **Նման շեսակներ.** Ջրարծիվ, բաց գույնի Կրեսակեր, որոնցից սարբերվում է դասակի բաց գույնի հասվածով, ավելի խոտոր չափերով: **Վարք.** հաճախ կանգ է առնում օդում, կերակրվում է միայնակ կամ զույգերով, առավոտյան ու ժամերին, երբ օդը և հողը սափ են, իսկ սողունները՝ գործուն: **Կենսամիջավայր.** չոր սափասառային ժայռերի և անհատի հարևանությամբ, մինչև 3000 մ: **Սնունդը.** առավելադեպ օձեր, սակայն երբեմն այլ սողուններ և մանր ողնաճարավորներ: **Քույնը.** փոփ հարթակ՝ ճյուղերից, ցամաքը՝ կանաչ բույսերից, ծառերին: **Չվերը.** 74 մմ, 1, սոխակ:

ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ ԱՐԾԻՎ *Aquila nipalensis* Ե: 65-77 սմ, Թ: 174-200 սմ (սե՛ս մ. 14)
A. n. orientalis ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոտոր գիճափչ թռչուն՝ լայն, երկար թևերով: Կնուցի կրկնաձև նկատելի դեղին գիծը սարածվում է մինչև ափի ետամասը: Պոչը հաճախ թվում է թույլ սրված, հասկադեպ՝ երիասարդներինը: **Հասուն.** ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ, ծոծրակին և կզակին՝ բաց գույնի հասվածներ, որչի ու թափահարողների վրա բազմաթիվ գույներ, որոնք ավելի լավ շեսանելի են թռչելիս: **Երիասարդ.** թևավերևը՝ սոխակավուն նեղ գույնով և թևի սոխակի հեցներով: **Նման շեսակներ.** Քարարծիվ, Գերեզմանարծիվ, որոնցից սարբերվում է հեղվից թվացյալ ամբողջովին մուգ գլխով: Ենթարծիվներ, որոնցից սարբերվում է առավել մեծ կնուցով և կնուցի կրկնաձև դեղին երկար գծով: **Վարք.** հաճախ նստում է գետինի կամ սյուներին: **Կենսամիջավայր.** լեռնասափասաններ, գյուղատնտեսական հողեր, ղոցառու աղբյուրներ: **Սնունդը.** մանր կաթնասուններ, թռչուններ, միջատներ, լեռ: **Քույնը.** ճյուղերի, սուկորների հարթ կույս, խոտի դեղերի վրա, ժայռաթեկորներին կամ լճակի շրջանում: **Չվերը.** 69 մմ, 2, սոխակ՝ առանց նախշերի կամ դարչնագույն ղոցերով:

ՋՐԱՐԾԻԿ
OSPREY

juv

dark phase

light phase

ԳԱՃԱՆ ԱՐԾԻԿ

BOOTED EAGLE

light phase

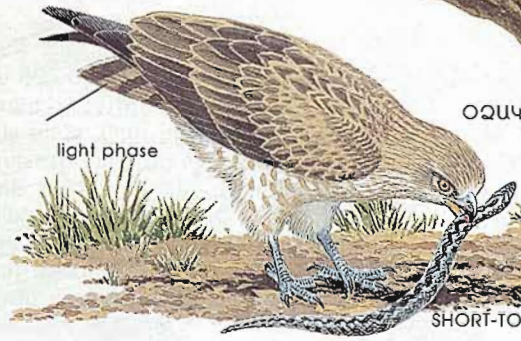
juv

ՕՉԱԿԵՐ ԱՐԾԻԿ

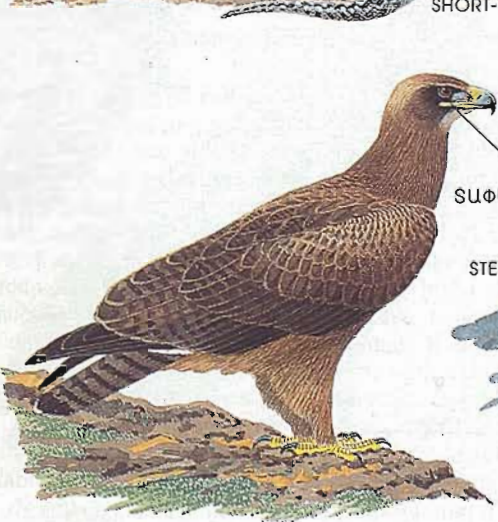
light phase

SHORT-TOED SNAKE-EAGLE

ՏԱՓԱՍԱՆԱՅԻՆ
ԱՐԾԻԿ

STEPPE EAGLE

juv

Robert Gillmor

Endangered ● Threatened ● Undetermined ●

ԳԻՇԱՆԳՂ *Neophron percnopterus*

Ե: 60-70 սմ, Թ: 155-180 սմ

N. p. percnopterus ԲՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ քարակ, թևերը՝ լայն, լողչը՝ բուլք սրված: Դասուն: դիմային մասը՝ փեքազուրկ, դեղին, կտուցը՝ դեղնավուն, ծայրը՝ մուգ: Փեքազգեսը հիմնականում՝ սոխակ: Թևասակի սոխակ ծածկողները ցայտեանգ են սև թափահարողների համադրությամբ: Երիասաարդ. ընդհանուր գունավորումը՝ դարչնագույն, դիմային մասը և կտուցը՝ ավելի բաց գույնի: Չափահասների փեքազգեսը սոխակի է վերափոխվում 4-5 տարում: Նման ճեսակներ. Գառնանգղ, որից երիասաարդը տարբերվում է շատ ավելի փոքր չափերով: Վարքը. թռիչքը՝ թևերի արագ թափահարումներով, որոնց հաջորդում են սավառնումը և երկարածված սահասավառնումը: Լեռի վրա հավաքվում են փոքր խմբերով, հաճախ հանդիպում է Սև Ցիմի հետ աղբամոցներում: Կենսամիջավայրը. ժայռադայադրություններ՝ խոր ձորերի, գետահովիտների երկայնքով, ցածրադիր վայրեր, հաճախ՝ խոնավ սարածոներին մոտ: Սնունդը. լեռ, թափոն, ձվեր և մանր կենդանիներ: Բույնը. ճյուղերի, խոտաբույսերի, լաթերի կույտ՝ ժայռափվերին կամ ոչ խորը խորեերում: Չվերը. 64 մմ, 1-3, սոխակ՝ դարչնագույն վրձնախազերով:

ԳՈՒՆԱՆԳՂ *Gypaetus barbatus*

Ե: 100-115 սմ, Թ: 266-282 սմ

G. b. aureus ՆՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոնոր անզո՝ համաչափ երկար նեղ թևերով, բուլք սրված երկար լողչով: Դասուն. վերևից՝ սևավուն, գլուխը և մարմինը ներկից՝ խամրած նարնջագույն: Աչերի երկայնքով սարածվող սև ակնադիմակը կտուցի հիմքից դեղի ցած վեր է ածվում «մորուխի»: Երիասաարդ. մարմինը վերևից՝ մուգ դարչնագույն, ներևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն, գլուխը և վիզը՝ սևավուն: Չափահասների մեջքը, թևերի ծածկողները՝ տարբեր չափերի սոխակ հասվածներով: Վարքը. սավառնում է թևերը թեթևակի կախ, ծայրերը՝ վեր, հաճախ՝ ձորերի և լեռնամարգագետինների վրայով: Կենսամիջավայրը. հեռավոր լեռների անտառների, մարգագետինների, խոր ձորերի առկայությամբ, ժայռեր: Սնունդը. ոսկորներ և թարմ լեռ: Որսում է նաև թռչուններ և երիասաարդ վայրի այժի չափի մանր կաթնասուններ: Բույնը. ծավալուն կույտ՝ ճյուղերից, ցամաքը՝ ճյուղերի մանր կտորներ, խոտաբույսեր, բուրդ և մորթի, ժայռերին կամ խոր խորեերում: Չվերը. 84 մմ, 1-2, բաց կարմրավուն-դարչնագույն՝ մանուշակագույն վրձնախազերով:

ՍԵՎ ԱՆԳՂ *Aegyptius monachus*

Ե: 100-110 սմ, Թ: 250-295 սմ

A. m. monachus ՆՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոնոր անզո՝ հզոր կտուցով, վզին՝ օձիքավոր կարծ գարդափեռներ, լողչը՝ կարճ, բուլք սրված: Թևերը՝ երկար, հավասարաչափ, լայն, թևասակի ծածկողները՝ մուգ: Դասուն. ընդհանուր գունավորումը՝ սև-դարչնագույն, գլուխը՝ մոխրագույն-սոխակ: Երիասաարդ. հասունից ավելի սև: Վարքը. սավառնում է մեծ բարձրություններում, հորիզոնական սարածած թևերով: Դիակի վրա իջտող է, նախահարձակ, անզոների այլ ճեսակների խմբերում հաճախ հանդիպում է միայնակ: Կենսամիջավայրը. բարձր լեռներ, գետաձորեր: Գերադասում է արևոտ սարածոներ՝ նոսր բուսականությամբ: Սնունդը. լեռ: Բույնը. երբեմն գաղութային, մեծ հարթակ՝ ճյուղերից, ցամաքը՝ ճյուղերի կտորներ, ծառի կեղև, զոմաղբ, բուրդ, սննդի մնացորդներ և ոսկոր, բարձր ծառերի գագաթին կամ ժայռափվերին: Չվերը. 90 մմ, 1, աղոտ սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն վրձնախազերով ու գծիկներով:

ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐՆԻ ԱՆԳՂ *Gyps fulvus*

Ե: 95-105 սմ, Թ: 240-280 սմ

G. f. fulvus ՆՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խոնոր անզո, գլուխը՝ փոքր, թռչելիս՝ երկար վիզը ներս քաշած, թևերը՝ լայն, երկրորդայինները՝ վեր փիված, արտաքին թևը՝ ավելի նեղ, լողչը՝ կարճ, կլորավուն: Դասուն. գլուխը, վիզը՝ բաց մոխրավուն, վզի հիմքում՝ սոխակ օձիք, մարմինը՝ բաց դարչնագույն, թևասակի ծածկողների բաց գույնի զույգը ցայտեանգ են մուգ թափահարողների համադրությամբ: Երիասաարդ. մնան է հասունին, սակայն մարմինը վերևից՝ ավելի մուգ, ներևից՝ թևասակի ավելի բաց գույնի գծերով: Նման ճեսակներ. Սև Անգղ, որից տարբերվում է մարմնի ու թևերի ծածկողների բաց գույնով, որոնք ցայտեանգ են մուգ թափահարողների համադրությամբ: Վարքը. սավառնում է վեր դարձած թևերով մեծ բարձրություններում, հաճախ փոքր խմբերով: Դիակի վրա հավաքված անհասները, չափազանց նախահարձակ են միմյանց նկատմամբ: Իջտող է Գիբանգղի, բայց ոչ Սև Անգղի վրա: Դարձ գետնից ղուկվում է թափավազով: Կենսամիջավայրը. ժայռոտ լեռներ, գետաձորեր, անտառներ, չոր սարածոներ: Կեր է որոնում կիսամառադրություններում, չափասաններում, ալյուրան մարգագետիններում և գետահովիտներում: Սնունդը. լեռ, մասնավորապես ներքին օրգաններ և այլ փափուկ հյուսվածքներ: Բույնը. հիմնականում գաղութային, ճյուղերի կույտ, ցամաքում՝ ճյուղերի կտորներ, խոտաբույսեր, լաթեր, ժայռերի փվերին կամ խորը խորեերում: Չվերը. 90 մմ, 1-2, սոխակ:

ԳԻՇԱՆԳՂ

EGYPTIAN VULTURE

juv

ԳԱՌՆԱՆԳՂ

LAMMERGEIER

juv

ՍԵԿ ԱՆԳՂ
EURASIAN BLACK VULTURE

ՍՊԻՏԱԿԱԳՆՈՒՄ ԱՆԳՂ
EURASIAN GRIFFON

M. Hallam

Endangered

Threatened

Undetermined

ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ
ՄՎՆԱՃՈՒՌԱԿ

PALLID HARRIER

ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ
ՄՎՆԱՃՈՒՌԱԿ
●

MONTAGU'S HARRIER

MONTAGU'S HARRIER

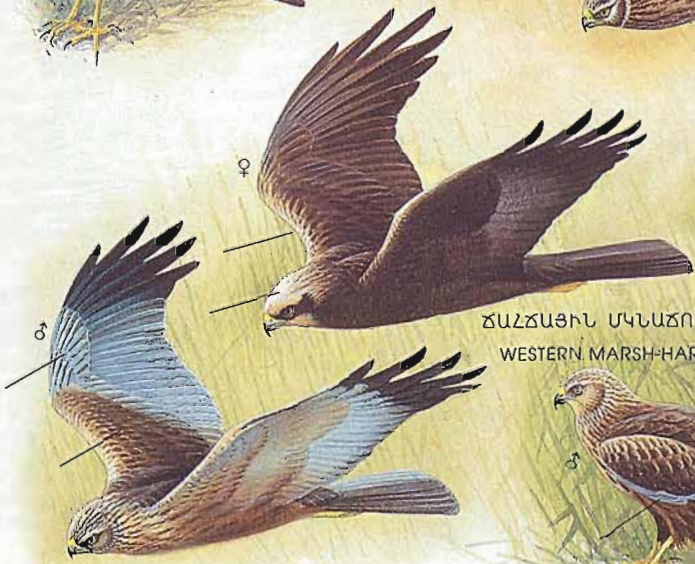
ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ
ՄՎՆԱՃՈՒՌԱԿ

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՄՎՆԱՃՈՒՌԱԿ
NORTHERN HARRIER

ՃԱՀԱՅԻՆ ՄՎՆԱՃՈՒՌԱԿ
WESTERN MARSH-HARRIER

Threatened ● Undetermined ●

John P. Dawson

ՍԱՓԱՍԱՆԱՆԱՅԻՆ ՀՈՂՍԱԿԱՐ ԲԱԶԵ *Falco naumanni* Ե: 29-32 սմ, Թ: 58-72 սմ (սե՛ս Դ. 15)
ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բարեկազմ բազե, մագիլները՝ սոխակ, փակված թևի ծայր գրեթե հասնում է լողի ծայրին: Պոչի կենտրոնական փետուրները չնչին երկար են մյուսներից: Արուի գլուխը, թևի մեծ ծածկողները և որոշը՝ կառույց-մոխրագույն, մեջքը՝ շիկակարմրավուն-դաշնագույն՝ առանց լոբերի, մարմինը ներկից՝ նուր րճերով: Էգի մարմինը վերևից՝ շիկակարմիր-դաշնագույն՝ մուգ ղճերով, նախաքրկ, ներկից՝ մուգ խայտավորված: Չափահաս արուն վերևից՝ ղճերով, որոշը՝ զոլերով: Նման ճեսակներ. Սովորական Հողմավար Բազեի արուի մեջքը՝ թևը՝ առանց կառույց-մոխրագույնի: Վարքը. հաճախ՝ երամային: Որս է կասարուն բաց արածություններում: Ի սարքերություն Սովորական Հողմավար Բազեի, օդում կանգը ոչ հաճախ՝ արագ թևահարումներով: Հաճախ նստում է հեռավորատեղություններին: Կենսամիջավայրը. կիսաանառատներ, լեռնասփասաներ՝ ժայռերի կիսանոթայամբ: Սնունդը. միջասներ, մողեսներ, այլ մամր կենդանիներ: Բույնը. փոքր փորված՝ ժայռախորներում, կիճերում կամ շինություններում: Չվերը. 35 մմ, 3-5, սոխակ՝ նարնջագույն ղճերով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՀՈՂՍԱԿԱՐ ԲԱԶԵ *Falco tinnunculus* Ե: 32-35 սմ, Թ: 71-80 սմ (սե՛ս Դ. 15)
F. t. tinnunculus ՆՍԱՎՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երկար որոշով բազե: Փակված թևի ծայրը չի հասնում լողի ծայրին: Պոչի նախաքրկերով լայն, թեղաքրկերը՝ մուգ, մագիլները՝ սև: Արուի գլուխը և որոշը՝ մոխրագույն, մեջքը՝ կարմիր-դաշնագույն՝ ղճերով: Էգը՝ շիկակարմիր-դաշնագույն՝ մուգ ղճերով, նախաքրկ: Նման ճեսակներ. Տափասանային Հողմավար Բազե, որից արքերվում է ավելի մուգ և ավելի խիստ ղճավոր թևասակով, մուգ մագիլներով, արուն՝ թեղաքրկերով, ղճավոր մեջքով: Վարքը. օդում կանգ է առնում հաճախ: Սովորաբար նստում է լաբերին, սյուններին, ժայռերին: Կենսամիջավայրը. կիսաանառատներ, լեռնասփասաններ, ենթալյուան արածներ, գեճածոներ, հաճախ՝ բնակավայրերի մոտ: Սնունդը. միջասներ, մամր կաթնասուններ, թռչուններ: Բույնը. ազոպների կամ կաշաղակների հին բներում, ժայռափվերին կամ շեններում: Չվերը. 39 մմ, 3-7, աղոտ սոխակ՝ կարմիր-դաշնագույն ղճերով:

ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԵՆՃՂԱՆՈՒՌԱԿ *Accipiter badius* Ե: 30-36 սմ, Թ: 60-70 սմ
A. b. cenchroides ՊՍԱՂԱՅԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՄ, չիասասված: Չափերով, կեցվածով և փետրագունավորմամբ նման է Եվրոպական Եճճղանուռակին, սակայն արքերվում է ֆյո ավելի փոքր չափերով, կոկորդի ուղղաձիգ շերտով և նվազ ցայտերանգ մուգ թևերի բուճ ծայրերով: Արուն՝ ավելի բաց մոխրագույն, էգը՝ ավելի մուգ դաշնագույն, թռչելիս երիասարդների լողաչափակին նկատելի է առնվազն 6 շերտ: Կենսամիջավայրը. տափասան, գյուղատնտեսական արածներ: Սնունդը. մամր ողնաճարավորներ, միջասներ:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՆՃՂԱՆՈՒՌԱԿ *Accipiter brevipes* Ե: 32-38 սմ, Թ: 65-75 սմ (սե՛ս Դ. 15)
ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն, բաց գույնի թևասակը ցայտերանգ է թևերի ևս ծայրերի համադրությամբ: Արունները վերևից՝ բաց կառույց-մոխրագույն, առաջնայինները՝ մուգ, մարմինը ներկից՝ սոխակ, փորը և կուրծքը՝ նարնջագույն զոլերով: Պոչի կենտրոնականները վերևից՝ առանց զոլերի: Էգի մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դաշնագույն, ներկից՝ սոխակ, միջև արտաքին թևի խիստ շիկակարմիր-դաշնագույն զոլերով: Երիասարդ, մարմինը ներկից՝ սոխակ՝ ցայտուն երկվամակի դաշնագույն ղճերով, մոտ արածությունից նկատելի է կզակի և կոկորդի մուգ շերտ: Նման ճեսակներ. Լորանուռակ, որից արքերվում է ավելի մեղ ու սրված, ներկից ավելի բաց գույնի թևերով և ցայտերանգ մուգ ծայրերով: Թուրմենական Եճճղանուռակի թևածայրեր ավելի կլորավուն են: Վարքը. որսի ընթացքում հաճախ սահասվառնում է բաց արածներում, զոհին բռնում է գեճսին, չկում է երամներով: Կենսամիջավայրը. անտառներ, ղճածոներ, գեճածոներ, ղուրակներ: Սնունդը. միջասներ, մամր ողնաճարավորներ: Բույնը. ճյուղերի կտրտվածների կույտ, ցամաքը՝ կանաչ ճերներ, ծառերին: Չվերը. 40 մմ, 3-5, բաց կառույց-կանաչ կանաչ ղճերով:

ԼՈՐԱՆՈՒՌԱԿ *Accipiter nisus* Ե: 28-38 սմ, Թ: 55-70 սմ (սե՛ս Դ. 15)
A. n. nisus ՆՍԱՎՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թանկած զիստիչ թռչուն, հոնները՝ թույլ սոխակ, թևերը՝ կարծ, կլորավուն, որոշը՝ երկար: Հասուն, արուն զգալիորեն փոքր է էգից, վերևից՝ մուգ մոխրագույն, զազաթը՝ մուգ, այտերը՝ շիկակարմրավուն, ներկից՝ սոխակ՝ խիստ շիկակարմրավուն զոլերով: Էգի մարմինը վերևից՝ մուգ դաշնագույն-մոխրագույն, ներկից՝ ավելի լայն դաշնագույն զոլերով: Երիասարդ, նման է էգին, սակայն մարմինը վերևից՝ ավելի դաշնագույն՝ մեղ, նարնջագույն երանգի երիզված փետուրներով, ներկից՝ դաշնագույն մեղաքրկ զոլերով: Նման ճեսակներ. Ցախալորաուր, Եվրոպական Եճճղանուռակ: Վարքը. թռչում է իրա հարցորդը արագ թևահարումներով, որոնց հետևում է կարճ սահասվառնում: Որս է կասարուն անտառներում, անտառազերներում և բաց արածություններում, զոհին բռնում է գեճսին և օդում: Կենսամիջավայրը. անտառի բացասներ, լված ղճառու այգիներ, ղուրակներ: Սնունդը. մամր թռչուններ: Բույնը. ճյուղերի կտրտվածների կույտ՝ զավաթածև, խորը, ծառերի ճյուղավորումներում: Չվերը. 40 մմ, 4-5, կաղաքավուն-սոխակ՝ դաշնագույն վրճախագույն:

ՑԱՆԱՔԼՈՐԱՌՈՐՍ *Accipiter gentilis* Ե: 48-62 սմ, Թ: 90-120 սմ (սե՛ս Դ. 15)
A. g. marginatus ՆՍԱՎՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գիստիչ թռչուն, այգի վերին մասում՝ ցայտուն սոխակավուն շերտ, որոշը՝ կլորավուն, ներնադոշը՝ սոխակ, թևերը՝ լայն վեր փված երկուողայիններով, արտաքին թևը՝ մեղ: Հասուն, արուն զգալիորեն փոքր է էգից, վերևից՝ կառույց-մոխրագույն, զազաթը և այտերը՝ մուգ, որոշը՝ զոլավոր, մարմինը ներկից՝ սոխակ՝ մոխրագույն զոլերով: Էգը չափերով հավասար է Մեծ Եուռակին, վերևից՝ դաշնագույն-մոխրագույն, մարմին ստորին մասի գույնը ու զոլերը՝ արուի նման: Երիասարդ, մարմինը վերևից՝ մուգ դաշնագույն, փետուրները՝ բաց երիզված, այգի վերին մասում՝ աղոտ սոխակ շերտ, ներկից՝ ցայտուն խայտեր: Նման ճեսակներ. մյուս բոլոր Եուռակներից արքերվում է մեծ չափերով, ծավալուն մարմնով, սոխակ հոնով: Վարքը. որս է կասարուն առավելաթեղ անտառներում: Կենսամիջավայրը. խիստ անտառներ բացասներով: Սնունդը. առավելաթեղ թռչուններ, նախասակի չափի որո կաթնասուններ: Բույնը. խոճուր ու մամր ճյուղերի կույտ, զավաթածև, ցամաքը՝ ծառի կեղևից և կանաչ բույսերից, ծառերին: Չվերը. 59 մմ, 2-4, կաղաքավուն-սոխակ:

● LESSER KESTREL

ՅՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀՆՃՂԱՇՈՒՄ

COMMON KESTREL

ԹՈՒՐԵՍԵՆԱԿԱՆ ՀՆՃՂԱՇՈՒՄ

SHIKRA

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ՀՆՃՂԱՇՈՒՄ
LEVANT SPARROWHAWK

ԼՈՐԱՇՈՒՄ
EURASIAN SPARROWHAWK

ՅԱՄԱԵԼՈՐԱՐՈՒ
NORTHERN GOSHAWK

juv

♀

juv

John Davis

Endangered ● Undetermined ●

ԿԱՐՍՏՐՈՆ ԲԱԷԶ *Falco vespertinus* Ե: 29-31 սմ, Թ: 66-78 սմ (սե'ս Պասկերաթերթ 15)
ԲԵՆՈՒՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Հասուն. արուի ընդհանուր գունավորումը՝ մոխրագույն, առաջնայինները՝ ավելի բաց մոխրագույն, ոսկերից մինչև ներհամադրը՝ կարմիր: Եզի գազաթը, մարմինը ներկից՝ նարնջագույն, ակնադիմակը և բեղերը՝ սև, մեջքը՝ կաղաղյուս-մոխրագույն, զուլավը, մարմինը ներկից՝ թույլ խայտերով: Երիասարդ. վերևից՝ մուգ կաղաղյուս-մոխրագույն, փետուրները՝ լայն շիկակարմիր-դարչնագույն երիզով, մասնավորապես՝ գազաթը, ճակատը՝ բաց գույնի, մարմինը ներկից՝ բաց դարչնագույն՝ շիկակարմիր-դարչնագույն խայտերով, մուգ դիմային նախեբը՝ ինչդեռ եզիրը: Նման շեսակներ. Արսոյսարբազե, որից երիասարդը շարքերվում է գազաթի փետուրների լայն շիկակարմիր-դարչնագույն երիզներով, բաց գույնի ճակատով, մարմնի ներկի շիկակարմիր-դարչնագույն խայտերով: Վարից. զոհին փնտում է լարերին նստած կամ օդում կանգի լուսինը նեղվելով նրա վրա, հաճախ միջասներ է ուռում օդում: Սովորաբար բնադրում և ուռ է կատարում փոքր խմբերով: Կենսամիջավայրը. բաց սարածօներ: ՍՈՒՆՈՂը. ամողնաճարավորներ, այլ մանր կենդանիներ: Բույնը. ազոավների հին բներում, ծառերի փչակներում կամ փորվածներում: Չվերը. 37 մմ, 3-6, դեղին-սոխակ՝ դարչնագույն վրձնախազերով:

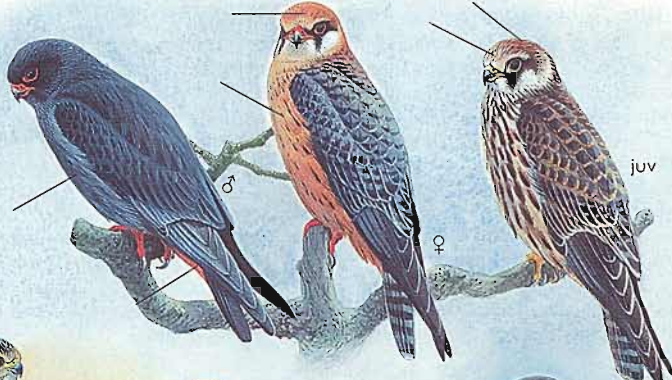
ԱՐՍՈՒՅՏԱԲԱԷԶ *Falco columbarius* Ե: 25-30 սմ, Թ: 50-62 սմ (սե'ս Պասկերաթերթ 15)
Բ. c. aequalis ԶՎՈՐ, ՉՄԵՆՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Կարճ արածայր թևերով բազե, որչո՛ք երկար, դիմային ակնառու նախոց բացակայում է: Արուն վերևից՝ բաց կաղաղյուս-մոխրագույն, առաջնայինները՝ մուգ, մարմինը ներկից՝ բաց նարնջագույն՝ սև խայտերով: Եզը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, զգալիորեն խոռո, որո՛ք՝ ակնառու շեսակը: Նման շեսակներ. Ասադան, որից եզը շարքերվում է ավելի փոքր չափերով և մուգ գույնի բեղաճերի քաղցկայությամբ: Վարից. չափազանց ճարձիկ, թռչում է արագ, գեթնից ոչ բարձր, անակնկալի բեղելով թռչուններին, զոհին հեճարդում է անզիջում, եթե բռնելու նախորդ փորձերը եղել են անհաջող: Կենսամիջավայրը. բաց սարածօներ: ՍՈՒՆՈՂը. մանր թռչուններ:

ԱՐՍՈՒՅՏԱԲԱԷԶ *Falco subbuteo* Ե: 30-36 սմ, Թ: 82-92 սմ (սե'ս Պասկերաթերթ 15)
Բ. s. subbuteo ՆՍԱԿՅԱՑ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Գեղակազմ մուգ գույնի բազե, թևերը՝ արածայր, երկար, որչո՛ք՝ կարճ: Հասուն. դեմքի վերին մուգ մասը և ակնառու բեղերը՝ ցայտերանգ են սոխակ կոկորդի համադրությամբ: Արուն վերևից՝ մուգ մոխրագույն, եզը՝ ավելի դարչնագույն: Արուի ու եղի կուրծքը և փորը՝ աղոթ սոխակ ակնառու մուգ խայտերով, ներհամադրը և ոսկերի փետուրները՝ դարչնագույն-նարնջագույն: Երիասարդ. գազաթը՝ մուգ կաղաղյուս-մոխրագույն, ճակատը՝ խայտերով, մարմինը վերևից բաց երիզված փետուրներով, ներկից դարչնագույն-նարնջագույնը բացակայում է: Նման շեսակներ. Երիասարդը կարմրա Քազեի երիասարդից շարքերվում է ավելի մուգ ճակատով, մարմնի ներկի սևավուն խայտերով: Վարից. օդում կանգ չի առնում, բռնում է զոհին՝ արագ ու ճարձիկ թռչելով հեճարդելով: Ավելի գործուն է երեկոյան: Կենսամիջավայրը. լեռնալանջեր, լճափեր, դաշտառ ալպիներ: ՍՈՒՆՈՂը. միջասներ, մանր թռչուններ: Բույնը. այլ թռչունների, հասկադե ազոավի հին բներ, ծառերին: Չվերը. 42 մմ, 3, դարչնագույն-դեղին՝ կարմիր-դարչնագույն ողջերով:

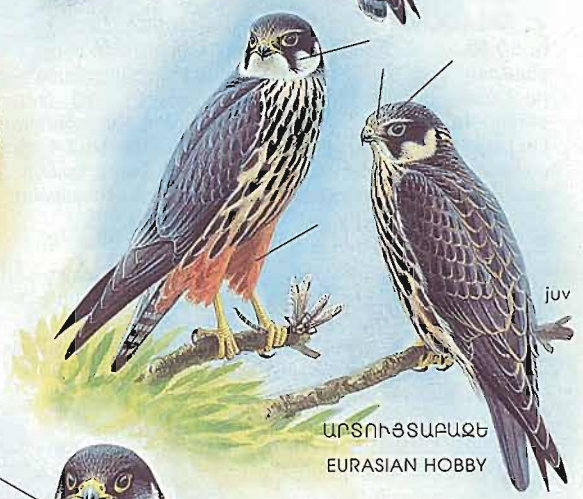
ԱՐՍՈՒՅՏԱԲԱԷԶ *Falco peregrinus* Ե: 36-48 սմ, Թ: 95-110 սմ (սե'ս Պասկերաթերթ 15)
Բ. p. brookei ՆՍԱԿՅԱՑ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Հոգր բազե, մուգ զուլավորված թևակից շեսակից շեսակի է թափահարողների և ծածկողների թույլ ցայտերանգությունը: Հասուն. արուի այսի վերին մուգ մասը և լայն բեղերը՝ ցայտերանգ են սոխակավուն կոկորդի և վզի կողերի համադրությամբ: Մարմինը ներկից՝ բաց նարնջագույն՝ խիստ գուրեղ: Եզը՝ ավելի խոռո է և ավելի մուգ: Երիասարդ. վերևից՝ մուգ դարչնագույն, ներկից՝ բաց դարչնագույն՝ մուգ խայտերով: Նման շեսակներ. Միջերկրածովյան Քազե և Քաղթան, որոնցից շարքերվում է ավելի ցայտուն բեղաճերով, համապատասխան մուգ զուլավորված թևակով և որչափակի մուգ ծայրով: Վարից. թռչի՛ր՝ արագ և ճկուն: Մեծ արագությամբ անսողաքելի սլանում է դեղի վրա և օդում կտրուկ հարվածում զոհին: Կենսամիջավայրը. լեռնափաստաններ, անտառներ, կիսաանապասներ, գյուղատնտեսական սարածօներ: ՍՈՒՆՈՂը. թռչուններ: Բույնը. ժայռափվերի խոռոչներում կամ այլ զիգասիչ թռչունների հին բներում: Չվերը. 52 մմ, 3-4, աղոթ սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն ողջերով:

ՄԻՋԵՐԿՐԱՑՈՆԻԿԱՆ ԲԱԷԶ *Falco biarmicus* Ե: 34-50 սմ, Թ: 90-115 սմ (սե'ս Պ. 15)
Բ. b. feldgeggi ԲԵՆՈՒՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Բաց գույնի այտերով, քարակ բեղերով բազե: Թռչելիս շեսակի են թևակի մուգ ծածկողները, որոնք ցայտերանգ են բաց գույնի առաջնայինների համադրությամբ: Հասուն. արուի մարմինը վերևից՝ կաղաղյուս-դարչնագույն, գազաթը և ծոծրակը՝ բաց շիկակարմիր խայտավոր, մարմինը ներկից՝ խամած սոխակի մուգ զուլավը: Եզի գազաթի և ծոծրակի շիկակարմիրը՝ ավելի բաց, մարմնի ստորին մասի զոլերը՝ ավելի մուգ: Երիասարդ. ընդհանուր գունավորումը՝ ավելի մուգ դարչնագույն, ևս էլը: Նման շեսակներ. Ասադան, Քաղթան: Վարից. զոհին բռնում է՝ օդում հորիզոնական թռչելով հեճարդելով կամ նրա վրա նետվում վերևից: Կենսամիջավայրը. լեռնափաստաններ, կիսաանապասներ, ժայռեր: ՍՈՒՆՈՂը. թռչուններ, այլ մանր ողնաճարավորներ, միջասներ: Բույնը. ժայռափվերի խոռոչներում կամ այլ զիգասիչ թռչունների հին բներում՝ ժայռերին կամ ծառերին: Չվերը. 50 մմ, 3-4, սոխակ կարմիր-դարչնագույն ողջերով:

ԲԱՆՈՒՐՈՂ ԲԱԷԶ *Falco cherrug* Ե: 45-55 սմ, Թ: 102-126 սմ (սե'ս Պասկերաթերթ 15)
Բ. c. cherrug ՆՍԱԿՅԱՑ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Երկար որոշով, թույլ արձանաչափած բեղաճերով խոռո բազե: Արուն և եզը նման են: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, արձանի թևը՝ մուգ, բաց գույնի գուլիքը՝ ցայտերանգ է մուգ մարմնի համադրությամբ: Մարմինը ներկից՝ սոխակ դարչնագույն խայտերով, թևակի մուգ շեսակը: Նման շեսակներ. հասուն Միջերկրածովյան Քազե ու Ասադան, որոնցից շարքերվում է ցայտերանգ բաց գույնի գլխով, մարմնի վերին դարչնագույնով և ներկի խայտերով: Վարից. սովորաբար ուռ է անուն գեթնից ոչ բարձր՝ կտրուկ նեղվելով զոհի վրա: Նստում է ժայռափվերին, սյուններին: Կենսամիջավայրը. բաց չոր լեռնային սարածօներ, կիսաանապասներ: ՍՈՒՆՈՂը. մանր կաթնասուններ, թռչուններ: Բույնը. ժայռափվերի խոռոչներում կամ այլ զիգասիչ թռչունների հին բներում՝ ծառերին կամ ժայռերին: Չվերը. 54 մմ, 3-5, բաց դարչնագույն՝ կարմիր-դարչնագույն և սև ողջերով:

ԱՂԱՎՆԱԲԱՆԷ
MERLIN

ԱՐՏՈՒՅՏԱԲԱՆԷ
EURASIAN HOBBY

ՍԱԴՍԱՆ
PEREGRINE FALCON

ԲԱՆՈՒԲԱՆ
SAKER FALCON

ՄԻՋԵՐԿՐԱՇՈՒԿՅԱՆ ԲԱՆԷ
LANNER FALCON

Endangered ●

John Davis

1. ՄԵԾ ԳՈՒՌԱԿ *Buteo buteo*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 51-57 սմ, Թ: 113-128 սմ: *B. b. menetriesi* Թևերը՝ լայն, կլորավուն, թևասկի դասակարգի մուգ, կիսավունածն, որչի ծայրագետը՝ մուգ: Մարմնի գունավորումը վերևից՝ խիստ փոփոխական՝ գրեթե լրիվ սևավունից բաց դարչնագույն, ներևից՝ սոխակավուն, կրծքին՝ սովորաբար բաց, նեղ ցեղ: Սակայն, մեծ մասամբ հանդիպում են մուգ շիկակարմիր-դարչնագույն փետրավորմամբ անհասներ: Ներևից առաջնայինները՝ սոխակավուն՝ սևավուն ծայրերով: Երիտասարդների մարմինը ներևից՝ ավելի խայտափոփ, թևի հեծնեզը և որչի ծայրը՝ թույլ մուգ սահմանագծով: Սավառնուն է վեր և քիչ առաջ դարձած թևերով, որչը՝ հովհարանման բաց: Սահասավառնուն է՝ թևերը ուղիղ սարածած կամ կամարածն թույլ ծալած, մեծ արագության դեղմուն՝ հեծ սարած: *B. b. vulpinus*՝ սարածված է չուի ընթացում (նկարը բացակայում է): Ներևից՝ սովորաբար միասար խամրած շիկակարմիր, թափահարողների հիմքի՝ ավելի մուգ երիզող գծով: Պոչի ցեղը՝ հաճախ խամրած: Հանդիպում են այս ենթատեսակի մասնաբաժանում թվում է փոքր, իսկ թևերը՝ ավելի լայն ու կարծ: Տափասանային և Թավառոտ գուռակներից շարքերվում է ավելի լայն ու կարծ թևերով, մարմնի, թևերի ու որչի գունավորմամբ և մարմնի ներևի զուգրով:

2. ԹԱՎՀԱՆՑ ԳՈՒՌԱԿ *Buteo lagopus*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 50-60 սմ, Թ: 120-150 սմ: Թևերը՝ երկար, լայն, որչը՝ երկար: Մարմինը ներևից՝ սոխակավուն սևավուն թծերով, թևասկի՝ բաց գույնի՝ նկատելի մուգ ուղղանկյունածն դասակարգով և թևերի մուգ ծայրերով: Փոքրին մուգ լայն ցեղ, սոխակայ որչի նախածայրագետը՝ լայն, մուգ: Արունների որչի ծայրի հասվածուն՝ մասն 2-4 քաղ ցեղեր, եզերինը՝ 2-3 հաճախ միածուլվող լայն ցեղերով: Սավառնուն է հովհարանման բացած որչով, բավական վեր դարձած թևերով: Սահասավառնուն է վեր բարձրացած բազկաթևով և լայնակի սարածած մասնանման բացված առաջնայիններով: Օդում կանգը դիտվում է հաճախ: Մեծ գուռակից շարքերվում է ավելի երկար, համեմատաբար նեղ թևերով, դասակարգների ցայտերանգությամբ և որչի ցեղով:

3. ԿՐԵՏԱԿԵՐ *Pernis apivorus*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 52-60 սմ, Թ: 135-150 սմ: Գլուխը, վիզը՝ նեղ, առաջ սրված, որչը՝ համեմատաբար երկար, հիմնում՝ ցայտուն սև ցեղերով: Ներևից նկատելի են թափահարողների հիմքի և թևասկի ծածկողների լայնակի ցայտուն ցեղերը: Մարմինը ներևից՝ փոփոխական գունավորմամբ՝ սոխակավունից՝ խիստ մուգ դարչնագույն: Արևի գլուխը՝ մոխրագույն: Եզի գլուխը և վիզը՝ դարչնագույն: Երիտասարդների թևասկի նախաձը՝ թույլ արտահայտված: Սավառնուն է հովհարանման բացած որչով, համեմատաբար երկար նեղ թևերը՝ ուղիղ և հորիզոնական սարածած:

4. ՏԱՓԱՍԱՆԱՅԻՆ ԳՈՒՌԱԿ *Buteo rufinus*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 50-65 սմ, Թ: 126-148 սմ: Թևերը՝ երկար: Պոչը՝ բաց դարչնագույն-նարնջագույն, սովորաբար՝ առանց զոլերի, սակայն երիտասարդների և մուգ փետրավորմամբ հասունների որչի ծայրին սեսանելի են ցայտուն մուգ զոլեր: Ներևից նկատելի են բաց գույնի գլուխը, մուգ փորը, թևի շիկակարմրավուն ծածկողները, մուգ դասակարգածը և մուգ ծայրերով սոխակավուն թափահարողները: Մուգ փետրավորմամբ անհասները հիմնականում սև են, որչի հիմքը և թափահարողները՝ սոխակավուն: Հետևությամբ և հաճախ կանգ է առնում օդում: Սավառնուն է թթևակի վեր դարձած և առաջ սված թևերով: Սահասավառնուն է վեր բարձրացած համեմատաբար երկար բազկաթևերով և լայնակի, մասնանման բացված առաջնայիններով: Մեծ գուռակից շարքերվում է ավելի երկար թևերով, մարմնի և որչի գունեղանգներով, մարմնի ներևի մասի զուլավորման բացակայությամբ:

5. ԶՐԱՐԾԻԿ *Pandion haliaetus*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 8)

Ե: 55-58 սմ, Թ: 145-170 սմ: Թևերը՝ նեղ, երկար: Ներևից՝ լավ նկատելի սոխակավուն փորով ու գլխով, ակնաճեղքի վն, երկար, թևասկի դասակարգի, երկրորդայինները և առաջնայինների ծայրերը՝ մուգ: Սահասավառնուն է ու թթև թափահարում վեր դարձած, հեծ սարած, կիսածալած թևերով: Չոհին փնջեղիս հաճախ կանգ է առնում օդում՝ ջրի վրա:

6. ԿԱՐՄԻՐ ՑԻՆ *Milvus milvus*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 60-66 սմ, Թ: 175-195 սմ: Ներևից նկատելի են շիկակարմրավուն մարմինը, թևի ծածկողները, սևավուն դասակարգի, առաջնայինների հիմքի ակնառու սոխակավուն հասվածը և մկրասածն խոր կտրվածով դարչնագույն-շիկակարմիր որչը: Վերևից նկատելի են բաց գույնի գլուխը և թավերի գլուխը, մասն ցայտերանգ նարնջագույն որչը: Թռչիչը՝ ճարձիկ թևերի և որչի դիրքի հաճախակի փոփոխումներով: Սավառնուն է անկապկապ, առաջ սրված և թթևակի կամարածն թևերով: Սահասավառնուն է չնչին հեծ սարած, ուղիղ դարձած թևերով:

7. ՄԵԿ ՑԻՆ *Milvus migrans*

(ՏԵ՛Ս ՊԱՏԿԵՐԱՔԵՐԹ 6)

Ե: 55-60 սմ, Թ: 160-180 սմ: Մարմինը ներևից՝ սեսանելի մուգ, գրեթե համաչափ լայն թևերով, առաջնայինների հիմքում՝ բաց մոխրագույն հասվածով, որչը՝ թույլ կտրվածով: Վերևից սեսանելի է թավերի բաց գույնի գլուխը և դարչնավուն որչը: Երիտասարդը՝ ավելի բաց գույնի՝ ավելի մոխրագույն մարմնով: Թռչիչը՝ թվալայլ ճարձիկ թևերի և որչի դիրքի հաճախակի փոփոխումներով: Թռչում է գլուխը մարմնի համեմատությամբ ավելի կախ, մասն հաղորդելով թույլ սաղասավոր սեւ, թևերը՝ ուղիղ սարածած կամ թույլ կամարածն:

Endangered ●

Jan Jansingh '76

1. ԳԱՆՍԻ ԱՐԾԻԿ *Hieraetus pennatus* (տն՝ս տասկերաթերթ 8)
Ե: 45-53 սմ, Թ: 100-121 սմ: Ներկից նկատելի են բաց գույնի ներքին առաջնայինները և դռչի սոխակալ հիմքը: Բաց գունավորմամբ անհասների զուլիցը՝ մուգ, ներկից ակնառու են թևի սոխակալվում ծածկողները ու մարմինը, որոնք ցայտերանգ են սևավուն թափահարողների համադրությամբ: Մուգ գունավորմամբ անհասների մարմինը և թևասկի ծածկողները՝ մուգ: Սավառնում է թևերը առաջ սկած, առաջնայինները չնչին հեծ ծալած, թևերին հաղորդելով կոր տեսք: Թռչելից՝ թևերի բազմաթիվ խոր թափահարումներով, որոնց հետևում են ուղիղ դարձած թևերով սահասավառնումներ: Պոչը՝ ուղիղ կտրվածով, հաճախ բացված և ոլորածածան, նման ցիների տղչին:

2. ՕՉԱԿԵՐ ԱՐԾԻԿ *Circaetus gallicus* (տն՝ս տասկերաթերթ 8)
Ե: 62-67 սմ, Թ: 185-195 սմ: Թևերը՝ լայն, երկար, երկրորդայինները՝ վեր փնված: Ներկից նկատելի են հիմնակալում սոխակալ թևերը և մարմինը: Կրծքի վերին մասը և թևերի ծայրերը՝ սովորաբար մուգ, դուրս՝ համեմատաբար երկար ու շերտավոր: Սավառնում է ուղիղ սարածած թևերով, սահասավառնում է բարձր դասած բազկաթևով, առաջ սկած դասակալի հոդով, թթևակի ներև կեռված արտաքին թևով: Չոհին որոնելիս ժամանակ առ ժամանակ կանգ է առնում օդում, զննելով սարածոի ամեն մի հասված՝ հաճախ զգալի բարձրություններից:

3. ՄԵԾ ԵՆԹԱՐԾԻԿ *Aquila clanga* (տն՝ս տասկերաթերթ 7)
Ե: 65-72 սմ, Թ: 155-182 սմ: Մուգ դարչնագույն, թևերը՝ շատ լայն, վերևից առաջնայինների հիմքում մոխրավուն բիծ, թևասակի ծածկողները՝ թափահարողներից ավելի մուգ, առաջնայինների հիմքում՝ սոխակալվում կիսալուսնաձև, սովորաբար մեկ բիծ: Երիտասարդների թևերը և դուրսը՝ բաց գույնի հեծնեզով, թևավերևի ծածկողները՝ բազմաթիվ մեծ սոխակալ դեղերով, որոնք թևի վրա կազմում են հստակ գույն: Սավառնում է ուղիղ սարածած կամ չնչին վեր դարձած թևերով և ներև կեռված արտաքին թևով: Սովորաբար Փոքր ենթաարձից սարքերվում են թափահարողների համեմատաբար թևերի ավելի մուգ ծածկողներով և ներկից առաջնայինների հիմքի սոխակալվում կիսալուսնաձև մեկ նախտով: Որոշ անհասներ չեն սարքերվում Փոքր ենթաարձից:

4. ՓՈՔՐ ԵՆԹԱՐԾԻԿ *Aquila pomarina* (տն՝ս տասկերաթերթ 7)
Ե: 60-65 սմ, Թ: 134-159 սմ: Վերևից նկատելի են լայն թևերը, առաջնայինների հիմքի սոխակալվում բիծը և ցայտերանգ բաց դարչնագույն դասակալաթևը: Ներկից՝ ծածկողները թափահարողներից ավելի բաց գույնի, արտաքին թևի հիմքում՝ սովորաբար երկու սոխակալվում կիսալուսնաձև նախտեր: Երիտասարդների թևի և դուրսի հեծնեզը՝ բաց գույնի, թևավերևի ծածկողների վրա՝ մանր դեղեր, որոնք կազմում են մեկ նեղ և մեկ անորոշ գույն: Սավառնում է թևերի արտաքին կեռ թթևակալ կախ: Սահասավառնում է թևերը թթևակալ կամարած, կախ արտաքին թևով: Որոշ անհասներ չեն սարքերվում Մեծ ենթաարձից, սակայն սովորաբար սարքերվում են թևերի ծածկողների ավելի բաց գույնով, որոնք ցայտերանգ են ավելի մուգ թափահարողների համադրությամբ և թևասակի երկու բաց գույնի կիսալուսնաձև նախտերով:

5. ՏԱՓԱՍԱՆԱՅԻՆ ԱՐԾԻԿ *Aquila nipalensis* (տն՝ս տասկերաթերթ 8)
Ե: 65-77 սմ, Թ: 174-260 սմ: Թևերը՝ երկար, կտրված մեծ, դուրսը՝ բութ սրված, թափահարողները և դուրսի փետուրները՝ բազմաթիվ մուգ գույնով: Հասունները՝ սովորաբար մուգ դարչնագույն, դասակալաթևերը՝ սևավուն, դուրսի և թևի հեծնեզը՝ մուգ: Երիտասարդի մարմինը՝ միասնոր բաց դարչնագույն, թևի ու դուրսի հեծնեզը՝ բաց գույնի: Վերևից նկատելի են գոնկախողի սոխակալ լայն շերտը և բաց գույնի թևաշերտ, թևասակի լայն սոխակալվում կենտրոնական շերտը, որը մզանում է արհիփի առաջացմանը զուգընթաց: Սավառնում է ուղիղ դարձած թևերով, չնչին կախ արտաքին թևով և բացած դուրսով: Սահասավառնում է կիսածալած թևերով և նկատելի կախ արտաքին թևով:

6. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՐԾԻԿ *Aquila heliaca* (տն՝ս տասկերաթերթ 7)
Ե: 72-83 սմ, Թ: 190-210 սմ: Հասունի բաց գույնի զազաթը, ծոծրակը և դուրսի փետուրի հիմքը խիստ ցայտերանգ են դառնում արևի լույսի տակ: Երիտասարդը՝ բաց դարչնագույն՝ սև խայտերով, թափահարողները և թևավերևի մեծ ծածկողները՝ հիմնակալում սև, ակնառու և ներքին առաջնայիններից բաց գույնի հասվածք: Սավառնում է երկար նեղ հարթ թևեր ուղիղ սարածած, հասունները սավառնում են դուրսը փակած, իսկ երիտասարդները՝ դուրսը բացած: Պոչը՝ համեմատաբար կարճ: Սահասավառնում է թթևակալ վեր դարձած բազկաթևով, առաջնայինները՝ հորիզոնական դիրքով: Թևերի թափահարումները՝ խոր ու դանդաղ:

7. ԶԱՐԾԻԿ *Aquila chrysaetos* (տն՝ս տասկերաթերթ 7)
Ե: 75-88 սմ, Թ: 204-220 սմ: Երկար լայն թևերով, վեր փնված ավելի լայն երկրորդայիններով: Հասունի ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ, մոտ սարածությունից նկատելի են գլխի ոսկեգույն երանգը և դեղին ոսկեր: Երիտասարդի դուրսի հիմքը և թևերի թերթը սոխակալ են, որոնք արհիփի հեծ ասիճանաբար փոխանում են: Սավառնում և սահասավառնում է ուղիղ, առաջ սկած, թթևակալ վեր բարձրացած թևերով: Թռչելից՝ թվացյալ հզոր:

8. ՄՊԻՏԱԿԱՊՈՉ ԱՐԾԻԿ *Haliaeetus albicilla* (տն՝ս տասկերաթերթ 7)
Ե: 70-90 սմ, Թ: 200-240 սմ: Երկար թևերը՝ համաչափ լայն, դուրսը՝ կարճ ու բութ սրված: Հասունի ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ, գույնը՝ ավելի բաց գույնի, դուրսը՝ սոխակալ: Երիտասարդի և չափահասի թևասակի ծածկողները՝ բաց գույնի, իսկ բաց գույնի դուրսի փետուրները՝ մուգ երիզով: Տարիքի հեծ դուրսը ասիճանաբար սոխակալում է, իսկ թևասակերը՝ մզանում: Սավառնում է ուղիղ սարածած կամ չնչին վեր դարձած կամարած թևերով, առաջնայինները՝ մասնաման, վեր ճկված: Սահասավառնում է դասակալափող առաջ սկած, արտաքին թևը կախ:

Endangered ● Threatened ● Undetermined ●

Jim Linsley '96

1. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՆՃԱՎՈՐՈՒՄԱԿ *Accipiter brevipes* (տե՛ս Պատկերաթերթ 11)
Ե: 32-38 սմ, Թ: 65-75 սմ: Թևերը՝ լայն, բութ սրված, ցայտերանգ սև ծայրով, դռչը՝ թույլ ցեքավոր: Արուի թևասակը՝ սոխակավուն, թևի ծայրը՝ սև, լայն: Էգի մարմինը և թևասակը՝ շիկավարմիր-դարչնագույն գույնով: Երիասատրդի մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, ներևից՝ խայսավոր, կոկորդին՝ մուգ ցեք: Սավառնում է փոքր ժողովներով, թևերը հորիզոնական սարածած, դռչը՝ սովորաբար փակած: Թևերի արագ թափահարումները հաշորդվում են սահասավառնումներով:

2. ԼՈՐԱՆՈՒՄԱԿ *Accipiter nisus* (տե՛ս Պատկերաթերթ 11)
Ե: 28-38 սմ, Թ: 55-70 սմ: Թևերը՝ կարճ, լայն, կլորավուն, դռչը՝ երկար, ցեքավոր: Արուն վերևից՝ մուգ մոխրագույն, ներևից՝ մառն ցիկավարմավուն գույնով: Էգը և երիասատրդը վերևից՝ դարչնագույն, ներևից՝ դարչնագույն գույնով: Թռչելիքը՝ ինչդեռ Եվրոպական ճնճղաճուռակինը: Որս անելիս թռչում է գեճնից ոչ բարձր ու արագ, ծառերի ու թփուսների միջև:

3. ՑԱԽԱՔԼՈՐԱՌՈՐԱ *Accipiter gentilis* (տե՛ս Պատկերաթերթ 11)
Ե: 48-62 սմ, Թ: 90-120 սմ: Երկրորդայինները՝ վեր փված, արտաքին թևը՝ մեղ, դռչը՝ երկար, ցեքավոր, կլորավուն: Արուն վերևից՝ կաղապս-մոխրագույն, էգը՝ ավելի դարչնագույն, ներևից՝ սոխակավուն՝ բազմաթիվ բարակ մուգ գույնով: Երիասատրդը վերևից՝ մուգ դարչնագույն, ներևից՝ բաց դարչնագույն՝ մուգ խայսավոր: Թռչելիքը՝ թևերը հորիզոնական սարածած կամ թեթևակի վեր դարձած: Թռչելիքը՝ դանդաղ թափահարումներով, որս է կատարում՝ ցած թռչելով:

4. ՏԱՓԱՏԱՆԱՅԻՆ ՀՈՂԱՎԱՐ ԲԱՋԵ *Falco naumanni* (տե՛ս Պատկերաթերթ 11)
Ե: 29-32 սմ, Թ: 58-72 սմ: Պոչը՝ երկար, բութ սրված, մախածայրաճեք՝ մուգ, դռչի կենտրոնական փեշուրները՝ մի փոքր ավելի երկար: Արուի գլուխը՝ կաղապս-մոխրագույն, թևասակը՝ սոխակավուն, դռչի հիմքը՝ բաց կաղապս-մոխրագույն: Էգի և երիասատրդի թևասակի ծածկողները՝ նոսր դեղնավուն, թափահարումները՝ թույլ գույավոր: Թռչելիքը՝ թևերի արագ կարճ թափահարումներով: Օդում կանգ է առնում հազվադեպ, հաճախ համդիդում է փոքր երաններով, լարերին մասած:

5. ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՀՈՂԱՎԱՐ ԲԱՋԵ *Falco tinnunculus* (տե՛ս Պատկերաթերթ 11)
Ե: 32-35 սմ, Թ: 71-80 սմ: Պոչը՝ երկար, կլորավուն, մախածայրաճեք՝ մուգ: Արուի գլուխը և դռչի հիմքը՝ կաղապս-մոխրագույն, բեղերը՝ մուգ: Էգի և երիասատրդի մարմինը ներևից՝ խիստ դեղնավուն և խայսերով, դռչի հիմքը՝ դարչնավուն: Սովորաբար թռչում է թևերի ոչ խորը թափահարումներով, հաճախ կանգ է առնում օդում: Սավառնում է՝ դռչը հովհարանման բաց:

6. ԿԱՐՄՐԱՌՑ ԲԱՋԵ *Falco vespertinus* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 29-31 սմ, Թ: 66-78 սմ: Արուն ներևից՝ մուգ մոխրագույն, ոտերը և ներմաղոչը՝ կարմիր, էգի մարմինը և թևասակի ծածկողները՝ մառնջագույն: Ակնադիմակը՝ սև, դռչը՝ ցեքավոր: Երիասատրդը՝ դարչնավուն խայսերով և գույնով, բեղերը՝ կարճ, ճակատը՝ բաց գույնի: Հաճախ կանգ է առնում օդում: Զոհին հաճախ փնջում է՝ սյունների կամ լարերի վրա մասած:

7. ԱՂԱՎԱՆԱԲԱՋԵ *Falco columbarius* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 25-30 սմ, Թ: 50-62 սմ: Թևերը՝ համեմատաբար կարճ ծայրը սուր, ներևից՝ բազմաթիվ մուգ գույնով, դիմային մախեքերը՝ թույլ արտադրված: Արուն վերևից՝ բաց կաղապս-մոխրագույն, դռչի հիմքը՝ մոխրավուն, մախածայրաճեքը՝ լայն: Էգը վերևից՝ դարչնավուն, դռչը՝ ակնառու ցեքավոր: Թռչում է բաց սարածությունների վրայով թևերի արագ թափահարումներով, գեճնից ոչ բարձր:

8. ԱՐՏՈՒՅՏԱԲԱՋԵ *Falco subbuteo* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 30-36 սմ, Թ: 82-92 սմ: Թևերը՝ համեմատաբար մեղ, երկար, ծայրը՝ սուր, բեղերը՝ ակնառու սևավուն: Հատուկ ոտների փեքավորումը և ներմաղոչը՝ շիկավարմավուն: Թռչումներին հետադուրում է արագ և խիստ ճարձղի թռչելով, իսկ միջանցներին՝ ավելի հանգիստ: Սավառնում է՝ թևերն ուղիղ սարածած, դռչը՝ հովհարանման բաց:

9. ՄԻՋԵՐԿԱՐՃՈՎՅԱՆ ԲԱՋԵ *Falco biarmicus* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 34-50 սմ, Թ: 90-115 սմ: Խուռը թռչում, թևածայրը մուգ, բութ սրված, թևասակի ծածկողները՝ գանազան դեղնավուն ու գույնով, որոնք ցայտերանգ են թափահարողների ավելի բաց հիմքի համեմատ: Պոչը և մարմնի կողերը՝ զուլավոր: Մարմինը վերևից՝ կաղապս-մոխրագույն, բեղերը՝ մեղ, ծոծրակը՝ բաց շիկավարմիր: Սավառնում ու սահասավառնում է ուղիղ սարածած կամ թեթևակի կախ թևերով: Թռչելիքը՝ արագ և ուղիղ, ոչ խորը թափահարումներով:

10. ԲԱԼՈՐԱՆ *Falco cherrug* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 45-55 սմ, Թ: 102-126 սմ: Թևերը՝ մեծ, լայն, թևածայրը՝ մուգ, բութ սրված, դռչը՝ երկար, թևասակի ծածկողները՝ փոփոխական մուգ գույնը ցայտերանգ է թափահարողների ավելի բաց հիմքի համեմատ: Պոչը և մարմնի կողերը՝ զուլավոր: Մարմինը վերևից՝ կաղապս-մոխրագույն կամ առանց մախեքի: Մարմինը վերևից՝ բաց դարչնավուն, գլուխը՝ բաց գույնի, բեղերը՝ թույլ արտադրված: Պոչի կենտրոնական փեշուրները վերևից՝ առանց գույնի: Սավառնում է հորիզոնական սարածած թևերով, փակած դռչով:

11. ՍԱՊՍԱՆ *Falco peregrinus* (տե՛ս Պատկերաթերթ 12)
Ե: 36-48 սմ, Թ: 95-110 սմ: Խուռը թռչում, կուրծից՝ լայն, դռչը՝ կարճ, թևերը հիմքում լայն, ծայրերը՝ խիստ սուր, թևասակի ծածկողները և թափահարողները՝ միասարբ մուգ: Բեղերը՝ ակնառու մուգ: Թռչելիքը՝ հզոր, ուղիղ: Սավառնում է մեծ թարծություններում, հորիզոնական սարածած թևերով:

Endangered ● Undetermined ●

Jan J. Smith '76

ԿԱՐՄՐԱԽԱԾԻ ՍԱԳ *Branta ruficollis*

Ե: 53-56 սմ, Թ: 116-135 սմ

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Թռչելիս ակնառու է փորի մուգ առաջամասը, որը ցայտեանգ է սոխակ ետեամտիս ու ներհամողչի համախորայամբ: **Հասուն.** գլուխը՝ սև, այտերը՝ կարմիր-դարչնագույն՝ սոխակ երիզով, կուրծքը՝ կարմիր-դարչնագույն, մարմինը վերևից և փորը՝ սև, մարմնի կողերի շերտը, փորի ետեամասը՝ սոխակ: Կտուցը՝ մստիկ: **Երիասարդ.** ընդհանուր գունավորումը՝ փոքր-ինչ ավելի բաց, թևավերսի ծածկողները ավելի լայն՝ բաց գույնի երիզով: **Վարք.** թռչելի՝ ճարմիկ: Կեր է որոնում սափասաններում և հացազգիների ցանֆասարածություններում: **Կենսամիջավայրը.** ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, սափասաններ, մշակվող դաշտեր: **Սնունդը.** բույսեր, առավելապես խոտաբույսեր:

ԾՎԱՆ ՍԱԳ *Anser erythropus*

Ե: 53-66 սմ, Թ: 120-135 սմ

ԶՎՈՂ, ԶՍԵՆՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Փակած թևի ծայրը սովորաբար անգնում է որչի ծայրի սահմանը: **Հասուն.** ճակատը՝ սոխակ, լայն, ակնուղակը՝ գայտուն դեղին: Մարմնի ընդհանուր գունավորումը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, փորը՝ լայնակի մուգ գույնով: **Երիասարդ.** փորի մուգ գույնը և ճակատի սոխակը բացակայում են: **Նման ճեսակներ.** Սոխակաճակաս Սագ, որից տարբերվում է բնորոշ փոքր չափերով, ճակատի ավելի լայն սոխակով և դեղին ակնուղակով: **Կենսամիջավայրը.** ջրային տարածություններ՝ հիմնականում եղեգի և ջրեղեգի մացառուներով: Կեր է որոնում դաշտերում: **Սնունդը.** բույսեր:

ՍՊԻՏԱԿԱՃԱԿԱՏ ՍԱԳ *Anser albifrons*

Ե: 65-78 սմ, Թ: 130-165 սմ

A. a. albifrons ԶՎՈՂ, ԶՍԵՆՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Որմես բնորոշ հասկանիչ, փակ թևի ծայրը հավասարվում է որչի ծայրին: **Հասուն.** ճակատի սոխակ հասվածը տարածվում է մինչև կտուցի հիմքը: Ընդհանուր գունավորումը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, փորը՝ սև լայնակի գույնով: **Երիասարդ.** հատուկ բնորոշ սոխակ սոխակ և փորի ցայտուն գույնը բացակայում են: **Նման ճեսակներ.** Ծվական Սագ, որից տարբերվում է ավելի մեծ չափերով, ճակատի սոխակ հասվածի փոքրությամբ և բաց գույնի ակնուղակի բացակայությամբ: Մոխրագույն Սագ. ավելի խոտը, փորը՝ վրձնախազերով, ոչ թե գույնով, ոտերը՝ վարդագույն, ոչ թե մարմնագույն-դեղին: **Կենսամիջավայրը.** զանազան ջրային տարածներ: Կեր է փնտրում դաշտերում: **Սնունդը.** նուրբ բույսեր և սերմեր:

ՍՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ՍԱԳ *Anser anser*

Ե: 75-90 սմ, Թ: 147-180 սմ

A. a. anser, *A. a. rubrirostris* ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն.** փետրագետնը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, ոտերը՝ վարդագույն, գլուխը և կտուցը՝ մեծ: Թռչելիս վերևից ակնառու են բաց մոխրագույն դասակաթևը և գոկաթևը: *anser*-ի կտուցը՝ մարմնագույն, *rubrirostris*-ի ընդհանուր գունավորումը՝ ավելի բաց, կտուցը՝ վարդագույն: **Երիասարդ.** թվացյալ խայտափոք, մեջքին և կողերին բացակայում են ցայտուն բաց գծերը: **Նման ճեսակներ.** Սոխակաճակաս ու Ծվական Սագեր. հատուկներից տարբերվում է գլխի ավելի բաց գույնով և դիմային սոխակի բացակայությամբ: **Վարք.** խիստ հնչելու ձայնով թռչում: Թռչելի ընթացքում լսելի են եռահնչյուն ճիչեր: **Կենսամիջավայրը.** ջրային տարածներ՝ եղեգի ու ջրեղեգի առկայությամբ: Կեր է փնտրում դաշտերում: **Սնունդը.** ջրային և դաշտային խոտաբույսեր, անողնաճարավորներ, սերմնահատիկներ: **Բույնը.** եղեգի ցողունների և այլ ջրային բույսերի կույտ, լճակների ափերի խիստ եղեգնուտ: **Զվերը.** 86 մմ, 4-6, սոխակ:

ՃԶԱՆ ԿԱՐԱՊ *Cygnus cygnus*

Ե: 145-160 սմ, Թ: 218-243 սմ

ԶՍԵՆՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Վիզը՝ բարակ, երկար, մշտապես դափնում է ուղղահայաց դիրքով: **Հասուն.** ամբողջությամբ սոխակ: Ոտերը՝ սև, կտուցը՝ երկար, հիմքում՝ լայն դեղին հասվածով: **Երիասարդ.** վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ խամրած սոխակ, կտուցի հիմքը՝ սոխակ ու վարդագույն, ոտերը՝ մոխրագույն: **Նման ճեսակներ.** Թոսան Կարապ, որից տարբերվում է ուղղածիզ վզով, կտուցի հիմքը՝ բաց գույնի մեծ հասվածով: Փոքր Կարապ (սեռ մասկերաթերթ 61), որից տարբերվում է կտուցի հիմքի ավելի մեծ դեղին հասվածով: **Վարք.** թռչում է՝ վիզը և ոտերը ձգած: Թռչելի ընթացքում թևերը թափահարում է անծայն: **Կենսամիջավայրը.** տարբեր ջրային տարածներ, առանձին դեղեկներում կեր է որոնում դաշտերում: **Սնունդը.** հիմնականում ջրային բույսեր և անողնաճարավորներ:

ԹՇՇԱՆ ԿԱՐԱՊ *Cygnus olor*

Ե: 145-160 սմ, Թ: 208-238 սմ

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Երկար վիզը ոլոր է վեր դափնում: Պղչը՝ երկար, ծայրը՝ սուր: **Հասուն.** ամբողջությամբ՝ սոխակ, բացի մարմնագույն ու սև կտուցից, սև ոտերից և ոտաթաթերից: Արունների կտուցի կոճուկը ավելի մեծ է, քան էգինը: **Երիասարդ.** ընդհանուր գունավորումը՝ մոխրագույն-դարչնագույն վրձնախազերով, կտուցը՝ վարդագույն, հիմքը՝ սև, ճակատի կոճուկը բացակայում է: **Նման ճեսակներ.** Երիասարդ ճչան և Փոքր Կարապներ, որոնցից Երիասարդը տարբերվում է ավելի մուգ փետրավորմամբ և կտուցի սև հիմքով: **Վարք.** ջրի վրա և թռչելիս՝ մրբագեղ, ծայրը երբեմն թոցոցի կամ մեղմ խոխոցի է մնում, ոչ փողային: Թռչելիս թևերը ծափածայնեղ կամ սվավոցներ են արձակում: Հարսանեկան դարերի ընթացքում կամ հարձակողական դիրքում, լողում է թևերը մեջքի վրա կամ արձան դափնում: **Կենսամիջավայրը.** զանազան ջրային տարածներ, որոշ դեղեկներում կեր է փնտրում դաշտերում: **Սնունդը.** բույսեր, առավելապես ջրային:

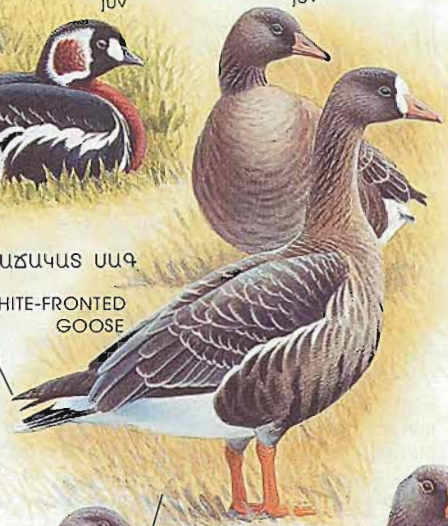
ԿԱՐՄԱՄԱՌԻ ՍԱԳ
RED-BREADED GOOSE

ԾԿՎԱՆ ՍԱԳ
LESSER WHITE-FRONTED GOOSE

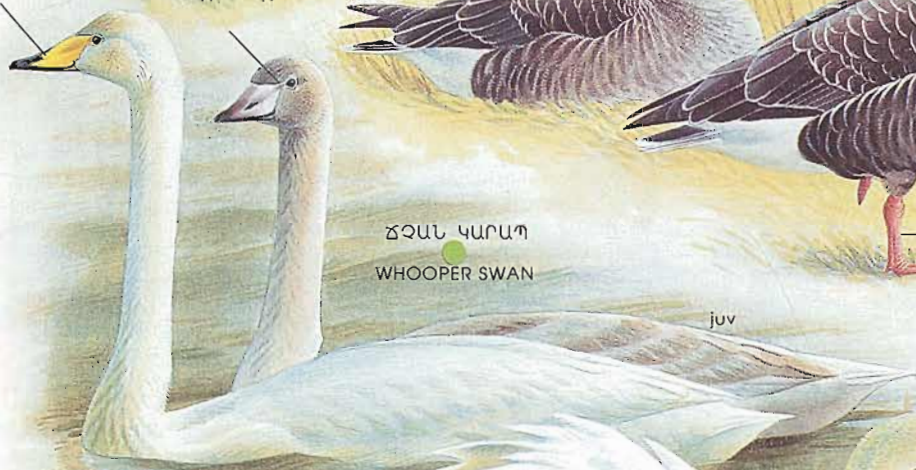
ՄԴԻՏԱԿԱԾԱԿԱՍ ՍԱԳ
GREATER WHITE-FRONTED GOOSE

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ՍԱԳ
GREYLAG GOOSE

ՃՉԱՆ ԿԱՐԱՊ
WHOOPER SWAN

ԹԾՉԱՆ ԿԱՐԱՊ
MUTE SWAN

John Poirer

ՍՈՒՆՈՂ ՄՐՏԻՄՆ *Anas crecca*

Ե: 34-38 սմ, Թ: 58-64 սմ

A. c. crecca ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի գլուխը՝ կարմիր-դաշնագույն, աչի հասվածում կանաչ բիծ, ներհատոյչը՝ դեղին և սև: էզը՝ դաշնագույն՝ ավելի մուգ խայտերով, դոչի կողերը՝ սոխակ մեղ երևում: Թռչելիս արուի և էգի թևերին ակնառու է կանաչ փեքահայելին: **Վարքը.** թռչելը՝ արագ ու անաղմուկ, հաճախ սնվում է ջրափերին: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, ճահիճներ, գետեր: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, բույսեր: **Բույնը.** գավաթաձև՝ ճյուղերից, չոր խոտերից, փսած բույսերից, աղվափետուրից, ջրին մոտ: **Չվերը.** 45 մմ, 8-11, դեղին-սոխակ:

ՃԵՃԲԱՆ ՄՐՏԻՄՆ *Anas querquedula*

Ե: 37-41 սմ, Թ: 60-63 սմ

A. q. querquedula ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի դիմային հասվածը և վիզը՝ եփկակարմիր-դաշնագույն, լայն սոխակ հիմքը սարածվում է ներև մինչև ծոծրակը: Դասակաթը և մարմնի կողերը՝ կաղապար-մոխրագույն: էզը՝ դաշնագույն, կտուցը հիմքում՝ սոխակավուն քծով, այտերը՝ հորիզոնական մուգ գույով, կրծի ստորին մասը՝ հաճախ եփկակարմիր: **Նման շեսակներ.** էզը Սուլոլ Մրհիմի էգից տարբերվում է ավելի խոտը կտուցը հիմքի սոխակ ոչով, մուգ ակնաճերտով և դոչի սոխակ երեսի բացակայությամբ: **Վարքը.** կեր է որոնում ջրի մակերեսին, խիս փարթամ բուսուտներում, հազվադեպ՝ գլխիվայր կիսատուզված: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, ճահիճներ, գետեր: **Սնունդը.** ջրային անողնաճարավորներ: **Բույնը.** փոսիկ գետին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր, աղվափետուր, ջրին մոտ: **Չվերը.** 46 մմ, 8-9, բաց դաշնագույն:

ՇՉԱՆ ԲԱԴ *Anas penelope*

Ե: 45-51 սմ, Թ: 75-86 սմ

A. p. penelope ՉՎՈՂ, ՉՄԵՆՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի գլուխը և վիզը՝ եփկակարմիր-դաշնագույն, ճակատը և գագաթը՝ բաց դեղին, մեջքը և մարմնի կողերը՝ մոխրագույն, ներհատոյչը՝ սև: Թռչելիս նկատելի է դասակաթի սոխակ խոտը հասվածը: էգի ընդհանուր գունավորումը՝ խամրած վարդագույն երանգի-դաշնագույն (երբեմն մոխրագույն), փեքահայելին՝ սևավուն, թևին՝ փոքր սոխակ բիծ: էգի և արուի կտուցները՝ փոքր, մոխրագույն, ծայրը՝ սև: **Նման շեսակներ.** էզը Մոխրագույն Բադի էգից տարբերվում է կլորավուն գլխով, կարծ վզով, փոքր կտուցով և սրածայր դոչով: **Վարքը.** լողում է մարմինը զգալիորեն ընկղմած, գլուխը ջրում է մտնում հազվադեպ: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, լճակներ: **Սնունդը.** ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ:

ԼԱՅՆԱԿՏՈՒՑ ԲԱԴ *Anas clypeata*

Ե: 44-52 սմ, Թ: 70-84 սմ

A. c. clypeata ԿԼՈՂ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ լայն, սափակ, բավական երկար: Արուի գլուխը՝ կանաչ, վիզը և կուրծքը՝ սոխակ, փորը՝ եփկակարմիր-դաշնագույն, ներհատոյչը՝ սև: էզը՝ դաշնագույն խայտավոր, կտուցը՝ մուգ՝ նարնջագույն երիզված: Թռչելիս արուի և էգի դասակաթի վրա նկատելի է բաց կաղապար հասված: **Վարքը.** լողում է մարմինը զգալիորեն ընկղմած, գլուխը դառնում է ջրի մակերեսին մոտ, հաճախ կերակրվում է փոքր խմբերով: **Կենսամիջավայրը.** լճեր՝ եղեգի ու ջրեղեգի սարածոներով, գետեր, ձկնաբուծական լճակներ: **Սնունդը.** ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ:

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԲԱԴ *Anas strepera*

Ե: 46-56 սմ, Թ: 84-95 սմ

A. s. strepera ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի փեքագետնը՝ մոխրագույն, կրծի ստորին մասը և փորը՝ սոխակ, վերնատոյչը և ներնատոյչը՝ սև: էզը՝ դաշնագույն-մոխրագույն խայտավոր, գլուխը՝ ավելի բաց գույնի, կտուցը կողերը՝ նարնջագույն: Հանգստի դրույթին է թռչելիս սեսանելի են էգի և արուի սոխակ փեքահայելին: **Նման շեսակներ.** էզը Կոչնյան Բադի էգից տարբերվում է սոխակ փեքահայելով, ավելի բաց գույնի գլխով, կտուցի կողերի նարնջագույնով: **Կենսամիջավայրը.** լճակներ, ճահիճներ, ծանծաղ գետեր, թաց մարգագետններ: **Սնունդը.** բույսեր: **Բույնը.** գետին ոչ խոր փոսիկ, ցամաքը՝ խոտաբույսեր, աղվափետուր, սովորաբար ջրին մոտ, առանձին դեղերում՝ ջրափից որոշ սարածությամբ վրա՝ խիս խոտաբույսերում: **Չվերը.** 55 մմ, 8-12, դեղնավուն-սոխակ:

ՆԵՏԱՊՈՉ ԲԱԴ *Anas acuta*

Ե: 51-66 սմ, Թ: 80-95 սմ

A. a. acuta ԿԼՈՂ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի գլուխը և վիզը՝ եսնամափ վերին հասվածը՝ դաշնագույն: Գլխին՝ սոխակ երես, որը սարածվում է դեղի սոխակ կուրծքը և փորը: Մարմնի կողերի եսնամաթը՝ դեղնավուն-սոխակ: **Պոչը՝ երկար, սրածայր՝ ասեղանման:** էզը՝ դաշնագույն, գլուխը և կուրծքը՝ բաց գույնի, կտուցը՝ մոխրագույն, դոչը՝ սրածայր: **Վարքը.** լողում է ջրում՝ ոչ խոր ընկղմված, հաճախ վզի ուղիղ դիրքով, վեր դառնում է ջրի մակերեսին: Կիսով չափ գլխիվայր սուզվում է, դոչը՝ ներև դառնում: **Կենսամիջավայրը.** լճեր, ծանծաղ գետեր, լճակներ: **Սնունդը.** ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ:

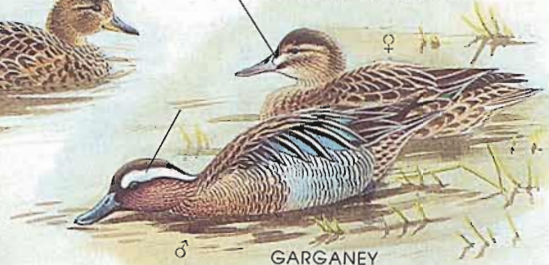
ԿՈՆՉԱՆ ԲԱԴ *Anas platyrhynchos*

Ե: 50-65 սմ, Թ: 81-98 սմ

A. p. platyrhynchos ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի գլուխը՝ կանաչ, վզին՝ սոխակ օղակ, կուրծքը՝ եփկակարմիր-դաշնագույն, մեջքը՝ մոխրագույն: էգի մարմինը՝ դաշնագույն՝ սև խայտերով ու զոլերով, կաղապար-մառնուցակազույն փեքահայելով, որն առավել սեսանելի է թռչելի դրույթին: **Կտուցը՝** տարբեր չափի նարնջագույն ու սև հասվածներով: **Նման շեսակներ.** էգերն այլ բաղադրի էգերից տարբերվում են կաղապար-մառնուցակազույն փեքահայելով: **Վարքը.** բաղադրից ամենասարածվածն է, հաճախ ընսանեցված: **Կենսամիջավայրը.** տարբեր կենսամիջավայրեր՝ ջրային սարածոների հարևանությամբ: **Սնունդը.** ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ, ծուկ, երկկենցաղներ: **Բույնը.** փոսիկ գետին կամ հարթակ՝ խոտերից ու եղեգից, ցամաքում՝ աղվափետուր, ճահիճներում կամ ջրին մոտ: **Չվերը.** 57 մմ, 7-13, մոխրավուն-կանաչ:

COMMON TEAL

GARGANEY

ՇՉԱՆ ԲԱԴ

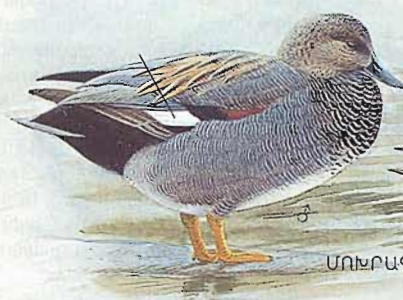

EURASIAN WIGEON

NORTHERN SHOVELER

ԼԱՅՆԱԿՏՈՅ ԲԱԴ

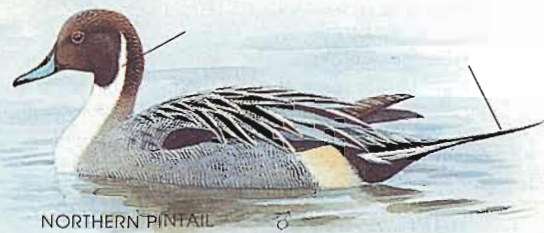
ՍՄԵՐԱԳՈՒՅՆ ԲԱԴ

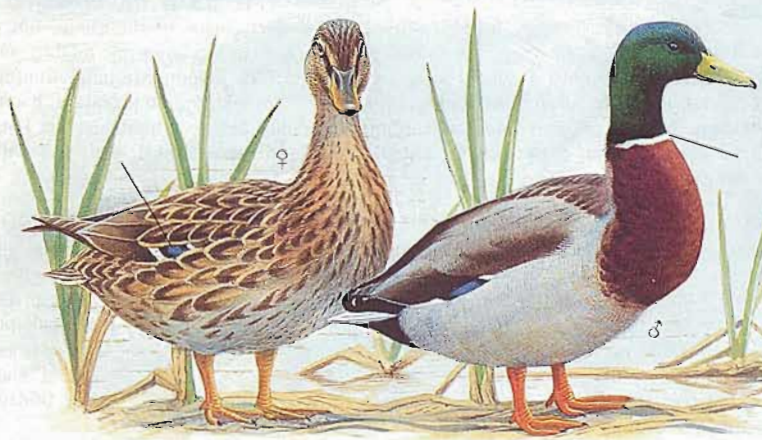
GADWALL

ՆԵՏԱՊՈՉ ԲԱԴ

NORTHERN PINTAIL

ԿՈՆՉԱՆ ԲԱԴ

MALLARD

Undetermined

John Duxbury

ՄՊԻՏԱԿԱԱԶՔ ՍՈՒԶԱՐԱԴ *Aythya nyroca*

Ե: 38-42 սմ, Թ: 63-67 սմ

ՆՍՏԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սուգ փեճափորման սուզաբաղ, ներմառոչը՝ սոխակ: Արուի գլուխը, կուրծքը, մարմնի կողերը՝ մուգ կարմիր-դաշնագույն, աչերը՝ սոխակ, էգերը՝ ավելի դաշնագույն և խամրած, աչերը՝ մուգ: Թռչելիս ակնառու է թևի վրայի սոխակ ցեճը, որը գրեթե հասնում է մինչև թևի ծայրը: Վարքը, լողում է ջրում՝ ոչ խորը ընկղմված, ողոջը հաճախ՝ վեր ցցած, սուզվում է հաճախ: Կենսամիջավայրը, լճեր, ճահճուհուներ, գետեր՝ ծածկված բուսականությամբ: Սնունդը, ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ: Բույնը, հարթակ, եղեգից, ցամաքում՝ աղվափետուր, եղեգի մացառներում կամ ջրի վրա լողացող: Չվերը, 53 սմ, 8-11, բաց դաշնագույն:

ՓՈՒՓՈՒԼԱՎՈՐ ՍՈՒԶԱՐԱԴ *Aythya fuligula*

Ե: 40-47 սմ, Թ: 67-73 սմ

ՆՍՏԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գազաթի հեճին մասում փեճափնջով սուզաբաղ: Արուի փեճազգեստը՝ սև, մարմնի կողերը և փորը՝ սոխակ, երկար, դեղի ցած սարածոլող փուփուլով: Էգը վերևից, մարմնի կողերը՝ մուգ դաշնագույն, կտուցի հիմքում՝ բաց գույնի փոքր քիծ, փուփուլը՝ կարծ: Նման սեսակներ. Ծովային Սուզաբաղ, որից արուն զարբերվում է մուգ մեջքով և փուփուլով, էգերը Ծովային Սուզաբաղի էգերից զարբերվում են կտուցի հիմքի սոխակի փոփոխությամբ: Վարքը, լողում է՝ ողոջ ջրի մակերեսին, մարմինը՝ խոր ընկղմած: Սուզվում է հաճախակի՝ ցանկելու միջոցով: Կենսամիջավայրը, լճեր՝ նոսր, փարթամ բուսականությամբ, գետեր: Սնունդը, ջրային բույսեր, միջատների թրթուրներ: Բույնը, փորված գետնին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր և աղվափետուր, եղեգնուհում: Չվերը, 59 սմ, 7-11, կանաչավուն-մոխրագույն:

ՍՈՒՆԱԲԱԴ *Bucephala clangula*

Ե: 42-50 սմ, Թ: 65-80 սմ

B. c. clangula ՊՆՏԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՆՈՒՐ: Եռանկյունաձև գլխով, բարձր գազաթով սուզաբաղ, աչերը՝ դեղին, կտուցը՝ կարծ: Արուի մարմինը վերևից՝ սև, մարմնի ստորին մասին և թևերին՝ սոխակ հասված, գլուխը՝ կանաչավուն փայլով: Կտուցի հիմքի և աչի միջև՝ սոխակ կէտ: Էգի կարմիր-դաշնագույն գլուխը ցայտեճանգ է դաշնագույն-մոխրագույն մարմնի համադրությամբ: Նման սեսակներ. Փուփուլավոր և Ծովային Սուզաբաղեր, որոնցից արուն զարբերվում է դեմի սոխակ կեսով և սոխակ կրծքով, էգը Լուսնիկ էգից զարբերվում է ամբողջությամբ մուգ գլխով և առավել հաս կտուցով: Վարքը, լողում է ափսույծ, սուզվում է հաճախ: Թռչելիս թևերը սուղոցներ են արձակում: Կենսամիջավայրը, լճեր: Սնունդը, ջրային անողնաճարավորներ:

ԾՈՎԱՅԻՆ ՍՈՒԶԱՐԱԴ *Aythya marila*

Ե: 42-51 սմ, Թ: 72-84 սմ

ՅԱՎԱՆԱԿԱՆ ԶՎՈՐ ԿԱՍ ԶՍԵՆՈՐ: Լայն կտուցով սուզաբաղ: Արուի գլուխը՝ կանաչավուն, կուրծքը՝ սև, մեջքը՝ բաց մոխրագույն, մարմնի կողերը և փորը՝ սոխակ: Էգը՝ դաշնագույն, մարմնի կողերը՝ ավելի բաց, կտուցի հիմքի ուղիղ ունի սոխակ մեծ քիծ: Նման սեսակներ. Փուփուլավոր, Կարմրագլուխ Սուզաբաղեր և Սոնաբաղ: Վարքը, ջրում սուզվում է հաճախ, թռչում է անկանոն ձևի կամ գիծ կազմած երամներով: Կենսամիջավայրը, լճակներ, լճեր: Սնունդը, խխունջներ, միջատներ, խեցգետնանմաններ, մանր ձկներ:

ԿԱՐՄՐԱԳԼՈՒԻ ՍՈՒԶԱՐԱԴ *Aythya ferina*

Ե: 42-49 սմ, Թ: 72-82 սմ

ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցի միջին մասը՝ հասող բաց մոխրագույն ցեճով: Արուի վիզը, գլուխը՝ դաշնագույն-կարմիր, մեջքը՝ բաց մոխրագույն, կուրծքը և ներմառոչը՝ սև: Էգը՝ մոխրագույն-դաշնագույն, կտուցի հիմքի քիծը և լայն ակնողակը՝ բաց գույնի: Նման սեսակներ, այլ բաղադրից արուն և էգը զարբերվում են կտուցի միջին մասի բաց մոխրագույն ցեճով, թռչելիս՝ նաև թևի միաստր բաց մոխրագույն հասվածով: Վարքը, սուզվում է նկատելի ցանկերով, ցարժում է ոտները՝ բույսեր ջրի մակերես հանելու համար: Դաճախ հանդիպում է մեծ երամներով: Կենսամիջավայրը, լճեր, գետեր, մեծ ճահճուհուներ: Սնունդը, ջրային բույսեր, միջատներ, խխունջներ, մանր ձկներ, երկկենցաղներ: Բույնը, հարթակ, եղեգից, ցամաքում՝ աղվափետուր, լճակներում եղեգի մացառներում: Չվերը, 62 սմ, 8-10, կանաչավուն-մոխրագույն:

ԿԱՐՄՐԱԿՏՈՒՑ ՍՈՒԶԱՐԱԴ *Netta rufina*

Ե: 53-57 սմ, Թ: 84-88 սմ

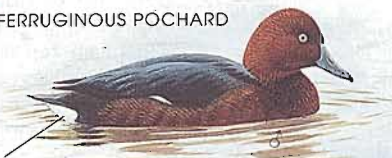
ՆՍՏԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի կտուցը՝ կարմիր, գլուխը՝ նարնջագույն-դաշնագույն, կուրծքը, ներմառոչը՝ սև, մարմնի կողերը՝ սոխակ: Էգը՝ դաշնագույն, գազաթը՝ մուգ, կոկորդը, այտերը՝ աղոտ սոխակ: Վարքը, ավելի հաճախ սուզվում է կիսով չափ, գլխի վայր, քան ամբողջությամբ: Քայլում է հեծուությամբ, կարող է կերակրվել ցամաքում: Կենսամիջավայրը, լճեր՝ առափնյա եղեգով ու թուխով, ճահճուհուներ, գետեր: Սնունդը, ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ, մանր ձկներ, երկկենցաղներ: Բույնը, փոսիկ գետնին, ցամաքում՝ խոտաբույսեր, աղվափետուր, եղեգնուհում կամ թփուհներում, ջրին մոտ: Չվերը, 59 սմ, 5-10, բաց մոխրագույն:

ՏՈՒՐՊԱՆ *Melanitta fusca*

Ե: 51-58 սմ, Թ: 90-99 սմ

M. f. fusca ԱՄԱՌՆԱՅՆՈՒՐ: ԶՎՈՐ: ԿԱՎԱԿՅՈՒՑ: Սուգ փեճազգեստով սուզաբաղ: Գլուխը, կտուցը, վիզը՝ հաս: Արուի փեճազգեստը բնագործան ցրճանում՝ փայլուն սև, բացառությամբ թևի սոխակ քիծի, որն առավել լավ տեսանելի է թռչելիս: Աչի սակ ոչ մեծ սոխակ քիծ, կտուցը՝ հիմնականում դեղին: Արուն եքսնագործան ցրճանում՝ ավելի խամրած, ավելի դաշնագույն, էգը վերևից՝ մուգ դաշնագույն, թևին՝ սոխակ քիծ, գլխի կողերին՝ երկու փոփոխական սոխակավուն բծեր: Վարքը, սովորաբար հանդիպում է փոքր երամներով՝ 20 կամ ավելի անհատներով, խառն կերակրվում է ժայռոտ ափերի երկայնքով: Թռչելը ջրից՝ թվացյալ ոչ ծարմիկ: Կենսամիջավայրը, խոտոտ լճեր՝ փարթոտ, ժայռոտ ափերով: Սնունդը, խեցգետնանմաններ, խխունջներ, ջրային բույսեր:

ՄԴԻՏԱԿԱՆՁԶ ՍՈՒՋԱԲԱԴ
● FERRUGINOUS POCHARD

ՓՈՒՓՈՒԵԼԱԿՈՐ ՍՈՒՋԱԲԱԴ
TUFTED DUCK

ՍՈՒՋԱԲԱԴ ♀

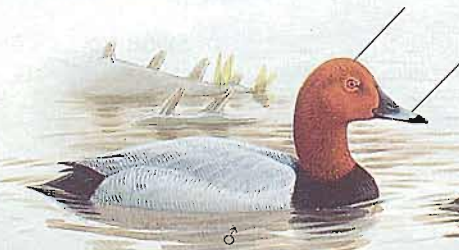
COMMON GOLDENEYE

ԾՈՎԱՅԻՆ ՍՈՒՋԱԲԱԴ ♂

GREATER SCAUP ♀

ԿԱՐՄԱԳԼՈՒՄ ՍՈՒՋԱԲԱԴ ♂

COMMON POCHARD ♀

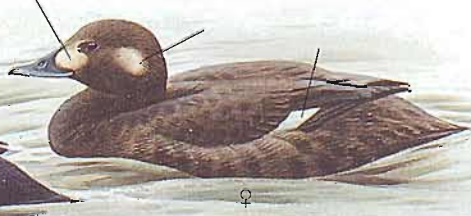
ԿԱՐՄԱԿՏՈՒՅ ՍՈՒՋԱԲԱԴ ♂

RED-CRESTED POCHARD ♀

ՏՈՒՐՊԱՆ ● WHITE-WINGED SCOTER ♂

Endangered ●

John Davis

ԼՈՒՏՈՎ *Mergus albellus*

Ե: 38-44 սմ, Թ: 55-69 սմ

ՉՄԵՌՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Արևու՜ հիմնականում սոխիակ: Ալևնադիմակը, ծոծակը, մեջը՝ սև, կրծի ու մարմնի կողերը՝ բարակ սև գծերով: Մարմնի կողերի հետին մասը՝ ալիքավոր՝ բաց մոխրագույնով: Էգի մարմինը՝ մոխրագույն, գլխի վերին մասը և ծոծակը՝ շկականամազավուն դաշնագույն, դեմքի ստորին հասվածք՝ սոխիակ: Նման ռեսակներ. էզը Աղոցակսուցների էզերից և Սոմաքաղից արբերվում է դեմքի ստորին մասի խոռո սոխիակ հասվածով, փոքր կսուցով և դասակաթևի սոխիակ բծով: Վարքը, լողում և թռչում է ճարդկորեն: Կենսամիջավայրը. լճակներ, լճեր, խոռո գետեր: Սնունդը. ձուկ:

ՍԱՐՍԱՐՅԱ ՄՐՏԻՄՆ *Marmaronetta angustirostris*

Ե: 39-42 սմ, Թ: 63-67 սմ

ՔՆԱՂՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բաց գույնի, երկչոտ բաղ: Ընդհանուր զուգակրուրը՝ մոխրավուն-դաշնագույն դեղնավուն-սոխիակ ռեսերով և զոլերով, աչի շուրթը՝ մուգ բիծ: Արուի փուփուլը՝ կարծ, անհավասար, հարսանկան խաղերի ընթացումը՝ ցցուն բացվածով: Վարքը, սովորաբար հանդիպում է գույզերով կամ փոքր խմբերով, թափասոցներից ոչ հեռու: Լողում է՝ մարմնի առջևի մասը ջրում ընկղմած, իսկ լողը թեթև ցցած: Կենսամիջավայրը. փոքր լճակներ, ճահճուհներ՝ ափամերձ փարթան բուսականությամբ: Սնունդը. ջրային բույսեր, անողնաճարավորներ: Բույնը, հարթակ, խոտաբույսերից, ցամաքում՝ աղվափետուր, բողբոջված, ջրի եզրին մոտ: Չվերը. 46 սմ, 7-14, բաց դեղնասոխիակ:

ՍՊԻՏԱԿԱԳԼՈՒԻՏ ԲԱՂ *Oxyura leucocephala*

Ե: 43-48 սմ, Թ: 62-70 սմ

ՔՆԱՂՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Լայն, թվացյալ փված կսուցով, վիզը՝ կարծ, հաստ, լողը՝ երկար, ուղղածից: Արուի կսուցը՝ վառ կառույց, սոխիակ գլխի գագաթին՝ սև բիծ, վզին՝ սև օղակ, մարմինը՝ վերևից՝ շկականամազավուն-դաշնագույն, էզը՝ ավելի խամած ու ավելի դաշնագույն, քան արուն, կսուցը՝ ավելի փոքր, մուգ մոխրագույն, դեմքի ստորին կողմ սոխիակ հասվածի վրա՝ լայնակի ակնառու մուգ գույն: Վարքը, լողում է՝ մարմինը ջրում զգալի ընկղմած, իջեցրած կամ վեր ցցած լողով: Թափավազի համար անհրաժեշտ է բաց ջրատարած: Կենսամիջավայրը. լճեր՝ առափնյա փարթան խիտ բուսականությամբ: Սնունդը. սերմեր, ջրային բույսերի դալար ցողուններ: Բույնը, հարթակ, եղեգից, ցամաքում՝ աղվափետուր, խիտ եղեգնուտում, ջրածածկային փսած բույսերի կույտի վրա: Չվերը. 70 սմ, 5-10, խամած սոխիակ:

ՍՂՈՑԱԿՏՈՒՑ ԲԱՂ *Mergus serrator*

Ե: 52-58 սմ, Թ: 70-86 սմ

ՔՆԱՂՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Կսուցը՝ կարմիր, մարմինը՝ երկար, նրբազեղ: Արուի գլուխը՝ մուգ կանաչ, փուփուլը՝ անհավասար, մեջը՝ սև, կուրծը՝ շկականամազավուն-դաշնագույն: Էգի գլուխը, փուփուլը, վզի վերին մասը՝ շկականամազավուն-դաշնագույն, մարմինը՝ վերևից՝ մոխրագույն: Բացակայում է գունային կսուցը ցայտեանգությունը գլխի և կրծի միջև: Թռչելիս ակնառու է թևի սոխիակ հասվածի վրայի մուգ գույն: Նման ռեսակներ. Մեծ Աղոցակսուց Բաղ: Վարքը. թռչելիս գլուխը, մարմինը և լողը դառնում է միևնույն հարթության վրա: Լողում և սուզվում է հմտորեն: Կենսամիջավայրը. լճեր, գետեր: Սնունդը. ձուկ, ջրային անողնաճարավորներ, բույսեր:

ՄԵԾ ՍՂՈՑԱԿՏՈՒՑ ԲԱՂ *Mergus merganser*

Ե: 58-66 սմ, Թ: 82-97 սմ

Մ. m. merganser ՉՄԵՌՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Արուի գլուխը՝ մուգ կանաչ, ծոծակը՝ փչ երկարավուն փետուրներով, մեջը՝ սև: Մարմինը ներկից՝ բաց վարդագույն կամ սոխիակ: Էգի դաշնագույն-շկականամազ գլուխը և վզի վերին հասվածի ցայտեանգություն են նրա բաց գույնի ստորին հասվածի և մարմնի ներքին մասի համադրությամբ, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն: Նման ռեսակներ. Աղոցակսուց Բաղ, որից էզերը արբերվում են գլխի և վզի ստորին մասի օձիկի ցայտեանգությամբ, ակնառու սոխիակ կզակով ու թռչելի դառնում են վերևից մարմնի ավելի բաց գույնով և թևի վրայի միասար սոխիակ բծով: Վարքը. սովորաբար հանդիպում է փոքր երամներով: Կենսամիջավայրը. լճեր ժայռոտ կամ մանրախճոտ ափերով, խոռո գետեր: Սնունդը. ձուկ, խխունք, միջառներ, երկկենցաղներ:

ԽԱՅՏԱԲԱՂ *Tadorna tadorna*

Ե: 58-67 սմ, Թ: 110-133 սմ

ՆՏԱՎՅԱՑ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հատուկ. հիմնականում սոխիակ, կսուցը՝ կարմիր, գլուխը, վիզը՝ կանաչ, կրծից դաշնագույն-շկականամազ ցեղ, փոքր երկայնով և մեջի կողերին՝ սևավուն ցեղ, թափահարողներ՝ սև, արուի կսուցի հիմուն՝ կոճուրկ, էգի ճակատը՝ սոխիակ, կսուցը՝ առանց կոճուրկի: Երիտասարդ, մարմինը ներկից՝ սոխիակավուն, կսուցը՝ վարդագույն երամով: Վարքը. ցեղերը հանգստանում է մերկ ջրափերին կամ բաց ջրատարածներում: Առանձին անհատներ կարող են հանդիպել Կարմիր Բաղի հետ, սովորաբար կազմում են ոչ խառն երամներ: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, մամր ձկներ, ջրային բույսեր: Բույնը. ոչ խոռո փոսիկ ուղեղում, ծառերի փչակներում, դառերի ճեղքերում, ցամաքում՝ աղվափետուր: Չվերը. 66 սմ, 8-10, աղոտ սոխիակ:

ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՂ *Tadorna ferruginea*

Ե: 61-67 սմ, Թ: 121-145 սմ

ՆՏԱՎՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը՝ դաշնագույն-շկականամազ, գլուխը՝ ավելի բաց գույնի, բազկաթևը՝ սոխիակ, թափահարողները, ոտերը, կսուցը՝ սև: Բնադրման օրջանում արուի վզին՝ սև օձիկ: Էգի գլուխը՝ ավելի բաց գույնի, վզի օձիկը բացակայում է: Վարքը, համախ կերակրվում է ծանծաղուտ ափերի երկայնով, թռչելիս ծայրը խիտ հնչել է: Ուռ ամռանը և աճանը հանդիպում են փետրափոխվող թռչուններ: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր և հարակից դաշտեր: Սնունդը. ջրային բույսեր, հացազգիների ընծյուղներ, անողնաճարավորներ, խխունքներ: Բույնը. ոչ խոռո փոսիկում՝ աղվափետուր լճակում բներում կամ ժայռախոռոցներում: Չվերը. 67 սմ, 8-12, սոխիակ:

ԼՈՒՏՈՎ

SMEW

ՄԱՐՄԱՐՅԱՆ ՄՐՏԻՄՆ

MARBLED TEAL

ՍՊԻՏԱԿԱԳՆՈՒԻ ԲԱԴ

WHITE-HEADED DUCK

ՍՊՈՑԱԿՏՈՒՅ ԲԱԴ

♂

RED-BREASTED MERGANSER

ՄԵԾ ՍՊՈՑԱԿՏՈՒՅ ԲԱԴ

♂

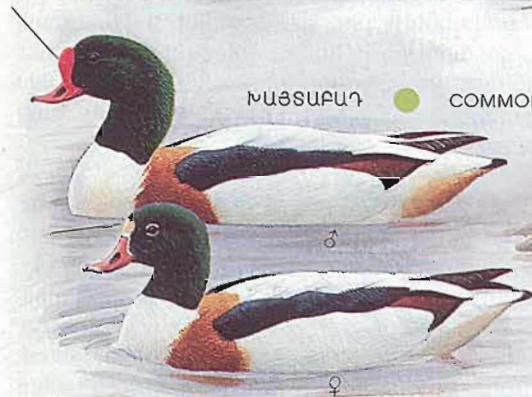
COMMON MERGANSER

♀

♀

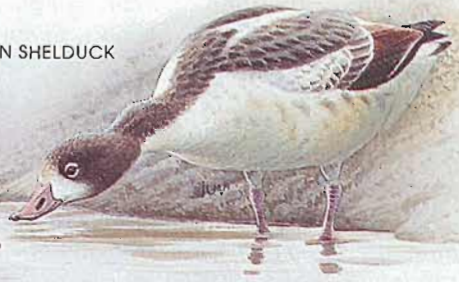

ԽԱՅՏԱԲԱԴ

COMMON SHELDUCK

♂

♀

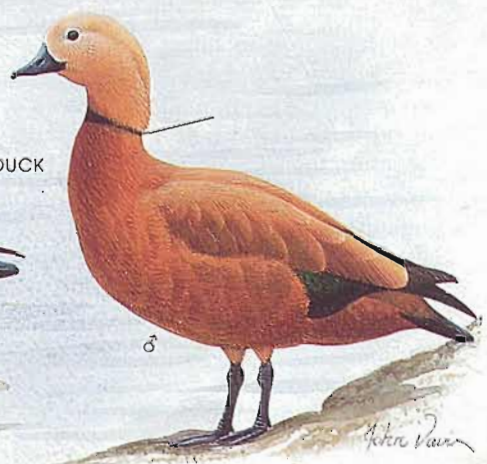
♂

ԿԱՐՄԻՐ ԲԱԴ

RUDDY SHELDUCK

♀

♂

Endangered ● Undetermined ●

Artem Vayns

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՄԱՅՐԵՅՎ *Tetrao mlokosiewiczii*

Ե: 38-52 սմ, Թ: 58-62 սմ

ՆԱՏԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն.** արուն՝ փայլուն սև, աչերի վերևում՝ վառ կարմիր կասար, ուտերը՝ ոչ մեծ սոխակ բծով, դռչը՝ երկար, երկասված, դեղին ներև ու դուրս կեռված ծայրերով: Էգի մարմինը վերևից՝ դեղին-դարչնագույն՝ մոխրագույն և սև խճճված զոլերով, կուրծք և փորը՝ մոխրագույն՝ սև դեղին-դարչնագույն զոլերով: **Երիասարդ.** չափազանց նման է հասուն էգին: **Վարք.** կերակրվում է սաղարթավոր անճառի վերին սահմանի մարգագետիններում, արոսեցու և կեչու լողակներում: Հաճախ ճանապարհներին փոու լոգանք է ընդունում: Գարնանը արուների խմբերը հարսանելան խաղերով ցուցադրում են իրենց՝ էգերի առջև: **Կենսամիջավայր.** ենթալայան մարգագետինների սահմանը, կեչու լողակներ, մրսավարդի մացառներ, 1500-2500 մ բարձրություններում: Ձմռանը հանդիպում է առավել ցածր բարձրություններում: **Սնունդը.** սերմեր, հասադուղներ, բողբոջներ, կասվիկներ: **Քույրը.** ոչ մեծ փոսիկ գետնին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր, փետուրներ, թփուսների սակ կամ խիս բուսուսներում: **Չվերը.** 51 մմ, 2-10, դեղին-սոխակ՝ կարմիր-դարչնագույն ղեղերով:

ՔԱՐԱԿԱՔԱՎ *Alectoris chukar*

Ե: 32-34 սմ, Թ: 47-52 սմ

A. c. kurdestanica ՆԱՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն.** գլուխը և կոկորդը՝ ակնառու նախերով: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն, կուրծքը՝ մոխրագույն, մարմնի կողերը՝ բաց դեղնավուն-սոխակ, կարմրավուն-դարչնագույն շերտեր՝ հաս, սև ուղղահայաց զոլերով: Ուսափետուրները՝ մոխրագույն-կաղույս՝ վարդագույն երանգով լայն երիզված փետուրներով: **Երիասարդ.** չափերով՝ ավելի փոքր, մարմնի կողերի զոլերը և գլխի ակնառու նախերը բացակայում են: **Վարք.** վազում է արագ անհարթ տարածքներով և հեծությամբ բարձրանում զառիթափ լանջերը: Սովորաբար հանդիպում է փոքր երաններով: Խոտաբույսերի և ֆարերի թափսոցից հանկարծակի թռչի է դիմում ընդհուպ մոտենալու դեղիններում: **Կենսամիջավայր.** ֆարհարոս սարալանջեր՝ ժայռազոյացությունների հարևանությամբ, կիսաանադատներում ու չոր լեռնասափասաններում, նաև գետերի և առվակների մոտ, մերկ ժայռերի ընդարձակ տարածքներում: **Սնունդը.** սերմեր, տարբեր խոտաբույսերի կանաչ հասվածներ, երբեմն՝ միջասներ: **Քույրը.** փոսիկ՝ գետնի վրա, ցամաքը՝ չոր խոտաբույսեր, թփուսների ու կախ ֆարերի սակ խիս խոտաբույսերում: **Չվերը.** 39 մմ, 8-20, դեղին-սոխակ՝ բաց դարչնագույն-կարմիր ղեղերով:

ՎԱՅՐԻ ՀՆՂԿԱՅԱՎ (ՈՒԼԱՐ) *Tetraogallus caspius*

Ե: 58-62 սմ, Թ: 95-105 սմ

T. c. caspius ՆԱՏԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կախվածման հսկա թռչուն, հանդիպում է միայն ալթյան և ենթալթյան զոսու ձյան սահմաններում: Ընդհանուր զունավորումը՝ մոխրագույն, թևի ծածկողները և մարմինը ներևից՝ մանր կարմիր-դարչնագույն, դեղին-դարչնագույն և սև նախերով: Կզակը և կոկորդը՝ սոխակ: Այսի շերտը և վզնոցը՝ մոխրագույն, կրծքի վերին մասը՝ կաղսավուն-մոխրագույն՝ դարչնագույն նուր ղեղերով: Թռչելիս թևի վրա խիստ ակնառու է սոխակ շերտը: Էգերը և երիասարդ անհասները ավելի փոքր են, գլխի և վզի դեղնավուն-դարչնագույնը՝ ավելի տարածված: **Վարք.** սրընթաց սահասավառնում է սարն ի վար՝ թևերը ծիգ տարածած, որից հետո վայրէջք է կատարում անհարթ ու ֆարհարոս տեղանքում, որտեղ դառնում է աննկատ, այնուհետև դանդաղ ֆայլով բարձրանում է հետ՝ սարն ի վեր՝ ճանապարհին կեր որոնելով: Արևի լոգանքներ է ընդունում հսկա գլաֆարերի վրա: Սովորաբար իր ներկայության մասին մասնում է ականջ ծակող բարձր, մոտ մեկ կիլոմետր հեռու տարածության վրա լսվող սուլուցով: **Կենսամիջավայր.** ալթյան զառիթափ մարգագետիններ՝ բազմաթիվ մերկ ժայռերով, ֆարհարոս սարալանջեր: Հանդիպում է 2400-3900 մ բարձրությունների վրա, մնալով այդ բարձրություններում մույնիսկ ձմռանը: **Սնունդը.** բույսեր՝ ներառյալ սերմեր, արմասներ, սոխուկներ: **Քույրը.** զավաթածն, չոր խոտաբույսերից, ցամաքում փետուր, սովորաբար կախ ֆարի սակ, ժայռի ճեղքերում, խոտի ճիմաթմբում: **Չվերը.** 66 մմ, 6-9, մոխրագույն-կանաչ՝ ավելի մուգ վրձնախաղերով:

Կովկասյան սմթեռնակ

CAUCASIAN GROUSE

♂

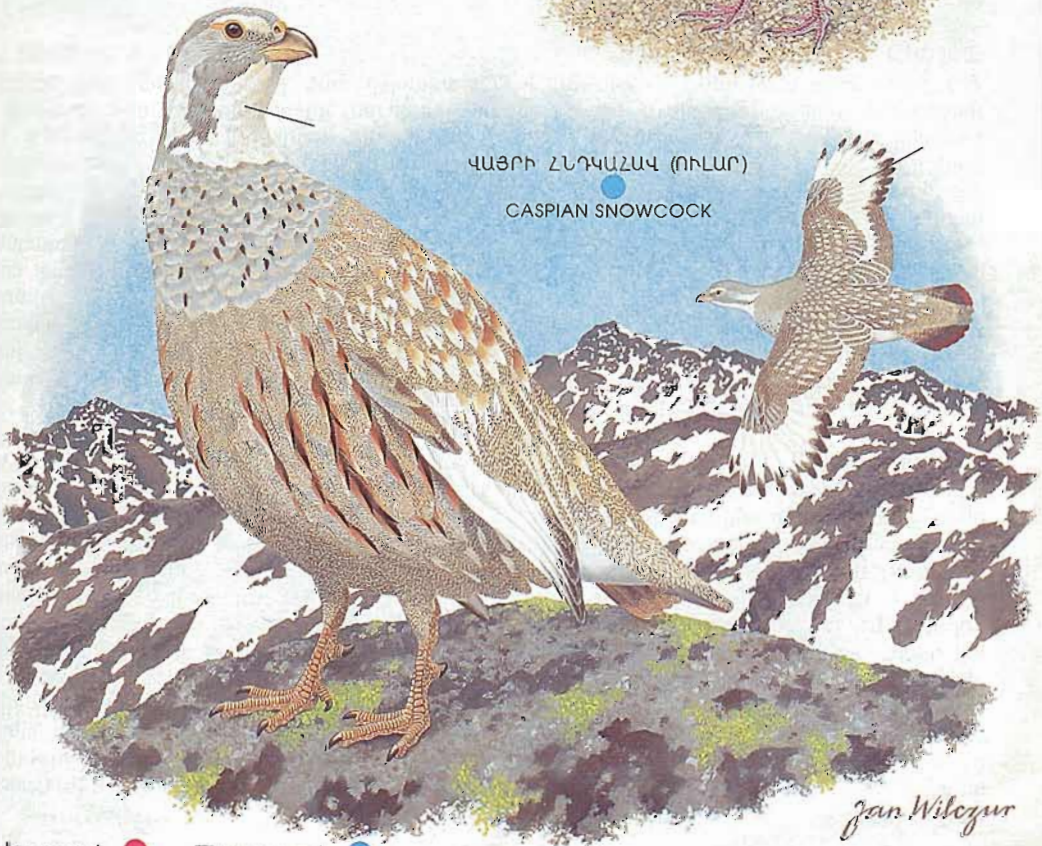
♀

ՔՐՍԱԿԱՔԱԿ
CHUKAR

ԿԱՅՐԻ ՆՆԴԿԱՆԱԿ (ՌՈՒՍԱՐ)
CASPIAN SNOWCOCK

Endangered

Threatened

Jan Wilczur

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԿԱՔԱԿ *Perdix perdix*

Ե: 29-31 սմ, Թ: 45-48 սմ

P. p. canescens ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հասուն.** մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դաշնագույն, դիմային մասը՝ խամրած նարնջագույն, մարմինը ներևից՝ մոխրագույն, փորին՝ սևավուն բիծ: Պոչի եզրային փեռուները, մարմնի կողերի ուղղահայաց եծերը՝ դաշնագույն-չիլակարմիր: Արուի դիմային մասի նարնջագույնը՝ ավելի լայն հասվածով, փորի բիծը՝ ավելի խոռո, քան էգինը: **Երիասարդ.** ընդհանուր գունավորումը մոխրագույն-նարնջագույն, վերևից՝ մուգ դեղին ու խայտերով, ներևից՝ մեղ խայտերով: **Վարիդ.** սովորաբար հանդիպում է ոչ մեծ երաններով, հաճախ մշակովի դառերում: **Կենսամիջավայր.** ենթալյային մարգագետիններ, մշակովի դառեր, չոր լեռնասափասան, գիհու մացառներ, լողափեր, լողափեր: **Սնունդը.** սերմեր, կանաչ խոտաբույսեր, հատիկներ, միջատներ: **Քույունը.** ոչ խորը փորված գետնին, ցամաքը՝ խոտերից և այլ բույսերից, խոտաճառ դառերում և գյուղատնտեսական ցանառատությունները եղանակով: **Չվերը.** 35 մմ, 10-20, մոխրավուն:

ԼՈՐ *Coturnix coturnix*

Ե: 16-18 սմ, Թ: 32-35 սմ

C. c. coturnix ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շատ փոքր ցամաքային թռչուն: Ավելի հաճախ լսելի է, քան տեսանելի: **Հասուն.** ընդհանուր գունավորումը՝ բաց դեղին-դաշնագույն, մարմինը վերևից՝ մուգ դաշնագույն՝ խիստ խայտերով ու զուլերով: Կրծքի բաց նարնջագույնը՝ դեղին փոքր աստիճանաբար վեր է ածվում սոխակի: **Մարմնի կողերը՝ սև, դաշնագույն և աղոտ սոխակ խայտերով:** Արուի գլուխը՝ ակնառու եծերով, կոկորդը՝ սևավուն: Էգի գլուխը՝ ավելի թույլ նախաբերով, կոկորդը՝ բաց գույնի, կրծքին՝ կարծ սևավուն խայտեր: **Երիասարդ.** նման է հասուն էգին, սակայն գլխի առավել դաշնագույն գունավորումը, այնքան առանց եծի: **Նման տեսակներ.** հասուն Մոխրագույն Կախավ և Քարակախավ, որոնցից սարբերվում է ցաս ավելի փոքր չափերով և ավելի մեղ թևերով: **Հնարավոր է օվոթել դեռահաս (թռչող) Մոխրագույն Կախավի և Քարակախավի հետ:** **Վարիդ.** նրա ներկայության բնորոտ հասկանիլն է հաճախ կրկնվող եռանկյուն կանչերով եղը: **Կենսամիջավայր.** ցորենի, գարու, վարսակի դառեր՝ մոլախոտերի առկայությամբ, խոտաբույսերի մարգագետիններ, ալոյայն և ենթալյային մարգագետիններ՝ մինչև 2800 մ: **Սնունդը.** հացազգիների հատիկներ, մոլախոտերի սերմեր, միջատներ: **Քույունը.** ոչ խորը փորված, ցամաքը՝ նոսր, խոտաբույսերից, խոտաբերում, խոտածածկ սարածներում, մշակովի դառերում: **Չվերը.** 30 մմ, 8-16, կաղապար, ձիթադառագույն-դաշնագույն՝ դաշնագույն դեղին:

ԹՈՒՐԱՋ *Francolinus francolinus*

Ե: 33-36 սմ, Թ: 50-55 սմ

F. f. francolinus ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Փեռագետները՝ մուգ, թեփուկաման, **դոչի եզրային փեռուները՝ սևավուն:** **Հասուն.** արուի դիմային մասը՝ սև, **այսին՝ սոխակ բիծ,** գագաթը և ծոծրակը՝ մուգ դաշնագույն՝ բաց կարմրավուն-դաշնագույն խայտերով: **Մարմինը ներևից՝ սև, կողերը՝ ակնառու սոխակի ժողերով,** կարմիր-դաշնագույն օժիվով: Էգի ընդհանուր գունավորումը՝ դաշնագույն, գլուխը՝ հիշ բաց գույնի, աչքի երանասոխ եծերը՝ մուգ, **ծոծրակին՝ դաշնագույն-կարմիր բիծ:** **Մարմինը ներևից՝ խիստ մուգ դաշնագույն նախաբերով:** **Երիասարդ.** նման է հասուն էգին, սակայն չափերով ավելի փոքր, խամրած, դիմային մասը՝ ավելի բաց: **Նման տեսակներ.** Մոխրագույն Կախավ, որից էլը սարբերվում է ավելի մեծ չափերով և մարմնի ստորին մասի մուգ նախաբերով, **դոչի սևավուն եզրայիններով:** **Վարիդ.** խիստ զգուշացվող, թռչելի է դիմում դժվարությամբ: **Չվերը** բաղկացած է մի օտր բարձր կանչերից: Երբեմն հանդիպում է ճանապարհի եզրերին: **Կենսամիջավայր.** եղեգի, ուռենու, մոչի խիստ մացառներ: **Սնունդը.** բույսերի լայն տեսականի, մասնավորապես սերմեր, միջատներ: **Քույունը.** ոչ խորը փորված գետնին, առանց ցամաքի, խիստ թափուցում: **Չվերը.** 42 մմ, 8-12, բաց դաշնագույն՝ սոխակի ժողերով:

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՓԱՍԻԱՆ *Phasianus colchicus*

Ե: 53-89 սմ, Թ: 70-90 սմ

P. c. colchicus ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Խոռո, երկար լողող թռչուն: **Հասուն.** արուի ընդհանուր գունավորումը նսեղագույն-նարնջագույն՝ փեռուների սև ծայրերով: **Գլուխը՝** մուգ կանաչ, մեհադական փայլով, **փեռուները՝ կարմիր,** գոկախեղը՝ դաշնագույն, թևերի ծածկողները՝ բաց դաշնագույն: Էգի ընդհանուր գունավորումը՝ դաշնագույն՝ կարմրավուն և սև խայտերով, գլուխը և վիզը՝ բաց կաղապարափայլուն երանգով: Արուի և էգի **դոչը՝ երկար, սրածայր, գլավի:** **Երիասարդ.** նման է հասուն էգին, սակայն **դոչը՝** ավելի կարծ: **Նման տեսակներ.** էգը այլ հավանանքներից սարբերվում է մեծ չափերով և երկար սրածայր լողող: **Վարիդ.** փայտուսի է դիմում ոչ թե թռչելով, այլ վազելով դեղին թափուց, թռչելի դիմելիս թևերը բարձր օվոթից են արձակում: Արուի ծիչը բաղկացած է 2-3 բարձր կողմի հնչյուններից, որոնց հաճախ հետևում է թևերի արագ թափահարումը: **Կենսամիջավայր.** դառերի եզրեր և դրանց հարևանությամբ եղեգի, ուռենու, մոչի խիստ մացառներ: **Սնունդը.** բույսեր, անողնաճարավորներ: **Քույունը.** ոչ խորը՝ զավաթած, ցամաքը՝ չոր խոտաբույսերից, գետնին, խիստ թափուցում: **Չվերը.** 45 մմ, 8-15, կանաչ-դաշնագույն:

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԿԱԶԱԿ

ԼՈՐ

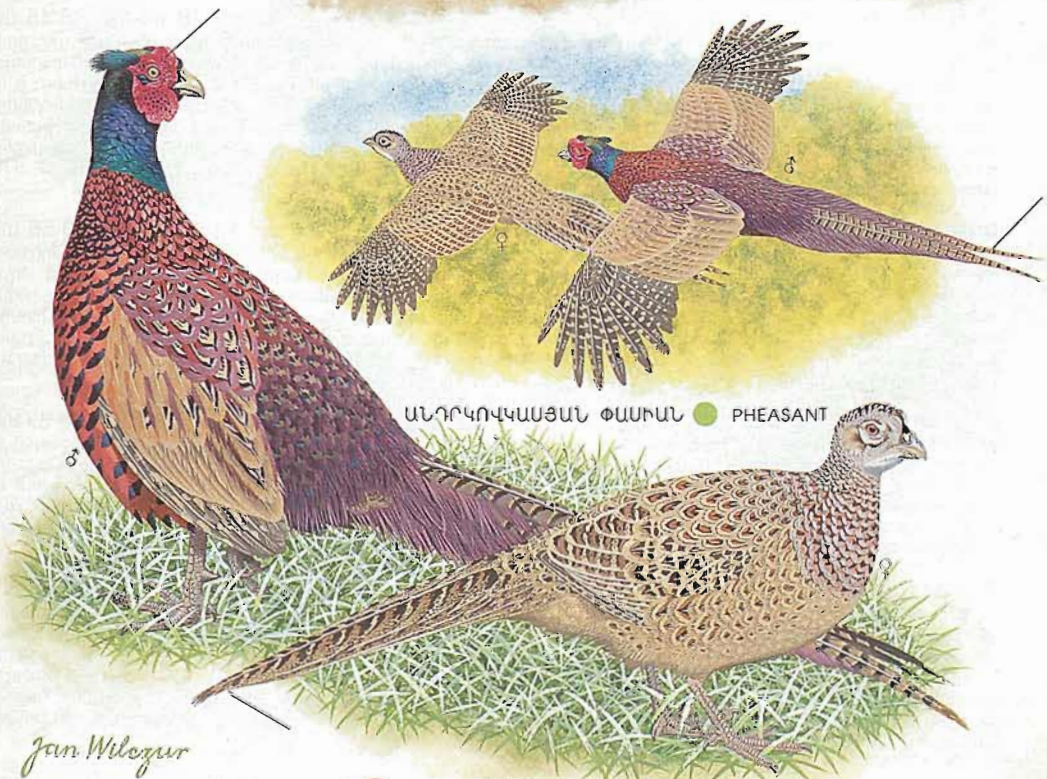
COMMON QUAIL

GREY PARTRIDGE

ԹՈՒՐԱՉ
BLACK FRANCOLIN

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱՆ ● PHEASANT

Jan Wilczur

Endangered ● Undetermined ●

ԳԱՃԱԵ ԵՐԿՐԱՅՈՒԿԻԿ *Porzana pusilla*

Ե: 17-19 սմ, Թ: 33-37 սմ

P. p. pusilla, P. p. intermedia (եմբռստեսակը որոշված չէ): ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱԳՅՈՒՐ: Գառու. վերևից՝ կարմիր-դարչնագույն՝ խիստ խայտափայլած սոխակո մոտերով, ներևից՝ մոխրագույն-կապույտ, մարմնի կողերն ու ներհատողը՝ սև ու սոխակո գույնով, կտուցը՝ կանաչ, աչքի ծիածանաթաղանթը՝ կարմիր, ոսկեր՝ ձիթադեղագույն-կանաչից մինչև խամրած-վարդագույն: Երիասարդ. դիմային մասը՝ բաց դարչնագույն, մարմինը ներևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, խայտափայլ, աչքի ծիածանաթաղանթը՝ դարչնավուն, ոսկեր՝ սովորաբար վարդագույն երանգով: Նման շեսակներ. Եվրոպական և Մեծ ճահճահովիվներ: Վարք. թափված, հազվադեպ է հայտնվում եղեգնուցից հեռու: Կենսամիջավայրը. լճակներ, գետեր՝ խիստ բուսականությամբ: Սնունդը. ջրային միջատներ, բույսեր:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱՅՈՒԿԻԿ *Porzana parva*

Ե: 18-20 սմ, Թ: 34-39 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ԳԱՅՎԱԳՅՈՒՐ: Առաջնայինները՝ երկար: Գառու. կտուցը՝ կանաչ, հիմքը՝ կարմիր, ոսկեր՝ կանաչավուն, աչքերը՝ կարմիր: Արուն վերևից՝ դարչնագույն՝ մի քանի սոխակո մոտերով, ներևից՝ մոխրագույն-կապույտ, մարմնի կողերի ետևամասը, ներհատողը՝ սոխակո մեղ գույնով: Եզը ներևից՝ բաց դարչնագույն, կոկորդը՝ սոխակո, ներհատողը, մարմնի կողերի ետևամասը՝ դարչնագույն և սոխակո գույնով: Երիասարդ. ման և էգին, սակայն ոսկեր ղվելի խամրած, մարմնի կողերը՝ առավել խայտափայլ: Նման շեսակներ. Գառած և Մեծ ճահճահովիվներ, որոնցից արբերվում է մարմնի վերևի նաուր մոտերով, մարմնի թույլ գույնով կողերով և երկար առաջնայիններով: Վարք. թափված, համդիդույն է առափնյա եղեգնուցի սահմանագծում: Կենսամիջավայրը. լճակներ, ճահճուհուներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, բույսերի ցողուններ, ճահճուհուներ: Չվերը. 30 սմ, 7-9, դարչնադեղին՝ դարչնագույն մոտերով:

ՍԱՐԳԱՅՈՒԿ *Crex crex*

Ե: 27-30 սմ, Թ: 46-53 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ԳԱՅՎԱԳՅՈՒՐ: Թների թույլ թափահարունով թռչչի ընթացումը նկատելի են կարմիր-դարչնագույն քվավերը և կախված ոսկերը, վերևից՝ բաց մոխրագույն-դարչնագույն՝ մուգ խայտերով, մարմնի կողերը՝ բաց կարմրավուն-դարչնագույն՝ սոխակո գույնով, կտուցը՝ վարդագույն երանգով: Վարք. չափազանց թափված, աղյուս է խիստ թափանցուն, մեծադեպ արձակում է երկինքում փերձոց հիպեցնող անընդմեջ ծիչեր: Կենսամիջավայրը. լեռնաստիպասան, թաց մարգագետիններ, խոտհարքեր, մշակույթի դաշտեր: Սնունդը. միջատներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, գետնին, խոտբույսերից: Չվերը. 37 սմ, 8-12, բաց կապույտից խամրած դեղին-դարչնագույն՝ մանուշակագույն մոտերով:

ՄԵԾ ԵՐԿՐԱՅՈՒԿԻԿ *Porzana porzana*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 37-42 սմ

ՆՍԱԿՅԱՅ: ԳԱՅՎԱԳՅՈՒՐ: Գառու. վերևից՝ դարչնագույն, դիմային մասը՝ մոխրագույն, կտուցը՝ խիստ սոխակո մոտերով, ներհատողը՝ բաց դարչնագույն-դեղին: Կտուցը՝ հիմնականում դեղին, հիմքը՝ կարմիր, ոսկեր՝ կանաչավուն: Երիասարդ. դիմային մասը՝ բաց գույնի, կզակը և կոկորդը՝ սոխակո, կտուցը և մարմնի կողերը՝ սոխակո մոտերով, կտուցը՝ կանաչավուն: Նման շեսակներ. Գառած և Եվրոպական ճահճահովիվներ, որոնցից արբերվում է առավել մեծ չափերով, բաց գույնի ներհատողը: Վարք. թափված: Լողալիս և խայտելիս սնքսնքացնում է ղոչը: Կենսամիջավայրը. ճահճուհուներ, դանդաղահոս գետակներ: Սնունդը. ջրային միջատներ, բույսեր: Բույնը. հարթակ, ջրային բույսերից, ջրից ոչ հեռու: Չվերը. 34 սմ, 10-12, ձիթադեղին-դարչնագույն կարմիր-դարչնագույն մոտերով:

ՋՐԱՅՈՒԿ *Rallus aquaticus*

Ե: 23-28 սմ, Թ: 38-45 սմ

R. a. aquaticus ՆՍԱԿՅԱՅ: ԲԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կարմրավուն, երկար, թեթևակի գած կեռված կտուցով: Երիասարդ. սոխակո մոտերով: Գառու. մարմինը վերևից՝ մուգ դարչնագույն, ներևից՝ մուգ մոխրագույն-կապույտ, մարմնի կողերը՝ սև և սոխակո գույնով: Երիասարդ. դիմային մասը՝ դարչնագույն, մարմինը ներևից՝ բաց դարչնագույն՝ ավելի մուգ դարչնագույն գույնով, կտուցը՝ ավելի խամրած: Նման շեսակներ. այլ հովիվներից արբերվում է ավելի մեծ չափերով և երկար կտուցով: Վարք. թափված, նկատելի է հազվադեպ: Գառած արձակում է խոզի ծղճոցը և խոտոց հիպեցնող ծայրեր: Կենսամիջավայրը. խիստ եղեգնուհներ, գետափեր, լճակներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, բույսեր: Բույնը. հարթակ, եղեգից, ճահճուհուներ: Չվերը. 36 սմ, 6-11, աղոտ սոխակո՝ կարմիր-դարչնագույն մոտերով:

ԵՂԵԳՆԱՅՈՒԿ *Gallinula chloropus*

Ե: 32-35 սմ, Թ: 50-55 սմ

G. c. chloropus ՆՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմնի կողերի երկայնքով սոխակո գույն, ներհատողը՝ սև և սոխակո: Գառու. ճակատին կարմիր վահանաձև կոճուկ, կտուցի ծայրը՝ դեղին: Երիասարդ. հիմնականում՝ մուգ դարչնագույն, կոկորդը, փորը՝ աղոտ սոխակո: Կտուցը՝ դարչնավուն: Նման շեսակներ. Սև Փարփար, որից արբերվում է նակափ կարմիր վահանաձև կոճուկով, կողերի սոխակո գույնով: Վարք. լողում է զլուխը հետ ու առաջ արուբերելով, ղոչը ցարժելով: Քայլում է զլուխը առաջ խոնարհած: Կենսամիջավայրը. լճեր, ճահճուհուներ, դանդաղահոս գետեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ջրածախային բույսեր: Բույնը. գավաթաձև՝ եղեգից հյուսված՝ հին եղեգի կոյտի վրա: Չվերը. 43 սմ, 5-13, դեղին-դարչնագույն՝ մուգ մոտերով:

ՍԵՎ ՓԱՐՓԱՐ *Fulica atra*

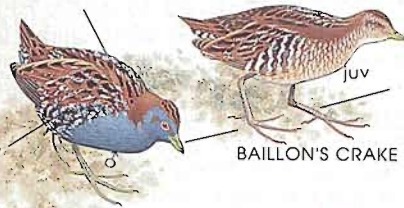
Ե: 36-38 սմ, Թ: 70-80 սմ

F. a. atra ՆՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գառու. ընդհանուր գունավորումը՝ սև, ճակատի վահանաձև կոճուկը և կտուցը՝ սոխակո: Երիասարդ. մուգ մոխրագույն՝ վզի առջևի և դիմային մասի ավելի բաց գույնով, կտուցը՝ մոխրագույն: Նման շեսակներ. Եղեգնահավ: Վարք. սեր կապում է ջրի հետ, լավ լողում և սուզվում է: Գառած հանդիդուս է ջրափերին՝ արևի սակ մասած՝ փետուրներ հարդարելիս: Գառնիդուս է առավելակցում մեծ երանգներով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ճահճուհուներ, դանդաղահոս գետեր: Սնունդը. ջրային բույսեր, որդեր, միջատներ: Բույնը. հարթակ, եղեգից, եղեգնուհներ: Չվերը. 53 սմ, 6-12, մոխրավուն՝ սև մոտերով:

ՍՈՒԼԹԱՆԱԿԱՆ ՅՈՒԿ *Porphyrio porphyrio*

Ե: 45-50 սմ, Թ: 90-100 սմ

P. p. caspius ԿԼՈՐ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ԳԱՅՎԱԳՅՈՒՐ: Խոտոտ թռչուն՝ վառ կապույտ-մանուշակագույն փետրավորմամբ: Գառու. մարմինը վերևից՝ մուգ կապույտ, զլուխը՝ բաց գույնի, մարմինը ներևից՝ մուգ կապույտ-մանուշակագույն, ներհատողը՝ սոխակո, ուսափետուրները՝ կանաչավուն երանգով: Մեծ կտուցը և ոսկերը՝ կարմիր: Երիասարդ. փետրավորումը՝ խամրած, կոկորդը՝ սոխակո մոտերով, կտուցը և ոսկերը՝ ավելի դեղնամոխրագույն: Վարք. երկարվում է եղեգնուցի եզրագծում, ճարկորեն սողոսկում է եղեգների միջով, մազվցում ցողունն ի վեր: Կենսամիջավայրը. խիստ բուսուհներով լճեր, գետերի և գետակների առափնյա մնացածներ: Սնունդը. ջրային բույսեր:

BAILLON'S CRAKE

LITTLE CRAKE

ՄԱՐԳԱՆԱԿ
CORN CRAKE

ՄԵԾ ԶԱՆՃԱՆՈՒԿՈՒԹՅԱՆ
SPOTTED CRAKE

juv

ՋՐԱՆՈՒԿՈՒԹՅԱՆ
WATER RAIL

juv

ԵՐԵԳՆԱՆԱԿ
COMMON MOORHEN

ՄԵԿ ՓՈՐՓՈՐ
COMMON COOT

juv

juv

ՍՈՒՐԵՆՆԱԿԱՆ ԶԱԿ
PURPLE SWAMPHEN

Endangered ● Undetermined ●

Jan Wilczur

ՍԵՎԱԾՈՐ ԴՈԼՈՆ *Pterocles orientalis*

Ե: 33-35 սմ, Թ: 70-73 սմ

P. o. orientalis ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոռին՝ մեծ սև հասված: Արուի գլուխը և վիզը՝ մոխրագույն, կզակը՝ սև, վզի վերին մասում՝ դարչնագույն-նարնջագույն բիծ, կրծքի լայն բաց գույնի շերտ վերևում ընդգծվում է սև նեղ զոլ: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-դեղին՝ մոխրագույն ղոճերով: Եզի կուրծքը և մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-դեղին՝ խայտավորված սև մանր նախշերով: Նման ՏԵՍԱԿՆԵՐ: Առիտակափոր Դոլոն, որից արբերվում է սև փոքր: Վարքը, թռիչքը՝ առավել դանդաղ և առավել հզոր, քան Առիտակափոր Դոլոնինը, գեանից ղոկվում է նկատելի դանդաղ: Արժանապատիվ և մայրամուտին խմբերով թռչում են դեռի ջրերը: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, չոր լեռնային սափասան, սովորաբար ջրին մոտ: Սնունդը. սերմեր, դալար կանաչ խոտաբույսեր: Բույսեր. գեանին, ոչ խորը փոսիկ, ցամաքը՝ բույսերի չոր մանր ճյուղերից: Չվերը. 45 սմ, 3, խամրած կանաչ բաց դարչնագույն գծիկներով:

ՍՊԻՏԱՎԱԾՈՐ ԴՈԼՈՆ *Pterocles alchata*

Ե: 31-39 սմ, Թ: 54-65 սմ

P. a. caudacutus ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Մարմինը ներկից՝ սոխակ, լայն կենտրոնական փետուրները՝ երկար: Բնադրման օրջանում արուի դիմային մասը՝ նարնջագույն, ակնաշերտը և կզակը՝ սև, կրծքին՝ նարնջագույն-վարդագույն շերտ, մարմինը վերևից՝ կանաչավուն՝ դեղին ղոճերով: Եզի մարմինը վերևից՝ բաց դարչնագույն-դեղին՝ սև և մոխրագույն մարմարյա նախշերով: Նման ՏԵՍԱԿՆԵՐ: Սևափոր Դոլոն, որից արբերվում է մարմնի սոխակ ստորին մասով և ղոճի երկար կենտրոնական փետուրներով: Վարքը. երանային, մեծ խմբերով հավաքվում են մաքուր ջրի ջրափոսերի մոտ: Թռիչքը՝ թևերի արագ, խորը թափահարումներով, որոնք ընդհատվում են կարճ սահասավառնումներով: Քայլերը՝ շարժվելով, վազելը՝ թփթփոցով: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, ցածրադիր նախալեռներ: Սնունդը. բույսեր:

ԳԵՂԱՆԻ ԱՐՈՍ *Chlamydotis undulata*

Ե: 55-65 սմ, Թ: 135-170 սմ

C. u. macqueenii ԲՆԱՋՆՉՎԱԾ: Երկար ղոճով և վզով արու, արձանի առաջնայինների հիմքը գայլուն սոխակ բծով: Հասուն. մարմինը վերևից՝ բաց դեղին-դարչնագույն՝ սևավուն ղոճերով, դիմային մասը՝ աղոտ սոխակ, կոկորդը՝ մոխրագույն, մարմինը ներևից՝ սոխակավուն: Վզի կողերին՝ ներև սարածովող սև շերտ: Վզի սև և սոխակ երկարավուն փետուրները ծածկում են կուրծքը: Երիտասարդ. փետրագետնը՝ դեղնավուն երանգով, առաջնայինների վրա՝ բաց դարչնագույն-դեղին բիծ: Նման ՏԵՍԱԿՆԵՐ. արբերվում է այլ արոսներից նրբագեղ երկար վզի հիմքի սև բոլորածալ փետուրներով, թևի մուգ գույնով, արձանի առաջնայինների հիմքի սոխակ բծով: Վարքը. մոտենալու դեղին փախուստի է դիմում վազելով: Թամվելու համար հաճախ կհանձնում է գեանին: Կենսամիջավայրը. չոր սափասաններ ու լայնասարած հարթավայրեր: Սնունդը. կանաչ բույսեր, սերմեր, սոխակներ, միջաններ, մողեսներ, լեռ:

ՓՈՔՐ ԱՐՈՍ *Tetrax tetrax*

Ե: 40-45 սմ, Թ: 105-115 սմ

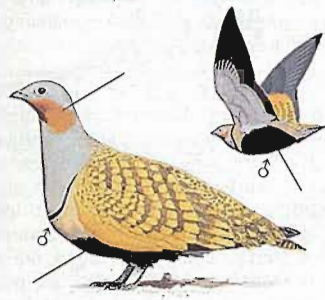
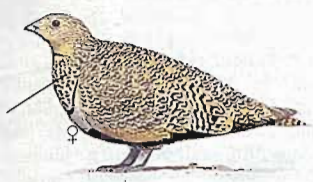
ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Մարմինը վերևից՝ դարչնավուն ծածկված մոխրագույն ու սև բազմաթիվ բարակ զոլերով, թևեր վերևից՝ հիմնականում սոխակ, մարմինը ներևից՝ սոխակ: Բնադրման օրջանում արուի դիմային մասը և կզակը՝ մոխրագույն, վիզը՝ սև, կզակի ճակ՝ սոխակ Վ-անման շերտ, վզի հիմնում՝ սոխակ կիսաօձի: Եզի գլուխը, վիզը, մարմինը վերևից՝ բազմաթիվ խայտերով ու կետերով: Երանդրման օրջանում արուն նման է եզին, բայց առավել սոխակ գույնի մարմնի կողերը՝ ավելի հիշ նախշերով: Նման ՏԵՍԱԿՆԵՐ. այլ արոսներից արբերվում է փոքր չափերով և թևի վերևի առավել մեծ սոխակով: Վարքը. առանց կերակրվում է մակուկի դաշտերում: Ջուր խմելու համար թռչում է դեղին լճակները: Թռչելիս արուի թևերը սուղոց հիպոցնող ձայներ են արձակում: Կենսամիջավայրը. եղետակի կիսաանապատ, լեռնասափասան: Սնունդը. կանաչ բույսեր, հացազգիներ, միջաններ:

ՄԵԾ ԱՐՈՍ *Otis tarda*

Ե: 75-105 սմ, Թ: 190-260 սմ

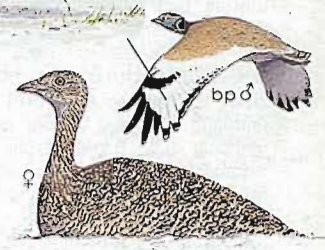
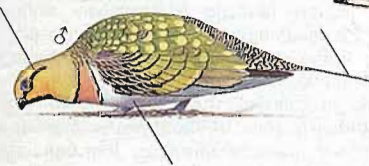
O. t. tarda ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՐ: Խոռոչ արու, գլուխը՝ մոխրագույն, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-դեղին՝ բարակ սև զոլերով, մարմնի ստորին մասը՝ սոխակ: Թևերի ծածկողները՝ սոխակ, սև երկրորդայիններից ցայտերանգ են մոխրավուն արձանի թևի համարաթյամբ: Բնադրման օրջանում արուի գլուխը և վիզը՝ ավելի խոռոչ, բեղերը՝ երկար և սոխակ, դարչնագույն-չիկակարմիր օձիքը՝ լայն: Եզը մեկ ու կես անգամ փոքր է արուից, բեղերը բացակայում են: Երանդրման օրջանում արուի բեղերը բացակայում են, վիզը՝ բարակուն: Նման ՏԵՍԱԿՆԵՐ. այլ արոսներից արբերվում է խոռոչ չափերով, միագույն գլխով և վզով, մոխրավուն արձանի թևով: Վարքը. երանային: Խոտերի միջով փայլում է դանդաղ, սագի նման: Միջին թռչունների մի մասը կերակրվում է մյուսները զգոն հսկում են: Թռիչքը՝ հզոր, թևերի համաչափ թափահարումով: Կենսամիջավայրը. լայն, հարթ սարածություններ, առվույթի ցանրեր, սափասան ցածրահասակ, նոսր բուսականությամբ: Սնունդը. կանաչ բույսեր, սերմեր, միջաններ, գործեր, մանր կաթնասուններ:

● ՄԵՎԱՓՈՐ ԴՈՂՆ
BLACK-BELLIED SANDGROUSE

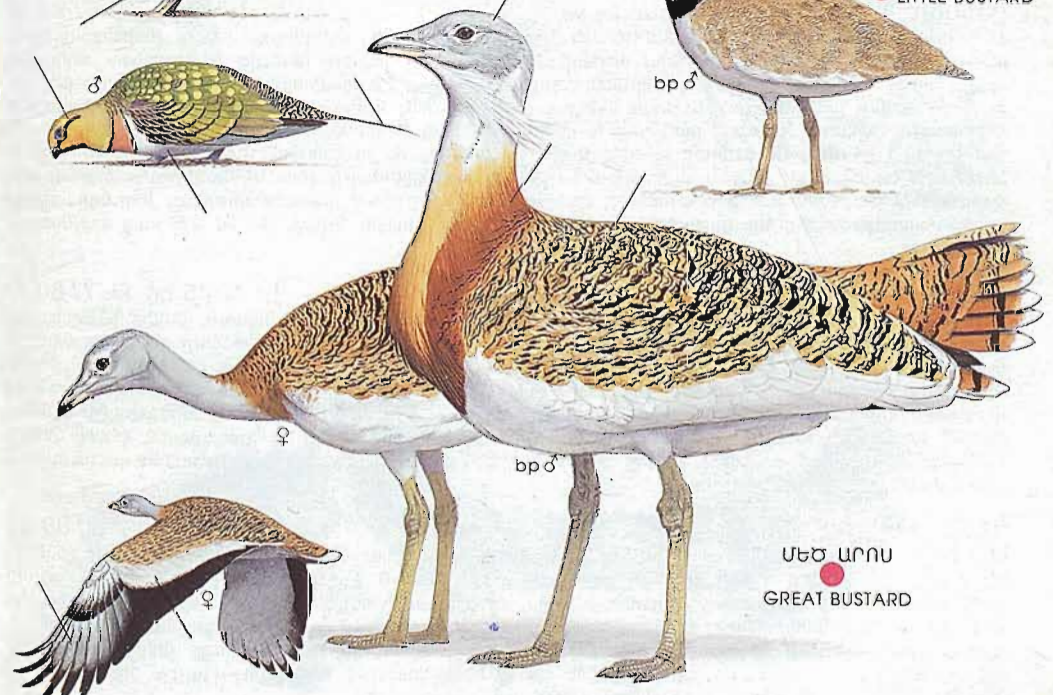

ԳԵՂԱՆԻ ԱՐՈՍ
● HOUBARA BUSTARD

ՍՊՈՏԱԿԱՓՈՐ ԴՈՂՆ
PIN-TAILED SANDGROUSE

ՓՈՂԵՐ ԱՐՈՍ
● LITTLE BUSTARD

ՄԵԾ ԱՐՈՍ
● GREAT BUSTARD

ՏԱՓՈՐՏԱՆԱՅԻՆ ԾԻԾԱՌԱԿՏՑԱՐ *Glareola nordmanni*

Ե: 25 սմ, Թ: 60-68 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Պոչի ծայր հավասար կամ ավելի կարճ է փակված թևերի ծայրից: Հասուն, բնադրման երջանուս վերևից՝ մուգ դարչնագույն, կանաչավուն երանգով, կտուցը՝ հիմնականում սև, հիմնում փոքր կարմիր բիծ, թռչելիս նկատելի է սև քևասակը, թևի մուգ հեծնեզրը, սոխակ գոնկատեղը, մկրասան կտրվածով ողորդ, թևի ս գծերը՝ հաճախ դժվար նկատելի: Եսբնադրման երջանուս կոկորդի գիծը բեկվածով, կուրծից՝ մոխրագույն-դարչնագույն խայտերով: Երիասարը, կոկորդը և կուրծից խայտերը: Նման ստրավճեր, Մարգագենային Ծիծառակցար, որից տարբերվում է թևավերևի ծածկողների և սևավուն թափահարողների միջև ցայտերանգությամբ բացակայությամբ, սև քևասակով: Պոչի ծայրը հավասար կամ կարճ է փակված թևի ծայրից: Վարքը, խմբվում է երաններով՝ միջասների դարձով կերակրվելու համար: Կենսամիջավայրը, կավային և ավազային կիսաանաղայն-հարձանաղայն, խոնավ մարգագետիններ, լեռնասափասանային խոնավ տարածքներ՝ աղուտաբույսով ծածկված: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, ոչ խոր փոսիկ գեծնին, ցամաքով կամ առանց դրա: Չվերը, 32 մմ, 3, մոխրավուն-դեղին՝ մուգ դարչնագույն և մանուշակագույն ղեղերով:

ՄԱՐԳԱԳԵՆԱՅԻՆ ԾԻԾԱՌԱԿՏՑԱՐ *Glareola pratincola*

Ե: 25 սմ, Թ: 60-65 սմ

Գ. p. *pratincola* ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ փոքր, թևերը՝ երկար, ուղիղ՝ մկրասան կտրվածով, որի ծայրը հավասար կամ երկար է փակված թևի ծայրից: Թռչունի որոճում համար լավագույն բնորո հասկանալիը քևասակի դժվար նկատելի դարչնագույն-կարմիր ծածկողներն են: Թևի հեծնեզրը՝ սոխակ: Հասուն, բնադրման երջանուս վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, կզակը և կոկորդը՝ բաց գույնի՝ սև եզրագծով: Կտուցը՝ սև, հիմնում խոճուր կարմիրով: Եսբնադրման երջանուս կոկորդի գիծը՝ բեկված խայտերով: Երիասարը, կոկորդը և կուրծից խայտերով: Նման տեսակներ, Տափասանային Ծիծառակցար, որից տարբերվում է թևավերևի ցայտերանգությամբ, թևի սոխակի հեծնեզրով, կտուցի հիմնի առավել մեծ կարմիրով և երկար ողորդ, որի ծայրը հավասար կամ երկար է փակված թևի ծայրից: Վարքը, միջասներ է որսում ծիծեռնակին բնորո ճարմիկ թռչելով: Հագվադեղ է ջուր մեծում, նույնիսկ ծանծաղուցներ: Կենսամիջավայրը, ջրից ոչ հեռու, կավավազային կիսաանաղայն կամ լեռնասափասան: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, գավաթաձև, գեծնին, ցամաքով աղիտ կամ բացակայում է: Չվերը, 32 մմ, 2-4, դեղին-սոխակ՝ սև-դարչնագույն և մանուշակագույն վրճախագերով:

ԱՎՐՈՏԱՆ *Burhinus oediconemus*

Ե: 40-44 սմ, Թ: 77-85 սմ

B. o. *oediconemus* ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Հասուն, ընդհանուր գունավորումը՝ բաց դարչնագույն, նարմինը վերևից և կուրծից՝ մանր սև խայտերով: Թռչելիս ակնառու է թևերի ծածկողների մուգ սահմանագծված սոխակի գիծը և թևավերևի ցայտուն մախիչը: Կտուցը՝ դեղին, հաս, կարճ, ծայրը՝ սև: Աչքերը, ոսկերի՝ դեղին: Երիասարը, թույլ խայտավոր, թևերի ծածկողների սև գծերը բացակայում են: Վարքը, առավելապես գիտեսային, խիտ գործուն է մթնադեղին և արևածագից անմիջապես առաջ: Ամենաբնորո կանցը բարկացած է երկինչյուններից, երկրորդը՝ ավելի բարձր: Կենսամիջավայրը, կիսաանաղայն՝ նուր թփուտներով, փայտառ լանջերով, չոր տափասան: Սնունդը, անողնաճարավորներ, սողուններ: Բույնը, ոչ խոր փոսիկ գեծնին, ցամաքով՝ փայտ, ծիլ կեղև, բույսեր: Չվերը, 54 մմ, 1-3, բաց դեղին-դարչնագույն՝ փոփոխական սև մախիչերով:

ՈՏԱՆՈՒՊԻԿ *Himantopus himantopus*

Ե: 35-40 սմ, Թ: 67-83 սմ

H. h. *himantopus* ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ սև, նրբագեղ, վարդագույն ոսկերի՝ չափազանց երկար ու բարակ, թևերը, թիկնոցը՝ սև, ներկայից՝ սոխակ: Գլխի ծոծրակի գույնները՝ հաճախ փոփոխական՝ սոխակից մինչև խոճուր չափի սև: Հասուն, բնադրման երջանուս արուի թիկնոցը՝ փայլուն կանաչ-սև: Էգի թևերը՝ սև, թիկնոցը՝ ավելի թույլ փայլով: Եսբնադրման երջանուս արուի և էգի գագաթն ու ունկնկալը՝ մոխրագույն: Երիասարը, թիկնոցը և թևերը՝ դարչնավուն, փետուրները՝ բաց երկված: Նման տեսակներ, Բզակացու, որից տարբերվում է վարդագույն ոսկերի, անթորությունը սև թևերով, ուղիղ կտուցով: Վարքը, թռչելիս նկատելի են երկար եռանկյունաձև թևերը՝ դասակի հողում ծավկած: Կենսամիջավայրը, լճափեր, ծանծաղ ճահուտներ, թաց մարգագետիններ: Գերադասում է կանգնած, դանդաղապես ջրերը՝ նուր թուսականությամբ: Սնունդը, ջրային անողնաճարավորներ: Բույնը, գաղութային, գավաթաձև փոսիկ գեծնին: Չվերը, 44 մմ, 2-5, բաց դարչնագույն և ոսկերով:

ԲՉՎԱԿՏՈՒՅ *Recurvirostra avosetta*

Ե: 42-45 սմ, Թ: 77-80 սմ

ՆԱՍՏԱԿՅԱՅ: ԲԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երբագեղ վեր կեցված կտուցով ավանդեծ թռչուն: Հասուն, վերևից՝ հիմնականում սոխակ՝ մուգ սև մախիչերով: Երիասարը, նման է հասունին, սակայն սև հասկածները՝ մուգ դարչնագույն, ուսայինները՝ խայտավոր: Նման տեսակներ, Ունկնկալի, որից տարբերվում է կաղապս ոսկերով և թևի սևով ու սոխակով: Վարքը, դյուրահաղորդ: Սնվում է ծանծաղուցներում՝ փայլելու ընթացքում կտուցով աչից ու ծախից երկ հավախելով: Հաճախ լողում է՝ բաղի մեջ գլուխը կիսատուգած ջրի մեջ: Կենսամիջավայրը, ծանծաղ խոնավ տարածքներ, լճերի, գետերի ափեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, գաղութային, փոսիկ գեծնին, ցամաքով, բնի կողմերը՝ բույսերից: Չվերը, 50 մմ, 3-4, կանաչավուն մոխրագույն, մուգ կարմիր-դարչնագույն և մոխրավուն-մանուշակագույն ղեղերով:

ԿՏՑԱՐ ԿԱՉԱՂԱԿ *Haematopus ostralegus*

Ե: 40-45 սմ, Թ: 80-86 սմ

H. o. *longipes* ①, H. o. *ostralegus* ② ԶՎՈՂ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Հաս, երկար կտուցով կցար, թռչելիս ափի ընկնող է սև և սոխակի մախիչը և թևի ցայտուն սոխակի շերտը: Հասուն, կտուցը՝ կարմիր-նարնջագույն, աչքերը՝ կարմրավուն, ոսկերի՝ վարդագույն: Բնադրման երջանուս՝ սև հասկածները՝ փայլուն: Եսբնադրման երջանուս՝ փետրագետի սևը ավելի խամրած, կիսածիփը՝ սոխակ: H. o. *longipes*՝ ավելի շատ դարչնագույն-սև, հաս սև, առավել երկար կտուցով: Երիասարը, հասունից առավել դարչնագույն, ոսկերի, կտուցը՝ մոխրավուն: Վարքը, թռչելի՝ ուղղածից, հավասարաչափ: Սնվում է՝ սիդուր հետախուզելով: Կենսամիջավայրը, ձկնաբուծական լճակներ, լճափեր, գետեր: Սնունդը, փափկամարմին անողնաճարավորներ:

ՊԻՆՈՒՐԱ *Eudromia morinellus*

Ե: 20-22 սմ, Թ: 57-64 սմ

ՊԱՏԱՀԱՎԱՆ ԶՎԱՅՈՒՐ: Գունագեղ ճախերով, բաց գույնի ոսփերով ֆարդ: **Հասուն.** բնադրման օրջանում մարմինը վերևից մոխրավուն, **հոնը՝** երկար, **սոխակ,** գազաթը՝ սև, վիզը՝ մոխրագույն: **Կրծին՝** սև ու **սոխակ** նեղ **եծր.** կուրծի, մարմնի կողքեր՝ կարմիր-դաշնագույն, **փորը՝** սև: Եզը՝ ավելի վառ, փորի սև հասվածը՝ առավել մեծ: Եսբնադրման օրջանում մարմինը **ճերմից՝** միասարր աղոտ սոխակ, կուրծի՝ խամրած մոխրագույն՝ թույլ սոխակ **եծր**ով, **հոնը՝** դեղին-սոխակ: **Երիասարդ.** նման է Եսբնադրման օրջանի հասունին, սակայն գազաթի, մարմնի վերևի և կրծի փեճուրները՝ առավել մուգ կենդրոններով: **Վարիչ.** չուի ընթացում և ծնունդը՝ երամային: **Կենսամիջավայր.** ավազան կամ ֆարհոտ կիսաանադատ, հերկած դաշեր: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ:

ՈՍԿԵՓԱՅԼ ՔԱՐԱԴ *Pluvialis apricaria*

Ե: 26-29 սմ, Թ: 67-76 սմ

ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: Ոսկեգույն-դաշնագույն ֆարդը, կտուցը՝ կարճ, ուղիղ, գլուխը՝ կլորավուն: Թռչելիս **սեսանելի է սոխակ կոնասակը** և մուգ գոկաշեղը: **Հասուն.** բնադրման օրջանում **մարմինը վերևից սևավուն:** ոսկեգույն լիսի ռոճերով: **Ճակատից դեմի փորի էսնամասը ձգվող սոխակ էծրը** բաժանում է մարմնի վերին մասը **ճերմից** սև մասից: Եսբնադրման օրջանում ոսկեգույն ղաճվորվածությունը՝ ավելի խամրած, մարմնի ստորին մասը՝ հիմնականում աղոտ սոխակ: **Երիասարդ.** նման է Եսբնադրման օրջանի հասունին, սակայն գլխի և վզի առավել խայսավորվածությամբ: **Նման սեսակներ.** Մոխրագույն Քարադը, որից տարբերվում է մարմնի վերին ոսկեգույն ղաճվորվածությամբ, թռչելիս ակնառու սոխակ կոնասակով և մուգ գոկաշեղով: **Վարիչ.** վազում է՝ մարմինը ուղիղադաս դրսևած: Խոսեցրած երանը մնում է որդես միասնական մի խումբ ու վայրէջք է կատարում երկար ժամանակ: **Կենսամիջավայր.** լճակների շրջան ակեր, հերկած դաշեր, ցածրահասակ խոտաբույսերի տարածներ: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ:

ՄՈՒՆԻԱԳՈՒՅՆ ՔԱՐԱԴ *Pluvialis squatarola*

Ե: 27-30 սմ, Թ: 71-83 սմ

ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: Մեծ գլխով ֆարդը, թռչելիս նկատելի է սև **կոնասակը,** կտուցը՝ սև, կարճ, հաս և ուղիղ: **Հասուն.** բնադրման օրջանում **թիկնոցը՝** սև՝ **սոխակ գույնով ու ռոճերով,** մարմնի **կողքեր,** ստորին մասը՝ **սև,** **ճերմադեղն** և **գոկաշեղը՝** սոխակ: Եսբնադրման օրջանում **վերևից՝ մոխրագույն՝** մուգ և **սոխակ ռոճերով,** **ճերմից՝** մոխրավուն-սոխակ: **Երիասարդ.** փեճուրները՝ դաշնագույն-սև, բաց երիզված: **Գլուխը,** կոկորդը, կուրծից, մարմնի կողքեր՝ մոխրագույն-դաշնագույն խայսավորված: **Նման սեսակներ.** Ոսկեփայլ Քարադը: **Վարիչ.** կերակրվում է շղմոտ սարածիններով, կարճ և արագ կնձիգը ընդմիջվում է երկարատև դադարով: **Կենսամիջավայր.** ծանծաղ լճակներ, շղմոտ տարածներ, մակուղի դաշեր: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ:

ՃԱՆՐՈՒԿ *Chettusia gregaria*

Ե: 27-30 սմ, Թ: 70-76 սմ

ՊԱՏԱՀԱՎԱՆ ԶՎԱՅՈՒՐ: Ոսկե՝ մուգ, առաջնայինները՝ սև, **երկրորդայինները՝ սոխակ, որոշ՝ սև էծրով:** **Հասուն.** բնադրման օրջանում **ճակատը** և **հոնը՝ սոխակ, գազաթը** և **ակնաշեղը՝ սև,** ունկնկալը՝ դեղնավուն: **Փորին՝ սև և դաշնագույն-կարմիր քիծ:** Եսբնադրման օրջանում գլխի նախը՝ ավելի խամրած, փորը՝ սոխակ: **Երիասարդ.** Եսբնադրման օրջանի հասունից տարբերվում է ավելի դաշնագույնով, փեճուրների բաց երիզներով, գլուխը, դարանոցը՝ խայսավորված: **Նման սեսակներ.** Երիասարդը Պինդիրայի երիասարդից տարբերվում է գլխի և կրծի նախաբերի թույլ ցայտերանգությամբ, մուգ ոսփերով, կրծի բաց էծրի բացակայությամբ: **Վարիչ.** հաճախ հանդիպում է այլ կիվիվների ու ֆարդների երամներում: **Կենսամիջավայր.** լճակների ակեր՝ կիսաանադատներում, լեռնափայտասաններում, թաց մարգագետիններ, գետակներ: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ:

ՄՊԻՏԱԿՎՊՈՉ ԵՂՏՅՈՒՐԻԿ *Chettusia leucura*

Ե: 26-29 սմ, Թ: 67-70 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՑ: Սոխակ որոշով, երկար դեղին ոսփերով կիվիվներից միակն է, որի **ուղի** սոխակ է **ոսփեր՝** երկար, **դեղին:** Վիզը, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դաշնագույն, **գլուխը՝ միասարր բաց մոխրագույն:** **Կուրծից՝** մոխրագույն, **գոկաշեղը,** որոշը, մարմինը **ճերմից՝** սոխակավուն: **Քաղցկալի** և **հիմնականում սև առաջնայինների վրա՝** սոխակավուն **լայնակ էծր:** **Վարիչ.** կերակրվում է ֆայելով կամ վազի ընթացում, կանգ է առնում զոհին թռելու համար: **Կենսամիջավայր.** ծանծաղ խոտավ տարածներ, լճակների շղմոտ ակեր: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ: **Բույնը.** ոչ խորը փոսիկ գետնին: **Զվերը.** 39 սմ, 4. բաց երկուս-դաշնագույն՝ մուգ դաշնագույն ռոճերով:

ՍՈՎՈՐԱՎԱՆ ԿԻՎԻՎ *Vanellus vanellus*

Ե: 28-31 սմ, Թ: 82-87 սմ

ՆԱՏԱՀԱՎԱՆ: ՏՄԱՐԱԾՎԱԾ: Վառ նախերով փոփոխվող կիվիվ: **Հասուն.** բնադրման օրջանում արուն և էզը՝ սև փոփոխվող և **կրծիկով:** **Մարմինը վերևից՝** կանաչավուն փայլով, արևի սակ փայլը՝ մանուշակագույն: **Կրծի ստորին մասը և փորը՝** սոխակ, **քների ծայրերը՝** լայն, կլորավուն: **Արուի փոփոխը՝** ավելի երկար, փեճագետնը՝ առավել վառ, գլուխը՝ ավելի մուգ, իսկ էզինը՝ Եսբնադրման օրջանում դիմային մասը՝ դեղնավուն, կակը, կոկորդը՝ սոխակ: **Երիասարդ.** նման է Եսբնադրման օրջանի հասունին՝ սակայն ավելի կարճ փոփոխով, դաշնավուն կրծիով, քների ծայրերները և մեջքի փեճուրները՝ բաց գույնի երիզված: **Վարիչ.** զարմանք հարսանելիս խաղերը ուղեկցվում են օդում բարդ ղայտերով ու հաճախակի կրկնվող ծիչերով: **Կենսամիջավայր.** ծանծաղ խոտավ տարածներ, թաց մարգագետիններ, ռոզգվող դաշեր: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ: **Բույնը.** գետնին ոչ խորը փոսիկ՝ ջանքատ: ցամաքով կամ հարթակ՝ չոր խոտերից: **Զվերը.** 47 սմ, 4. բաց դաշնագույն՝ սև վրձնախառնով:

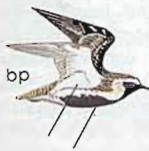
ԲՏԻՎԱԹԵՎ ԿԻՎԻՎ *Hoplopterus spinosus*

Ե: 25-27 սմ, Թ: 69-81 սմ

ՊԱՏԱՀԱՎԱՆ ԶՎԱՅՈՒՐ: Վառ նախերով, երկար ոսփերով, դաշնագույն, սև և սոխակ կիվիվ: **Հասուն.** գլխի և քասակը, կոկորդը և **փորը՝** ցայտերանգ, են սոխակ: **Գլխային մասի և վզի համապատասխանը:** **Մարմնի միասարր սև և դաշնագույն հասվածներով:** **Թռչելիս ակնառու են վև քաղցկալը և որոշ երիասարդ:** **Մարմինը վերևից՝** բաց երիզված փեճուրներով: **Վարիչ.** հաճախ ծնունդ է ստորաջրային կեցվածքով: **Խիտ** ձգայուն է և կարող է չափազանց աղմուկ հանել: **Կենսամիջավայր.** ջրալիճ՝ մութ բուսականությամբ, ծանծաղոտ խոտավ տարածներ, ռոզգվող դաշեր: **Մուռնը.** անողնաճարավորներ:

ՊԻՆԴԻՐԱ

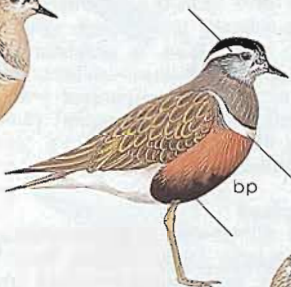
EURASIAN DOTTEREL

bp

np

bp

bp

bp

ՈՍԿԵՓԱՅԼ ԶԱՐԱՂԻ
EURASIAN GOLDEN-PLOVER

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԶԱՐԱՂԻ
GREY PLOVER

np

np

bp

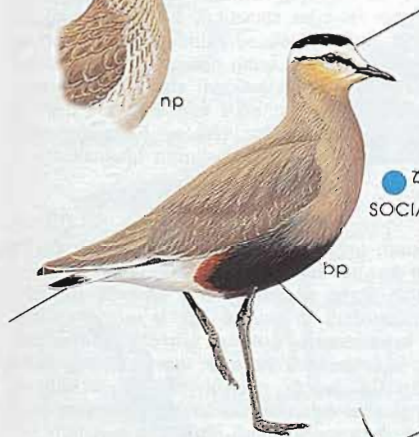
bp

np

ՄԻՊՏԱԿԱՊՈՉ ԵՐՏՅՈՒՐԻԿ
WHITE-TAILED LAPWING

bp

ՃԱՄՐՈՒԿ
SOCIABLE LAPWING

bp

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԿԻԿԻԿ

NORTHERN LAPWING

ՔՏԻԿԱՅԵՆԱԿ ԿԻԿԻԿ
SPUR-WINGED LAPWING

ԳՐԱԿԵՆ
1986

Endangered ● Threatened ●

ՃՈՎԱՅԻՆ ՔԱՐԱԴՐ *Charadrius alexandrinus*

Ե: 15-17 սմ, Թ: 42-45 սմ

C. a. alexandrinus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փեթրագոցսը՝ բաց, ոսֆեր՝ սևավուն: Բնադրման Երջանում արոխ զագաթի միջին մասը, ծոծրակը՝ դարչնագույն՝ փոփոխական շիկակարմավուն երանգով, հոնը՝ սոխիան, զագաթի առջևի մասի սևը չի հասնում սև ակնաճեթին, կրծի կողերը՝ սև բծով: Էգի զագաթը, թիկնոցը՝ միասար դարչնագույն, զագաթի առջևի մասը, ակնաճեթը և կրծի կողերի բծերը՝ մուգ դարչնագույն: Նման սեսակներ: այլ փոքր չափի ֆարդրներից սարբերվում է մուգ ոսֆերով, բաց գունավորմամբ: Վարի, արագավազ: Կենսամիջավայրը, ձկնաբուծական լճակներ, լճափեր, մամրաբարոս գետափեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, ոչ խոր փոսիկ գեցնին, ցամաքը՝ չոր ցրային քույսերով կամ առանց ցամաքի: Զվերը, 31 սմ, 3, բաց կանաչավուն-դարչնագույն, մուգ դարչնագույն և բաց կաղսամանուշակագույն ղոթերով:

ՓՈՔՐ ՔԱՐԱԴՐ *Charadrius dubius*

Ե: 14-15 սմ, Թ: 42-48 սմ

C. d. curonensis ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բարեկազմ ֆարդր, ոսֆեր՝ դեղինից վարդագույն երանգի, կսուցը՝ հիմնականում սև, թռչելիս՝ թևավերև ամբողջությամբ մուգ: Հասուն. բնադրման Երջանում ակնաճեթը՝ վառ դեղին, գլխին՝ սև ու սոխիակ նախ: Եթե բնադրման Երջանում գլխի նախը՝ առավել խամրած, կրծի շերտը կարող է լինել անավարս: Երիասարդ, գլուխը՝ հիմնականում դարչնագույն, կրծի շերտը՝ դարչնագույն, ակնաճեթը՝ խամրած դեղին, ոսֆերը՝ մոխրագույն-դեղին: Նման սեսակներ: Փողկաղաքի Քարաղ, որից սարբերվում է փոքր չափերով, առավել բարեկազմ մարմնով, մուգ կսուցով, դեղին ակնաճեթով, թևի սոխիակ շերտը բացակայում է: Վարի, գեցնի վրայով վազում է արագ, հիչ կված: Կենսամիջավայրը, լճափեր, ղոթոս սարածոներ, չորացած քանցքներ, մասնավորապես կիսաանաղապս: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, ոչ խոր փոսիկ գեցնին, եզրերին՝ հաճախ մանր ֆաբեր: Զվերը, 30 սմ, 3-4, բաց դարչնագույն՝ մուգ ղոթերով:

ՓՈՂԿԱՊԿՎՈՐ ՔԱՐԱԴՐ *Charadrius hiaticula*

Ե: 18-20 սմ, Թ: 48-57 սմ

C. h. hiaticula ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Գեթ մարմնով ֆարդր, մարմնագույն ոսֆերով, կսուցը՝ կարճ, հաս, երկույն, թռչելիս թևին ակնառու և սոխիակ շերտ: Հասուն. բնադրման Երջանում գլուխը՝ սև և սոխիակ նախով, կրծի լայն սևավուն շերտ, կսուցը՝ մարմնագույն, ծայրը՝ սև: Եթե բնադրման Երջանում արոխ և էգի գլխի ու կրծի նախը՝ առավել դարչնագույն, կսուցը՝ առավել մուգ: Երիասարդ, վերևից փետուրները՝ բաց երիզով, կրծի շերտը՝ մոխրագույն-դարչնագույն, եթեմն անավարս: Կսուցը՝ մուգ: Նման սեսակներ: Փոքր Քարաղ, որից սարբերվում է առավել մեծ չափերով, կրծի ավելի լայն շերտով, կարճ, հաս կսուցով և թռչելի ժամանակ թևի ակնառու սոխիակ շերտով, ակնաճեթը բացակայում է: Վարի, վազում է արագ կամ դանդաղ, փոքր ղոթիմիջումներով: Կենսամիջավայրը, ձկնաբուծական լճակներ, լճափեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ:

ԿԱՍՊԻԱԿԱՆ ՔԱՐԱԴՐ *Charadrius asiaticus*

Ե: 18-20 սմ, Թ: 55-61 սմ

ՊԱՍՏՅԱԿԱՆ ԶՎԱԳՅՈՒՐ: Գլուխը ուղղանկյունաձև, կսուցը՝ բարակ, սև, սանձիկը և երկար ոսֆերը՝ բաց գույնի: Հանգստի ժամանակ թևի ծայրերը դուրս եկն սարածվում ղոցի ծայրից: Թռչելիս սեսանելի է թևի ներսի սոխիակ շերտը: Հասուն, բնադրման Երջանում արոխ հոնը՝ սոխիակ, կրծի լայն շիկակարմավուն շերտ, ներկից՝ սև բարակ սահմանագծով: Էգը և եթե բնադրման Երջանի արունները՝ առավել խամրած, կրծի շերտը՝ թույլ կարմրավուն երանգով: Երիասարդ, մարմնի վերին փետուրների բաց գույնի երիզները՝ թեփուկանման սեպ են հաղորդում, կրծի շերտը՝ մոխրավուն: Նման սեսակներ: Հասակակուց Քարաղ, որից սարբերվում է առավել լայն սոխիակ հոնով, սոխիակավուն սանձիկով, թևի վրայի սոխիակ ներսի շերտով, հանգստի ժամանակ ղոցի ծայրից դուրս սարածվող թևով: Վարի, հաճախ ղաթախում է ցրից հեռու: Կենսամիջավայրը, ֆարաբարոս կիսաանաղապս: Սնունդը, անողնաճարավորներ:

ՀԱՍՏԱԿՍՈՒՑ ՔԱՐԱԴՐ *Charadrius leschenaultii*

Ե: 22-25 սմ, Թ: 53-60 սմ

C. l. crassirostris ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Երկարաթև ֆարդր, կսուցը՝ սև, երկար, թռչելիս սեսանելի է թևի սոխիակ շերտը: Հանգստի ժամանակ թևի ծայրը հավասար է ղոցի ծայրին: Հասուն, բնադրման Երջանում արոխ կրծի կարմիր-դարչնագույն լայն շերտը Երջանում է սև ակնաճեթի վերին սահմանը: Էգը՝ առավել խամրած, կրծի կողերին՝ հաճախ բաց կարմիր-դարչնագույն բծեր: Եթե բնադրման Երջանում էգը և արուն վերևից՝ դեղնամոխրագույն դարչնագույն, կրծի լայն դարչնագույն շերտը: Երիասարդ, գլուխը, կուրծից՝ դեղնավուն-դարչնագույն, վերևից փետուրները՝ բաց երիզով: Նման սեսակներ: Կասպիական Քարաղ: Վարի, դեղնակրկուն է ֆարդրներից բնորոշ Երջանումներով՝ կանգ-վազ-կանգ: Զայնը՝ բարձր դայլայլուն հնչյուններով: Կենսամիջավայրը, ձկնաբուծական լճակներ, լճափեր: Սնունդը, միջանցք, խեցգետնանմաններ: Բույնը, ոչ խոր փոսիկ գեցնին, ցամաքում՝ խոտաքույսերի կոթեր: Զվերը, 39 սմ, 3, մուգ դարչնավուն-դեղին՝ սև ղոթերով:

ԿԼՈՐԱԲԻԾ ՈՂԱՎՅՏԱՐ *Phalaropus lobatus*

Ե: 18-19 սմ, Թ: 32-41 սմ

ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Կսուցը՝ փոքր, սև, սանդանման: Հասուն, գլուխը, կուրծից, մարմնից վերևից՝ մոխրագույն, կզակը, կոկորդը՝ սոխիակ՝ դարչնագույն-մարմնագույն օձիկով, ուսափետուրները՝ դեղնավուն երիզներով: Էգի գունավորումը՝ առավել բաց ու ցայտուն նախերով, ֆան արոխին: Թռչելիս սեսանելի են թևի սոխիակ լայն շերտը, մեջքի բաց գույնի շերտը: Երիասարդ, մեջքին՝ սև և դեղին շերտեր, ներկից՝ սոխիակ: Վարի թիմը՝ լայն սևավուն: Վարի, լողալիս ցրի մակերեսից կերը կավախում է արագ, հաճախ ափին մոտ: Թռչում է կարճ սարածություն: հաճախ անհանգստ, սեղից սեղ սեղափոխվելով: Կենսամիջավայրը, փոքր ցրափոսներ, լճակներ, լճեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ:

ՔԱՐԱՔՈՒՋՈՒՋ *Arenaria interpres*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 50-57 սմ

A. i. interpres ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Բազմագույն, ոսֆերը՝ մարմնագույն, կարճ, մեջքի հետին մասը, թևի բծերը՝ սոխիակ: Հասուն, բնադրման Երջանում գլուխը, կուրծից՝ ցայտուն սև ու սոխիակ նախով, մարմնից վերևից շիկակարմիր-դարչնագույն նախերով: Եթե բնադրման Երջանում գլուխը՝ խամրած՝ թույլ արևադարձային նախերով, մարմնից վերևից՝ մուգ մոխրագույն: Երիասարդ, ղոթիանունը կանավորումը՝ դարչնագույն, վերևից՝ փետուրները բաց դարչնագույն երիզով: Ոսֆերը՝ դեղնավուն-դարչնագույն: Վարի, ֆաբեր ու խմբեր է Երջանում օգտագործելով ամրակազմ վիզը և կսուցը: Կենսամիջավայրը, լճակների ու լճերի ափեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ:

ՓՈՂԿՆԻՆ ԶԱՐԱՐ

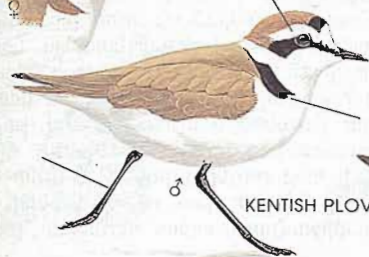

ՓՈՂԵՐ ԶԱՐԱՐ

juv

LITTLE RINGED PLOVER

♂

KENTISH PLOVER

♂

ՓՈՂԿԱՊԱԿՈՐ ԶԱՐԱՐ

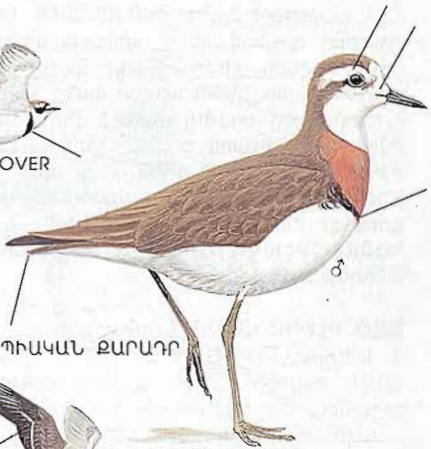
juv

COMMON RINGED PLOVER

ԿԱՍՊԻԱԿԱՆ ԶԱՐԱՐ

♂

CASPIAN PLOVER

♂

● ՀԱՍՏԱԿՏՈՒՅ ԶԱՐԱՐ
GREATER SAND PLOVER

♂

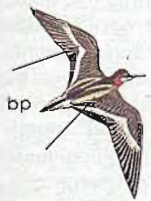
♂

np

RUDDY TURNSTONE

ԶԱՐԱԶՈՒԶՈՒՅ

bp

ԿՆՈՐԱՔԻԹ ԼՈՂԱԿՅԱՐ

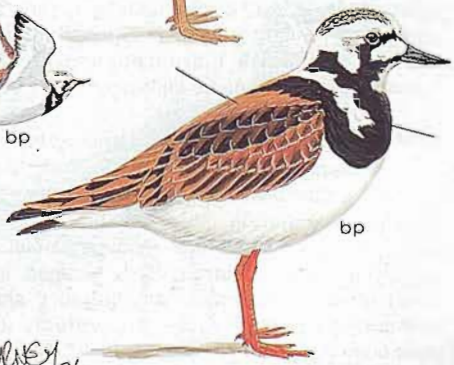

juv

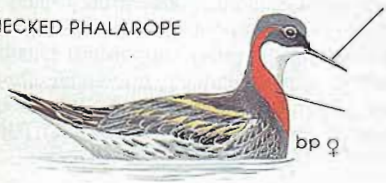

bp

RED-NECKED PHALAROPE

bp

bp ♀

ՇՆՆԵՅ 96.

Endangered ●

ԿՈՎԱԿՏՑԱՐ *Philomachus pugnax*

Ե: 20-30 սմ, Թ: 48-58 սմ

ԶԿՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խիստ փոփոխական ավազակցար: **Հասուն.** ռսֆերը նարնջագույնից կանաչ կամ մոխրագույն: Բնադրման Երջանում արուի ակամօցին՝ մեծ փետուրների փուռը, օձիխանման զարդափետուրները՝ դարչնագույն-կարմիր, սոխակ, մանուշակագույն կամ սև, որոնք միասար են, զուլավոր, խայտավոր կամ դժավոր: Էգը՝ ավելի փոքր, վերևից՝ մոխրավուն-դարչնագույն, ներևից՝ սոխակ՝ մուգ խայտերով: Եսքնադրման Երջանում արուն կորցնում է զարդափետուրները և նմանվում էգին, սակայն չափերով՝ առավել մեծ: Փետրավորման բոլոր փուլերում, այս թռչուններին կարելի է ճանաչել փոքր գլխով, թույլ ներև կենված կտուցով, գեր մարմնով և երկար ռսֆերով, թռչելիս՝ զոսկասեղի և ողջի կողերի սոխակ ձվածն բծերով, թևի սոխակ նեղ Երջանով: **Երիասարդ.** գլուխը, վիզը, կուրծքը, փորը՝ բաց դարչնագույն-դեղին, փետուրների բաց գույնի երիզները մարմնի վերին մասին թեփուկանման սեւ են հաղորդում: **Վարիչ.** կեցվածքը՝ ուղղահայաց, թռչում է թևերի խորը թափահարումով և հաճախակի սահասավառնումով: **Կենսամիջավայրը.** շղմոս սարածոներ, լճափեր, գետափեր: **Սնունդը.** ջրային միջատներ:

ՓՈՔԻ ԻԼԻԿԱԿՏՑԱՐ *Limosa lapponica*

Ե: 37-39 սմ, Թ: 70-80 սմ

L. l. lapponica ԶԿՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Երկար, թույլ վեր կենված կտուցով ավազակցար, թևավերև միասար գույնով, սև ու սոխակ գուլավոր ողջի վերին մակերեսով: **Հասուն.** բնադրման Երջանում արուի գլուխը, վիզը, մարմնի ներևի մասը՝ մուգ կարմրավուն-դարչնագույն: Էգը՝ առանց կարմիր-դարչնագույնի, դեմքի ստորին մասը և վիզը՝ բաց նարնջագույն: Եսքնադրման Երջանում արուի և էգի գլուխը, վիզը, կուրծքը, մարմնի վերին մասը՝ դարչնագույն-մոխրագույն՝ մանր խայտերով: **Երիասարդ.** նման է բնադրման Երջանի էգին, սակայն կտուցի հիմքում՝ ավելի մեծ վարդագույն հասվածով, մարմնի վերին մասի փետուրները՝ բաց լայն երիզներով, կուրծքը՝ առանց խայտերի: **Նման Տեսակներ.** Մեծ Իլիկակցար, որից տարբերվում է ավելի կարճ ռսֆերով, զուլավոր ողջով և թռչելիս՝ թևավերևի մուգ գույնով: **Վարիչ.** երամային: Կերակրվում է հայելու ընթացքում՝ կտուցով հեճազոտելով: **Կենսամիջավայրը.** շղմոս սարածոներ, լճափեր, ջրածածկ հարթավայրեր: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ:

ՄԵԾ ԻԼԻԿԱԿՏՑԱՐ *Limosa limosa*

Ե: 40-44 սմ, Թ: 70-82 սմ

L. l. limosa ԿՆՈՂ ՏԱՐԻ ԶՎԱՅՈՒՏ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ավազակցար՝ ուղիղ երկար կտուցով, ռսֆերը՝ երկար, ողջին՝ սև Երջան, թռչելիս Տեսանելի է թևավերևի վառ սոխակ Երջան: **Հասուն.** բնադրման Երջանում մարմնի առջևի մասը՝ նարնջավուն, կուրծքը, փորը, թիկնոցը՝ թույլ զուլավոր: Մեջքը և թևավերևը՝ մոխրագույն՝ սև և նարնջագույն մարմարյա նախով: Եսքնադրման Երջանում՝ բաց մոխրագույն, փորից մինչև ողջասակը՝ սոխակ: **Երիասարդ.** նման է բնադրման Երջանի բաց գույնի հասունին, սակայն առանց վզի և կրծքի մուգ գույնի: **Նման Տեսակներ.** Փոքր Իլիկակցար, որից տարբերվում է առավել երկար ռսֆերով, ողջի և կրծքի, թռչելիս՝ թևավերևի լայն սոխակ Երջանով: **Վարիչ.** երամային: Կեր ուղեղի մինչև փորը ընկնում է ջուրը, գլուխը սուզելով՝ կտուցով հեճազոտում է սիղմը: **Կենսամիջավայրը.** շղմոս սարածոներ, լճափեր, ջրածածկ հարթավայրեր: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, հասկաղես միջատներ, որոնք բույսեր:

ՄԵԾ ԱՐՈՐԻԿ *Numenius arquata*

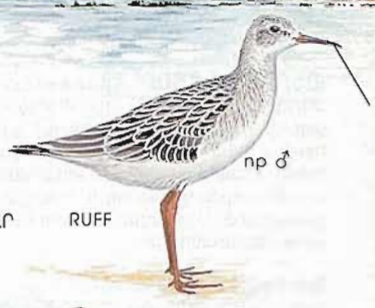
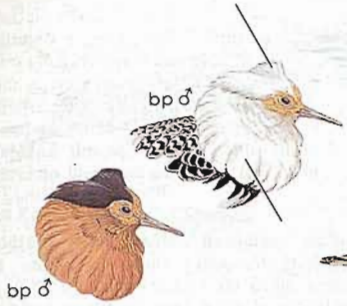
Ե: 50-60 սմ, Թ: 80-100 սմ

N. a. arquata ԶԿՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Երկար ռսֆերով, ներև կենված երկար կտուցով ավազակցար: Դեմքից՝ թվացյալ դեղնամոխրագույն դարչնագույն, մարմնի ներքև՝ ավելի բաց գույնի: Բնադրման Երջանում գլուխը, վիզը, կուրծքը՝ բաց դարչնագույն՝ դեմքի կրծքի ստորին մասը խճացող մուգ խայտերով: Մարմնի վերևից՝ դեղին-դարչնագույն՝ թույլ զուլերով: Եսքնադրման Երջանում գունավորումը՝ առավել բաց, մարմնի ստորին մասը՝ առավել սոխակ և նկատելի կրծակալով: **Նման Տեսակներ.** Միջին Արորիկ, որից տարբերվում է առավել խոտոր չափերով, թռչելիս՝ ավելի բաց գունավորմամբ և միասար առանց զուլերի գլխով: **Վարիչ.** հայլում է դանդաղ, այդ ընթացքում կեր է փնտրում՝ ջրի խորքերը հեճազոտելով: Թռչելիս գլուխը ներս է փակում դեմքի կուրծքը, կտուցը գտնվում է մարմնի հետ նույն հարթության վրա: Չայնը՝ բարձր, երկհնչյուն՝ առանց ընդհատումների: **Կենսամիջավայրը.** ծանծաղ ճահճոտներ, ջրածածկ դաշտեր, լճափեր: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ:

ՄԻԶԻՆ ԱՐՈՐԻԿ *Numenius phaeopus*

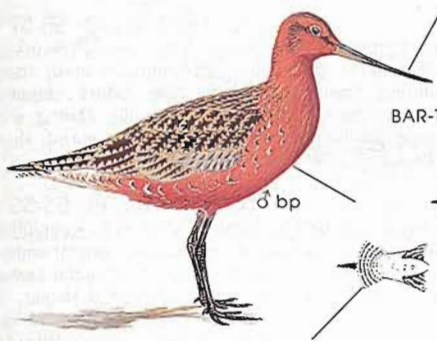
Ե: 40-42 սմ, Թ: 76-89 սմ

N. p. phaeopus ՊԱՏԱՀԱՎԱՍ ԶՎԱՅՈՒՏ: Դեղնամոխրագույն փետրազգեստով և կտուցով ներև կենված կտուցով ավազակցար: Մարմնի վերևից՝ մուգ մոխրագույն-դարչնագույն, փետուրները՝ բաց երիզով, ներևից՝ բաց գույնի՝ մուգ դարչնագույն խիտ խայտերով: Սոս սարածոությունից նկատելի են բաց գույնի հոնները և Երջանի զազաթը: **Նման Տեսակներ.** Մեծ Արորիկ, որից տարբերվում է ավելի փոքր չափերով, առավել կտուցի ներև կենված կտուցով: **Վարիչ.** չուր ժամանակ՝ երամային: Չայնը՝ 6-7 արագ կրկնվող սուլոցներ: Կերակրվում է՝ սիղմի խորքերը զննելով, կամ դաճաղաղես նրա մակերեսին: **Կենսամիջավայրը.** շղմոս սարածոներ, ավազոս լճափեր, բուսածածկ ճահճոտներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ և բույսեր:

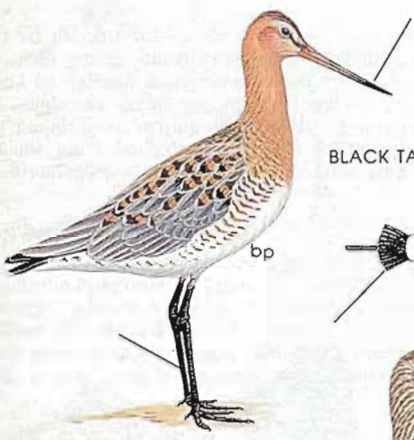
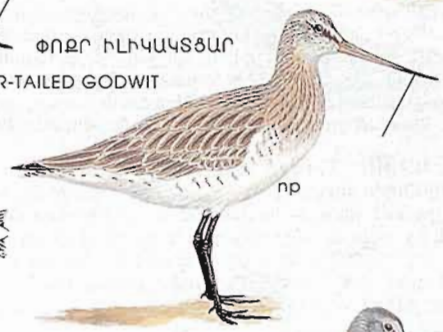

ԿՈՎԱԿՏՅԱՐ

RUFF

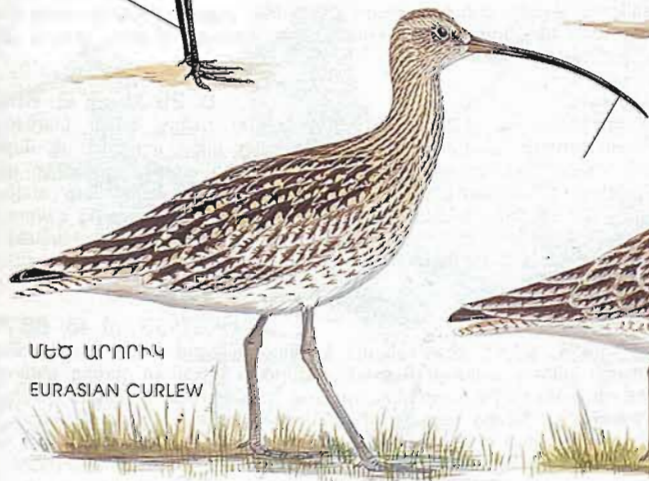
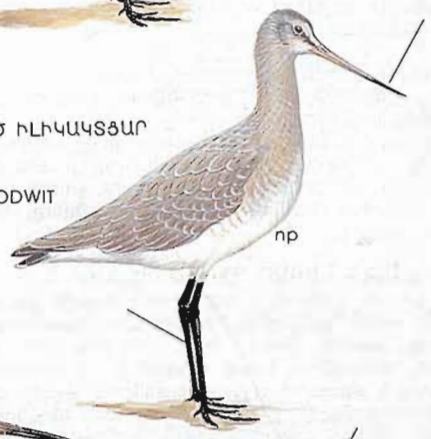

ՓՈՔՐ ԻԼԻԿԱԿՏՅԱՐ
BAR-TAILED GODWIT

ՄԵԾ ԻԼԻԿԱԿՏՅԱՐ

BLACK TAILED GODWIT

ՍՊԻՍԱԿՎԻԶ ԿՏՅԱՐ *Actitis hypoleucos*

Ե: 19-21 սմ, Թ: 38-41 սմ

ԲՆԱՊՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՈՏԲԵՐ՝ կարճ, **ժոչը՝ երկար**, կուրծքը, մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն-դարչնագույն, կրծի և թևի միջև՝ **թթամաշ անան քիծ**: Կսուցը՝ կարճ, մուգ, ոտերը՝ կանաչավուն-մոխրագույն: Նման **սեսակներ**: այլ ավազակցարներից **սարբերվում է փոքր չափերի, թևի սոխակ ցեղի, որչի սոխակ եգրային փեսուրների ու թռչիի ձևի համադրությամբ: Վարքը**, ժոչը մեծադեմ սննդաբանում է: Զրի վրայով թռչում է ցած, թևերի արագ թափահարումով, որին հաջորդում է ձիգ արածած թևերով սահասավառնումը: **Կենսամիջավայրը**. լճափեր, գետափեր: **Սնունդը**. ջրային անողնաճարավորներ: **Բույնը**. փոսիկ գետնին կամ գավաթաձև, ցամաքով, ջրափերից ոչ հեռու: **Զվերը**. 35 սմ, 4, աղոտ սոխակ կարմիր-դարչնագույն ղոտերով:

ԹԵՐԵԹԻ ԿՏՅԱՐ *Xenus cinereus*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 57-59 սմ

ԶՎՈՂ: ԳՍԶՎԱԳՅՈՒՏ: ԳԵՐ մարմնով, **կսուցը՝ վեր կեռված**: Բնադրման **երջանում վերևից՝ բաց դարչնավուն-մոխրագույն**, Երևից՝ սոխակ, **ուսափեսուրներին՝ սևավուն գծեր**, թևերի հեսնեզը՝ սոխակ, ոտերը՝ դեղին: Եսքնադրման **երջանում՝ առավել բաց գույնի, սակայն մեջքին դափնափայլում են ուսափեսուրների մուգ գծերը**: Նման **սեսակներ**: այլ ավազակցարներից **սարբերվում է փոքր չափերի, վեր կեռված կսուցի, դեղին կարճ ոտերի և թևի սոխակ հեսնեզի համադրությամբ: Վարքը**, կերակրվում է ջրի արեգի երկայնով, հաճախ՝ վազի ընթացքում: Մեծադեմ սննդաբանում է որչի: **Կենսամիջավայրը**. ջրային արածած թևերով, լճափեր: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ:

ՖԻՖԻ *Tringa glareola*

Ե: 19-21 սմ, Թ: 56-57 սմ

ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն՝ բազմաթիվ սոխակավուն ղոտերով**: Թռչելիս **սեսակներ** է մոխրագույն թևասակը, սոխակ ուղղանկյունաձև գոկախեղը, մեղ գլավոր ժոչը: Կսուցը՝ ուղիղ, սև, հիմքը կանաչ երանգով, **երկար ոտերը՝ դեղնավունից ծիթաթաթաղուն-կանաչ**: Նման **սեսակներ**: Սևուկ Կցար, որից **սարբերվում է փոքր չափերով, առավել երկար, բաց գույնի ոտերով, մարմինը վերևից՝ ավելի դարչնագույն, թևասակը՝ մոխրագույն: Ծխազույն Կցար**, որից **սարբերվում է ավելի փոքր չափերով: Վարքը**, լողում է լավ: **Կենսամիջավայրը**. ջրմուտ ավեր, ճահճուհներ: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ:

ԱՈՒՓՆՅԱ ԿՏՅԱՐ *Tringa stagnatilis*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 55-59 սմ

ԶՎՈՂ: ԳՍԶՎԱԳՅՈՒՏ: Վիզը՝ երկար, բարեկազմ, **ոտերը՝ երկար, կանաչավուն, կսուցը՝ սևավուն, ասեղանաձև**: Բնադրման **երջանում վերևից՝ մոխրագույն՝ սև և դարչնագույն ցայտուն խայտերով, գոկախեղը, մեջքը՝ սոխակ, մարմինը ներևից՝ սոխակ, վզի առջևի և կրծի վերին մասը՝ սև կեսերով, մարմնի կողերին՝ սև սեղաձև նախեր**: Եսքնադրման **երջանում վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ**: Նման **սեսակներ**. Ծխազույն Կցար, որից **սարբերվում է գլխի փոքր չափերով, առավել բարակ վզով, կսուցով, ոտերով: Վարքը**, ծիցվածից՝ ուղղահայաց, **սազմադի դեղինում թռչումը սննդաբանում է գլուխը: Կենսամիջավայրը**. ջրմուտ ավեր: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ:

ՍԵՎՈՒԿ ԿՏՅԱՐ *Tringa ochropus*

Ե: 21-24 սմ, Թ: 57-61 սմ

ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **վերևից՝ մուգ ծիթաթաթաղուն-կանաչ, ներևից՝ սոխակ, գլխից մինչև կրծի վերին մասը՝ մուգ խայտերով**: Կսուցից մինչև աչքը **արածվում է սոխակ ցեղ**: Թռչելիս նկատելի են սևավուն մեջքը և թևերը, սոխակ գոկախեղը, **ժոչի 3-4 վառ սև զույները**: **Ոտերը՝ մուգ կանաչ**: Նման **սեսակներ**. Ֆիֆի: **Վարքը**. բաճակաձև, թռչում է հանկարծակի, մոտ արածությունից: **Կենսամիջավայրը**. բողբոջավայր ավեր, ջրամբարներ, ճահճուհներ: **Սնունդը**. որդեր, ջրային անողնաճարավորներ: **Բույնը**. զբաղեցնում է այլ սեսակների բերքը՝ ծառերի վրա կամ փոսիկ գետնին: **Զվերը**. 39 սմ, 4, բաց ծիթաթաթաղուն-կանաչ՝ կարմիր-դարչնագույն վրձնախազերով:

ԿԱՐՄՐԱՆՑ ԿՏՅԱՐ *Tringa totanus*

Ե: 27-29 սմ, Թ: 59-66 սմ

T. t. totanus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Կսուցը՝ սև, կսուցի հիմքը և ոտերը՝ մարմնագույն-կարմիր**: Թռչելիս մեջքի հեսին մասը, գոկախեղը, թևավերևի հեսնեզը՝ սոխակ: Բնադրման **երջանում՝ մոխրագույն-դարչնագույն, գլուխը, մարմինը ներևից՝ խիստ, մուգ դարչնագույն խայտերով**: Եսքնադրման **երջանում վերևից՝ մոխրագույն, կուրծքը՝ մոխրավուն: Նման սեսակներ**: այլ ավազակցարներից **սարբերվում է նարնջագույն-կարմիր ոտերով ու կսուցով և թևավերևի սոխակ հեսնեզով: Վարքը**. զգույս, հաճախ առաջինն է ազդարարում վերահաս վսանգը: **Կենսամիջավայրը**. լճափեր, ճահճուհներ: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ: **Բույնը**. ոչ խոր փոսիկ գետնին: **Զվերը**. 44 սմ, 3-4, դեղին-սոխակ՝ դարչնագույն ղոտերով:

ՊՏԱԿՈՐ ԿՏՅԱՐ *Tringa erythropus*

Ե: 29-31 սմ, Թ: 61-67 սմ

ԶՎՈՂ: ԳՍԶՎԱԳՅՈՒՏ: **Կսուցը՝ բարակ, երկար, սև, ենթակսուցի հիմքը՝ կարմիր, ոտերը՝ երկար, մարմնագույն-կարմիր**, մեջքը և գոկախեղը՝ սոխակ: **Չասուն**. բնադրման **երջանում գլուխը, վիզը, մարմինը՝ սև, մեջքին ու թևերին՝ սոխակ ղոտեր**: Եսքնադրման **երջանում վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ, ասեղանի ցայտուն սև, վերևից՝ սոխակով սահմանազոծված: Երիտասարդ**. վերևից՝ մուգ մոխրագույն, փեսուրները՝ դեղնավուն երկված, **ներևից՝ բաց մոխրագույն՝ խիստ զույներով**: Նման **սեսակներ**: այլ ավազակցարներից **սարբերվում է երկար կսուցով, թևավերևի միասարք մուգ գույնով և նարնջագույն-կարմիր ոտերով: Վարքը**. հաճախ կեր է փնտրում մինչև փորը ընկնող մեղ մեջ: **Կենսամիջավայրը**. ծանծաղ լճակներ: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, որո ձկներ:

ԾՆԱԳՈՒԹՆ ԿՏՅԱՐ *Tringa nebularia*

Ե: 30-33 սմ, Թ: 68-70 սմ

ԶՎՈՂ: ԳՍԶՎԱԳՅՈՒՏ: **Կանաչավուն ոտերով, երկար, թեթևակի վեր կեռված կսուցով ավազակցար**: Թռչելիս **թևերը՝ մուգ, մեջքը, գոկախեղի սեղաձև նախերը՝ սոխակ**: **Չասուն**. բնադրման **երջանում վերևից՝ մոխրագույն՝ սև խայտերով, ներևից՝ սոխակ, վիզը և կրծի վերին մասը՝ մուգ ղոտերով**: Եսքնադրման **երջանում վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ: Երիտասարդ**. վերևից՝ առավել դարչնագույն, փեսուրները՝ բաց երկվով: Նման **սեսակներ**: այլ ավազակցարներից **սարբերվում է մեծ չափերի և կանաչ ոտերի համադրությամբ: Վարքը**. հաճախ հանդիմանում է միայնակ: **Կենսամիջավայրը**. լճակներ, լճափեր: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, մանր ձկներ:

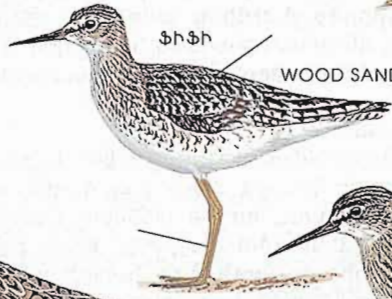
ՍՊԻՏԱԿԱԿԻՉ ԿՏՅԱՐ
COMMON SANDPIPER

ԹԵՐԵԻ ԿՏՅԱՐ
TEREK SANDPIPER

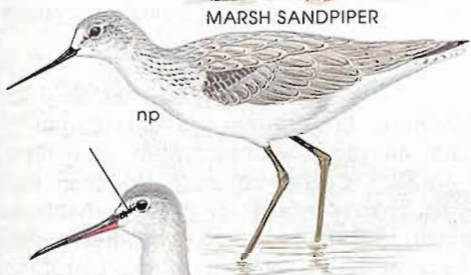

ՖԻՖԻ
WOOD SANDPIPER

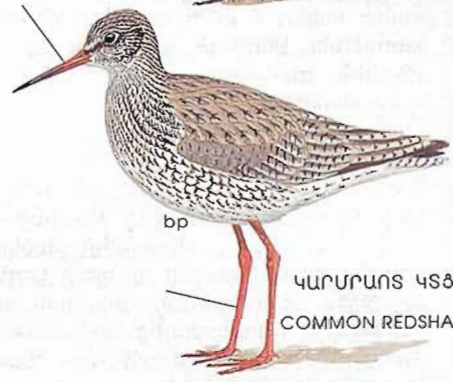

ԱՄՈՓՆՅԱ ԿՏՅԱՐ
MARSH SANDPIPER

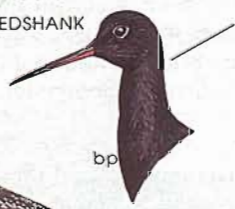
ՍԵՎՈՒԿ ԿՏՅԱՐ
GREEN SANDPIPER

ՊՏԱԿՈՐ ԿՏՅԱՐ
SPOTTED REDSHANK

ԿԱՐՄՐԱՆՑ ԿՏՅԱՐ
COMMON REDSHANK

juv

juv

ԾՍԱԳՈՒՅՆ ԿՏՅԱՐ
COMMON GREENSHANK

COMMON GREENSHANK

Undetermined

ԳՐԱԳԻՐ
951

ՎԱՐՍԱԿՏՑԱՐ *Lymnocyptes minimus*

Ե: 17-19 սմ, Թ: 38-42 սմ

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՄ: Կարճ կտուցով մորակցացար: Գազաթի կենտրոնը՝ մուգ, դիմային մասը՝ բաց գույնի, «հոնֆագիծը»՝ յուրօրինակ, ակնաճեղքը՝ մուգ, մեջքը՝ խիստ մուգ: բաժանված ակնառու բաց ճեղքերով, մարմնի մնացած վերին մասը՝ դարչնագույն, ավելի բաց երիզված և խայտավոր, ողջը ամբողջությամբ՝ մուգ, սրածայր: **Նման ճեսակներ:** այլ մորակցացարներից տարբերվում է փոքր չափերով, կարճ ոտերով ու կտուցով, մուգ ոտչով: **Վարքը.** չափազանց թափանցիկ, թռչում է հարկադրաբար, միայն ընդհուպ մոտենալիս: Փախուստի է դիմում կարճ թռիչքներով, վայրէջքը՝ ոլորած ոտչույթով: Կերակրվում է ոտերը կիսածալած դիրքով, ամբողջ մարմինը անընդմեջ շարժելով: **Կենսամիջավայրը.** ճահճուկներ, ոչ խորը լճեր, գետափեր, ջրածածկ հարթավայրեր: Գերադասում է կարճահասակ խիստ բուսուկներով տարածքներ: **Սնունդը.** ջրային և ցամաֆային անողնաճարավորներ, բույսեր:

ՍՈՐԱԿՏՑԱՐ *Gallinago gallinago*

Ե: 25-27 սմ, Թ: 44-47 սմ

G. g. gallinago ՆԱՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Կտուցը երկար** կցացար: Մուգ գազաթը բաժանվում է բաց դեղին-դարչնագույն գծով: Դիմային մասը՝ բաց գույնի, ակնաճեղքը և այսի ճեղքը՝ մուգ: Կերկից՝ դարչնագույն՝ բաց և մուգ զուլերի խճճված նախուկ: Կզակը և կոկորդը՝ աղոտ սոփիակ, վզի առջևի մասը և կուրծքը՝ բաց գույնի՝ սև-դարչնագույն խայտերով, մարմնի կողերը՝ զոլավոր, փորը՝ սոփիակ: **Պոչի վրա՝ խոճուր շիկակարմրավուն հասված:** **Նման ճեսակներ.** Վարսակցացար, որից տարբերվում է առավել մեծ չափերով, ավելի երկար կտուցով և մարմնի զուլավոր կողերով: Կրկնակցացար, որից տարբերվում է ավելի փոքր չափերով, փորի մեծ սոփիակ հասվածով, թռիչքի դափնի՝ նկատելի ավելի նեղ թևերով և ողջի շիկակարմրավուն խոճուր հասվածով: **Վարքը.** հաճախ՝ թափանցիկ: Հանդիպում է մեծ երամներով: Վսազի դափնի թռչում է կարճ տարածություններ բեկբեկուն թռիչքով, գետնից ոչ բարձր ճղճղան ձայն արձակելով: **Կենսամիջավայրը.** լճակների, լճերի, ջրանցքների ցեխոտ ու սղմոտ ափեր, ճահճուկներ: Գերադասում է ծանծաղ ջրերով և փարթամ բուսականությամբ տարածքներ: **Սնունդը.** ջրային և ցամաֆային անողնաճարավորներ: **Բույնը.** ոչ խորը փոսիկ գետնին, ցամաքը՝ խոտաբույսերից: **Զվերը.** 39 մմ, 4, բաց կանաչ՝ դարչնագույն վրձնախազերով:

ԿՐԿՆԱԿՏՑԱՐ *Gallinago media*

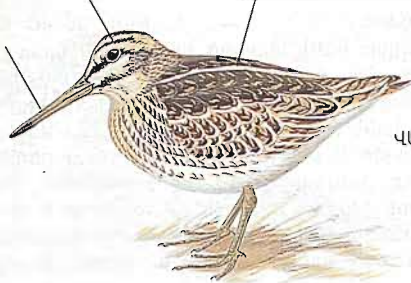
Ե: 27-29 սմ, Թ: 47-50 սմ

ԶՎՈՂ, ԶՍԵՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գեր մարմնով, **երկար կտուցով** մորակցացար: **Պոչի եզրայինները՝** սոփիակ մեծ հասվածով: Կերկից՝ դարչնավուն, փետուրները՝ բաց երիզված՝ սևավուն ճեղքերով: **Թևավերի ծածկոցների ծայրերը՝** մաքուր սոփիակ: Մարմինը ներկից՝ աղոտ սոփիակ, մարմնի ու փորի կողերը՝ խոճուր մուգ դարչնագույն զուլերով: Եսքնադրման օրջանում փետրավորումը՝ թվացյալ ավելի խամրած և մուգ: **Նման ճեսակներ.** դժվար է տարազատել Սորակցացարից, սակայն թռչելիս նկատելի են Կրկնակցացարի հզոր կուրծքը, թևերի ծածկոցների ակնառու սոփիակ ծայրերը, սոփիակ գծագրված փորը, ողջի եզրայինների խոճուր սոփիակը: **Վարքը.** ի տարբերություն Սորակցացարի՝ փախուստի թռիչքը՝ ոչ բեկբեկուն, ուղիղ գծով թռչում է կարճ տարածություններ՝ թևերի խորը, դանդաղ թափահարումով, վայրէջք է կատարում անտառափայտներ ընկնելով թափսոցի մեջ: Չափազանց աննկատ է գետնին: **Կենսամիջավայրը.** գետերի, լճերի, ջրամբարների խոնավ ափեր, խոտածածկ թաց մարգագետիններ: **Սնունդը.** ջրային և ցամաֆային անողնաճարավորներ:

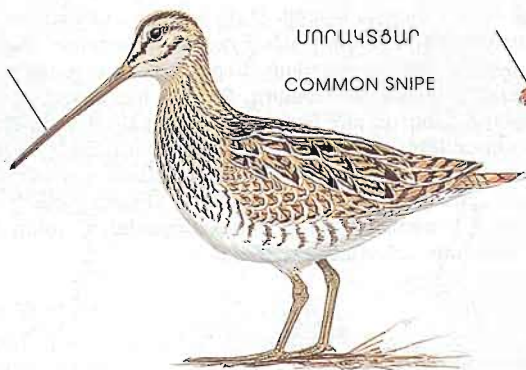
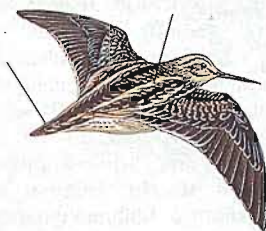
ԱՆՏԱՌԱԿՏՑԱՐ *Scolopax rusticola*

Ե: 33-35 սմ, Թ: 56-60 սմ

ՆԱՏԱԿՅԱՑ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ: Գեր մարմնով մորակցացարանման թռչուն, ողջը և **թևերը՝ լայն:** Գլուխը՝ մեծ, ճակատը՝ դարչնագույն-դեղին, **գազաթին՝ լայնակի մուգ, լայն ճեղքեր:** Մուգ աչքերը բավական բարձր են դասավորված ճեղքավոր դիմային մասի վրա: **Կտուցը՝ երկար, ուղիղ, ծայրը՝ մուգ,** մարմնի վերևը՝ դարչնագույն-կարմիր, սև, մարմնջագույն և սոփիակ խճճված նախճեղքով, մարմինը ներկից՝ հավասարաչափ զուլավոր: Ոտերը՝ հաստ, մոխրավուն-վարդագույն: **Նման ճեսակներ.** այլ մորակցացարներից տարբերվում է ցատ ավելի մեծ չափերով, ավելի լայն թևերով: **Վարքը.** գործում է արժալույսին, սթեպոսին և գիծերը: Վսազի դեղինում թռչում է գետնից ոչ բարձր: Ծեղիում է օդը թևերի սուլոց արձակող թափահարումներով, բեկբեկուն թռիչքով անհեսանում է թափսոցում: **Կենսամիջավայրը.** խոնավ անտառներ, ճակատներ, ղոճաքարեր և խաղողի այգիներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, հիմնականում՝ որդեր: **Բույնը.** փոսիկ գետնին, ցամաքը՝ ճեղքներ: **Զվերը.** 44 մմ, 4, բաց վարդագույն երանգով-դարչնագույն՝ դարչնագույն ոտերով:

ՎԱՐՍԱԿՏԱՐ
JACK SNIPE

ՄՈՐԱԿՏԱՐ
COMMON SNIPE

ԿՐԿԵԱԿՏԱՐ
GREAT SNIPE

ԱՆՏՈՒԿՏԱՐ
EURASIAN WOODCOCK

Endangered ● Undetermined ●

Գ. Գ. Գ.

ԿԱՐՄԱԽԱԾԻ ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ *Calidris ferruginea*

Ե: 18-19 սմ, Թ: 42-46 սմ

ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ԿՏՈՂը՝ համեմատաբար երկար, ներև կենդաված, թռչելիս ակնառու է սոխակ գոկակաեղը: Չասուն։ բնադրման երջանում գլխի նարնջագույն-կարմիրը սարածվում է մինչև փորը: Գագաթը և թիկնոցը՝ սև խայսավոր: ԿՏՈՂը և ռսերը՝ սև: Եսբնադրման երջանում վերևից՝ միասար բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ: **Երիասարդ**։ նման է եսբնադրման երջանի հասունին, սակայն վերևից՝ առավել մուգ թեփուկանման նախուժ, մեջքի և թևերի ծածկողները՝ բաց դեղին՝ հսակ երիզներով: Կուրծրը՝ դեղնավուն-սոխակ՝ թույլ խայսավոր: Նման ճեսակներ։ Սևախածի Ավազակցար, որից երիասարդները և եսբնադրման երջանի անհասները տարբերվում են սոխակ գոկակաեղով: **Վարք**։ հաճախ հանդիպում է Սևախածի և ճնճղուկ Ավազակցարների հետ, ծանծաղուհներում: **Կենսամիջավայր**։ լճակների և լճերի ափեր, ճահճուհներ: **Սնունդը**։ որդեր և այլ ջրային անողնաճարավորներ:

ՍԵՎԱԽԱԾԻ ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ *Calidris alpina*

Ե: 16-20 սմ, Թ: 38-43 սմ

C. a. alpina ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ԿՏՈՂը թեթևակի ներև կենդաված, գոկակաեղը երկայնակի մուգ գույնի գծով ավազակցար: Չասուն։ բնադրման երջանում գագաթը, թիկնոցը, մեջքը և ուսայինները՝ շիկակարմրավուն: խայսավոր, փորին՝ մեծ սև հասված: Եսբնադրման երջանում կուրծրը, մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ: **Երիասարդ**։ նման է եսբնադրման երջանի հասունին, սակայն ավելի մուգ, մարմնի վերևը՝ բաց գույնի՝ նեղ երիզներով, ներևի մասը՝ խամրած սոխակ, փորը՝ խիստ ղյաժվոր: Նման ճեսակներ։ բնադրման երջանում այլ փոքր ավազակցարներից տարբերվում է փորի սև հասվածով, եսբնադրման երջանում՝ սև ռսերի, գոկակաեղի կենսրոնի մուգ գույնի և համեմատաբար երկար, ներև կենդաված կՏՈՂի համադրությամբ: **Վարք**։ խիստ երանային: Զայլը բաղկացած է արագ վազից և շոտրախայերից: **Կենսամիջավայր**։ լճերի և ջրավազանների ափեր, ջրածածկ հարթավայրեր: **Սնունդը**։ անողնաճարավորներ:

ՏԻՂՍԱԿՏՅԱՐ *Limicola falcinellus*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 37-39 սմ

L. f. falcinellus ԶՎՈՂ: ՉԱՎԱԳՅՈՒՏ: ԿՏՈՂի ծայրը՝ ներև կենդաված, ռսերը՝ կանաչ-մոխրագույն, հոնրը՝ շերտաված: Չասուն։ բնադրման երջանում վերևից՝ սևավուն-դարչնագույն, մեջքին՝ սոխակավուն գծեր, վիզը և կուրծրը՝ խիստ դարչնագույն խայսերով, փորը՝ սոխակ: Եսբնադրման երջանում մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ, կուրծրը՝ թույլ խայսավոր, հոնրը և ակնաճերտը դափաղանվում են հսակ: **Երիասարդ**։ նման է բնադրման երջանի հասունին, սակայն մարմինը վերևից՝ բաց գույնի երիզներով, կուրծրը՝ թույլ խայսավոր: Նման ճեսակներ։ Սևախածի և Կարմրախածի Ավազակցարներ, որոնցից տարբերվում է ներև կենդաված կՏՈՂով, առավել կարճ և հաստիկ ռսերով, շերտաված հոնրով: **Վարք**։ առանձին անհասներ սովորաբար հանդիպում են առափնյա այլ մանր թռչունների խմբերում: Զի լողում, սակայն ջրում ֆայլում է առանց դժվարությամբ: **Կենսամիջավայր**։ լճակների և լճերի շղմոս ափեր, հաճախ՝ բուսուհներով: **Սնունդը**։ ջրային անողնաճարավորներ:

ՃՆՃՂՈՒԿ ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ *Calidris minuta*

Ե: 12-14 սմ, Թ: 34-37 սմ

ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՊՍԻԼԻ ավազակցար, կՏՈՂը և ռսերը՝ կարճ, սև: Չասուն։ բնադրման երջանում մարմինը վերևից՝ շիկակարմրավուն ու սև, թիկնոցին՝ բաց գույնի V-անման նախուժ, կուրծրը՝ շիկակարմրավուն: մոխրագույն խայսերով, մարմինը ներևից՝ սոխակ: Եսբնադրման երջանում վերևից՝ մոխրագույն, ներևից՝ սոխակ: **Երիասարդ**։ վերևից՝ առավել բաց նարնջագույն-դարչնագույն, մեջքին՝ սոխակ V-անման նախուժ, ծոճարկը և կիսաօձիհը՝ բաց մոխրագույն, մարմինը ներևից՝ սոխակ, կրծի կողերին՝ նարնջագույն բծեր: Նման ճեսակներ։ այլ ավազակցարներից տարբերվում է ղյաժիկ չափերով, կարճ, ուղիղ կՏՈՂով և մեջքի բաց գույնի V-անման նախուժով: **Վարք**։ արժվում է արագ ֆայլով, երբեմն սրնոթաց վազով: Մեծ երաններով կերակրվում է շղմոս կամ ավազոս բաց սարածիներում՝ արագ կցահարելով: **Կենսամիջավայր**։ լճակների, լճերի ափեր: **Սնունդը**։ ջրային անողնաճարավորներ:

ՃԵՐՄԱԿ ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ *Calidris alba*

Ե: 20-21 սմ, Թ: 40-45 սմ

ՊՍԱԳՅԱԿԱՆ ԶՎԱԳՅՈՒՒՐ: ՈՂԻՂ, կարճ, սև կՏՈՂով ավազակցար: Թռչելիս ակնառու է թևի սոխակ շերտը, որը ցայտերանգ է թևի ծալվածի և բծի համադրությամբ: Չասուն։ բնադրման երջանում մարմինը վերևից և կուրծրը՝ վառ շիկակարմիր-դարչնագույն ու սև, ներևից՝ սոխակ: Եսբնադրման երջանում մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն, հաճախ ուսին՝ նկատելի սև բիծ, ներևից՝ սոխակ: **Երիասարդ**։ թիկնոցը՝ սև ու սոխակ վանդակավոր նախուժ, գլուխը, կուրծրը՝ դեղնավուն բարակ շերտով: Նման ճեսակներ։ բոլոր այլ փոքր ավազակցարներից տարբերվում է կարճ, ուղիղ, սև կՏՈՂով, սև ռսերով և թռչելիս թևի վրայի ակնառու սոխակ շերտով, թևի ծալվածի և բծով: **Վարք**։ չափազանց ափսոսյժ է, վազում է արագ, գլուխը՝ առաջ, մարմինը՝ հորիզոնական դիրքով: **Կենսամիջավայր**։ ավազոս լճափեր, գետափեր: **Սնունդը**։ ջրային անողնաճարավորներ:

bp

juv

juv

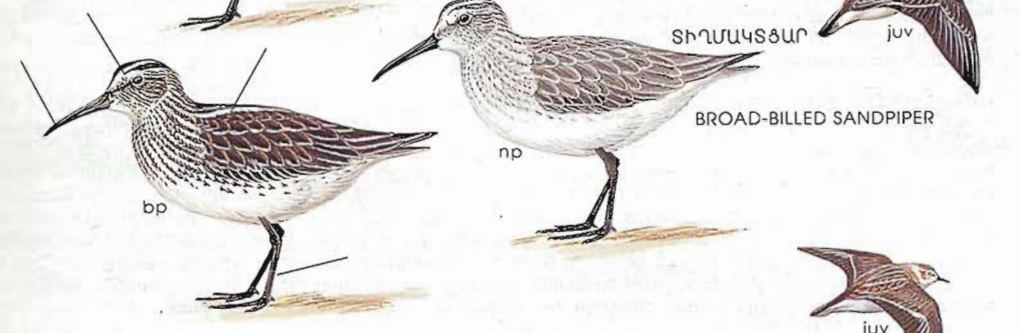
bp

np

juv

DUNLIN

ՍԵԿԱՍԱՍԻ ԱՎԱՋԱԿՑՅԱՐ
DUNLIN

bp

np

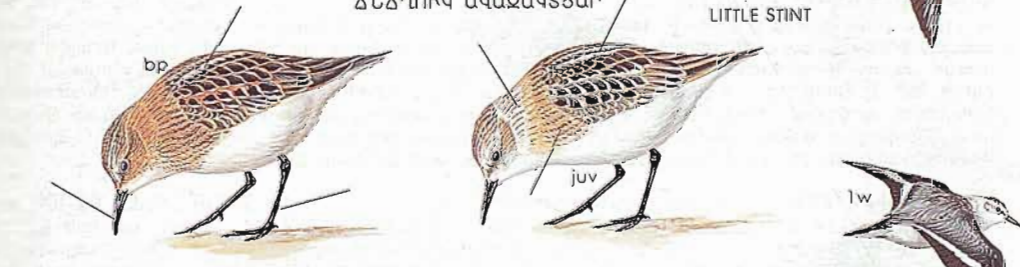
juv

ՏԻՂԱԿՑՅԱՐ

BROAD-BILLED SANDPIPER

ՃԵՃՂՈՒԿ ԱՎԱՋԱԿՑՅԱՐ

LITTLE STINT

bp

juv

juv

ՃԵՆՏԱԿ ԱՎԱՋԱԿՑՅԱՐ

SANDERLING

bp

np

Ե. ՄԱՐԿԵ
95.

ՓՈՔՐ ՈՐՈՐԻ *Larus minutus*

Ե: 25-27 սմ, Թ: 75-80 սմ

ԶՉՆՈՂ, ՉՍԵՆՈՂ: ԳՈՉՎԱԳՅՈՒՏ: Գառուն. թևերի ծայրերը՝ սոխակ, կտրված, թևասակը և կտուցը՝ սևավուն: Բնադրման Երջանում գլուխը՝ սև, քիկնոցը՝ բաց մոխրագույն, ոսկերը՝ կարմիր: Եսբնադրման Երջանում թասակը և ականջի լուրջը՝ սևավուն: Երկրորդ ձմեռ. թևերի ծայրերը, թասակը և ականջի լուրջը՝ սևավուն: Երիտասարդ, թասակը և աչի վրայի բիծը՝ սևավուն: Մեջքը՝ սևավուն-դաշնագույն՝ սոխակի թեփուկանման նախույ: Թռչելիս մարմինը վերևից մուգ երկբեկուն նախույ: Նման սեսակներ: այլ որոններից տարբերվում է փոքր չափերով, երիտասարդների թևավերի նախույ, հասունների մուգ թևասակով և բաց գույնի թևավերով: Վարքը. թռչելը՝ եռանդուն, ճարտիկ: Միջառներ է որսում թռչելիս, ծուկ բռնելիս սուզվում է ջրում, գրիհն բռնում է ջրի մակերեսից կամ բույսերի վրայից: Կենսամիջավայրը. լճակներ, լճեր, ջրամբարներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ձուկ:

ՄԻՋԻՆ ԾՈՎԱՅՆ ՈՐՈՐ *Stercorarius pomarinus*

Ե: 46-51 սմ, Թ: 125-132 սմ

ՊՍԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Փոփոխական փեթրավորմամբ ծովահեն որո, կտուցը՝ հաս, մարմինը՝ ակառանման, թևերի՝ սոխակ բիծ: Գառուն. եսբնադրման Երջանում դռչի կենսրոնական գույգ փեթուրները՝ լայն: Բաց փեթրավորմամբ անհասների մարմինը վերևից՝ դաշնագույն-մոխրագույն, դիմային մասը և գագաթը՝ սևավուն-դաշնագույն, վզի կողերը և ծոծրակը՝ դեղնավուն: Մարմինը ներևից՝ հիմնականում սոխակ, կտուցը, մարմնի կողերը և ներհատոյձը՝ փոփոխական դաշնագույն գույնով: Մուգ փեթրավորմամբ անհասների մարմինը միասարր սևավուն-դաշնագույն: Բնադրման Երջանում դռչի կենսրոնական գույգ փեթուրները՝ սովորաբար ավելի երկար, ոլորուն: Երիտասարդ. փոփոխական, սակայն հիմնականում՝ մուգ գունավորմամբ, ներևից՝ խիստ զուլավ: Թևասակի առաջնայինների ծածկույնների հիմքը՝ սոխակավուն: Նման սեսակներ: այլ ծովահեն որոններից տարբերվում է ավելի մեծ չափերով, ծավալուն մարմնով և թևերի հիմքի լայնությամբ: Վարքը. հեռադողում է այլ թռչունների՝ կերը խլելու նպատակով: Թռչելը՝ թվացյալ հզոր, թևերի հավասարաչափ, խոր թափահարումներով: Կենսամիջավայրը. խոտը լճեր: Սնունդը. ձուկ, մանր կենդանիներ, լեռ:

ԿԱՐՃԱՊՈՉ ԾՈՎԱՅՆ ՈՐՈՐ *Stercorarius parasiticus*

Ե: 41-46 սմ, Թ: 110-125 սմ

ՊՍԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Գառուն. եսբնադրման Երջանում դռչի կենսրոնական գույգ փեթուրները՝ կարծր, սրածայր, առաջնայինների հիմքը՝ սոխակ բիծով: Բաց գունավորմամբ անհասները վերևից՝ դաշնագույն-մոխրագույն, ներևից՝ սոխակավուն, կրծիքը՝ մոխրագույն Երջ, ներհատոյձը՝ մուգ: Մուգ անհասները՝ հեռվից թվացյալ սևավուն-դաշնագույն: Երիտասարդ. գունավորումը՝ փոփոխական: Երիտասարդ ծովահեն որոններից անծնադաշնագույն է, հասկառիտ՝ զուլից: Նման սեսակներ: այլ ծովահեն որոններից տարբերվում է համեմատաբար երկար, բարեկազմ կտուցով, մարմնի միջին չափերով, կարծր սրածայր լուրջով: Վարքը. թռչելը՝ թվացյալ հզոր: Գեատողնում է այլ թռչունների՝ կերը խլելու նպատակով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. միջառներ, մանր կենդանիներ:

ԵՐԱՅՐԱՊՈՉ ԾՈՎԱՅՆ ՈՐՈՐ *Stercorarius longicaudus*

Ե: 48-53 սմ, Թ: 105-117 սմ

ՊՍԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Բարեկազմ ծովահեն որո, կտուցը՝ կարծր, զուլից՝ փոքր, թևերը՝ երկար, սրածայր: Գառուն. բնադրման Երջանում դռչի կենսրոնական գույգ փեթուրները՝ երկար: Գագաթը և դիմային մասի վերին հասկածը՝ մոխրագույն-սև, մարմինը վերևից՝ դաշնագույն-մոխրագույն, որը ցայտեանց է սև թափահարողների համադրությամբ: Մարմնի կողերը և ներհատոյձը՝ դաշնագույն-մոխրագույն: Ծոծրակի բաց գույնի հասկածը տարածվում է դեղին փորը: Երիտասարդ. խիստ փոփոխական, սակայն ընդհանուր գունավորումը՝ հաճախ դաշնագույն-մոխրագույն ու խիստ զուլից: Նման սեսակներ: այլ ծովահեն որոններից տարբերվում է բարեկազմ մարմնով, դռչի երկար կենսրոնական գույգ փեթուրներով, համաչափ մեղ երկար թևերով: Վարքը. կեր խլելու համար ճարտիկորեն հեռադողում է ջրածնառներից, կարող է կերը վերցնել ջրի մակերեսից թռչելու ընթացքում: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ: Սնունդը. առավելադեռ ձուկ, նաև մանր կենդանիներ, լեռ:

ՓՈՔՐ ԾՈՎԱՆՈՐՈՐ *Larus fuscus*

Ե: 52-67 սմ, Թ: 135-155 սմ

L. f. fuscus ՊՍԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Գառուն. քիկնոցը, թևերը՝ սևավուն: Թռչելիս սեսանելի է առաջնայինների առաջին փեթուրի միակ փոքր սոխակ բիծը: Ոսկերը՝ դեղին: Կտուցը՝ երկար, դեղին՝ կարմիր լուրջով: Առաջին ձմեռ. կտուցը՝ սև, ոսկերը՝ վարդագույն: Թռչելիս նկատելի է սոխակավուն գոկատեղը, դռչի առավելադեռ մուգ, թևերի մեծ ծածկույնները և թափահարողները՝ միասար մուգ: Նման սեսակներ: հասունը, Գայասանում հանդիպող, սև մեջքով, դեղին ոսկերով միակ որոն է: Երիտասարդները այլ որոններից տարբերվում են միասար մուգ թևավերով: Վարքը. հաճախ հանդիպում է այլ խոտը որոնների հեռ: Թռչելը՝ եռանդուն, ճարտիկ: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ձուկ, լեռ:

ՍԵՎԱԳՆՈՒՄ ՈՐՈՐ *Larus melanocephalus*

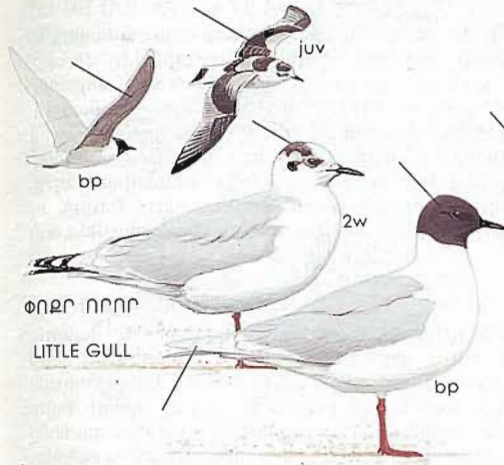
Ե: 36-38 սմ, Թ: 92-100 սմ

ՊՍԱՅՐԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Գառուն. քիկնոցը, թևավերը՝ բաց մոխրագույն, թևերի ծայրերը՝ սոխակ, կտուցը՝ կարծր, ոսկերը՝ կարմիր-սև: Բնադրման Երջանում դիմակը՝ սև: Եսբնադրման Երջանում զուլից՝ սոխակ՝ սև փոփոխական խայտերով, որոնք նկատելի են աչքի հեռից մասում: Առաջին ձմեռ. երկրորդայինների և դռչի վրա՝ սևավուն Երջ: Կտուցը, ոսկերը՝ սևավուն: Զափահարող մեծ է հասունները, սակայն թևածայրի նախույձը փոփոխական սև: Նման սեսակներ: այլ որոններից տարբերվում է լայն, բուր, բաց գույնի թևերով, հասկ կտուցով և զլխի նախույձ: Վարքը. չուի ընթացքում հաճախ երամային: Կենսամիջավայրը. լճակներ, լճեր, ճահճուկներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ձուկ:

ՍԵՎԱԳՆՈՒՄ ՔՐԲՋԱՆ *Larus ichthyaetus*

Ե: 57-61 սմ, Թ: 149-170 սմ

ԶՉՆՈՂ: ՏՐԱԾՎԱԾ: Բաց գույնի որո, ճակատը՝ թեփո: Գառունների թևավերի առաջնայինների վրա թռչելիս նկատելի են սոխակ մեծ հասկածներ: Գառուն. բնադրման Երջանում դիմակը՝ սև, կտուցը՝ մարմնագույն-դեղին սև Երջով ու փոփոխական կարմիրով: Եսբնադրման Երջանում զուլից՝ սոխակ, աչքի վրա՝ մոխրավուն բիծ. կտուցը և ոսկերը՝ ավելի խամրած: Երիտասարդ. զուլից և մարմինը ներևից՝ սոխակավուն, կտուցը՝ սևավուն, վզի հեռից մասը՝ մուգ: Թռչելից՝ դաշնագույն, բաց երկզված թեփուկանման փեթուրներով, որոնք աճան մոտ վերափոխվում են մոխրագույնի: Նման սեսակներ: բոլոր սարհիներում տարբերվում է այլ խոտը որոններից մեծ չափերով, թեփո ճակատով, երկար կամարան թևերով, երկար կտուցով ու ոսկերով: Վարքը. հաճախ հանդիպում է Գայակաճ Որոի երամներում: Կենսամիջավայրը. լճեր, ջրամբարներ: Սնունդը. ձուկ:

ՓՈՔԻ ՈՐՈՐ
LITTLE GULL

POMARINE JAEGER

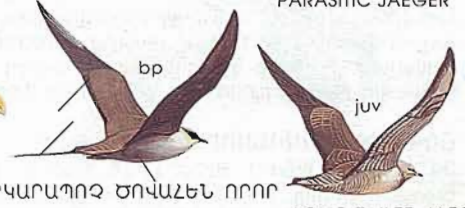

ԿԱՐՃԱՊՈՉ ԾՈՎԱԶԵՆ ՈՐՈՐ
PARASITIC JAEGER

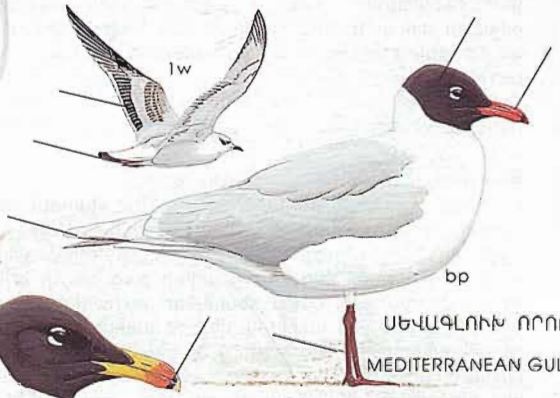
ՓՈՔԻ ԾՈՎԱՍՏՐՈՐ

LESSER BLACK-BACKED GULL

ԵՐԿԱՐԱՊՈՉ ԾՈՎԱԶԵՆ ՈՐՈՐ

LONG-TAILED JAEGER

ՍԵՎԱԳԼՈՒՄ ՈՐՈՐ
MEDITERRANEAN GULL

ՍԵՎԱԳԼՈՒՄ ԵՐԲՋԱՆ

GREAT BLACK-HEADED GULL

Undetermined

John Gale.

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՈՐՈՐ *Larus ridibundus*

Ե: 34-37 սմ, Թ: 100-110 սմ

ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԹՎԱԾ: Կտուցը նրբագեղ: Դատուն, մեջքը, թևավերևը՝ բաց մոխրագույն: Թևավերևից առաջնայինների ծայրերը՝ մուգ: Արտաքին առաջնայինները՝ սոխիակ, Երբին առաջնայինները վերևից մոխրագույն, ներևից՝ սևավուն: Բնադրման Երջանում գլուխը՝ մուգ դարչնագույն, ծոծրակը՝ սոխիակ: Եսքնադրման Երջանում գլուխը՝ սոխիակ, ականջին՝ մուգ դուր: Երիտասարդ, թիկնոցը՝ դարչնավուն, գլուխը՝ դարչնագույն և մոխրագույն ցայտուն նախույ: Նման Ետակներ, Ծովային Աղավնաորո, որից Եարբերվում է կարծ կտուցով, թեֆո ճակատով, մուգ Երվերով և բնադրման Երջանում դարչնագույն գլխով: Վարի. Երամային: Թռիչը՝ Եխտույց, հաճախ Եարժվում է Բայրվով կամ վագրով: Կենսամիջավայրը, լճակներ, լճեր, գետեր, խոնավ Եարածներ: Սնունդը, կենդանիների ու բույսերի Եարեսեսակներ: Բույնը, ոչ խորը փոսիկ գետնին, ցամաքը՝ բույսերի կտուցներ: Չվերը, 52 մմ, 2-3, խամրած կանաչ՝ դարչնագույն վրձնախագերով:

ԹԵԱՎԱՊՈՒՅՑ ՈՐՈՐ *Larus canus*

Ե: 40-42 սմ, Թ: 110-130 սմ

L. c. heinei ՊԱՍՏՅԱԿԱՆ ՉՎԱՅՅՈՒՐ: Գլուխը՝ կլորավուն, ոսերը, կտուցը՝ կանաչավուն-դեղին: Դատուն, բնադրման Երջանում գլուխը, մարմինը, գոկատեղը, դոչը՝ սոխիակ: Թիկնոցը և թևավերևը՝ բաց մոխրագույն, թռչելից նկատելի են թևերի սև ծայրերը և արտաքին առաջնայինների ծայրերի երկու սոխիակ խոտր ողներ: Եսքնադրման Երջանում գլուխը, ծոծրակը՝ մոխրագույն խայտերով, կտուցը՝ ավելի մուգ: Առաջին ձմեռ, թիկնոցը և ոսափետուրները՝ մոխրագույն, առաջնայինները՝ սևավուն, գլուխը և մարմինը ներևից՝ մոխրագույն խայտերով, դոչի վրա՝ մուգ Եեր: Կտուցը՝ վարդագույն, ծայրը՝ մուգ: Նման Ետակներ, Զրջան և Դայկական Որորին, որոնցից Եարբերվում է Եա Եվելի փոքր չափերով, Եվելի կլորավուն գլխով, կանաչավուն, նուրբ կտուցով: Վարիը, թռիչը՝ թվացյալ Եխտույց, թևերի խորը թափախառններով: Կենսամիջավայրը, խոտր լճեր, ցրամբարներ: Սնունդը, անողնաԵարավորներ, ձուկ:

ԾՈՎԱՅԻՆ ԱՐԱՎՆԱՐՈՐ *Larus genei*

Ե: 42-44 սմ, Թ: 100-110 սմ

ՉՎՈՂ, ՍՍԱՆԱՅՅՈՒՐ: ԴԱԶՎԱՅՅՈՒՐ: Գլուխը՝ երկար, թեֆո, կտուցը՝ երկար, բարակ: Դատուն, բնադրման Երջանում գլուխը, վիզը, մարմինը ներևից, գոկատեղի հեֆին մասը և դոչը՝ սոխիակ, կրծի ստորին մասը և փորը՝ վարդագույն Երանգով: Մեջքը և թևերը՝ բաց մոխրագույն, արտաքին առաջնայինները՝ սոխիակ, ծայրերը՝ մուգ: Եսքնադրման Երջանում՝ ականջին՝ փոքր խամրած դուր, առանց վարդագույն Երանգի: Երիտասարդ, ականջի դուրը և գագաթը՝ բաց դարչնավուն, մոխրավուն-դարչնագույն մեջքը ցայտեսնոց է Եվելի բաց գույնի թևերի համարողությամբ: Նման Ետակներ, Սովորական Որոր, որից Եարբերվում է Եվելի երկար բարեկազմ մարմնով, Եվելի երկար կտուցով, թեֆո ճակատով, բաց գույնի Երվերով: Վարիը, Երամային: Եարժվում է Բայրվով և վագրով, հաճախ կԵրակրվում է առափնյա հասվածներում կամ ծանծաղուտում լողալիս: Կենսամիջավայրը, լճակներ, լճեր, ցրամբարներ: Սնունդը, անողնաԵարավորներ, ձուկ:

ԶՐՔՅԱՆ ՈՐՈՐ *Larus cachinnans*

Ե: 58-68 սմ, Թ: 125-150 սմ

L. c. cachinnans ՊԱՍՏՅԱԿԱՆ ՉՎԱՅՅՈՒՐ: Դատուն, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն, Երվերը՝ բաց դեղին, կտուցը, ոսերը՝ դեղին: Թռչելիս նկատելի են թևերի սև ծայրերը և արտաքին առաջնայինների վրայի երկու սոխիակ թներ: Առաջին ձմեռ, գլուխը, մարմինը՝ սոխիակավուն՝ դարչնագույն թույլ խայտերով, վերևից՝ մուգ դարչնագույն՝ փետուրների Եվելի բաց գույնի երկրներով և սևավուն թափախառններով: Կտուցը՝ սև, ոսերը՝ վարդագույն: Նման Ետակներ, չափազանց նման է Դայկական Որորին, որից սակայն Եարբերվում է փոքր-ինչ Եվելի մեծ չափերով, վերևից՝ Եվելի բաց գույնով, Եվելի մեծ կտուցով և դեղին Երվերով: Առաջին ձմեռան անհասները Եարբերվում են Դայկական Որորից առավել մուգ, համակորմամբ, թևավերևի մեծ և միջին ծանկողների Եվելի բաց նախույցով: Վարիը, հաճախ Երամային, հանդիղում է այլ խոտր որորների հեֆ համասեղ: Կենսամիջավայրը, լճեր, ցրամբարներ: Սնունդը, զանազան կենդանական և բուսական կերեր:

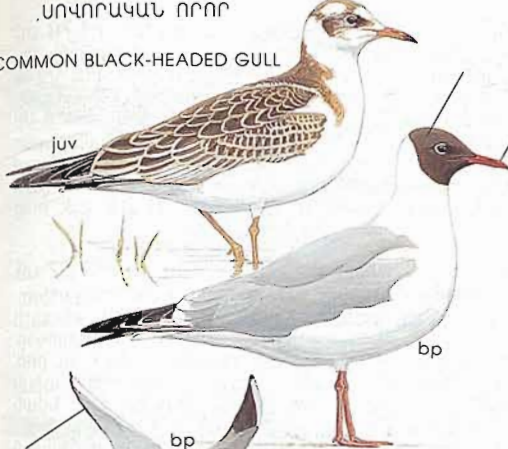
ԴԱՅՎԱԿԱՆ ՈՐՈՐ *Larus armenicus*

Ե: 55-60 սմ, Թ: 131-143 սմ

ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԹՎԱԾ: Կերը՝ մուգ, ոսերը՝ դեղին, կտուցը՝ մուգ Եերով: Դատուն, թռչելիս Եկնառու են արտաքին թևի խոտր սև հասվածը և առաջնայինների առաջին փետուրի սոխիակ թնո: Մոտ 90%-ը՝ մուգ ծիսանաթաղանթով (դարչնագույնից դեղնավուն-մոխրագույն): Բնադրման Երջանում գլուխը, մարմինը ներևից և դոչը՝ սոխիակ, վերևից՝ բաց մոխրագույն: Ոսերը՝ վառ մարնագույն-դեղին: Կտուցը՝ դեղին, Երկախուցի ծայրին մոտ՝ սևկնառու կարմիր դուր, 10% անհասներինը՝ սև և եղ նախածայրաԵերով: Եսքնադրման Երջանում կտուցի ծայրը՝ բաց դեղին՝ ցայտուն և նախածայրաԵերով, անհեֆացող կարմիր դուր: Ոսերը՝ Եվելի խամրած: Երիտասարդ, կտուցը՝ մուգ, ոսերը՝ վարդագույն Երանգով: Գլուխը, վիզը, մարմինը՝ սոխիակավուն, գագաթը՝ թույլ խայտերով, ծոծրակը և վզի հեֆին մասը՝ Եվելի խիտ դարչնագույն դաճերով ու խայտերով: Թիկնոցը, ոսափետուրները՝ դարչնագույն-մոխրագույն: Արտաքին առաջնայինները, երկրորդայինները՝ սևավուն-դարչնագույն, որոնք ցայտեսնոց են թևավերևի Եվելի բաց գույնի ծանկողների համարողությամբ: Ներին առաջնայինները՝ սովորաբար Եվելի բաց հասվածով: Երկրորդայինները թևասակից՝ ցայտուն մուգ գույնով: Առաջին ձմեռ, մարմինը վերևից՝ ինչոյեռ երիտասարդներինը, սակայն ներևից՝ առավել սոխիակ և ինչ խայտավոր: Նման Ետակներ, Զրջան Որոր, որից սովորաբար Եարբերվում է մուգ ծիսանաթաղանթով, կտուցի սև Եերով: Վարիը, Երամային: Դաճախ հանդիղում է դաԵերում և աղբանոցներում: Կենսամիջավայրը, լայնորեն Եարածված է ցրին մոտ: Սնունդը, կենդանական և բուսական կերերի բազմաթիվ Եեսակներ: Բույնը, փոսիկ՝ Բարերի և բույսերի միջև, հաճախ՝ թիկերով Բողարկված: Չվերը, 70 մմ, 3, կանաչավուն-դարչնագույն՝ դարչնագույն ողներով:

ՍՊՈՐՏԱԿԱՆ ՈՐՈՐ

COMMON BLACK-HEADED GULL

ԹԵՍԱԿԱՂՈՒՅՑ ՈՐՈՐ

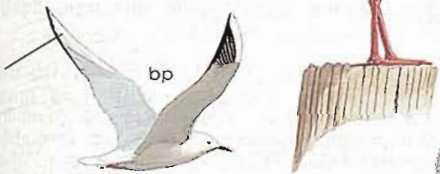
MEW GULL

ԾՈՎԱՅԻՆ ԱՂԱԿՆԱՍՈՐՈՐ
SLENDER-BILLED GULL

ԵՐԵՋԱՆ ՈՐՈՐ

YELLOW-LEGGED GULL

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՐՈՐ

ARMENIAN GULL

Threatened

Undetermined

ՄՊԻՏԱԿԱՎԱՅՏ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Chlidonias hybridus*

Ե: 23-25 մ, Թ: 74-78 սմ

C. h. hybridus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գատուն. կտուցը՝ մուգ կարմիր: Բնադրման Երջանում թատակը սև, աչերը՝ սոխակա, կոկորդ, փորը, մարմնի կողերը՝ մուգ մոխրագույն: Ձուկաչերը՝ մոխրագույն: Եսքնադրման Երջանում գլուխը՝ սոխակա, աչքերի ետնամասի սև շերտերը միաձուլվում են ծոծրակի հասվածոն: Երիասարդ, մեջքը՝ մոխրագույն, փետուրները՝ սև և բաց դեղին երեզներով: Կտուցը՝ սև: Նման սեակներ. Սոխակաթև և Սև Ջրածոծառներ, որոնցից սարքերվում է ավելի երկար հաս կտուցի, մոխրագույն զոսկաեղի և համեմատաբար լայն միագույն թևավերևի համադրությամբ: Վարքը, թռիչքը՝ դանդաղ, սովորաբար կանգ է առնում օդում, այդպես ժամկետով ջրի մակերեսի վրա, սակայն սուզվում է հազվադեպ: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սնունդը, ձուկ, անողնաճարավորներ: Բույնը. լողացող հարթակ՝ բուսուսներում: Չվերը. 39 մմ, 2-3, բաց կաղապս, սև դեղին:

ՄՊԻՏԱԿԱԹԵԿ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Chlidonias leucopterus*

Ե: 20-23 սմ, Թ: 63-67 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գատուն. բնադրման Երջանում մարմինը՝ սև, դասակաթևը, զոսկաչերը, ներհատողը և ղուչը՝ սոխակա, մոխրագույն թափահարողները գայլեսանգ են թևասակի սև շերտերի համադրությամբ: Ոսկերը՝ բաց կարմիր, կտուցը՝ կարճ, սևակուցի: Փետրափոխման Երջանում փետրագեղձը թվացյալ սև ու սոխակա խայտերով: Եսքնադրման Երջանում մարմինը՝ սոխակա, ականջին՝ փոքր սև թիծ, գագաթը՝ սև թծով, մեջքը, թևերը՝ մոխրագույն: Երիասարդ, թատակը՝ սևակուց: Մուգ դարչնավուն-մոխրագույն մեջքը գայլեսանգ է մոխրագույն թևավերևի համադրությամբ, որն ունի մուգ արեգակ և մուգ հեմեգր: Նման սեակներ. Սև և Սոխակալայ Ջրածոծառներ, որոնցից սարքերվում է ավելի կարճ սևավուն կտուցով, սոխակա զոսկաեղով, ավելի բաց կարմիր ոսկերով: Վարքը. խիստ երանալի: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, դանդաղահոս գետեր: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, մանր ձկներ: Բույնը. լողացող հարթակ՝ եղեգնուսում, կամ ոչ խորը փոսիկ գետնին: Չվերը. 35 մմ, 2-3, բաց դարչնադեղին՝ սև դեղին:

ՍԵԿ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Chlidonias niger*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 64-68 սմ

C. n. niger ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԳԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Կտուցը՝ սև, ներ: Գատուն. բնադրման Երջանում մարմինը՝ սև, թևերը՝ մոխրագույն, զոսկաչերը, ղուչը՝ միասարք բաց մոխրագույն: Եսքնադրման Երջանում մարմինը՝ սոխակա, կրծքի կողերին՝ մուգ թծեր, գլուխը՝ սև նախուշ: Երիասարդ, թատակը՝ սևակուց, մեջքը՝ դարչնագույն խայտավոր, կրծքի կողերին՝ մուգ թծեր: Սոխակալայ և Սոխակաթև Ջրածոծառներ, որոնցից սարքերվում է զոսկաեղի և ղուչի միասարք բաց մոխրագույնով, երիասարդներ և Եսքնադրման Երջանի անհասները՝ կրծքի կողերի մուգ թծերով: Վարքը. կեր է կցնում ջրի մակերեսին աշխույժ թռիչքի ընթացքում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, դանդաղահոս գետեր: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ, ձուկ: Բույնը. հարթակ՝ լողացող բուսուսներում: Չվերը. 35 մմ, 2-4, բաց դեղին-դարչնագույն՝ մուգ դարչնագույն դեղին:

ԿԱՍՊԻԱԿԱՆ ԾՈՎԱԾԻՑԱՆ *Sterna caspia*

Ե: 47-54 սմ, Թ: 130-145 սմ

ՊԱՏԱՅԻՎԱԿԱՆ ԶՎԱԳՅՈՒՒՄ: Խուճուր ջրածոծառ, մարմինը՝ լայն, կտուցը՝ կարմիր և մեծ, ղուչը՝ կարճ մկրասածն կտուցով: Գատուն. բնադրման Երջանում զագաթը՝ սև, ծոծրակը՝ զոսկու, մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն: Ներևից՝ արևափն առաջալիները՝ թվացյալ մուգ մոխրագույն: Եսքնադրման Երջանում թատակը՝ մոխրագույն սև թծերով: Երիասարդ, զագաթը՝ դարչնագույն՝ սոխակա թծերով, մեջքը՝ դարչնագույն խայտերով և սեղանն նախուշով: Նման սեակներ. այլ ջրածոծառներից սարքերվում է Խուճուր չափերով, մեծ կարմիր կտուցով և թևասակից մուգ առաջալիներով: Վարքը. թռիչքը՝ որոտմամբ, թևերի խորը հզոր թափահարումներով: Կենսամիջավայրը. Խուճուր ջրային բաց մակերեսներ, հազվադեպ՝ ռափաստան: Սնունդը. ձուկ, անողնաճարավորներ:

ՈՐՈՐԱԿՅՈՒՄ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Sterna nilotica*

Ե: 35-38 սմ, Թ: 100-115 սմ

S. n. nilotica ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ կարճ, հաստ, սև, ոսկերը՝ սև, ղուչը՝ կարճ թուլ մկրասածն կտուցով: Գատուն. բնադրման Երջանում զագաթը՝ սև, մարմնի վերևը՝ բաց մոխրագույն, մարմինը ներևից՝ սոխակա: Եսքնադրման Երջանում գլուխը՝ սոխակա՝ աչքի մուգ թծով: Երիասարդ, աչքին՝ փոքր մուգ թիծ: Գագաթը, ծոծրակը և մարմինը վերևից՝ թույլ դարչնավուն նախուշերով: Նման սեակներ. այլ ջրածոծառներից սարքերվում է միջին չափերի, բաց գույնի փետրավորման, կարճ, սև, հաստ կտուցի, մկրասածն կտուցով կարճ ղուչի համադրությամբ: Վարքը. չափազանց աղմկոտ է: Կերը կցնում է գետնին՝ թռիչքի ընթացքում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր ողնաճարավորներ: Բույնը. ոչ խորը փոսիկ գետնին: Չվերը. 49 մմ, 1-4, բաց դեղին-դարչնագույն՝ սև դեղին:

ԳԵՏԱՅԻՆ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Sterna hirundo*

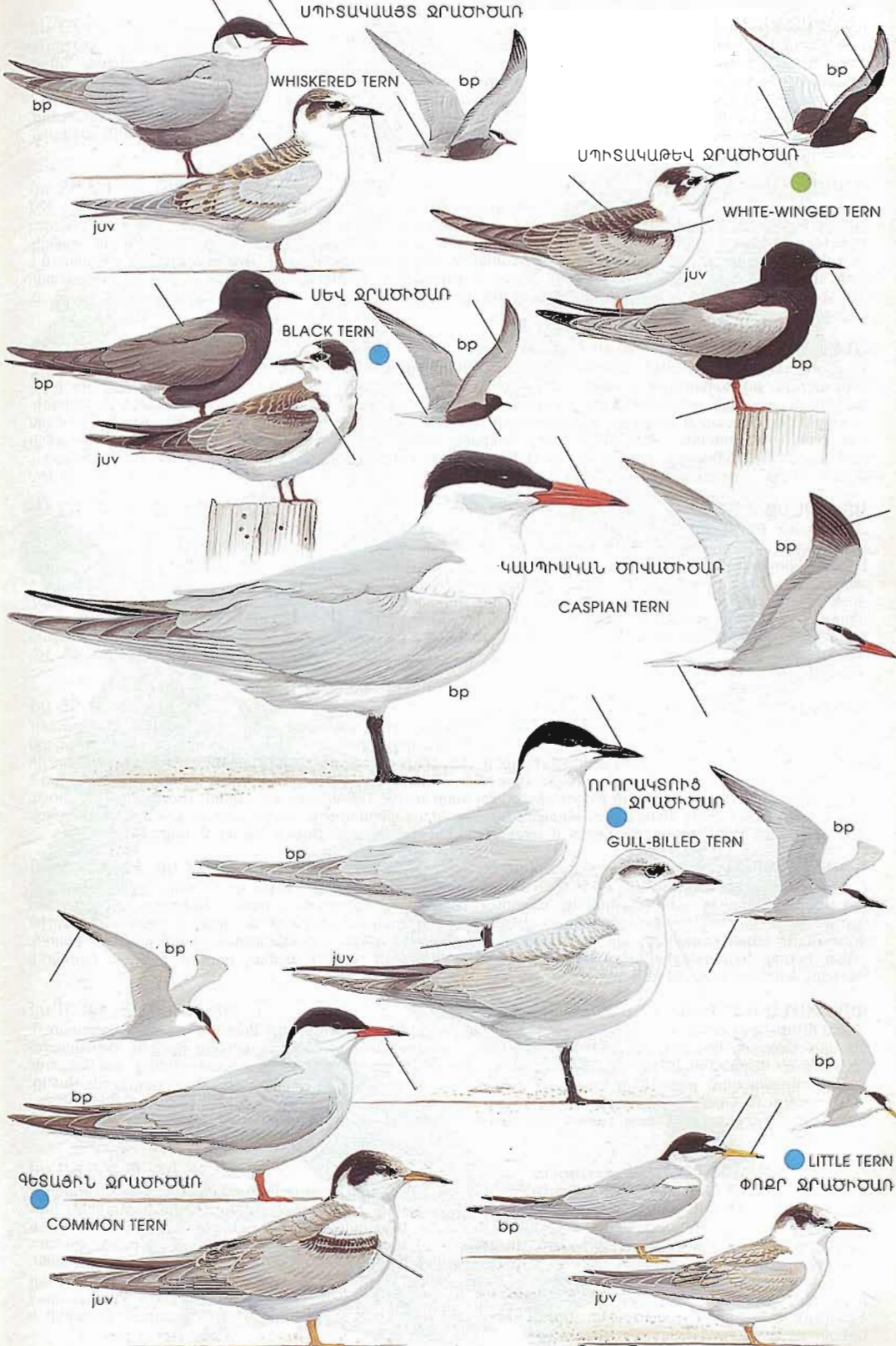
Ե: 31-35 սմ, Թ: 77-98 սմ

S. h. hirundo ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն, ներևից՝ սոխակա: Կտուցը երկար, թևերը՝ բարակ, երկար, առաջալիները ծայրերը՝ մուգ, ղուչը՝ մկրասածն խորը կտուցով: Գատուն. բնադրման Երջանում զագաթը՝ սև, կտուցը՝ կարմիր, ծայրը՝ սև: Եսքնադրման Երջանում ճակատը՝ սոխակա, կտուցը առավել սև: Երիասարդ, գլուխը՝ մուգ նախուշով, վերևից փետուրները՝ դարչնագույն երեզներով, թևի արեգակը՝ մուգ: Նման սեակներ. Սոխակալայ Ջրածոծառ Եսքնադրման Երջանում, որից սարքերվում է ավելի մեծ չափերով, ավելի երկար կտուցով, թևերով ու ղուչով: Վարքը. ձուկ որսալիս թռչում է թևերի դանդաղ թափահարումներով, գլուխը՝ խոնարհ: Գաճախ սուզվելուց առաջ մի լայն կանգ է առնում օդում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սնունդը. ձուկ, անողնաճարավորներ: Բույնը. ոչ խորը փոսիկ գետնին: Չվերը. 41 մմ, 1-3, արդև սոխակա՝ մուգ դարչնագույն դեղին:

ՓՈՔՐ ՋՐԱԾԻՑԱՆ *Sterna albifrons*

Ե: 22-24 սմ, Թ: 48-55 սմ

S. a. albifrons ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գատուն. թատակը և ակնաճերքը՝ սև, ճակատը՝ սոխակա: Կտուցը՝ դեղին, ծայրը՝ սև, ոսկերը՝ դեղին: Երիասարդ, զագաթը՝ սևակուց ու խայտավոր: Կտուցը՝ ամբողջությամբ մուգ: Նման սեակներ. Թուր այլ ջրածոծառներից սարքերվում է չափազանց փոքր չափերով, դեղնավուն կտուցով ու ոսկերով, թևերի արագ թափահարումներով: Վարքը. թռիչքը՝ ուսյունամամբ, ծիգ լայն թևերի արագ թափահարումներով: Չուկ որսալիս մի լայն կանգ է առնում օդում, այնուհետև ընկնելու տրամադրությամբ իջնում ցած և վերսին ճարտարական կանգը օդում: Կենսամիջավայրը. ձկնաբուծական լճակներ, լճեր: Սնունդը. ձուկ, անողնաճարավորներ: Բույնը. ոչ խորը փոսիկ գետնին: Չվերը. 32 մմ, 1-4, բաց դեղնավուն-դարչնագույն՝ սև դեղին:

ՍԴԻՏԱԿԱՆ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

WHISKERED TERN

ՍԴԻՏԱԿԱՆ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

WHITE-WINGED TERN

ՍԵԿ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

BLACK TERN

ԿԱՍՊԻԱԿԱՆ ԾՈՎԱԾԻՇԱՆ

CASPIAN TERN

ՈՐՈՐԱԿՏՈՒՑ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

GULL-BILLED TERN

ԳԵՏԱՅԻՆ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

COMMON TERN

ԼԻՏԼԵ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

LITTLE TERN

ՓՈՐԸ ԶՐԱԾԻՇԱՆ

ԹԱՎԱՊՈՒՅՑ ԱՂԱՎԻ Columba livia

C. l. gaddi ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գունավորումը՝ փոփոխական, փեթազգեսը հիմնականում կաղաղայն մոխրագույն: Գոնկասեղը և մեջքի հեթին մասը՝ սոխակ, թևին երևու սև ետք, թևասակը՝ սոխակ: Նման սեասկներ: Դոբալ, որից սարբերվում է սոխակ թևասակով և գոչգանեղով, թևերի երկար սև ետքերով և ավելի բաց մոխրագույն մեջքով: Վարիք, երամային: Սահասավանդում է վեր դարձած թևերով: Բարախներում անվայն է ու սարածված, զգույն է բնական միջավայրում: Կենսամիջավայրը, ծայրեր, գետածորեր, փաղաներ: Սնունդը, սերմեր, անողնաշարավորներ, սննդի մնացորդներ: Բույնը, նուր, ճյուղերից, գավաթաձև, ժայռափվերին, շեներին, փարձավներում: Չվերը, 39 մմ, 2, սոխակ:

Ե: 31-34 սմ, Թ: 63-70 սմ

ՀՈՒՍԼ Columba oenas

C. o. oenas ՆՍՍԱԿՅԱՑ: Քիչ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կաղայն-մոխրագույն աղավնի: Երրորդայինների և թավերի մեծ ծածկոցների վրա՝ երևու սևավուն կարճ գլուր, թևի կենտրոնական հասվածքի բաց գույնի, որն առավելապես սեասկների է թռչելիս: Վզի կողերին՝ կանաչ փայլով բիծ, կոկորդը և կրծքի վերին մասը՝ վարդագույն երանգի, կտուցի հիմքը և ոտները՝ կարմիր: Նման սեասկներ: Թխակաղայն Աղավնի: Թխակաղայն Աղավնի: Վարիք, հաճախ հանդիպում է փոքր երանգներով: Կենսամիջավայրը, սարաբավոր անտառների եզրային հասվածքներ: Չուի ընթացքում՝ մշակովի դաշտեր, գյուղեր: Սնունդը, սերմեր, հատիկներ: Բույնը, հարթակ ճյուղերից՝ ծառի փչակում: Չվերը, 38 մմ, 2, սոխակ:

Ե: 32-34 սմ, Թ: 63-69 սմ

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԱՂԱՎԻ Columba palumbus

C. p. palumbus ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Աղավնիներից ամենախոնորն է: Գառուն, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն, թափահարողները՝ ավելի մուգ, թևին խոտը՝ սոխակ կիսալուսնաձև հասված, վզի կողերին՝ կանաչ ու սոխակ բծեր, որոշի ծայրագույնը՝ լայն, մուգ: Մարմինը ներկից՝ մանուշակագույն երանգի վարդագույն: Երիտասարդ, ավելի խամրած, վզի կողերի սոխակ բծեր բացակայում են: Վարիք, հաճախ հանդիպում է երանգներով: Կենսամիջավայրը, անտառի անտառների եզրային հասվածքներ: Չուի ընթացքում՝ մշակովի լայն սարածված: Սնունդը, հատիկներ, դոճակներ, սերմեր: Բույնը, օտարակա նուր հարթակ ճյուղերից՝ ծառերին: Չվերը, 41 մմ, 1-2, սոխակ:

Ե: 40-42 սմ, Թ: 75-80 սմ

ՍՈՎՈՐԱՎԱՆ ՏԱՏՐԱԿ Streptopelia turtur

S. t. turtur ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: Քիչ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գառուն, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-նարնջագույն, փետուրների կենտրոնները՝ սև: Թևի միջնամասը՝ մոխրավուն-կաղայն: Վիզը և կուրծքը բաց մանուշակագույն երանգի վարդագույն: Վզի կողերին՝ սև ու սոխակ գույնով հասված: Աչերը՝ կարմիր, ակնոտակը՝ կարմիր: Երիտասարդ, ավելի խամրած, վզի բծեր բացակայում են: Նման սեասկներ: Փոքր Տատրակ, որից սարբերվում է մեջքի թեփուկանման նախուճ, ավելի սրածայր թևերով, ավելի կարճ ողջով, Վարիք, թռիչքի արագ, ծարակ, մեղմ ծափաթափահարումներով: Թռիչքի է դիմում կամ վայրել է կասարում՝ որոշը հովախառնման բաց, թևերի հաճախակի կարճ թափահարումներով: Կենսամիջավայրը, նուր անտառներ, դոճակներ, աղավախների աղակալությամբ դաշտեր: Սնունդը, սերմեր: Բույնը, նուր հարթակ ճյուղերից՝ ծառերին: Չվերը, 30 մմ, 1-2, սոխակ:

Ե: 26-28 սմ, Թ: 47-53 սմ

ՕՂԱՎԱՊՈՒՅՑ ՏԱՏՐԱԿ Streptopelia decaocto

S. d. decaocto ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ԳՆԱԿՅԱԳՅՈՒՅ: Գառուն, վերևից՝ բաց մոխրագույն-դարչնագույն, առաջնայինների սևավուն: Ներկից՝ վարդագույն երանգով, սոխակ ներհատիցի հիմքը՝ սև: Առուի դիմային մասը՝ վարդագույն երանգով, եզրը՝ դեղնավուն: Սոս սարածությունից սեասկների է վզի ետնամասի սև օձիք: Երիտասարդ, ավելի խամրած, վզի օձիք բացակայում է: Նման սեասկներ: Փոքր և Սովորական Տատրակներ, որոնցից սարբերվում է ավելի մեծ չափերով, ավելի բաց գույնի փեթազգեսով և վզի ետնամասի սև օձիքով: Վարիք, թռիչքի արագ, ուղիղ: Արձակում է խոլ միասար ու սևակում ծայրեր: Կենսամիջավայրը, փայտազգե սարածքներ: Սնունդը, սերմեր: Բույնը, նուր հարթակ ճյուղերից՝ ծառերին կամ շեների փվերին: Չվերը, 32 մմ, 2, սոխակ:

Ե: 31-33 սմ, Թ: 47-55 սմ

ՓՈՔՐ ՏԱՏՐԱԿ Streptopelia senegalensis

S. s. phoenicophila ՆՍՍԱԿՅԱՑ: Քիչ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Վերևից՝ վարդագույն-դարչնագույն, թևի միջին հասվածքը՝ մոխրագույն-կաղայն, առաջնայինների սևավուն, ներկից՝ վարդագույն երանգով: Կոկորդը՝ դարչնագույն-նարնջագույն՝ սև լոթերով: Թռչելիս սեասկների են որոշ սոխակ եզրայինների սև հիմքը և մոխրավուն միջին փետուրներ: Նման սեասկներ: այլ տատրակներից սարբերվում է գույների թանձրությամբ, կարճ թթածայր թևերով, երկար ողջով: Կենսամիջավայրը, փայտներ, գյուղեր: Սնունդը, սերմեր, կանաչ բույսեր: Բույնը, ճյուղերից հարթակ, ծառերին կամ շեների փվերի վրա: Չվերը, 28 մմ, 2, սոխակ:

Ե: 25-27 սմ, Թ: 40-45 սմ

ՓՈՒՓՈՒԼԱՎՈՐ ԿՎՈՒ Clamator glandarius

ՊՍԱԶՐԱՎԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Երկար ողջով, ակնազու փոփոխով՝ կլու: Գառուն, մարմինը վերևից՝ մուգ մոխրագույն, ներկից՝ սոխակ, դիմային ստորին մասը և կոկորդը՝ դեղին երանգով: Թևերը՝ սոխակ լոթերով: Երիտասարդ, գագաթը սև, առանց փոփոխի, դիմային մասի և վզի դեղին գույնը՝ ավելի սարածված, վերևից՝ դարչնագույն մասը՝ սոխակավուն լոթերով, առաջնայիններից վերևից՝ դարչնագույն-նարնջագույն՝ մուգ ծայրերով: Վարիք, հաճախ մուգ և աղմուկ, հաճախ արձակում է թուրքակի ճիչերի նման սուր ճիչեր: Կենսամիջավայրը, ուռուցներով գետափեր, նուր ծառուցներ բաց սարածություններում: Սնունդը, անողնաշարավորներ, հատկապես մագածածկ թրթուրներ:

Ե: 38-40 սմ, Թ: 58-61 սմ

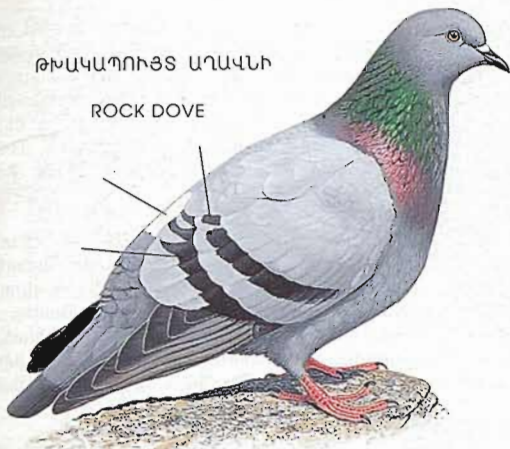
ՍՈՎՈՐԱՎԱՆ ԿՎՈՒ Cuculus canorus

C. c. canorus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երկար ողջով, նեղ թևերով թռչուն: Գառուն, միասար մոխրագույն մարմին վերևը, կուրծքը՝ գայտերանգ են մուգ գույնով սոխակ փոքր համադրությամբ: Գանդիպում են նաև յուրօրինակ շիկակաթմուր-դարչնագույն փեթազգեսով եզրեր: Երիտասարդ, նման է հասունին, սակայն մեջքի և թևերի փետուրները՝ սոխակավուն երեզված: Վարիք, թռչում է՝ ուղիղ գծով, թևերը՝ մարմնից ոչ բարձր դրանում: Արձակում է երկնային կրկնակի ծայրեր: Կենսամիջավայրը, խոտածակ սարածքներ, թփուցներ, անտառներ, եղեգուններ: Սնունդը, միջատներ, առավելապես մագածածկ թրթուրներ: Բույնը, մակարոն, ծվաղուն է այլ թռչունների բներում: Չվերը, 23 մմ, ձկերի գույնը, նմանցնում է բնի սրիչ ձկերի գույնին: Դայասանում ծվաղուն է Լեռնային խաղսճնիկի, Սևուկ Կարմրատուփի, Այգու Դախտաղանի, Սոխրագույն Շահրիկի և Եղեգունի Եղեգնաթռչնակի բներում:

Ե: 32-34 սմ, Թ: 55-60 սմ

ԹԻԱԿԱՊՈՒՅՑ ԱՂԱՎՆԻ

ROCK DOVE

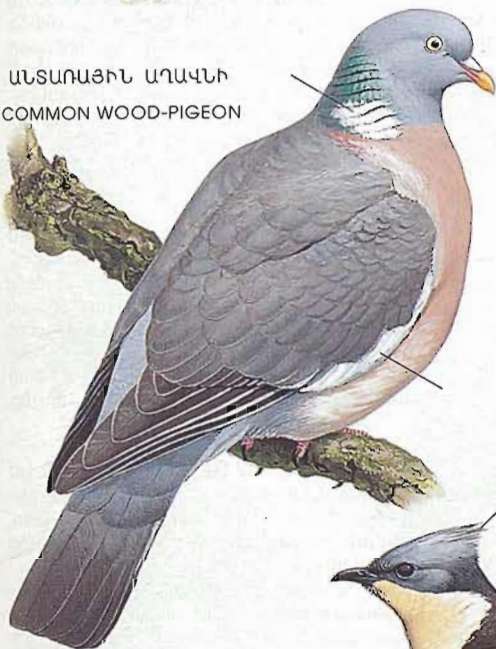

ՀՈՐԱՆ

STOCK DOVE

ԱՆՏԱՈՒՅՐ ԱՂԱՎՆԻ
COMMON WOOD-PIGEON

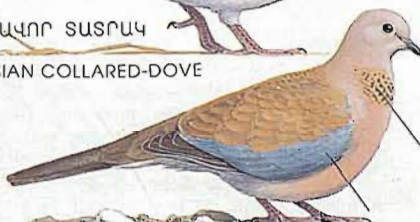
ՍՊԿՈՐԱԿԱՆ ՏԱՏՐԱԿ
EUROPEAN TURTLE-DOVE

ՕՂԱԿԱՎՈՐ ՏԱՏՐԱԿ
EURASIAN COLLARED-DOVE

ՓՈՔԻ ՏԱՏՐԱԿ
LAUGHING DOVE

ՍՊԿՈՐԱԿԱՆ ԿԿՈՒ

COMMON CUCKOO

ՓՈՒՓՈՒՆԱԿՈՐ ԿԿՈՒ
GREAT SPOTTED CUCKOO

ԵՎՐՈՊԱՅԱՆ ԲՎԻԿ *Otus scops*

O. s. scops ՔԱՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Աչերը դեղին, ականցներին՝ լայն փեռահվածք: Երկևից՝ բարակ գլուխը խճճված նախո՝ սև նուրբ խայտերով: Նման ճեսակներ: Տնային Բվիկ, որից արբերվում է առավել բարեկազմ մարմնով, ականցի փեռահվածքով և ներկից մանր գլուխով ու խայտերով: Վարք. գիծերային: Սուլոցները լսվում են բավական հեռու արածությունից և կրկնվում են մի քանի վայրկյանը մեկ: Կենսամիջավայրը. անտառներ, ղղառու այգիներ, անտառագրեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր կրողներ: Բույնը. ծառերի փչակներում կամ ժնուրյուններում, ազալների հին բներում: Չվերը. 32 մմ, 3,5, սոխակ:

Ե: 19-20 սմ, Թ: 53-63 սմ

ՏՆԱՅԻՆ ԲՎԻԿ *Athene noctua*

A. n. indigena ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գլուխը՝ խոտո, կլորավուն, դեղին, ոտները՝ երկար: Հասուն. մարմինը վերևից՝ դարչնագույն՝ սոխակ դեղին, ներկից՝ սոխակ՝ լայն մուգ դարչնագույն խայտերով: Երիտասարդ. ավելի դարչնագույն և ավելի խիս խայտերով: Նման ճեսակներ. Եվրոպական Բվիկ, Թավառա Բու: Վարք. գործուն է արեալայսին և մթնադին, հաճախ հանդիպում է գերեզման ժամերին: Թռիչքը՝ ալիքաձև: Կենսամիջավայրը. լայն արածված, հաճախ՝ մեծադաշտային վայրերում, խուսափում է լեռնաճեղքերից և խիս անտառներից: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր կաթնասուններ, թռչուններ: Բույնը. ծառի փչակում կամ ժնուրյուններում: Չվերը. 34 մմ, 2,7, սոխակ:

Ե: 21-23 սմ, Թ: 54-58 սմ

ԹԱՎՇԱՑ ԲՈՒ *Aegolius funereus*

A. f. caucasicus ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՀԱՉԱՎԱԳՈՒՄ: Սուգ փեռավորմամբ բու, գլուխը՝ խոտո, ուղղանկյունաձև: Հասուն. ընդհանուր գունավորումը՝ մուգ դարչնագույն, վերևից՝ սոխակ դեղին, հասկապետ՝ գազաթը: Դիմային սկավառակները՝ սև ներքին խիս դարչնագույն խայտերով: Աչերը և կուլոցը՝ դեղին: Երիտասարդ. մուգ դարչնագույն, կուլոցին մոտ՝ սոխակ դեղին, թևերի սոխակ դեղին: Նուր: Նման ճեսակներ. Տնային Բվիկ, որից արբերվում է ավելի մուգ ուղղանկյունաձև գլխով, դիմային սկավառակների գունավորմամբ և սև «հոնգավորներով»: Վարք. գիծերային, ծայրը 5-7 ցածր տնայնություն հնչյուններ՝ լսելի մինչև 2 կմ արածության վրա: Կենսամիջավայրը. լեռնային անտառներ: Սնունդը. կրողներ և թռչուններ: Բույնը. ծառի փչակում: Չվերը. 33 մմ, 3-7, սոխակ:

Ե: 24-26 սմ, Թ: 54-62 սմ

ԱՎԱՆՋԱՎՈՐ ԲՈՒ *Asio otus*

A. o. otus ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սանր խայտավոր բու, թևերը՝ երկար, աչերը՝ մարմնագույն, ականցին՝ երկար փեռահվածք: Հասուն. դիմադասկառակը՝ դարչնագույն-մարմնագույն՝ սև սահմանագծված, մարմինը ներկից վառ խայտերով: Երիտասարդ. ականցին աղվափեռահվածք, փեռագծեսը՝ ավելի մոխրագույն՝ հասկ գլուխով: Նման ճեսակներ. Ճահճային Բու., որից արբերվում է մարմնի ավելի մուգ ստորին մասով, ականցի ավելի երկար փեռահվածքով և մարմնագույն աչերով: Վարք. բացառապես գիծերային: Ցերեկը հանգիստը անց է կացնում ծառի բնին մոտ՝ կողային ճյուղերին, սաղարթի խիս մասում: Կենսամիջավայրը. նուր անտառներ, գետաձորեր, մեկուսացած դուրաններ, զբոսայգիներ: Սնունդը. մանր թռչուններ, կրողներ: Բույնը. ազալի կամ կաչաղակի հին բներ: Չվերը. 42 մմ, 3-6, սոխակ:

Ե: 35-37 սմ, Թ: 90-100 սմ

ՃԱՅՃԱՅԻՆ ԲՈՒ *Asio flammeus*

A. f. flammeus ՔԱՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՀԱՉԱՎԱԳՈՒՄ: Խամրած բաց մարմնագույն-դարչնագույն փեռազգեսով բու. ականցին՝ կարճ փեռահվածք, աչերը՝ դեղին՝ երիզված մուգ թծերով: Թևերը՝ երկար, դասակարգիծը՝ մուգ, առաջնայինների հիմնում՝ բաց բիծ: Երկևից՝ մուգ խայտերով: Նման ճեսակներ. Ավանջավոր Բու., որից արբերվում է մարմնի ներկի ավելի բաց գույնով, ականցի կարճ փեռահվածքով, դեղին աչերով: Վարք. որս է կատարում հիմնականում արեալայսին ու մթնադին: Թռիչքը՝ դանդաղ ու ճարձկալի, թթևակի V-անման առաջ սված թևերով: Կենսամիջավայրը. բաց խոտածածկ արածված, սափասան, ճահճուներ, գետափոխներ: Սնունդը. կրողներ, մանր թռչուններ, անողնաճարավորներ: Բույնը. փորված գետնին, ցամաքը՝ բույսեր: Չվերը. 40 մմ, 4-8, սոխակ:

Ե: 37-39 սմ, Թ: 95-110 սմ

ԱՆՏԱՆԱԲՈՒ *Strix aluco*

S. a. willkenskii ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՀԱՉԱՎԱԳՈՒՄ: Գլուխը՝ կլորավուն, աչերը՝ մուգ: Ընդհանուր գունավորումը՝ ճեսակներ է մոխրագույնից շիկակարմիր-դարչնագույն: Սովորաբար՝ մոխրագույն, ներկից՝ լայն մուգ խայտերով, մարմինը վերևից՝ սոխակ դեղին: Կուլոցը՝ բաց գույնի: Հազվագյուտ մուգ փեռավորմամբ անտառների ընդհանուր գունավորումը՝ մարմնագույն-դարչնագույն, կուլոցը՝ մոխրագույն: Նման ճեսակներ. այլ բվերից արբերվում է մուգ աչերի, կլորավուն գլխի, սակառած մարմնի համադրությամբ: Վարք. գիծերային: Չայնը՝ երկու կողմից՝ հաջորդվող դաղարով, այնուհետև երկարածված ճեսակներով մեկ կողմիցով: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անտառ: Սնունդը. մանր կրողներ, թռչուններ: Բույնը. ծառի փչակ կամ ազալների, գիծափների հին բներ: Չվերը. 47 մմ, 2-5, սոխակ:

Ե: 37-39 սմ, Թ: 94-104 սմ

ԲՎԵԾ *Bubo bubo*

B. b. interpositus ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻՉ՝ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հսկա դարչնագույն բու, ականցներին՝ մեծ փեռահվածք. աչերը՝ մարմնագույն: Հասուն. կուլոցը՝ սև կաթիլանման նախոտերով: Երիտասարդ. ականցի փեռահվածքը և կրծքի ս նախոտեր բացառվում են: Նման ճեսակներ. բոլոր այլ բվերից արբերվում է մեծ չափերի և ականցի փեռահվածքի համադրությամբ: Վարք. գիծերային: Ցերեկը հաճախ հանգստանում է ծառերի ճյուղերին, ժայռափվերին: Բավական հեռու արածությունից լսվող ծայրը մի քանի վայրկյանը մեկ կրկնվող ցածր խուլ կոնից է: Կենսամիջավայրը. լայն արածված, հաճախ հանդիպում է գետաձորերում, անտառների եզրամասում: Սնունդը. թռչուններ, փոքրից մինչև միջին չափերի կաթնասուններ: Բույնը. փորվածներ կամ խորե՛ր՝ ժայռափվերին: Չվերը. 60 մմ, 2-4, սոխակ:

Ե: 60-75 սմ, Թ: 160-188 սմ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԲԿԻԿ
EURASIAN SCOPS-OWL

ՏՆԱՅԻՆ ԲԿԻԿ
LITTLE OWL

ԹԱՎՇԱՆՑ ԲՈՒ
BOREAL OWL

ԱՎԱՆՁԱՎՈՐ ԲՈՒ
LONG-EARED OWL

ՃԱՆՃԱՅԻՆ ԲՈՒ
SHORT-EARED OWL

ԲԿԵՃ
EURASIAN EAGLE-OWL

brown phase

ԱՆՏԱՆԱԲՈՒ
TAWNY OWL

Endangered ● Undetermined ●

John P. Jones

ՄՊԻՏԱԿԱՓՈՐ ՄԱՆԳԱՂԱԹԵՎ *Apus melba*

Ե: 20-22 սմ, Թ: 54-60 սմ

A. m. melba ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: Քիչ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից, կրծքի ցեքը, լողի ստրիմ մակերեսը և թևասակը՝ դարչնագույն: Կոկորդը և փորը՝ սոխափ: Նման ճեսակներ: Սև Մանգաղաթև, որից սարքերվում է ավելի մեծ չափերով, սոխափ փորով և կոկորդով: Վարքը, ցեքերը մեծադեպ անց է կացնում օդում, հանգստանում է ժայռերի ու շենքերի լիցքերի վրա, ենթադրվում է, որ մնում է թռչելի ընթացքում: Չայնը՝ ուժգին, դողողոջուն, աստիճանաբար մարող ծվվոցներ: Կենսամիջավայրը, լեռներ ուղղաբերծ ժայռերով, ֆարանձավներ և խոր ծորեր: Սնունդը, թռչող անողնաաւարավորներ: Բույնը, գավաթաձև, ժայռաճեղիներում, թով ամրացված բույսերից ու փեխուրներից: Չվերը, 30 սմ, 3, սոխափ:

ՍԵՎ ՄԱՆԳԱՂԱԹԵՎ *Apus apus*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 42-48 սմ

A. a. apus ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ընդհանուր գունավորումը՝ սևավուն-դարչնագույն, սոխափակվում կգակով և կոկորդով: Փորը՝ մուգ, թափահարողներ՝ փոքր-ինչ ավելի բաց գույնի: Նման ճեսակներ: Սոխափակափոր Մանգաղաթև, որից սարքերվում է ավելի փոքր չափերով, ավելի արածայր ու ավելի բարեկազմ թևերով և մուգ-փորով: Վարքը, կյանքը առավելադեպ անց է կացնում օդում: Թևերի ոչ խորը արագ թափահարումներն ուղեկցվում են հաճախակի կրկնվող երկարաձև սահասավառնունով: Երամներն ականց ծակող սուր ճիչերով թռչում են ժայռերի կամ բարձր շենքերի երկայնքով: Կենսամիջավայրը, ուղղաբերծ ժայռեր, զեքաձորեր, ֆաղափներ: Սնունդը, թռչող անողնաաւարավորներ: Բույնը, գավաթաձև, լիցքերի կամ ժայռերի ճեղիներում, թով ամրացված բույսերից: Չվերը, 25 սմ, 2-4, սոխափ:

ԱՈՒՓՆԱՅԱ ԾԻԾԵՌՆԱԿ *Riparia riparia*

Ե: 12 սմ, Թ: 26.5-29 սմ

R. r. riparia ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, ներևից՝ սոխափ, կրծքին՝ դարչնագույն ցեք, լողի մկրասածև կսրվածքը՝ միջին չափի: Երիտասարդ, մեջքի դիմային մասի և թևավերևի փեխուրները՝ ներ սոխափակվում երիզով, կրծքի ցեքը՝ խայտերով: Նման ճեսակներ: այլ ծիծեռնակներից սարքերվում է ավելի փոքր չափերով, կրծքի դարչնագույն ցեքով, կարծ մուգ լողով: Վարքը, թռչելը՝ ճարձիկ, թևերի թթռում, արագ թափահարումով, սլանում է ջրի մակերեսի վրայով ոչ բարձր: Թռչելիս արձակում է ղզզող հիպեցնող մի օար կարճաձև ծայրեր: Կենսամիջավայրը, լճակների, լճերի, զեքերի մոտ: Սնունդը, թռչող միջասներ: Բույնը, գաղութային, փորվածքներ ավազոտ կամ փափկահող գաղթափերին խոտաբույսերից, բուսաթելերից, փեխուրներից: Չվերը, 18 սմ, 4-5, սոխափ:

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ԾԻԾԵՌՆԱԿ *Ptyonoprogne rupestris*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 32-34.5 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: Քիչ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից՝ դեղնամոխրագույն դարչնագույն, ներևից՝ բաց դարչնագույն, թևասակի ծածկողները՝ սևավուն: Թույլ մկրասածև կսրվածքը՝ մոխրից թռչելիս ակնառու են սոխափակ մոտեր: Կզակը և կոկորդը՝ մոխրագույն ու մուգ դարչնագույն խայտերով: Նման ճեսակներ: այլ ծիծեռնակներից սարքերվում է թևասակի ցայտերանգ մախտով և բացված լողի սոխափակ լիցքերով: Վարքը, սովորաբար հանդիպում են փոքր խմբերով՝ ժայռադաշտերի երկայնքով թռչելիս: Սահասավառնում է հաճախ: Նստում է ժայռերի հիվերին: Կենսամիջավայրը, լեռներ, մեղ ժայռեր, զեքաձորեր, բարձրահարկ շենքեր: Սնունդը, թռչող միջասներ: Բույնը, գավաթաձև, ցեխից ծեփած, ցամաքը՝ բուսաթելեր, փեխուր, ամրացրած ժայռերի լիցքերին, ֆաղափերի առաստաղին մոտ կամ բարձրահարկ շենքերի վերնահարկում: Չվերը, 21 սմ, 3-5, սոխափ կարմիր լիցքերով:

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԾԻԾԵՌՆԱԿ *Hirundo rustica*

Ե: 17-19 սմ, Թ: 32-34.5 սմ

H. r. rustica ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երկար թևերով, սլացիկ մարմնով ծիծեռնակ, լողը՝ երկար, խոր մկրասածև կսրվածքով: Մարմինը վերևից և կրծքի ցեքը՝ կաղույս-սև՝ փայլուն երանգով: Ծակասն ու կոկորդը՝ շիկակարմիր: Ներևից՝ փոփոխական՝ աղոտ սոխափից մինչև բաց շիկակարմրավուն: Էզերի և հասկաթես երիտասարդների լողը՝ ավելի կարծ ավելի թույլ մկրասածև կսրվածքով: Նման ճեսակներ: Շիկագոտի Ծիծեռնակ (սեռ լիցքերաթերթ 61), որից սարքերվում է մարմնի ամբողջ վերնամասի մուգ գույնով, կրծքի մուգ ցեքով և բաց գույնի վերնամոտը: Վարքը, թռչելը՝ արագ, կերակրման լիցքերով կսրուկ լիցքերով, ճարձիկ խուսամապուսներով: Կենսամիջավայրը, բնակավայրեր, գյուղատնտեսական սարածներ, չուի ընթացքում՝ լայն սարածված: Սնունդը, թռչող միջասներ: Բույնը, գավաթաձև, ցեխից ծեփած, ցամաքը՝ փեխուր, մագարմասներ, շենքերի ներսում, լիցքերին կամ հիվերին: Չվերը, 20 սմ, 4-5, սոխափ կարմիր-դարչնագույն լիցքերով:

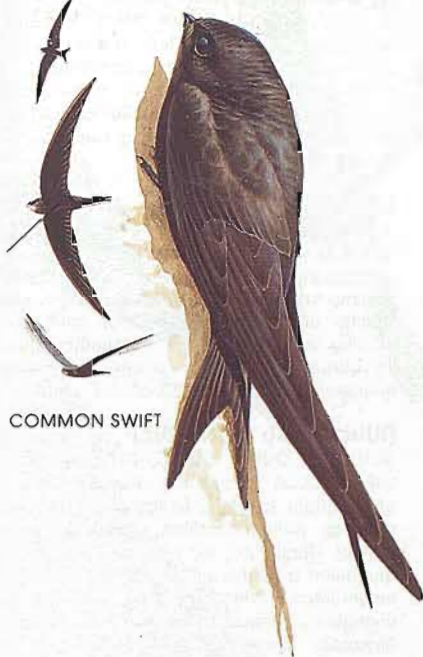
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԾԻԾԵՌՆԱԿ *Delichon urbica*

Ե: 12.5 սմ, Թ: 26-29 սմ

D. u. meridionalis ԲՆԱԴՐՈՂ ՉԳՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գլուխը և մեջքը՝ կաղույս-սև՝ փայլուն երանգով, թևերը և լողը՝ սև, մարմինը ներևից և զոսկաճեղը՝ մաղուր սոխափակ: Պոչը՝ կարծ թույլ մկրասածև կսրվածքով: Տարածություն վրա գունավորումը՝ թվալայլ սև ու սոխափակ: Նման ճեսակներ: այլ ծիծեռնակներից սարքերվում է մարմնի վերևի մոտությամ, սոխափակ զոսկաճեղի, լողի թույլ մկրասածև կսրվածքի համադրությամբ: Վարքը, գաղութային, բնակողներ՝ ժայռերին կամ շենքերին: Կենսամիջավայրը, ժայռեր, բնակավայրեր: Սնունդը, թռչող միջասներ: Բույնը, գավաթաձև, ցեխից ծեփած, ցամաքը՝ փեխուր, ժայռերի լիցքերին կամ շենքերի հիվերի սակ: Չվերը, 19 սմ, 3-5, սոխափ:

ALPINE SWIFT

COMMON SWIFT

ԱՌԱՓՆՅԱ ԺԻՇԵՆՆԱԿ
SAND MARTIN

ԺԱՅՈՍԱՅԻՆ ԺԻՇԵՆՆԱԿ
EURASIAN CRAG-MARTIN

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԺԻՇԵՆՆԱԿ
BARN SWALLOW

ՆՈՐԱՐԱՅԻՆ ԺԻՇԵՆՆԱԿ
NORTHERN HOUSE-MARTIN

Chris Rose

ՎԻՉԳՑՈՒՎ *Jynx torquilla*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 25-27 սմ

J. t. torquilla ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՉԱԳՅՈՒՏ: Փայտփորների հեռավոր նրբագեղ ցեղակից, Պռչող երկար լիեճագետներ խճճված նախօրվ՝ մոխրագույն, դարչնագույն ու սև ժեզերով: Հասունների աչի ծիածնաճաթաղանթը՝ կարմիր-դարչնագույն, երիասարդներից՝ մոխրագույն-դարչնագույն: Վարից կերակրվում է հիմնականում գետնին: Թռիչից՝ արագ, թեթևակի ալիքաձև: Գլխով և վզով ոլորադաս ցարձուներ է կասարում: Բայլից՝ ընդհատ-ընդհատ: **Կենսամիջավայրը.** նոսր անտառներ, մոլորաձուլային, գետահովիտներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ (մասնավորապես մրջյուններ): **Բույնը.** ծառերի փչակներում՝ առանց ցամաքի: **Չվերը.** 21 մմ, 7-10, սոխակ:

ԵՐԿԱԳՈՒՅՆ ԱԼԿԻՈՆ *Alcedo atthis*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 24-26 սմ

A. a. atthis ՆԱՍԱԳՅԱՍ: ՔիՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ամփոփ մարմնով թռչուն, կտուցը՝ ուղիղ, երկար, որչի՛ր՝ ցաս կառ: **Հասուն.** մարմինը վերևից՝ վառ կապույտ-կանաչ, մեջքը, գոնկաճեղքը, վերնալիզը՝ փայլալույն կապույտ, ներկալիզը՝ նարնջագույն: Այսերը՝ նարնջագույն ու սոխակ, կարկի՛ր՝ սոխակ: Մուկի կտուցը՝ սև, էպի ներակտուցը՝ կարմիր շերտով: **Երիասարդ.** նման է հասունին, սակայն ավելի խամրած: Վերևից՝ կանաչավուն-կապույտ՝ առանց փայլի: Վարից, սուղվում է՝ նախօրով մի դափ օդում կանգ առնելով կամ նստած ժողից՝ դեմի ջուրը նետվելով: ճիչը ակամե ծակող սուղուց է: **Կենսամիջավայրը.** ձկնաբուծական լճակներ, լճեր, գետեր՝ առափնյա ուռուցներով, եղեգունոսով: **Սնունդը.** ցրային անողնաճարավորներ, մանր ձկներ: **Բույնը.** փորված ավազոս կամ կավե գառիթափերին: **Չվերը.** 23 մմ, 6-7, սոխակ:

ՈՍԿԵԳՈՒՅՆ ՄԵՂՎԱԿԵՐ *Merops apiaster*

Ե: 27-29 սմ, Թ: 44-49 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ցայտուև բազմերանգ գույներով թռչուն, կտուցը՝ ներև կեռված, որչի կենտրոնական փետուրները՝ մնացածներից ինչ երկար: **Հասուն.** կոկորդը՝ դեղին, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, շիկակարմիր և դեղին նախեքով: Եսքնադրման օրջանում կապույտ փետուրները՝ կանաչ ծայրերով: **Երիասարդ.** թիկնոցը, ուսափետուրները, թևավերկը՝ կանաչ: Պռչի դուր ցցված հասվածք բացակայում է: **Նման**՝ սեսակներ. **Կանաչ** Մեղվակեր, որից արբերվում է մարմնի վերևի գույների ցայտերանգությամբ, դարչնագույն-շիկակարմիր զազաթով և դեղին կոկորդով: Վարից, երամային: Թռիչից՝ ճարձիկ, հանկարծակի մոտուցներով, օրջադարձով է անկուններով: Բարձր թռչող թռչունները դժվար սեսանելի են, սակայն լավ լսելի են նրանց արձակած կարճ նուրբ մոտոցները: **Կենսամիջավայրը.** կիսաանապատ, լեռնասփասան: Զուկի ընթացքում լայն արածված: **Սնունդը.** միջասներ, առավելապես՝ մեղուներ և կրեճներ: **Բույնը.** փորված ավազոս կամ կավե գառիթափերին: **Չվերը.** 26 մմ, 6-7, սոխակ:

ԿԱՆԱՉ ՄԵՂՎԱԿԵՐ *Merops persicus*

Ե: 27-31 սմ, Թ: 46-49 սմ

M. p. persicus ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱԶՉԱԳՅՈՒՏ: Մարմնի գունավորումը՝ առավելապես կանաչ, որչի կենտրոնականները՝ երկար: **Հասուն.** մարմնի ընդհանուր գունավորումը՝ կանաչ, դիմային մասը՝ կապույտ, սև ու սոխակ: Կզակը՝ դեղին, թևասակի ծածկոցները, կոկորդը՝ շիկակարմրավուն, գոնկաճեղքը՝ կապույտ երանգով: **Երիասարդ.** ավելի խամրած, փետուրների ծայրերը՝ բաց գույնի, որչի դուրս ցցված հասվածք բացակայում է: **Նման**՝ սեսակներ. **Ոսկեգույն** Մեղվակեր, որից արբերվում է մարմնի վերևի կանաչով, կոկորդի ու թևասակի ծածկոցների շիկակարմրով: Վարից՝ թռիչից՝ ճարձիկ, աշխույժ, ծայրը՝ ինչոյն Ոսկեգույն Մեղվակերինը, սակայն՝ առավել զրնգուն ու որոտածայն: **Կենսամիջավայրը.** կավահող գառիթափերով կիսաանապատ, ցրից ոչ հեռու: **Սնունդը.** թռչող միջասներ: **Բույնը.** փորված կավե կամ ավազոս գառիթափերին: **Չվերը.** 26 մմ, 5-7, սոխակ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐ *Coracias garrulus*

Ե: 30-32 սմ, Թ: 66-73 սմ

C. g. garrulus ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. փետրագետներ վառ կապույտ, շիկակարմիր-դարչնագույն մեջքով, սև թափահարողներով: Պասակաթևի վերևին հասվածքը՝ մուգ կապույտ: Թևասակի ծածկոցները՝ ակնառու կանաչավուն-կապույտ: **Երիասարդ.** փետրագետներ ավելի բաց ու ավելի խամրած, մեջքը, այսերը, ծոծրակը, կուրծքը՝ դարչնագույն: Վարից, թռիչից՝ ուղիղ գծով, թևերի խորը թափահարումներով, ինչոյն ազոավիճը: Հաճախ սեսանելի է սյուներին, լաբերին և ծառերին նստած: **Կենսամիջավայրը.** կիսաանապատ, լեռնասփասան: **Սնունդը.** միջասներ: **Բույնը.** զավաթածև, խոտաբույսերից, փչակներում, դափ ճեղքերում, ավազոս կամ կավե գառիթափերի փորվածներում: **Չվերը.** 35 մմ, 3-6, սոխակ:

ՍՐԼԳԱՅԱՎ *Bombycilla garrulus*

Ե: 18 սմ, Թ: 32-35.5 սմ

B. g. garrulus ՊԱՍԱՅԱՎԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Փետրագետներ վարդագույն-դարչնագույն ու մոխրագույն, ակնհայտ փուփուկով, սև կզակով ու ակնաճեճով: Երիասարդը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն, երկուողայինների ծայրերը՝ փոքր կարմիրով: Պռչի ծայրը՝ դեղին: **Հասուն.** առաջնայինների ծայրերը՝ վառ դեղին ու սոխակ: Էպի որչի ծայրի դեղինը՝ ավելի նեղ: **Երիասարդ.** ավելի խամրած մարմինը ներկից՝ խայտափայլ, արձափն առաջնայինների միայն ծայրերը՝ բաց գույնի խայտով: Վարից, ծնոտանը կերակրվում է երամներով: **Կենսամիջավայրը.** թփուսային տարածքներ՝ հասարակույնների թփերում, դուրակներ՝ փաղափներում: **Սնունդը.** հասարակույններ, անողնաճարավորներ:

ՀՈՊՈՂ *Upupa epops*

Ե: 26-28 սմ, Թ: 42-46 սմ

U. e. epops ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ երկար, ներև կեռված, փուփուկ: մեծ: **Հասուն.** թափահարողները և որչի՛ր՝ ցայտուև, սև ու սոխակ շերտերով: Գլուխը, թիկնոցը՝ վարդագույն-նարնջագույն, կոկորդի և կրծքի վարդագույն-նարնջագույնը՝ ինչ ավելի բաց: Փուփուկի ծայրերը՝ սև: **Երիասարդ.** փետրագետներ ավելի խամրած, թևին և որչի՛ր՝ աղոտ սոխակ շերտեր, մարմինը ներկից՝ առանց վարդագույնի: Վարից, հաճախ գետնին փայլում է փուփուկը հովիտարանման բացած: Թռիչից՝ դանդաղ ու ուսյունաճման, թևերի խորը թափահարումներով: **Կենսամիջավայրը.** լայն արածված և կիսաանապատներից մինչև լեռնասփասաններ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ (հասկաթուսե բզեզների թրուրներ): **Բույնը.** զավաթածև, ցողուններից, փետուրներից ու բրդից, ծառերի փչակներում կամ դափների ճեղքերում, փարակույտներում, ավազոս ու կավե գառիթափերի փորվածներում: **Չվերը.** 26 մմ, 5-9, ձիթադուր-կանաչ:

COMMON WAXWING

EUROPEAN BEE-EATER

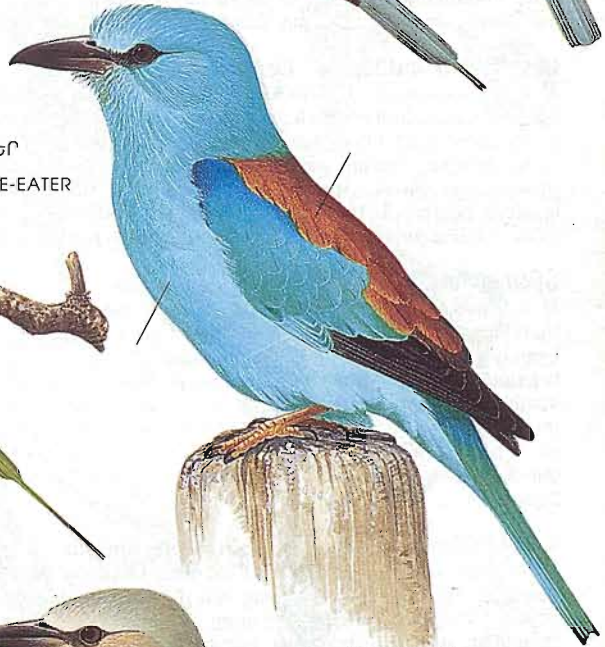
ԵՐԿԱԳՈՒՅՆ ԱՆԿՈՆ
COMMON KINGFISHER

juv

ԿԱՆԱԶ ՄԵՂԱԿԵՐ
BLUE-CHEEKED BEE-EATER

ՆԵՐԿԱՐԱՐ
EUROPEAN ROLLER

juv

ՄՆԳԱՆԱԿ
BOHEMIAN WAXWING

ՀՈՊՈՊ
EURASIAN HOOPOE

Threatened

Norman Arlott. 01.

ՍԵՎ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dryocopus martius*

Ե: 45-57 սմ, Թ: 64-68 սմ

D. m. martius ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ: ԽոնոՐ սև փայտփոր, աչքերն ու կտուցը՝ բաց գույնի: Մուտի գագաթը՝ կարմիր, եզի գագաթի հեծին մասում՝ փոքր կարմիր քիծ: Նման ճեսակներ. այլ փայտփորներից արբերվում է ազոավիմ բնորոշ չափերով, ամբողջությամբ սև փեսաավորմամբ: Ազոավներից արբերվում է անհավասար և ալիքաձև թռչելով: Վարքը. աղմկոս, կտուցով թմբկահարումները երկարատև են և ուժեղ, արձակում է բազմազան ճիչեր: Կենսամիջավայրը. բարձրարևոտ սաղարթավոր կամ խարճ անտառներ, ռոզատու այգիներ: Սնունդը. մրջյուններ, փայտահաս բզեզներ: Բույնը. ծառերի փչակներում: Չվերը. 34 մմ, 4-6, սղիսակ:

ՓՈՐՐ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dendrocopos minor*

Ե: 14-15 սմ, Թ: 25-27 սմ

D. m. colchicus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ: Փոքր չափի փայտփոր: Մեջքը՝ հիմնականում սղիսակ, մարմինը ներկից՝ խայտերով, կտուցը՝ սպ փոքր: Գլխի սև շերտը ճյուղավորվելով հասնում է մինչև կտուցը, բայց ոչ ծոծրակը: Մուտի գագաթը՝ խամրած կարմիր: Եզի գագաթի առջևի մասը՝ բաց դարչնագույն: Նման ճեսակներ. այլ փայտփորներից արբերվում է չափազանց փոքր կտուցով և հիմնականում սղիսակ մեջքով: Վարքը. թռչելիս այլ փայտփորների համեմատ ավելի անհավասար է: Հաճախ կեր է փնտրում ծառերի վերին սաղարթում կամ կարճահասակ թփուկներում: Ի արբերություն այլ փայտփորների՝ կերը հայթայթում է ավելի բարակ ճյուղերի վրա: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անտառներ, ռոզատու այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հազվադեպ՝ ռոզուներ: Բույնը. ծառերի փչակներում: Չվերը. 19 մմ, 4-6, սղիսակ:

ՍԻՐԻԱԿԱՆ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dendrocopos syriacus*

Ե: 22-23 սմ, Թ: 34-39 սմ

D. s. transcaucasicus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից՝ սև, ուսպիտեսուրներին՝ սղիսակ բծեր, ներևից՝ դեղնավուն-սղիսակ, մարմնի կողերը՝ առանց խայտերի, ներմադրչը՝ մուգ վարդագույն: Գլխի առանց ճյուղավորման սև շերտը հասնում է մինչև կտուցը, բայց ոչ ծոծրակը: Գագաթը՝ սև, ի արբերություն եզի՝ արուի ծոծրակը՝ կարմիր թով: Նման ճեսակներ. Խայտարեց Փայտփոր, որից արբերվում է մինչև ծոծրակը չիասնող սև շերտով: Վարքը. թռչելիս՝ ալիքաձև: Կեր է փնտրում գեծիմ, ծառերի բերքին, շինությունների ղոտերի ճեղքերում: Կենսամիջավայրը. չոր հովիտներ, ցածրադիր գոտիներ՝ մուր անտառներով: Սնունդը. անողնաճարավորներ, որոշ սերմեր: Բույնը. ծառի փչակներում: Չվերը. 25 մմ, 4-7, սղիսակ:

ՄԻՋԻՆ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dendrocopos medius*

Ե: 20-22 սմ, Թ: 33-34 սմ

D. m. caucasicus ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հատուկ. գուլիցը՝ հիմնականում սղիսակ, գագաթը՝ կարմիր: Մարմինը վերևից՝ սև, ուսպիտեսուրները՝ սղիսակ թծրով, կուրծքը և փորը՝ դեղնավուն երանգով, մարմնի կողերը՝ խայտավոր, ներմադրչը՝ վարդագույն: Գլխի սև շերտը չի հասնում մինչև կտուցը կամ ծոծրակը: Երիասարդ. նման է հատուկին, սակայն գագաթը՝ ավելի խամրած, դիմային մասը՝ ավելի մուգ: Նման ճեսակներ. այլ փայտփորներից արբերվում է ուսպիտեսուրների սղիսակ թծրի, կտուցին կամ ծոծրակին չիասնող սև շերտի, մարմնի խայտավոր կողերի և գագաթի կարմիր գույնի համադրությամբ: Վարքը. հաճախ կեր է որոնում ծառերի կյարներին: Շարժումակ է ու գործուն: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անտառներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասկաղետե՝ մրջյուններ և փայտահաս բզեզներ: Բույնը. ծառի փչակներում: Չվերը. 25 մմ, 4-7, սղիսակ:

ԽԱՅՏԱՐԴԵՏ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dendrocopos major*

Ե: 22-23 սմ, Թ: 34-39 սմ

D. m. tenuirostris ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից՝ սև, ուսպիտեսուրները՝ ԽոնոՐ սղիսակ թծրով: Մարմինը ներևից՝ միասարր բաց դարչնագույն-դեղին, ներմադրչը՝ կարմիր: Գլխի ճյուղավոր սև շերտը հասնում է մինչև ծոծրակը և կտուցը: Գագաթը՝ սև: Ի արբերություն եզի՝ արուի ծոծրակը՝ կարմիր: Նման ճեսակներ. այլ փայտփորներից արբերվում է առանց խայտերի մարմնի կողերի, ուսպիտեսուրների սղիսակ թծրի, կտուցից մինչև ծոծրակը հասնող սև շերտի համադրությամբ: Վարքը. թռչելիս՝ խիստ ալիքաձև: Կենսամիջավայրը. անտառներ, ռոզատու այգիներ, ծնառը՝ ցածրադիր վայրեր: Սնունդը. անռանը՝ անողնաճարավորներ, ծնառը՝ սերմեր: Բույնը. ծառերի փչակներում: Չվերը. 27 մմ, 4-7, սղիսակ:

ՍՊԻՏԱԿԱՄԵԶԲ ՓԱՅՏՓՈՐ *Dendrocopos leucotos*

Ե: 24-26 սմ, Թ: 38-40 սմ

D. l. hilfordi ՊՍՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՅՈՒՄ: Մարմինը վերևից՝ սև ու սղիսակ գոլերով, սղիսակավուն գոկատեղով: Մարմնի կողերը՝ խիստ խայտերով, ներմադրչը՝ վարդագույն: Գլխի սև շերտը հասնում է կտուցին, բայց ոչ ծոծրակին: Մուտի գագաթը՝ կարմիր սև սահմանագծով, եզի գագաթը՝ ամբողջությամբ սև: Երիասարդի գլխի և մարմնի ներկի փետուրները՝ ծայրերի լայն դարչնագույնով: Նման ճեսակներ. սև ու սղիսակ փետավորմամբ այլ փայտփորներից արբերվում է մեծ չափերով, խիստ խայտավոր մարմնի կողերով, վարդագույն ներմադրչով և վերևից գոլավոր մարմնով: Վարքը. կեր է փնտրում առավելադեպ փսած փափուկ բնափայտում և վարակված ծառերի վրա: Թռչելիս՝ դանդաղ ու հզոր: Կենսամիջավայրը. բարձրարևոտ սաղարթավոր անտառներ՝ մեծ ֆանակուրությամբ չորացած ծառերով: Սնունդը. անողնաճարավորներ, որոշ ընկուզեղեն ու հասաղսուղներ:

ԿԱՆԻՉ ՓԱՅՏՓՈՐ *Picus viridis*

Ե: 31-33 սմ, Թ: 40-42 սմ

P. v. karelini ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից՝ կանաչ, գոկատեղը՝ դեղին, ներևից՝ ավելի բաց գույնի: Հատուկ. գուլիցը՝ սև ու կարմիր, աչքերը՝ սղիսակ: Մուտի կարմիր թեղերը՝ սև սահմանագծով, գոկատեղը՝ վառ դեղին: Եզի թեղերը ամբողջությամբ սև, գոկատեղը՝ ավելի խամրած: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների ծայրերը՝ բաց գույնի: Գուլիցը և մարմինը ներևից՝ մուգ խայտերով ու գոլերով: Վարքը. կերակրվում է մրջյանոցների մոտ և ծառերի սաղարթի միջին հասվածում: Կտուցով թմբկահարում է հազվադեպ: Չայնը բաղկացած է ֆրիջ հիլեցնող, աստիճանաբար մարող մի Եարբ բարձր հնչյուններից: Կենսամիջավայրը. խոնավ սաղարթավոր անտառներ: Սնունդը. մրջյուններ, փայտահաս բզեզներ: Բույնը. ծառերի փչակներում: Չվերը. 32 մմ, 5-7, սղիսակ:

BLACK WOODPECKER

ՍՈՒՐԱԿԱՆ ՓԱՅՏՈՐ
SYRIAN WOODPECKER

ՓՈՂՔ ՓԱՅՏՈՐ
LESSER SPOTTED WOODPECKER

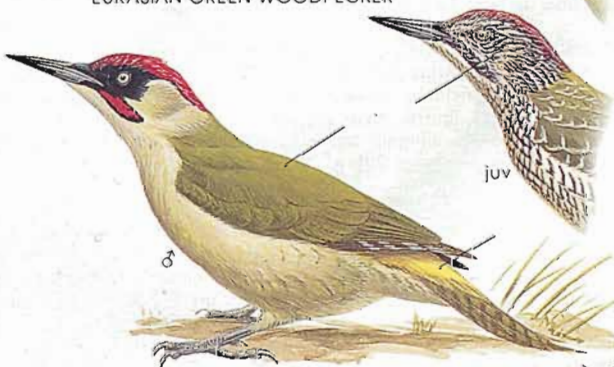
ՄԱՅՏԱՐԵՆ ՓԱՅՏՈՐ
GREAT SPOTTED WOODPECKER

ՄԻՋԻՆ ՓԱՅՏՈՐ
MIDDLE SPOTTED WOODPECKER

ԿԱՆԱԳ ՓԱՅՏՈՐ
EURASIAN GREEN WOODPECKER

ՍՊԻՏԱԿԱՆՆԵՋ ՓԱՅՏՈՐ
WHITE-BACKED WOODPECKER

Endangered ● Threatened ● Undetermined ●

ԵՐԿՐՈՎԱԿՈՐ ԱՐՏՈՒՅՑ *Melanocorypha bimaculata*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 33-41 սմ

M. b. bimaculata ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դարչնագույն արևոյս, կտուց՝ մեծ, գլխին՝ ակնառու նախ: Պոչի փետուրների ծայրերին, բացառությամբ կենտրոնական զույգից՝ սոխակ մոտ: Գատու. մարմինը վերևից՝ խայտերով, կրծին՝ սև բծեր: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների ծայրերը՝ լայն աղոտ սոխակով: Նման ռեսակներ. Տափասանային Արևոյս, որից արբերվում է փչ ավելի փոքր չափերով, իսկ թռչելիս ռեսանելի որչի ծայրի սոխակի ղեկերով, առանց սոխակի հեսնեգրի դարչնագույն թևասկով: Վարից. գարնանը, հարսանյաց խաղերի ժամանակ, արուները թռչում են դուրսը: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, սափասան: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև փոսիկ գեսնին, խոտաբույսերից: Չվերը. 24 սմ, 3-5, սոխակ՝ դարչնագույն ղեկերով:

ՄԱՓԱՏԱՆԱՅԻՆ ԱՐՏՈՒՅՑ *Melanocorypha calandra*

Ե: 18-19 սմ, Թ: 34-42 սմ

M. c. calandra ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մոխրագույն երանգով արևոյս, կտուց՝ մեծ, դարչնագույն որչի եզրայինները՝ սոխակ: Թռչելիս թևասկերը՝ սև՝ սոխակի հեսնեգրով: Գատու. մարմինը վերևից խայտերով, կրծի կողերին՝ խոտուր սև բծեր: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների ծայրերը՝ լայն, աղոտ սոխակ: Նման ռեսակներ. Երկրծավոր Արևոյս: Վարից. գարնանը և աճանը չվում է երաններով: Կենսամիջավայրը. սափասան, կիսաանապատ, դաճեր: Սնունդը. սերմեր, անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, գեսնին: Չվերը. 25 սմ, 4-5, աղոտ սոխակ՝ դարչնագույն ղեկերով:

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԱՐՏՈՒՅՑ *Calandrella rufescens*

Ե: 13-14 սմ, Թ: 24-32 սմ

C. r. pseudobaetica ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բարեկազմ բաց դեղնամոխրագույն մոխրագույն-դարչնագույն արևոյս: կրծի շերտ, մարմնի կողերը՝ մանր խայտերով, թևի ծայրը՝ ակնառու դուրս ցցված, կտուց՝ կարճ, հաս: Գատու. փետրագետնը՝ խամրած: Թարմ փետրագետնի դեղմուն մուգ խայտերը՝ ավելի ռեսանելի: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների բաց երիզով: Նման ռեսակներ. Փոքր Արևոյս, որից արբերվում է ավելի խամրած փետրագետնով, կրծի մանր խայտերով, ավելի հաս և ավելի կարճ կտուցով: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, չուխ ընթացումը՝ լեռնասփախան: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. ոչ խորը փոսիկ գեսնին: Չվերը. 20 սմ, 3-5, բաց կաթասվուն՝ մոխրագույն-դարչնագույն ղեկերով:

ՓՈՔՐ ԱՐՏՈՒՅՑ *Calandrella brachydactyla*

Ե: 13-14 սմ, Թ: 25-30 սմ

C. b. artemisiana, *C. b. longipennis* ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բաց դեղնավուն-դարչնագույն արևոյս, կրծի կենտրոնական մասը՝ միասարր գույնով, ցայտուն հոններով, թևին՝ մուգ զուլեր, կտուցը՝ սրածայր, միջին երկարությամբ: Գատու. թարմ փետրագետնի դեղմուն վերևից՝ հսակ խայտերով, իսկ մազվածի դեղմուն՝ ավելի դեղնամոխրագույն մոխրագույն, կրծի կողերին՝ մուգ բծեր: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների բաց երիզով, ներկից՝ թույլ խայտերով: Նման ռեսակներ. Մոխրագույն Արևոյս: Վարից. գարնանը արուների ալիքաձև թռչիչը զուգակցվում է երգով: Չվում է երաններով: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, դաճեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. փոսիկ գեսնին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր: Չվերը. 20 սմ, 3-5, սոխակ՝ մուգ դարչնագույն ղեկերով:

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԱՐՏՈՒՅՑ *Lullula arborea*

Ե: 15 սմ, Թ: 27-30 սմ

L. a. pallida ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Նեղ կտուցով, լայն թևերով, գլխին՝ ցայտուն նախուկ արևոյս: Սոխակ հոնները միածուլվում են ծոճրակի հասվածում: Թռչելիս ռեսանելի է թևավերևի արեգրի սև ու սոխակ թիզը: Գատու. մարմինը վերևից՝ մուգ խայտերով: Երիասարդ. մարմնի վերևի փետուրների ծայրերը՝ սոխակ: Վարից. հարսանյաց թռչիչների ընթացումը մեծաթե երգում է: Կենսամիջավայրը. մուր անտառներ, անառի բացառությամբ, մոլորառու աղբիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, գեսնին: Չվերը. 22 սմ, 3-5, բաց մոխրագույն՝ դարչնագույն ղեկերով:

ՓՈՒՓՈՒԼԱԿՈՐ ԱՐՏՈՒՅՑ *Galerida cristata*

Ե: 17 սմ, Թ: 29-38 սմ

G. c. subtaurica ՆՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դեղնամոխրագույն մոխրագույն-դարչնագույն արևոյս՝ ակնառու փուփուլով: Պոչի մուգ՝ նարնջագույն-դարչնագույն երիզով, թևասկը՝ նարնջագույն երանգով: Գատու. մարմինը վերևից՝ մեղ խայտերով, ներկից՝ աղոտ սոխակ, կրծին՝ մուգ խայտեր: Երիասարդ. մարմնի վերևի մասի փետուրները՝ սոխակ ծայրերով: Նման ռեսակներ. Դաճային Արևոյս, որից արբերվում է ավելի երկար փուփուլով, որչի սոխակի ու թևի սոխակի հեսնեգրի բացակայությամբ: Վարից. համախ կերակրվում է ճանապարհի եզրերին, ծնոսանը՝ աղբանցներում: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, սափասան: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. փոսիկ գեսնին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր, բուր: Չվերը. 23 սմ, 3-5, աղոտ սոխակ՝ դարչնագույն ղեկերով:

ԵՂՋՐԱԿՈՐ ԱՐՏՈՒՅՑ *Eremophila alpestris*

Ե: 14-17 սմ, Թ: 30-35 սմ

E. a. penicillata ՆՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բաց դարչնագույն արևոյս՝ ինճախով սև և աղոտ սոխակ դիմային նախուկ, մուգ ոտներով: Գատու. արուն՝ երկար «եղջյուրներով», կրծին՝ սև լայն շերտ: Եղի կրծի շերտը՝ մեղ, «եղջյուրները»՝ կարճ: Երիասարդ. մարմնից՝ մուգ, վերևից՝ սոխակի ղեկերով: Կենսամիջավայրը. լեռնասփախան, ալոյան մարգագետիններ: Սնունդը. սերմեր, անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև փոսիկ գեսնին, խոտաբույսերից: Չվերը. 23 սմ, 2-4, մոխրագույն-սոխակ՝ դեղին-դարչնագույն ղեկերով:

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԱՐՏՈՒՅՑ *Alauda arvensis*

Ե: 18-19 սմ, Թ: 30-36 սմ

A. a. arvensis ①, *A. a. cantarella* ② ՆՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դարչնագույն արևոյս, կարճ փուփուլով, որչի եզրայինները և թևի հեսնեգրը՝ սոխակ: *arvensis* ①՝ վերևից՝ նարնջագույն-դարչնագույն՝ մուգ խայտերով, փետուրների բաց երիզով: *cantarella* ②՝ ավելի խամրած ու ավելի մոխրագույն: Նման ռեսակներ. այլ արևոյսներից արբերվում է կարճ փուփուլի, որչի սոխակի եզրայինների և թևի սոխակի հեսնեգրի համադրությամբ: Վարից. հարսանյաց թռչիչները բարձր են ու երկարակց և ուղեկցվում են չափազանց փոփոխական երգով: Կենսամիջավայրը. սափասան, ալոյան մարգագետիններ, կիսաանապատ: Սնունդը. սերմեր, անողնաճարավորներ: Բույնը. փոսիկ գեսնին, ցամաքը՝ խոտաբույսեր: Չվերը. 23 սմ, 3-5, աղոտ սոխակ՝ դարչնագույն ղեկերով:

ԵՐԿԲՈՎՈՐ ԱՐՏՈՒԹՅ
BIMACULATED LARK

ՏԱՓԱՍԱՆԱԹԻՆ ԱՐՏՈՒԹՅ
CALANDRA LARK

ՄՈՒՐԱԳՈՒԹՆ ԱՐՏՈՒԹՅ
LESSER SHORT-TOED LARK

ՓՈՂԻ ԱՐՏՈՒԹՅ
GREATER SHORT-TOED LARK

ՓՈՒՓՈՒՆԱՎՈՐ ԱՐՏՈՒԹՅ
CRESTED LARK

ԱՆՏԱՈՒԹԻՆ ԱՐՏՈՒԹՅ
WOOD LARK

ԵՂՐԱՎՈՐ ԱՐՏՈՒԹՅ
HORNED LARK

ԴԱՇՏԱԹԻՆ ԱՐՏՈՒԹՅ
EURASIAN SKYLARK

ՃԱՄԱԿ

ԴԵՂԻՆ ԽԱՂՏՏՆԻԿ *Motacilla flava*

Ե: 17 սմ, Թ: 23-27 սմ

M. f. feldegg ⑤, *M. f. beema* ①, *M. f. cinereocapilla* ③, *M. f. flava* ②, *M. f. lutea* ④, *M. f. melanogrisea* ԲՆԱՂՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Զափազանջ փոփոխական, մեջքը՝ սովորաբար կանաչ, թևին՝ երկու ներս աղոտ սոփիակ զույգեր, ներհատոյչը՝ դեղին: Գատուն. արուի մարմինը վերևից՝ դեղնավուն-կանաչից մոխրագույն-կանաչ, թևերը՝ ավելի մուգ, թևասակը՝ դեղին: Եզի ընդհանուր գունավորումը՝ ավելի խամած: Բազմաթիվ ենթասեսակների լավագույն օրինակներ հասկանիլի է հանդիսանում բնադրման օրջանի փետրագետսով արուների գլխի մախիւեր: Գանդիլուսն են ստրկ բերված ռասաներին բնորոշ հասկանիլներով օժգոյծ ամհասներ: *lutea* ④՝ գլուխը՝ դեղին, *beema* ①՝ գլուխը՝ բաց կաղույս-մոխրագույն, կզակը՝ դեղին, հոնը, ունկնկալների առջևի մասը՝ սոփիակ, *flava* ②՝ նման է *beema*-ին, սակայն ունկնկալները՝ մուգ մոխրագույն, *feldegg* ⑤՝ գազաթի սևը սարածվում է մինչև աչի ստորին հասվածը, մարմինը ներկից՝ ամբողջությամբ դեղին, *cinereocapilla* ③՝ գազաթը՝ մուգ կաղույս-մոխրագույն, ունկնկալները՝ ավելի մուգ մոխրագույնից մինչև սև, կզակը և կոկորդը՝ սոփիակ: *melanogrisea* (նկարը բացակայում է)՝ գազաթը և ունկնկալները՝ մոխրագույն-սև, կզակի ցեթը՝ սոփիակ, կոկորդը՝ դեղին: Եսբնադրման օրջանում՝ օգոստոսից հետո, արուի ու եղի գունավորումը՝ ավելի խամած, գլխի մախիւերը՝ ոչ այնքան հսակ: Զափահաս. մանկ է եսբնադրման օրջանի եզին՝ դեղնավուն ներհատոյչով, սակայն մարմինը վերևից՝ դաբնագույն-մոխրագույն կամ դեղին-մոխրագույն: Երիտասարդ. մանկ է չափահասին, սակայն ներհատոյչը՝ դեղնավուն-սոփիակ, կոկորդին՝ վառ ցեթեր: Նման ճեսակներ. Դեղնագլուխ և Լեռնային խաղսնիկներ, որոնցից հատուկները սարբերվում են կանաչավուն մեջքի, դեղին փորի ու ներհատոյչի, թևի ներ աղոտ սոփիակ զույգերի համադրությամբ: Զափահասները Դեղնագլուխ հաղսնիկից սարբերվում են մուգ սամծիկով, ենթակնուցի հիմքի բաց գույնով, դեղին ներհատոյչով: Վարքը. չուի ընթացում՝ երամային, կարող է բնադրել կիսազաղութային ձևով: Կենսամիջավայրը. խոնավ լեռնասափասաններ, չուի ընթացում՝ ցածրադիր արոտավայրեր, լճակների և լճերի ափեր: Սնունդը. մանր անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, գեսնի՝ ծինաթմբերում: Զվերը. 19 սմ, 4-6, մոխրագույն-սոփիակ՝ դաբնագույն ղոտերով:

ԴԵՂԻՆԱԳՈՒԽ ԽԱՂՏՏՆԻԿ *Motacilla citreola*

Ե: 17 սմ, Թ: 24-27 սմ

M. c. uerae, *M. c. citreola* (ենթասեսակը որոշված չէ): ԶՎՈՂ: ԳԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Թևին՝ երկու լայն սոփիակ զույգեր, մարմնի կողերը՝ մոխրագույն, ներհատոյչը՝ սոփիակ, կնուցը և ոտերը՝ սև: Գատուն. բնադրման օրջանում արուի գլուխը՝ վառ դեղին՝ հեթին մատում սահմանագծով սև կիսաօձիկով, թիկնուցը և մեջքը՝ բաց մոխրագույն: Եզի գազաթը՝ բաց մոխրագույն, ունկնկալները խայտափոր, բաց գույնի միջնամասով: Եսբնադրման օրջանում էզը և արուն նման են բնադրման օրջանի եզին: Երիտասարդ. մարմինը վերևից՝ մոխրավուն, ներհատոյչը՝ աղոտ սոփիակ, ճակասը և հեթին մատում բաց գույնի սահմանագծով ունկնկալը՝ դաբնագույն երանգով: Գոնիերի հեթին մասը և թևերի զույգը՝ լայն, սոփիակ: Նման ճեսակներ. Դեղին հաղսնիկ, որից սարբերվում է թևի վրայի լայն սոփիակ զույգերի, երրորդայինների սոփիակ երիզների, սոփիակ ներհատոյչի, ամբողջությամբ սև կնուցի, ունկնկալների եսնամասի բաց սահմանագծի, և դրանց բծավորված բաց գույնի միջին մասի, բաց գույնի ճակասի համադրությամբ: Երիտասարդը Սոփիակ հաղսնիկի երիտասարդից սարբերվում է կրծքի թծի բացակայությամբ: Վարքը. չուի ժամանակ հաճախ հանդիպում է Դեղին հաղսնիկների հետ համատեղ: Կենսամիջավայրը. ճահճուտներ, լճակների և լճերի ափեր, բաց մարգագետիններ: Սնունդը. մանր անողնաճարավորներ:

ՍՊԻՏԱԿ ԽԱՂՏՏՆԻԿ *Motacilla alba*

Ե: 18 սմ, Թ: 25-30 սմ

M. a. alba ①, *M. a. dukhunensis* ② ԼՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սոխրագույն, սև և սոփիակ գունավորմանը խաղսնիկ: Գատուն. *alba* ①՝ բնադրման օրջանում արուի մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն՝ սև կրծկալով ու գազաթով, ճակասը՝ լայն, սոփիակ: Եսբնադրման օրջանում արուի կոկորդը՝ աղոտ սոփիակ, կրծքին՝ սև ցեթեր: Բնադրման օրջանի եզի գազաթի մոխրագույն-սևը սասծանաբար վերափոխվում է ծոծարակի և ճակասի ներսի մոխրագույնի: Եսբնադրման օրջանի եզի գազաթը ամբողջությամբ՝ մոխրագույն, այցերը՝ մոխրավուն: *dukhunensis* ②՝ թևերի զույգեր և երրորդայինների երիզները՝ ավելի լայն ու ավելի սոփիակ: Զափահաս. կրծքին ակնառու են մուգ մոխրագույն ցեթերը և գլխի մախիւը: Երիտասարդ. մոխրագույն դիմային մասը՝ մախիւով, դեղին ու դաբնագույն երանգներով, կրծքի ցեթերը՝ վրձնափաղեղով: Նման ճեսակներ. այլ խաղսնիկներից սարբերվում է կրծքի մոխրագույն կամ սև լայն ցեթով: Վարքը. անզգույս է: Գեսնին վազում կամ ֆայլում է արագ մանրաֆայլով, ղոջը մեսադես վեր ու վար է օարժում: Կենսամիջավայրը. գեսափեր, լճափեր, հաղաբացված սարածիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, ղոտների ճեղքում կամ խիթ թիտներում, հաճախ բնակավայրերին մոտ: Զվերը. 20 սմ, 5-6, սոփիակավուն՝ մոխրագույն-դաբնագույն ղոտերով:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԽԱՂՏՏՆԻԿ *Motacilla cinerea*

Ե: 18-19 սմ, Թ: 25-27 սմ

M. c. cinerea ԼՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սեյրը և թիկնուցը՝ բաց մոխրագույն, թևերը՝ սևավուն՝ սոփիակ կենտրոնական ցեթով, գոնկասեղը, ներհատոյչը՝ դեղին, ղոջը՝ սև: սոփիակ երիզներով: Գատուն. բնադրման օրջանում արուի կրծկալը և սամծիկը՝ սև, եզի կոկորդը՝ սոփիակ, մարմնի կողերը և փորը՝ աղոտ սոփիակ: Եսբնադրման օրջանում արուի և եզի կոկորդը՝ աղոտ սոփիակ, սակայն արուի փորը՝ ավելի վառ և ավելի դեղին: Երիտասարդ. դիմային մասի և թևի ծածկող փետուրները՝ դաբնագույն-դեղինով երիզված: Նման ճեսակներ. այլ խաղսնիկներից սարբերվում է օտս երկար ղոջի, դեղին գոնկասեղի, մոխրագույն թիկնուցի ու գազաթի համադրությամբ: Վարքը. ֆայլում է առուների երկայնքով, նստում առուների կամ գետերի ֆարերին: Վեր ու վար է օարժում մարմնի եսնամասը և ղոջը: Կենսամիջավայրը. ֆարառոտ առվակներ, գետեր, հաճախ՝ ծառադառն ափերով: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, գեսնին, կամ փոսիկ՝ թեթոտ լանջերին կամ ցրամեր ղոտերին: Զվերը. 19 սմ, 4-6, մոխրավունից բաց կաղույս՝ մոխրագույն ղոտերով:

ԴԵՐԻՆ ԽԱՐՏՏՆԻԿ

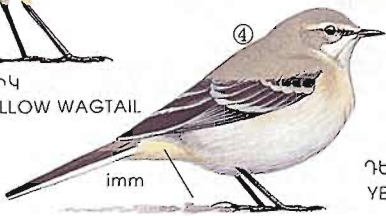
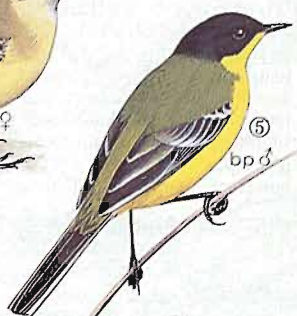
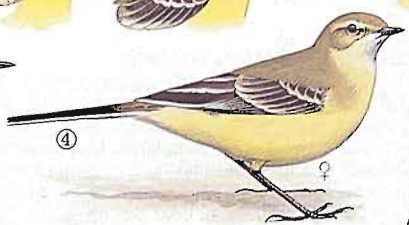
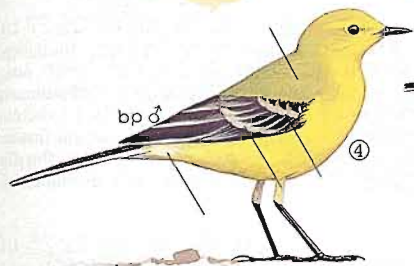
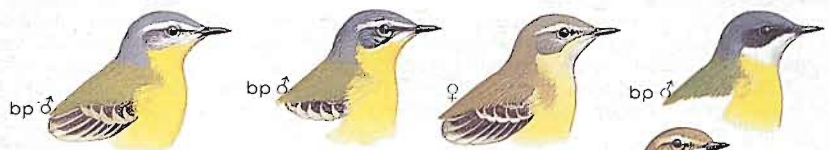
YELLOW WAGTAIL

①

②

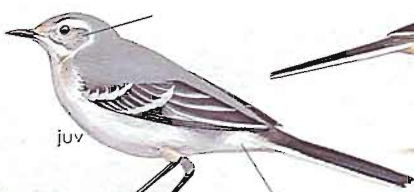
②

③

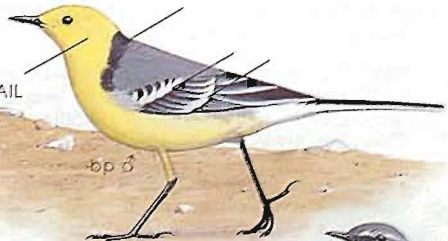
ԴԵՐԻՆ ԽԱՐՏՏՆԻԿ
YELLOW WAGTAIL

ԴԵՐԻՆ ԽԱՐՏՏՆԻԿ
YELLOW WAGTAIL

ԴԵՐՆԱԳՆՈՒՄ ԽԱՐՏՏՆԻԿ

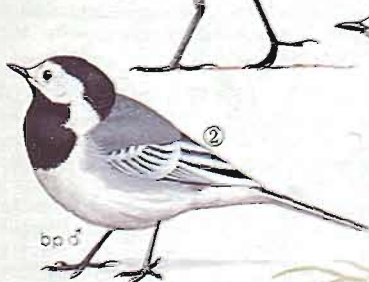
CITRINE WAGTAIL

ՍԻՐՏԱԿ ԽԱՐՏՏՆԻԿ
WHITE WAGTAIL

ԼԵՆՈՒՅԻՆ ԽԱՐՏՏՆԻԿ

ՍԻՐՏԱԿ ԽԱՐՏՏՆԻԿ
WHITE WAGTAIL

GREY WAGTAIL

ԴԱՇՏԱՅՈՒՆ ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ *Anthus campestris*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 25-28 սմ

A. c. boehmeri ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՈՏԲԵՐ՝ ղեղնավուն: Դասուն. Մարմինը վերևից՝ բաց դեղին, դարչնագույն, ներքին՝ գրեթե առանց խայտերի: Թևավերևի միջին և սծակողները կազմում են ղոճերի ավանառու մի շարք, ունկնկալները՝ ավելի մուգ սահմանագծված. կոկորդաճերը՝ մուգ, նեղ: Երիասարդ. մարմինը վերևից դարչնագույն, փետուները՝ բաց գույնի լայն երիզներով: Կրծին և մարմնի կողերին՝ մամր դարչնագույն ղոճեր: Նման ճեսակներ. այլ ձիաթռչնակներից արբերվում է ղեղնավուն ոստերով և դիմաքնակ, որից արբերվում է վարիդ, թռչիչը՝ ալիխաձև: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, լեռնասափասան, ենթալույսյան գոտի: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, ցամաքը՝ նուրբ խոտաբույսեր: Չվերը. 22 մմ, 4-5, աղոտ սևական դարչնագույն ղոճերով:

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ *Anthus trivialis*

Ե: 15 սմ, Թ: 25-27 սմ

A. t. trivialis ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կոկորդ, կրծի վերին մասը՝ բաց դեղին երանգով, թևավերևի միջին սծակողները՝ սև սոխակ երանգով: Դասուն. մարմինը վերևից՝ դարչնագույն՝ կանաչ երանգի թույլ խայտերով: Կրծի մուգ ղոճերը աստիճանաբար ներանուն ու կողերին վեր են անվում խայտերի: Երիասարդ. մարմինը վերևից՝ ցայտուն խայտերով: Նման ճեսակներ. Մարգագետնային ձիաթռչնակ, որից արբերվում է մարմնի կողերի ավելի նեղ խայտերով: Վարիդ. սրնգային ծայրով երզում է թռչիչի դասին կամ թիունների ծայրին նսած: Կենսամիջավայրը. անտառաճերի, թիունների՝ ենթալույսյան գոտում: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, գեսնին, ֆարի կամ թիերի սակ: Չվերը. 20 մմ, 2-6, մոխրավուն վարդագույն-կաղասմանուկակազույն՝ փոփոխական ղոճերով:

ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ *Anthus pratensis*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 22-25 սմ

A. p. pratensis ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դասուն. մարմինը վերևից՝ մուգ խայտերով, հոնքը՝ թույլ արճախայնված, կոկորդաճերը և ղեղերը՝ մուգ: Մարմինը ներևից՝ փոփոխական, մոխրագույն-սոխակից բաց դարչնագույն-դեղին, կուրծին և մարմնի կողերը՝ խիստ խայտերով: ՈՏԲԵՐ՝ կարմրագույն: Երիասարդ. մարմինը վերևից՝ ցայտուն խայտերով, թևերի սծակողները՝ ավելի բաց երիզված: Նման ճեսակներ. Անտառային, Կարմրախաժի և Լեռնային Ձիաթռչնակներ: Վարիդ. երզում է գեսնին կամ թռչիչի դասին: Գեսնին փայլում է կարծես սողալով: Կենսամիջավայրը. ենթալույսյան մարգագետիններ, չուր ընթացում լայն արածված: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, ճիմաթնբերուն: Չվերը. 20 մմ, 3-5, դարչնագույն՝ դարչնագույն գծերով:

ԼԵՈՒՆԱՅԻՆ ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ *Anthus spinoletta*

Ե: 16.5-17 սմ, Թ: 22.5-28 սմ

A. s. coutellii ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Զոննր՝ սոխակ, ոստեր՝ մուգ: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն՝ դարչնագույն երանգով, երկորդային սծակողների ծայրերը՝ աղոտ սոխակ: Բնադրման ցրջանում կտուցը՝ սև, մարմինը ներևից՝ սոխակ, կոկորդ, կուրծին, մարմնի կողերը՝ վարդագույն: Եճքնադրման ցրջանում փետրագետնը՝ ավելի դարչնագույն ու ավելի խայտավոր, կտուցի հիմքը՝ դեղին: Նման ճեսակներ. Մարգագետնային և Կարմրախաժի Ձիաթռչնակներ, որոնցից արբերվում է ավելի խոտոճ չափերով, ավելի իջ խայտերով և ավելի մուգ ոստերով: Վարիդ. չափի է ընկնում հաճախ երզով զուգակցվող թռչիչով: Կենսամիջավայրը. անտառ՝ ալույսյան և ենթալույսյան մարգագետիններ, ծնառնը՝ ցածրադիր վայրեր՝ ջրին մոտ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, գեսնին: Չվերը. 21 մմ, 4-6, մոխրագույն-սոխակ դարչնագույն ու մոխրավուն-կաղասմանուկակազույն ղոճերով:

ԿԱՐՄՐԱՆԱԾԻ ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ *Anthus cervinus*

Ե: 15 սմ, Թ: 25-27 սմ

ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մուգ գույնի ձիաթռչնակ, զոսկասեղը՝ խայտերով, կտուցի հիմքը՝ դեղին: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, խիստ խայտերով: Ներևից՝ բաց գույնի, մարմնի կողերին՝ գուրե կազմող ցայտուն մուգ ղոճեր: Բնադրման ցրջանում ղիմային մասը և կոկորդը՝ շիկակարմրավուն, էզը՝ արուից ավելի խամրած: Եճքնադրման ցրջանում զլիթի ու կոկորդի շիկակարմրավունը վերափոխվում է բաց դարչնագույն-դեղինի: Կուրծին և կողերի ավելի ցայտուն խիստ ղոճերով ու խայտերով: Նման ճեսակներ. այլ ձիաթռչնակներից արբերվում է խայտավոր զոսկասեղով և մարմնի կողերի ցայտուն խայտերով: Վարիդ. գեսնին՝ թափված: Փայտուսի թռչիչը՝ բարձր ու անկանոն: Կենսամիջավայրը. մարգագետիններ, դաճես, ճահուկներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, որոտ սերմեր:

ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ ՉՉՉՔԱՆ *Saxicola rubetra*

Ե: 12.5 սմ, Թ: 21-24 սմ

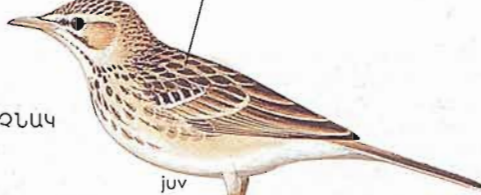
ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Պոչը՝ կարճ, կտուց, ոստեր՝ սև, կուրծին՝ մարմնագույն: Դասուն. բնադրման ցրջանում արուի մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-սև, հոնքը, ղեղերը՝ սոխակ, թևերին՝ սոխակ թծեր: Էզը՝ ավելի խամրած, հոնքը՝ բաց դարչնագույն-դեղին: Եճքնադրման ցրջանում էզը և արուն մնան են բնադրման ցրջանի էզին, սակայն վերևից՝ փետուներից բաց գույնի լայն երիզներով: Երիասարդ. մարմինը վերևից՝ խամրած դարչնագույն սոխակ ղոճերով, կոկորդը և կուրծին՝ դարչնագույն խայտերով: Նման ճեսակներ. Սևալույս ՉՉՉՔԱՆ, որից արբերվում է լայլ գծագրված հոնքով: Վարիդ. զոհին հետևում է խոտաբույսերին, ցանկապես թիմնաճ: Կենսամիջավայրը. լեռնամարգագետիններ, չուր ընթացում լայն արածված: Սնունդը. անողնաճարավորներ, որոտ սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, գեսնին: Չվերը. 19 մմ, 4-7, բաց դարչնագույն:

ՍԵՎԱԳՆՈՒԻՆ ՉՉՉՔԱՆ *Saxicola torquata*

Ե: 12.5 սմ, Թ: 18-21 սմ

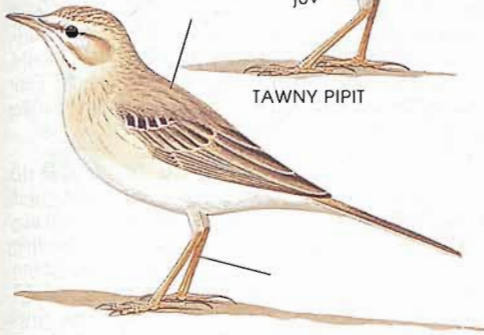
S. t. rubicola ①, *S. t. armenica* ②, *S. t. variegata* ③, (*S. t. maura* - ղոսկերաթերթ 61): ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: *rubicola* ① ղոչը՝ ամբողջովին սև, զոսկասեղը՝ խայտերով, *armenica* ② ղոչը՝ սև, հիմքը՝ սոխակ առանց խայտերի, զոսկասեղը՝ սոխակ՝ առանց խայտերի, *variegata* ③ ղոչը՝ կիսով չափ սոխակ, զոսկասեղը՝ միաստի սոխակ: Դասուն. բնադրման ցրջանում արուի գուրվը և մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-սև, վիզը և թևերը՝ արբեր չափի սոխակ թծերով, կուրծին, մարմնի կողերը՝ փոփոխական մարմնագույն: Էզի մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն՝ խայտավոր: Եճքնադրման ցրջանում՝ ցաս ավելի խամրած, փետուները՝ բաց երիզված: Երիասարդ. մարմինը վերևից՝ խամրած մոխրագույն-դարչնագույն, մարմնի ներևից՝ փետուների ծայրերը՝ դարչնագույն: Վարիդ. ղոչը ծեսաղիտ արտաբերում է: Կենսամիջավայրը. լեռնասափասան, անտառի բացառությամբ, դաճես: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, ցամաքում ծիու մնաք. բուրդ, գեսնին՝ ճիմաթնբերի սակ կամ թիուններում: Չվերը. 18 մմ, 4-6, մուգ կաղասմանուկ-կանաչ՝ կարմիր-դարչնագույն ղոճերով:

ԴԱՇՏԱՅԻՆ
ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ

juv

TAWNY PIPIT

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ

TREE PIPIT

ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ

MEADOW PIPIT

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ

WATER PIPIT

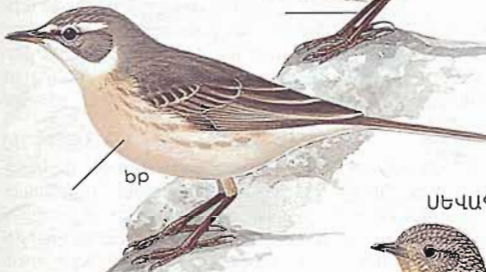
np

bp ♂

ԿԱՐՄՐԱՍԱԾ
ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ

RED-THROATED PIPIT

bp

ՍԵՎԱԳԼՈՒԻ ՉԶԶՆՍ

COMMON STONECHAT

juv

bp ♀

bp ♂

①

ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ
ՉԶԶՆՍ

WHINCHAT

bp ♂

bp ♀

bp ♂

bp ♂

COMMON STONECHAT

Norman Arlett

ծՈՒՒՆ *Lanius collurio*

L. c. kobylini ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կսուցը՝ հաս, ծայրը՝ ներս կեղծած, քերձը՝ կարճ, ողջը՝ դարչնագույն կամ սև: Գառնու, արուի գլուխը՝ կաթույս-մոխրագույն, ակնադիմակը՝ սև, մեջքը՝ շիկավարմիր, դարչնագույն, մարմինը՝ ներկից՝ վարդագույն-սոխակ: Եզի մարմինը՝ վերևից՝ դարչնագույն, ծոծրակը՝ ավելի մոխրագույն, ակնադիմակը՝ ավելի մուգ դարչնագույն: Մարմինը՝ ներկից՝ աղոտ սոխակ՝ մոխրագույն թեփուկանման նախոժ: Երիասարդ, մարմինը՝ վերևից՝ խամրած դարչնագույն, ծոծրակը՝ մոխրավուն, վերևից ու ներկից՝ թեփուկանման նախոժով ծածկված: Նման սեսակներ: Շիկադղ Շամփուկ (սեյս դասկերաթերթ 61), որից սարքերվում է ավելի կարճ, դարչնագույն կամ սև ողջով, շիկավարմարմուն-դարչնագույն թիկնոցով, եզերի ու երիասարդների քերձերին սոխակավուն բծի բացակայությամբ: Վարքը, նսուսը է ծառերի, բիուսների, էլենասայունների զազաթին: Տեղից տեղ տեղափոխվում է կարճ թռիչքներով: Կենսամիջավայրը՝ բիուսային խոտածածկ սարածիններ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր ողնաճարավորներ: Բույնը. զավաթաձև նոսր հյուսվածք, բույսերից, փոս բիուսներում կամ ցածր ծառերին: Չվերը. 22 մմ, 3-7, մոխրագույն-սոխակից վարդագույն՝ դարչնագույն ու մոխրագույն-կաթսամանուշակագույն ղեղերով:

Ե: 17 սմ, Թ: 24-27 սմ

ԿԱՐՄՐԱԿԱՏԱՐ ՇԱՄՓՐՈՒԿ *Lanius senator*

L. s. niloticus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Վառ նախոժով Շամփուկ, ուսափետուրներին ու առաջմայինների հիմքին՝ սոխակ բծեր: Գառնու, արուի ճակատը ու ակնադիմակը՝ սև, սանձիկի վերնամասը՝ սոխակ: Չազաթի դարչնագույն-կարմիրը սարածվում է մինչև թիկնոցի վերին մասը, գոկատեղը ու մարմինը՝ ներկից՝ սոխակ: Եզի փեճագեղեսը՝ ավելի խամրած՝ դիմային մասի ավելի մեծ սոխակ հասվածով: Երիասարդ, մարմինը՝ վերևից՝ բաց մոխրագույն՝ դարչնագույն երանգով, ուսափետուրներին ու քերձերին՝ սոխակավուն բծեր, թեփուկանման նախոժ՝ սև-դարչնագույն, մարմինը՝ ներկից՝ աղոտ սոխակ, մուգ կիսալուսնաձև նախոժ: Նման սեսակներ. երիասարդը ժուլանի երիասարդից սարքերվում է ավելի բաց ու ավելի մոխրագույն փետավորմամբ ու ուսափետուրների սոխակավուն բծով: Վարքը, ի սարքերություն այլ Շամփուկների՝ նսուսը է բիուսների ու ծառերի ստորին մասում: Թռիչքը՝ արագ, ուղիղ գծով: Կենսամիջավայրը. կիսանաղաղ, չոր լեռնասպիտակ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր ողնաճարավորներ: Բույնը. զավաթաձև, ճյուղերից, բիուսներում կամ միայնակ ծառերին: Չվերը. 23 մմ, 5-7, ձիթադղագույն-կանաչ դարչնագույն ղեղերով:

Ե: 18 սմ, Թ: 26-28 սմ

ՍԵՎԱՃԱԿԱՏ ՇԱՄՓՐՈՒԿ *Lanius minor*

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սև, սոխակ, մոխրագույն փետագեղեսով Շամփուկ: Ծակատը՝ սև, կսուցը՝ ամուր, առաջմայինները՝ երկար, հիմքում ուղղանկյունաձև սոխակ բիծ: Գառնու, մարմինը՝ ներկից՝ վարդագույն երանգով: Արուի ճակատը՝ լայն սև, էզի ճակատը՝ ավելի նեղ սև շերտով, բաց գույնի բծերով: Երիասարդ, քերձի ծայրերը՝ սոխակ, մարմինը՝ վերևից՝ մոխրագույն՝ մուգ գույնով ու բաց գույնի թեփուկանման նախոժ: Նման սեսակներ. Մոխրագույն Շամփուկ: Վարքը, հաճախ նսուսը է ճամադարհների եզրերի բարձր էլենասայուններին կամ ծառերին: Թռչում է զեճնից ոչ բարձր, զոհին բռնում է կսուցով, աղա հետ է վերադառնում նստատեղ: Կենսամիջավայրը. կիսանաղաղ, լեռնասպիտակ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հազվադեպ՝ ղուկներ: Բույնը. զավաթաձև, բույսերի ցողուններ, արմասներ, փետուր, սովորաբար ծառերի բարձր ճյուղավորումներում: Չվերը. 25 մմ, 5-7, բաց կաթույս-կանաչ ձիթադղագույն-դարչնագույն ղեղերով:

Ե: 20 սմ, Թ: 32-34,5 սմ

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ՇԱՄՓՐՈՒԿ *Lanius excubitor*

L. e. excubitor, L. e. homeyeri ՉՍԵՆՈՂ: ԳԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Փետագեղեսը՝ սև, սոխակ, մոխրագույն: Ծակատը՝ մոխրագույն, ակնադիմակը՝ սև, ողջը՝ երկար, կլորավուն, առաջմայինները՝ կարճ: Նման սեսակներ. Սևածակաճ Շամփուկ, որից սարքերվում է ավելի մեծ չափերով, մոխրագույն ճակատով, քի սոխակ բծով, որը սարածվում է մինչև երկրորդայինները, ավելի երկար ողջով ու կսուցով ու ավելի կարճ առաջմայիններով: Վարքը, թռիչքը՝ արագ, ալիքաձև: Ի սարքերություն այլ Շամփուկների՝ հաճախ նսուսը է ավելի բարձր տեղերում: Կենսամիջավայրը. կիսանաղաղ, լեռնասպիտակ, բիուսային խոտածածկ սարածիններ, անառառեզեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ, կրծողներ, մանր թռչուններ:

Ե: 24-25 սմ, Թ: 30-34 սմ

ՊԻՐՈՒՆ *Oriolus oriolus*

O. o. oriolus ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Երակազմ, ծառերի սաղարթում բնակվող թռչուն: Չայնը՝ կասկի ծայրին նման, երզը՝ յուրօրինակ սրճային էլենգեր: Գառնու, կսուցը՝ կարմիր: Արուն՝ վառ ոսկեգույն-դեղին, քերձեր, սանձիկը, ողջը՝ սև: Եզի մարմինը՝ վերևից՝ դեղին-կանաչ, ներկից՝ բաց մոխրագույն՝ կանաչ-մոխրագույն խաչաժով: Երիասարդ, նման է էզին, սակայն մարմինը՝ վերևից՝ թեփուկանման նախոժ, կսուցը՝ դարչնագույն: Վարքը. կերակրվում է ծառերի կաճարների ու նախընթացում է խիս սաղարթը: Թռիչքը՝ արագ, ձգձգված ալիքաձև: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անառներ, ղուկաճուլ, ղուկաճուլներ, ղուկաճուլներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղաղներ: Բույնը. ճյուղից կախված, զավաթաձև, խոտերից, բուսաթելերից, բրդից, ծառի արտաթի ճյուղավորումում: Չվերը. 30 մմ, 3-4, սոխակ՝ սև-դարչնագույն ղեղերով:

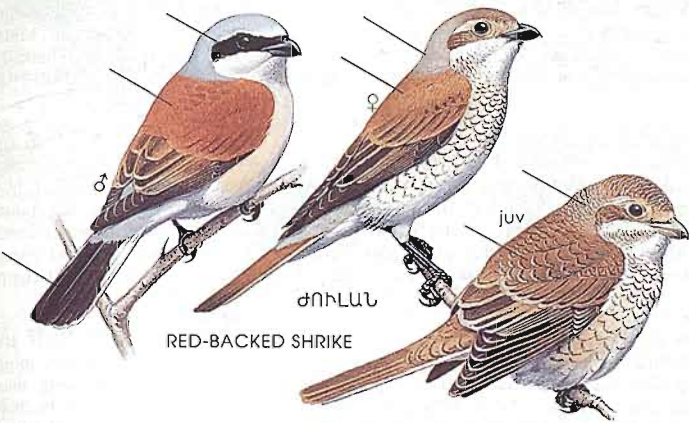
Ե: 24 սմ, Թ: 44-47 սմ

ԱՅԾԿԻՐ *Caprimulgus europaeus*

C. e. meridionalis ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետագեղեսը՝ դարչնագույն, մոխրագույն ու սոխակ բարդ նախոժ: Թևերը, ողջը՝ երկար, կսուցը՝ ժայռի փոքր: Արուի երեք արտաթի մոխրագույն-սոխակ բծերով, ողջի եզրայինների ծայրերը՝ սոխակ: Եզի թևի ու ողջի սոխակը՝ վերափոխվում է դեղին-դարչնագույնի: Վարքը. գիծերային, հաճախ ճանաչելի է մուգոց հիպոցենոլ ծայրով: Տերեղը հանգստանում է գեճնի կամ ծառի հորիզոնական ճյուղերին, թռիչքը՝ անձայն, ձիգ սարածած թևերի երկար սահասավառնումներով, առավել սեսանելի է մթնաշաղի: Գարսանեկալ խաղերը ուղեկցվում են թևերի ծափադարձերով: Կենսամիջավայրը. լայն սարածված է, սակայն խոտափում է խիս անառներից ու ցանքասարածություններից: Սնունդը. թռչող անողնաճարավորներ, հիմնականում՝ գիծերային թիթեղներ: Բույնը. ձվադրում է զարգաղես գեճնի՝ փոսիկի մեջ: Չվերը. 31 մմ, 1-2, մոխրագույն-սոխակ՝ բաց դարչնագույն ղեղերով:

Ե: 26-28 սմ, Թ: 57-64 սմ

ԿԱՐՄԱԿԱՏԱՆ ԾԱՓՐՈՒԿ

ԹՈՒԼԱՆ
RED-BACKED SHRIKE

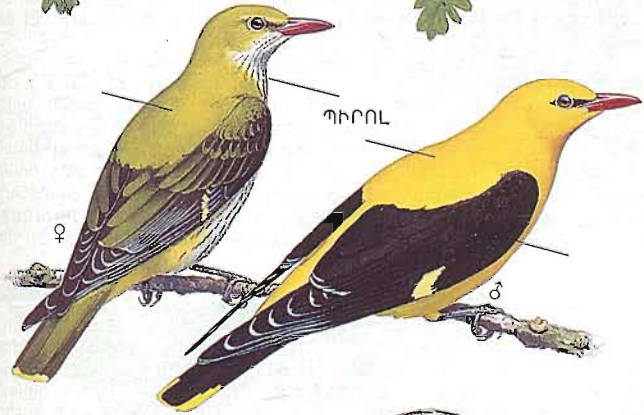

WOODCHAT SHRIKE

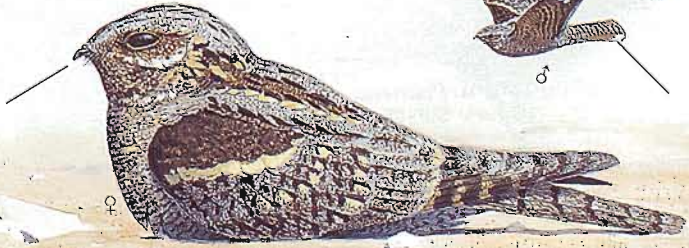
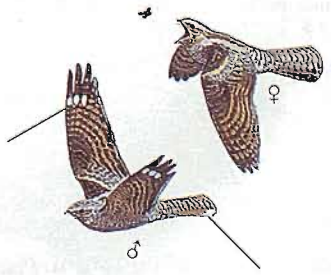
ՍԵՎԱՃԱԿԱՏ ԾԱՓՐՈՒԿ
LESSER GREY SHRIKE

ՍՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԾԱՓՐՈՒԿ
NORTHERN SHRIKE

EURASIAN GOLDEN-ORIOLE

ԱՅԾԿԻԹ

EURASIAN NIGHTJAR

John Cox

ԿԱՐՏԱԳԼՈՒԻ ԱՐՔԱՅԻՎ *Regulus ignicapillus*

Ե: 9 սմ, Թ: 13-16 սմ

R. i. ignicapillus ՀԱՍՏԱԿՅԱՑ: ԶԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շատ փոքր, չափազանց աշխույժ թռչուն է: Գագաթի կողային մասերը, ակնաճեղքը՝ մուգ, հոնքը՝ սոխիան: Արուի գագաթի կենտրոնը՝ նարնջագույն, եզինը՝ դեղին: Նման սեռակներ: Դեղնազարդա Մրհայիկ, որից ամեն ճարճում ճարճերվում է մուգ ակնաճեղքով: Վարձը. կերը փնջում է ծառերի բարձր սաղարթում: Կենսամիջավայրը. անտառներ, չուի ընթացում՝ թփուսներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

ԴԵՂՆԱԳԼՈՒԻ ԱՐՔԱՅԻՎ *Regulus regulus*

Ե: 9 սմ, Թ: 13.5-15 սմ

R. r. regulus, R. r. buturlini (Ենթասեռակը որոշված չէ): ՉՍԵՌՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքրամարմին, դիմային մասը միազույն, սակայն գագաթը՝ վառ նախույ: Հասուն. արուի գագաթի կենտրոնական շերտը՝ նարնջագույն, եզինը՝ դեղին: Կոկորճեղքը՝ կարճ մուգ: Երիասարդ. գլուխը՝ կանաչ, գագաթի շերտերը բացակայում են: Նման սեռակներ: Կարմրագույն Մրհայիկ: Վարձը. արծալում է մեկ կամ մի քանի անգամ կրկնվող խիստ գրգռված ձայներ: Մեծադեմ թռչկոսում է ճյուղից ճյուղ՝ թևերի արագ թափահարումներով, մի դափ կանգ առնելով օդում: Թռիչքը՝ արագ՝ թևերի դժոճոցով: Կենսամիջավայրը. բարձրաբուն ծառեր, այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

ԵՂՆԱԹՈՂՉԱԿ *Troglodytes troglodytes*

Ե: 9-10 սմ, Թ: 13-17 սմ

T. t. hyrcanus ՀԱՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շատ փոքր ու աղմուկոտ թռչուն, հոնքը՝ բաց գույնի. երկար, լայն կարճ վեր ցցված: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույնից շիկակարմիր-դարչնագույն, թևերն ու ղողջը՝ մուգ գույնով: Մարմնի ստորին մասը՝ բաց դարչնագույն, փորը և կողերը՝ գուլավոր: Թևի ծածկողների ծայրերը՝ հաճախ սոխիակ ղոճերով: Վարձը. բախվում է խիստ բուսուններում, սակայն հետաքրքար է նաև ԵՄՏԿԱՆՈՒ հենացնելու ներխուժողներին: Երգը՝ զարմանալի ուժգին ճռռոցների, բզզոցների ու ելևէջների մի ամբողջ շարք է: Կենսամիջավայրը. անտառ, առվայների առափնյա մացառուներ, ծնոսներ՝ թփուսներ: Բարձրագույն կիսաանաղաթներում: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղսողներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, զնդանման, բույսերից, բրդից, խիստ բուսուններում, խոնավ ֆարանձավներում կամ ծայրերի ճեղքներում: Չվերը. 17 մմ, 5-8, սոխիակ՝ մոխրագույն-դարչնագույն ղոճերով:

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ՆՐԱՎԳԵՂԻԿ *Prunella modularis*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 19-21 սմ

P. m. obscura ՀԱՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր, դեղնամոխրագույն թռչուն, կսուցը՝ քարակ: Մարմինը վերևից շիկակարմիր-դարչնագույն, գագաթը, մեջքը, թևերը՝ խայտափոր: Գլխից մինչև փորը՝ մոխրագույն, մարմնի կողերին մուգ խայտեր: Նման սեռակներ: Խայտաբղետ և Ալդիական Նրբագեղիկներ, որոնցից ճարճերվում է խամրած գույնի ու ցայտերանգ բաց հոնքի բացակայության համադրությամբ: Վարձը. գեղեցիկ վայրով ֆայլում է կարծես սողալով՝ ընդհան-ընդհան ցարժումներով, թափառոցից ոչ հեռու: Կենսամիջավայրը. խիստ անտառներ, թփուսներ, գեղատնային, դաշտային այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր, հասաղսողներ: Բույնը. գավաթաձև, ճյուղերից, մանուկից, բրդից, ծիու մազից, թփուսներում: Չվերը. 20 մմ, 4-6, կանաչավուն-կաղույս:

ՇԻԿԱՊՈՉ ՍՈՒՆԱԿ *Cercotrichas galactotes*

Ե: 15 սմ, Թ: 22-27 սմ

C. g. familiaris ԲՆԱՂՐՈՂ ԶՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բարեկազմ մարմնով, բաց գույնի փետրավորմամբ, ամուր կսուցով թռչուն: Պոչը՝ երկար, դարչնագույն-շիկակարմիր. եզրային փետուրների ծայրերը՝ սև ու սոխիան: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն՝ ցայտերանգ դարչնագույն-շիկակարմիր գոսկաներով: Ակնաճեղքը՝ մուգ, հոնքը՝ սոխիակ: Վարձը. սնվում է գեղեցիկ, խոտաբույսերի միջև սեղից սեղ թռչկոսելով կամ ֆայլելով: Կենսամիջավայրը. կիսաանաղաթ, դաշտային և խաղողի այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր, դաշտային: Բույնը. գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, բուսուններում կամ փլատակների ճեղքներում: Չվերը. 21 մմ, 4-6, վարդագույն երանգի՝ դարչնագույն ղոճերով:

ԽԱՅՏԱՐԵՏ ՆՐԱՎԳԵՂԻԿ *Prunella ocularis*

Ե: 15,5 սմ, Թ: 22-23 սմ

ԲՆԱՂՐՈՂ ԶՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թափանցիկ նրբագեղիկ: Գլուխը՝ ցայտուն նախույ: Հասուն. հոնքը՝ լայն, սոխիակ, ունկնակը և գագաթը՝ դարչնագույն-սև: Կուրծքը, մարմնի կողերը՝ բաց նարնջագույն՝ թույլ խայտերով: Երիասարդ. փետրավորումը՝ ավելի խամրած, մարմինը ներևից՝ բաց դարչնագույն՝ բազմաթիվ խայտերով: Նման սեռակներ: Անտառային և Ալդիական Նրբագեղիկներ, որոնցից ճարճերվում է մուգ ունկնակի և բաց հոնքի ցայտերանգությամբ: Վարձը. երգում է զլափառեղին նոսր: Կերակրվում է ցածր զառիթափերի, ֆարերի, թփուսների մոտ: Կենսամիջավայրը. ենթալայն գոտի՝ ցածրահասակ գիլիներով և ծայրերի ելքերով: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից և փետուրներից, թփուսներում: Չվերը. 20 մմ, 3-5, կաղույս:

ՋՐԱՃՆԵՐՈՒԿ *Cinclus cinclus*

Ե: 18 սմ, Թ: 25.5-30 սմ

C. c. caucasicus ՀԱՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը՝ գեղ, թևերն ու ղողջը՝ կարճ: Հասուն. մարմինը վերևից նսավուն, գագաթը, ծոծրակը, փորը՝ դարչնագույն, կոկորդը և կուրծքը՝ սոխիակ: Երիասարդ. մարմինը վերևից մոխրագույն՝ փետուրների ավելի մուգ երգեղիկներով, ներևից՝ մոխրագույն-սոխիակ՝ մոխրագույն թեփուկանման նախույ: Վարձը. մարմինը ցարժում է վեր ու վար: Թռչում է ջրի մակերեսին մոտ, նստում ջրից դուրս ցցված ֆարերին: Կերակրվում է լողալով կամ ջրի հասակին ֆայլելով: Կենսամիջավայրը. արագահոս լեռնային գետեր, ծծնաձող հավաղեղո՞ղջ ցրամբարներ: Սնունդը. ջրային անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, զնդանման, հաստ դաշտերով, ջրի վրա կախված ֆարերին: Չվերը. 26 մմ, 4-6, սոխիակ:

ԱԼՊԻԱԿԱՆ ՆՐԱՎԳԵՂԻԿ *Prunella collaris*

Ե: 18 սմ, Թ: 30-32,5 սմ

P. c. montana ՀԱՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. փետրագետնը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, մարմնի կողերը՝ դարչնագույն-շիկակարմիր խայտերով, թևերի սև ծածկողները և ղողջը՝ սոխիակ ծայրերով, կսուցի հիմքը՝ վառ դեղին: Կոկորդը սև ու սոխիակ գույներով: Երիասարդ. ավելի խամրած և ավելի դարչնագույն, թևերի և ղողջի ծայրերը՝ դեղնավուն: Նման սեռակներ: Անտառային Նրբագեղիկ, որից ճարճերվում է ավելի մեծ չափերով և կողերի շիկակարմիր-դարչնագույն խայտերով: Վարձը. հաճախ կերակրվում է ծյան սահմանագծին մոտ հասվածներում: Առկա լողալով է ընդունում՝ ֆարերին նոսր: Կսուցով մաքրելով և հարդարելով փետուրները: Կենսամիջավայրը. ֆարեանոս ալպյան գոտի, ծծնաձող՝ ցածրադիր օրջաններ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, ծայրերի ճեղքներում կամ թփուսների սակ: Չվերը. 23 մմ, 3-4, բաց կաղույս:

FIRECREST

♂

♂

♀

ԴԵՂՆԱԳԼՈՒԻ ԱՐՁԱՅԻԿ
COMMON GOLDCREST

ԵՂՆԱԹՈՂՆԱԿ

WINTER WREN

ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ՆՐԱԳԵՐԻԿ

DUNNOCK

ՇԻԿԱԴՈՉ ՍՈՌԱԿ

RUFOUS-TAILED
SCRUB-ROBIN

ԿԱՅՏԱՐՆԵՑ ՆՐԱԳԵՐԻԿ
● RADDE'S ACCENTOR

ՋՐԱՃՆՃՂՈՒԿ

WHITE-THROATED DIPPER

ԱՆՊԻՆԱԿԱՆ ՆՐԱԳԵՐԻԿ

ALPINE ACCENTOR

Undetermined ●

Chris Rose

ԱՐՇԱԼԱՐԻԿ *Erythraea rubecula*

Ե: 14 սմ, Թ: 20-22 սմ

E. r. caucasicus, *E. r. hyrcanus*, *E. r. rubecula*, *E. r. tataricus* ՆԱՍԱԿԱՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. վերևից՝ դարչնագույն, դիմալին մասը, կոկորդը և կուրծքը՝ շիկակարմիր-նարնջագույն, փորը և ներմատոչը՝ աղոտ սոխակ, կսուցը՝ սև. ճրքագեղ: Երիասարդ. մարմինը առջևից՝ բաց դարչնագույն՝ խիստ շեղված ու գուրեղ: Վարքը, կենցաղի մասը: Հաճախ հանդիպում է խիստ թփուսներում: Կենսամիջավայրը. անհատներ, ղոջառու այգիներ, թփուսների մացառուներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, մամուռից, ծառերի փշակներում, ելուսների վրա կամ արհեսական թռչնաբներում: Չվերը. 20 մմ, 4-7, սոխակ՝ կարմիր ղոջերով:

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՌԻԱԿ *Luscinia megarhynchos*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 23-26 սմ

L. m. africana ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Հազվադեպ սեռանելի, սակայն հաճախ հայտնաբերվում է հիանալի երգի շնորհիվ: Հասուն. մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, ղոչը՝ վառ դարչնագույն-շիկակարմիր, կուրծքը՝ միասարր մոխրավուն: Երիասարդ. ներևից՝ ավելի դարչնագույն՝ խիստ ղոջավոր: Նման սեռակներ. հասունը Սովորական Սոխակի հասունից արբերվում է ավելի շիկակարմիր ղոջով, գարնանը՝ կրծքի միասարր գույնով և առավել բարդ երգով: Վարքը. հանդիպում է խիստ թփուսների սաղարթի ստորին մասում: Երգում է հիմնականում գիշերները, նաև ցերեկը: Կենսամիջավայրը. անհատներ՝ թփուսների առկայությամբ, ղոջառու այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, սերկերից, խոտաբույսերից, գեղձի մոտ կամ գեղձին: Չվերը. 21 մմ, 4-5, բաց կաղույց՝ կարմիր-դարչնագույն ղոջերով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԱՌԻԱԿ *Luscinia luscinia*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 24-26.5 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. մարմինը վերևից՝ մուգ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ սոխակ, կուրծքը և կողերը՝ մոխրագույն խայտերով: Ղոչը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն: Երիասարդ. ներևից՝ ավելի դարչնագույն խիստ ղոջավոր: Նման սեռակներ. Երասավային Սոխակ: Վարքը. երկչու և թափմած, կեր է հայթայթում խիստ թուսուներում: Երգը՝ բարձր, լսելի է թե՛ ցերեկը, թե՛ գիշերը: Կենսամիջավայրը. անհատներ, ղոջառու այգիներ, գեղձաձուր, խոնավ մացառուներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, սերկերից և խոտաբույսերից, գեղձին: Չվերը. 22 մմ, 4-5, ձիթաղոջագույն-կանաչ՝ կարմրավուն ղոջերով:

ԿԱՊՏԱՓՈՂ ԱՌԻԱԿ *Luscinia svecica*

Ե: 14 սմ, Թ: 20-22.5 սմ

L. s. magna ①, *L. s. volgae* ② ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հոնրո՛ սոխակ, ղոչի կողերը հիմնում շիկակարմրավուն: Հասուն. բնադրան Երգումն *magna*-ի ① արուի կրճակը՝ կաղույց, ներևից՝ մարնջագույն լայն շերտով սահմանագծված: Եգի սոխակավուն կոկորդը՝ մուգ սահմանագծով: Հազվադեպ *volgae*-ի ② կաղույց կրճակը ներևից՝ սև և մարնջագույն ներ շերտով սահմանագծված: Երիասարդ. մուգ դարչնագույն, վերևից՝ բաց խայտերով, ներևից՝ աղոտ սոխակ, կուրծքը՝ մուգ խայտերով: Վարքը. ցանկոտիս մերթնդներ կանգնում է նկատելի ձիգ՝ ուղղահայաց դիրով: Կենսամիջավայրը. լեռնասափասան, թփուսներ՝ ենթալայան գոտում, եղեգնուս: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր, ղոջուղներ: Բույնը. գավաթաձև, սերկերից, խոտաբույսերից, գեղձին: Չվերը. 18 մմ, 5-6, բաց կաղույց՝ կարմիր-դարչնագույն ղոջերով:

ԱՄԻՏԱԿՓՈՂ ԱՌԻԱԿ *Irania gutturalis*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 27-30 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուն վերևից՝ կաղույց-մոխրագույն, կոկորդը և հոնրո՛ սոխակ, դիմալին մասը՝ սև, կուրծքը և մարմնի կողերը՝ նարնջագույն: Եգը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն, ներևից՝ մոխրագույն-սոխակ, կոկորդը՝ սոխակ, մարմնի կողերը՝ բաց մարնջագույն: Նման սեռակներ. Սովորական Կարմրասուս, որից արբերվում է ավելի մեծ շափերով, սոխակ կոկորդով և սևավուն ղոջով: Վարքը. հաճախ հանդիպում է խիստ թուսուներում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ արուններ երգում են՝ սեսանելի եղում նսած: Կենսամիջավայրը. կիսաանապատ, լեռնասափասան, ենթալայան գոտի: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղաղուներ: Բույնը. մանր ծուղերի կույս՝ ծառերի փշակներում կամ կոճղերի վրա: Չվերը. 21 մմ, 4-5, կանաչ-կաղույց՝ դեղնավուն ղոջերով:

ՍԵՎՈՒԿ ԿԱՐՄԱՏՈՒՏ *Phoenicurus ochruros*

Ե: 14 սմ, Թ: 23-26 սմ

P. o. ochruros ՆԱՍԱԿԱՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրվորումը՝ մուգ, ղոչի եզրայինները և մարմնի հետին մասը՝ կարմիր-նարնջագույն: Արուի կուրծքը, դիմալին մասը, կոկորդը՝ սև, թևին՝ սոխակ թիծ: Եգը՝ միասարր մոխրագույն-դարչնագույն, մեջքի և կրծքի միջև գայտերանգությունը բացակայում է: Նման սեռակներ. Եգը այլ կարմրասուսների եզերից արբերվում է ավելի մուգ գունավորմամբ, մեջքի ու կրծքի միջև ցայտերանգությամբ բացակայությամբ: Վարքը. մսած ժամանակ ղոջը ղողղոջում է: Կենսամիջավայրը. փարհարո լանջեր, փաղաքացված արածներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ղոջուղներ: Բույնը. գավաթաձև, բույսերից, ղոջերի կամ ժայռերի ծեղերում, գեղձին: Չվերը. 19 մմ, 4-6, սոխակ, հազվադեպ՝ բաց կաղույց:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱՐՄԱՏՈՒՏ *Phoenicurus phoenicurus*

Ե: 14 սմ, Թ: 20.5-24 սմ

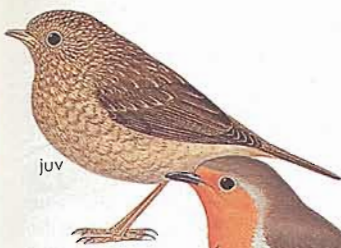
P. p. samamiscus ①, *P. p. phoenicurus* ② ԲՆԱԳՐՈՂ ՉՎՈՂ: Ղոչի եզրայինները՝ շիկակարմիր-նարնջագույն: Հասուն. *samamiscus*-ի ① թևին՝ սոխակ թիծ, որը բացակայում է *phoenicurus*-ի ② թևին: Բնադրան Երգումն (երկու ենթասեռակների) արուի դիմալին մասը՝ սև, մարմինը վերևից՝ կաղույց-մոխրագույն, ճակատը և հոնրո՛ սոխակ, կուրծքը, մարմնի կողերը՝ շիկակարմիր-նարնջագույն: Եգը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, կուրծքը և փորը՝ մարնջագույն երանգով: Երիասարդ. դարչնագույն, վերևից՝ բաց գույնի ղոջերով, ներևից՝ խիստ գուրեղ: Նման սեռակներ. Սևուկ Կարմրասուս: Վարքը. հաճախ մաստեղից վայր է նետվում՝ կեր որսալու: Նսած ժամանակ ղոջը ղողղոջում է: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անհատներ, չուխ ընթացում լայն արածված: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ղոջուղներ: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, ծառերի փշակներում կամ արհեսական թռչնաբներում: Չվերը. 19 մմ, 5-7, կանաչավուն-կաղույց:

ԿԱՐՄԱՏՈՒՐԻԿ ԿԱՐՄԱՏՈՒՏ *Phoenicurus erythrogaster*

Ե: 18 սմ, Թ: 28-30 սմ

P. e. erythrogaster ՊԱՏԱՐԱԿԱՆ ՉՎԱՅՅՈՒՐ: Արուն վերևից՝ սև, գլագլուց և թևի թիծը՝ սոխակ, մարմինը ներևից ու ղոչը՝ կարմիր: Եգը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ բաց մարնջագույն-դարչնագույն, ղոչը՝ կարմիր-նարնջագույն: Նման սեռակներ. Սևուկ և Սովորական Կարմրասուսներ: Վարքը. ղոչը՝ մեսալուս ղողղոջում: Կենսամիջավայրը. լեռնային ձորեր, ծնունդը՝ ցածրադիր վայրերում: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղաղուներ:

ՀԱՐՈՒՅՑԻՆ ՍՈՒԱԿ
COMMON NIGHTINGALE

juv

ԱՐՇԱՆՈՒՍԿ
EUROPEAN ROBIN

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՍՈՒԱԿ
THRUSH NIGHTINGALE

ԿԱՊՏԱԹՈՐ ՍՈՒԱԿ
BLUETHROAT

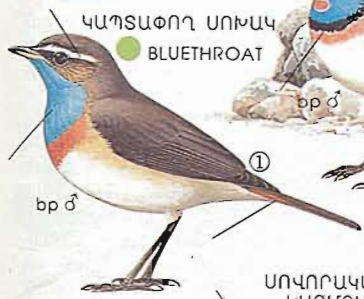

juv

ՍՊԻՏԱԿԱԹՈՐ
ՍՈՒԱԿ

WHITE-THROATED
ROBIN

ԿԱՊՏԱԹՈՐ ՍՈՒԱԿ
BLUETHROAT

bp ♂

♂

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ
ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ

♂

♀

ԿԱՐՄՐԱԹՈՐԻԿ
ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ

♀

♀

ՍԵՎՈՒԿ
ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ

COMMON
REDSTART

♂

BLACK REDSTART

bp ♂

Undetermined

♂

WHITE-WINGED REDSTART
Asian Redstart

ՍՈՎՈՐՈՒԿԱՆ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe oenanthe*

Ե: 14.5-15.5 սմ, Թ: 26-32 սմ

O. o. oenanthe ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հոնքը՝ բաց, լողչի սև շերտը՝ միջին լայնությամբ: Հասուն, բնադրման օրջանուն արուի գազաթից մինչև մեջքը կապույտ-մոխրագույն, ակնադիմակը, թևերը՝ սև, կոկորդը, կուրծքը՝ բաց նարնջագույն, մարմինը ներևից՝ սոխակ: Էգը վերևից՝ ավելի խամրած և ավելի դարչնագույն, դիմային մասը՝ ավելի բաց գույնի: Եսքնադրման օրջանուն արուն նմանվում է էգին, սակայն ամբողջ փետրազգեսը՝ դեղին երանգով, թևերի փետուրները՝ բաց երիզված: Երիասարդ, նման է եսքնադրման օրջանի էգին, սակայն ավելի մուգ ու խամրած, մարմինը ներևից՝ թեփուկանման նախշով: Նման ռեսակներ: Պարոզ, Զարաթոչնակ, որից Տարբերվում է ավելի փոքր չափերով, լողչի ավելի նեղ սև շերտով, թևասակի մուգ ծածկողներով ու կռնասակով: Վարիք. Բարեբիմ նստած հեկևում է միջասներին: Երգում է 15-30 ս բարձր թռչելիս: Կենսամիջավայրը, բաց Բարեբիմ հարթավայրեր կիսաանաղապսից մինչև բարձրադիր լեռներ, գետաօճեր, չուր ընթացում՝ դաշտեր և խոտածածկ սարածոներ: Սնունդը, անողնաճարավորներ, որոշ հասարակույթներ: Բույնը, գավաթածն, ցողուններից, խոտաբույսերից, ժայռերի, դաշտերի ճեղքերում կան Բարեբիմի սակ: Չվերը, 21 մմ, 4-7, բաց կապույտ:

ՊԱՐՈՂ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe isabellina*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 27-31 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բաց գույնի Բարաթոչնակ, կտուցը՝ երկար, կեցվածքը՝ ուղղածից, թևասակը՝ բաց գույնի, լողչը՝ լայն շերտով: Հասուն, բնադրման օրջանուն վերևից՝ մոխրավուն դարչնագույն-դեղին, ներևից՝ չափազանց բաց նարնջագույն-դարչնագույն կամ մոխրագույն-դարչնագույն: Եսքնադրման օրջանուն ավելի բաց և ավելի դեղին: Թևավերջը՝ լայն բաց գույնի երիզներով: Երիասարդ, ավելի խամրած մարմնի վերին մասը, կոկորդը, կուրծքը՝ թույլ մուգ խայտերով: Նման ռեսակներ, այլ Բարաթոչնակներից Տարբերվում է մեծ չափերով, բաց գույնով, սոխակավուն կռնասակով, երկար կտուցով ու ոտներով: Վարիք. արագավազ է, հաճախ կանգ է առնում՝ օրջադաշտը զննելու համար: Կենսամիջավայրը, չուր լեռնասափասան, կիսաանաղապս: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, գավաթածն, խոտաբույսերից, կրծողների բներում: Չվերը, 22 մմ, 5-6, բաց կապույտ՝ կարմրավուն ղեղերով:

ՇԻՎՊՈՂ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe xanthopyrma*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 26-27 սմ

O. x. xanthopyrma ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ԲԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմնի հեշին մասը, լողչի հիմքը՝ բաց նարնջագույն-չիկակարմիր: Արուն վերևից՝ մուգ դարչնագույն-մոխրագույն, ունկնկալը և ակնաշերտը՝ մոխրագույն: Էգի ներհատողը՝ ավելի բաց գույնի, ունկնկալը՝ նարնջագույն երանգով: Նման ռեսակներ, այլ Բարաթոչնակներից Տարբերվում է լողչի հիմքի շիկակարմրավուն հասվածով: Վարիք. համդիրում է ոչ ընդարձակ սարածոներում: Նստում է ժայռերի դաշտերին, մեծ Բարեբիմ: Կենսամիջավայրը, Բարեբիմ, թեփ, չուր լանջեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, գավաթածն, բույսերից, ժայռաճեղքերում, հաճախ մուսի մոտ մանր Բարեբիմ: Չվերը, 21 մմ, 4-6, բաց կապույտ:

ՍԵՎԱԿԻՉ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe finschii*

Ե: 14 սմ, Թ: 25-27 սմ

O. f. barnesi ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Պողչի սև շերտը՝ միջին լայնությամբ, եզրայինները՝ նեղ սոխակ ծայրերով: Արուն վերևից և ներևից՝ աղոտ սոխակ: Դեմքի և կոկորդի սև հասվածները միաձուլվում են թևի սև հասվածի հետ: Էգը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն: Ունկնկալը՝ նարնջագույն երանգով, թափահարողները՝ բաց գույնի երիզներով, մարմինը ներևից՝ աղոտ սոխակ: Նման ռեսակներ, արունը այլ Բարաթոչնակներից արուններին Տարբերվում են բաց գույնի մեջքով, կոկորդի ու թևերի միաձուլում և հասվածով: Էգերն այլ Բարաթոչնակներից էգերից Տարբերվում են լողչի նախշի, նարնջագույն երանգի ունկնկալների ու մարմնի ներևի աղոտ սոխակի համադրությամբ: Վարիք. նստում է փոքր թփուկների ծայրերին կամ Բարեբիմ: Կենսամիջավայրը, թփուկածածկ կիսաանաղապս, Բարեբիմ լեռնալանջեր: Սնունդը, անողնաճարավորներ, որոշ սերներ: Բույնը, գավաթածն, մանր ջյուղերից, խոտաբույսերից, գետնին՝ ոչ խոր փորվածներում՝ Բարեբիմի միջև: Չվերը, 22 մմ, 6, բաց կապույտ՝ կարմիր-դարչնագույն ղեղերով:

ՍԵՎԱԽԱՅՏ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe hispanica*

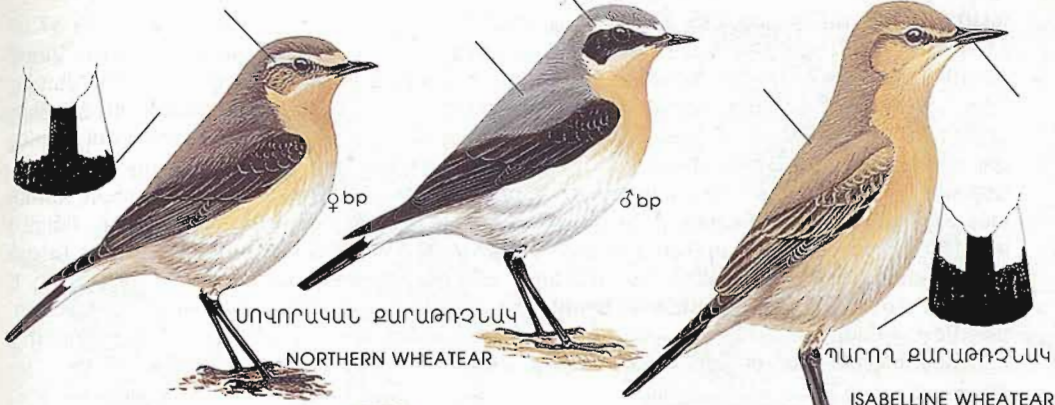
Ե: 14.5 սմ, Թ: 25-27 սմ

O. h. melanoleuca ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Պողչի եզրայինների սոխակը՝ լայն, որի լողչից մինչև լողչի սև ծայրաշերտը թվում է նեղ: Համդիրում են մուգ և բաց գույնի կոկորդով անհասներ: Հասուն, բնադրման օրջանուն արուի մեջքը ու մարմինը ներևից՝ աղոտ սոխակ, սև ակնադիմակը չի միաձուլվում թևի սևի հետ, կոկորդը՝ սև կամ սոխակ: Էգը վերևից՝ դարչնագույն, ակնադիմակը և թևերը՝ ավելի մուգ: Կուրծքը՝ նարնջագույն երանգով: Եսքնադրման օրջանուն արուի և էգի գլխի ու թևերի փետուրները՝ լայն բաց երիզով: Երիասարդ, նման է էգին, սակայն մարմինը վերևից՝ ղեղերով: Նման ռեսակներ, բնադրման օրջանի էգը Սևաթիկում Բարաթոչնակի բնադրման օրջանի էգից Տարբերվում է ավելի բաց գույնով, շիկակարմիր երանգի ավելի դարչնագույն փետրազգեսով և սովորաբար լողչի սև շերտի փոքր չափերով: Վարիք. հաճախ նստում է թփուկներին կամ Բարեբիմ: Չուր ընթացում համար կասարում է կարճ թռչելիքներ: Կենսամիջավայրը, չուր Բարեբիմ կիսաանաղապս: Սնունդը, անողնաճարավորներ: Բույնը, գավաթածն, ցողուններից, գետնին, կախած Բարեբիմի սակ: Չվերը, 20 մմ, 4-6, բաց կապույտ՝ կարմիր-դարչնագույն ղեղերով:

ՍԵՎԱԹԻՎՈՒՆԷ ՔԱՐԱԹՈՂՆԱԿ *Oenanthe pleschanka*

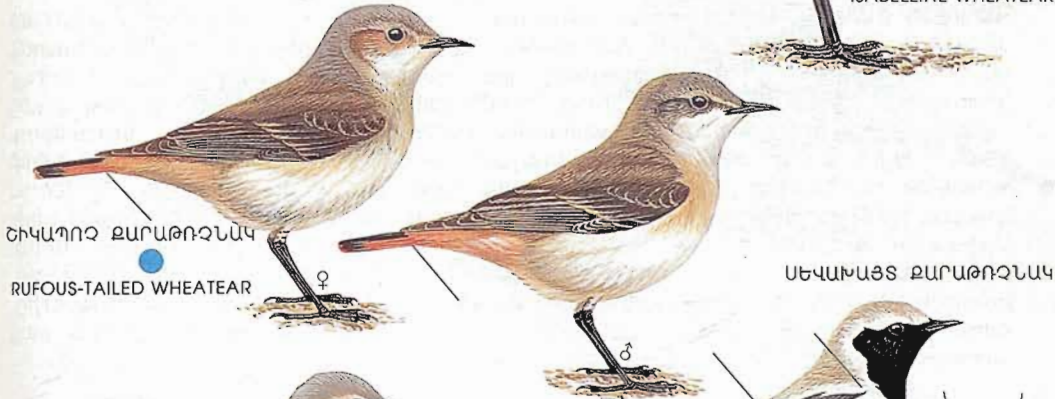
Ե: 14.5 սմ, Թ: 25.5-27.5 սմ

ՊԱՍՏՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Արուի գազաթը, ծոծրակը, մարմինը ներևից՝ սոխակ, մեջքը՝ սև, կոկորդի սևը միաձուլվում է թևի սև հասվածի հետ: Էգի կուրծքը և մարմինը վերևից՝ մուգ մոխրագույն-դարչնագույն, հոնքը՝ բաց գույնի: Եսքնադրման օրջանուն արուն ու էգը՝ ավելի խամրած: Արուի գազաթը և ծոծրակը՝ դարչնավուն: Նման ռեսակներ, Սևախայս Զարաթոչնակ: Վարիք. զոհին հեկևում է՝ թփուկներին կամ Բարեբիմ նստած: Կենսամիջավայրը, չուր Բարեբիմ կիսաանաղապս: Սնունդը, միջասներ:

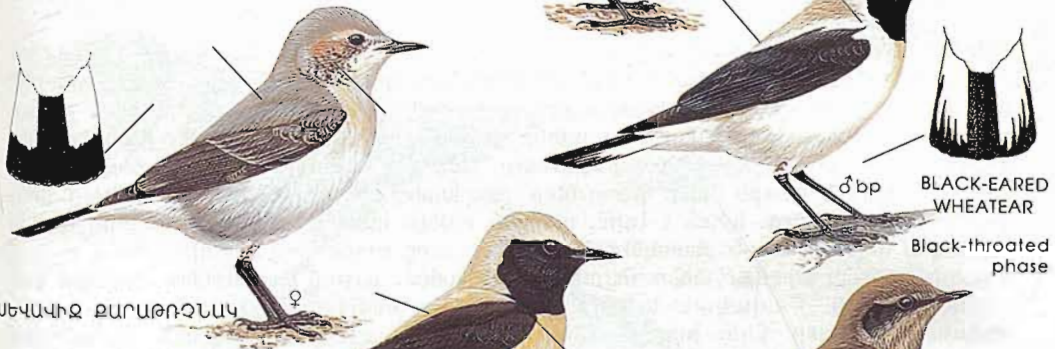
ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
NORTHERN WHEATEAR

ԴՊԱՐՈՂ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
ISABELLINE WHEATEAR

ԾԻԿԱԴՈՉ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
RUFIOUS-TAILED WHEATEAR

ՍԵՎԱՄԱՅՑ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ

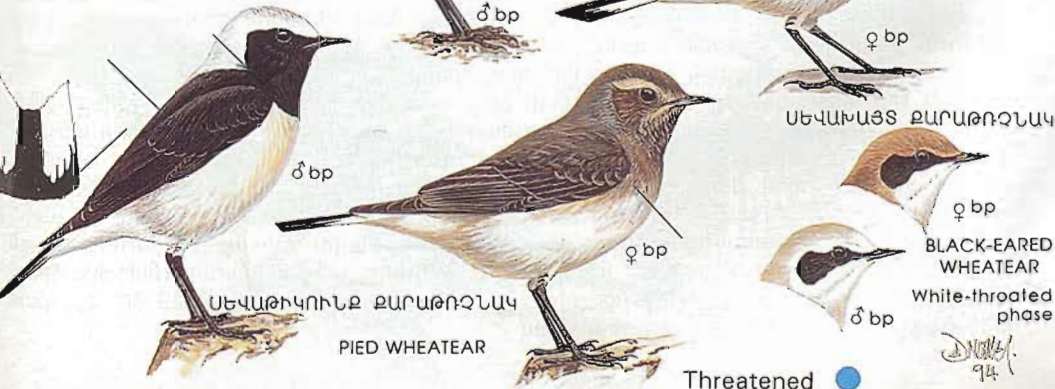
ՍԵՎԱԿԻՔ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
FINSCH'S WHEATEAR

ՃԵՍԻՔ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
BLACK-EARED WHEATEAR
Black-throated phase

ՍԵՎԱԹԻԿՈՒՆԷ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
PIED WHEATEAR

ՍԵՎԱՄԱՅՑ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ

ՃԵՍԻՔ ԶԱՐԱԹՈՂՆԱԿ
BLACK-EARED WHEATEAR
White-throated phase

Threatened ●

ԽԱՅՏԱՐԴԵՏ ԲԱՐԱԿԵՌՆԵՍ *Monticola saxatilis*

Ե: 18.5 սմ, Թ: 33-37 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագետեսը՝ վառ գունազարդ, դոչը՝ կարծ դարչնագույն-նարնջագույն: **Յասուն.** բնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ արուի գլուխը, մարմինը վերևից՝ բաց մոխրագույն-կապույտ, մեջքին՝ սոխափափ հասված, թևերը՝ սևավուն-դարչնագույն, մարմինը ներևից և գոկատեղը՝ նարնջագույն: Էգի մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն՝ բաց գույնի ղեկերով և մուգ զոլերով: Ներևից՝ բաց նարնջագույն՝ բազմաթիվ մուգ զոլերով: Եսբնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ ղախողանվում է բնադրման ԵՂՁԱՆԻ գունավորումը, սակայն արուի ամբողջ փետրագետեսի մախերը մասնատված են մուգ և բաց զոլերով: **Երիասարդ.** նման է հասուն էգին, սակայն ավելի խամրած, ավելի ղախավոր ու զոլավոր: **Վարք.** արուի հարսանկան թռչնաձևերը սեղի են ունենում բնադրատարածի սահմաններում: Զգույս է հաճախ դժվարամասջելի: **Կենսամիջավայր.** բարձր լեռներ, թփուսային գետածորներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: **Բույնը.** գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, ժայռախրոբերում կամ ժայռափվերին: **Զվերը.** 26 մմ, 4-5, կանաչավուն-կապույտ:

ԿԱՊՈՒՅՏ ԲԱՐԱԿԵՌՆԵՍ *Monticola solitarius*

Ե: 20 սմ, Թ: 33-37 սմ

M. s. solitarius ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սև, երկար կտուցով մուգ կեռնեխ: **Յասուն.** բնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ արուի փետրագետեսը՝ մուգ կապույտ, թևերը, դոչը՝ ավելի մուգ: Էգը՝ խամրած դարչնագույն, մարմինը վերևից՝ երբեմն կապույտ երանգով, ներևից՝ բաց գույնի ղեկերով ու զոլերով: Եսբնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ փետուրները՝ բաց գույնի երիզներով: **Երիասարդ.** նման է էգին՝ ավելի օտս ու հավասարաչափ սարածված ղեկերով ու զոլերով: **Նման սեսակներ.** Էգը խայտաբղետ Քարակեռնեխի էգից արբերվում է ավելի մեծ չափերով, մեծ սև կտուցով, խամրած դարչնագույն գոկատեղով ու դոչով: **Վարք.** երկչոտ է և դժվարամասջելի: Միջատներ որսալու համար դուրս է թռչում ցցված ֆարի վրա նստած սեղից: **Կենսամիջավայր.** չոր ժայռոտ սարալանջեր և ծորեր, փլատակներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: **Բույնը.** գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, ժայռածեղիներում, խրոբերում, հազվադեպ՝ շինություններում: **Զվերը.** 25 մմ, 4-5, բաց կապույտ՝ բաց դարչնագույն ղեկերով կամ առանց ղեկերի:

ՍՊԻՏԱԿԱՆԱԾԻ ԿԵՌՆԵՍ *Turdus torquatus*

Ե: 23-24 սմ, Թ: 38-42 սմ

T. t. amicorum ՆՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մուգ կեռնեխ, կուրծրը՝ վառ սոխափավուն շերտով, թևի փետուրները՝ սոխափ երիզված, կտուցը՝ բաց դեղնավուն: **Յասուն.** բնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ արուի փետրագետեսը՝ դարչնագույն-սև, կրծքին՝ ցայտուն սոխափ շերտ: Էգի կրծքի շերտը՝ մանր թեփուկանման մախուշով, մարմնի փետուրները՝ բաց մոխրավուն երիզներով: Եսբնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ մարմնի ստորին մասի փետուրները՝ բազմաթիվ բաց երիզներով, կրծքի շերտը՝ մուգ զոլավոր: **Երիասարդ.** նման է էգին, սակայն ավելի դարչնագույն՝ խոտոտ, բաց գույնի ղեկերով ու զոլերով: **Նման սեսակներ.** Սև կեռնեխ, որից արբերվում է կրծքի սոխափ շերտով և թևերի սոխափ երիզված փետուրներով: **Վարք.** հաճախ նստում է թփուսների ծայրերին կամ ժայռափարերին: Բավական երկչոտ է ու դժվարամասջելի: Աճանը՝ երամային: **Կենսամիջավայր.** նոր թփուսներ ու ծառեր՝ լեռնասափասանում և ենթալպյան մարգագետիններում: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, սերմեր, ղախուղներ: **Բույնը.** գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, գետնին, թփերի կամ ցածրահասակ ծառերի վրա: **Զվերը.** 30 մմ, 4, կանաչավուն-կապույտ՝ կարմիր-դարչնագույն վրձնախազերով:

ՍԵՎ ԿԵՌՆԵՍ *Turdus merula*

Ե: 24-25 սմ, Թ: 34-38.5 սմ

T. m. aterrimus ՆՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Միասար մուգ կեռնեխ, կտուցը՝ դեղնավուն: **Յասուն.** բնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ արուի՝ սև, ակնօղակը՝ դեղին: Էգը՝ մուգ մոխրագույն-դարչնագույն, կոկորդը՝ ավելի բաց գույնի՝ դարչնագույն խայտերով: Եսբնադրման ԵՂՁԱՆՈՒՄ արուի և էգի փետրագետեսը՝ փոքր-ինչ ավելի բաց ու ավելի խամրած, կտուցը՝ ավելի մուգ: **Երիասարդ.** մարմինը՝ շիկակարմրավուն-դարչնագույն, թևերը՝ ավելի մուգ, մարմինը ներևից՝ ավելի բաց՝ դեղնավուն-դարչնագույն խայտերով: **Վարք.** խոտածածկը հասուն է կարճ ու կտուրկ վազի միջոցով, ժամանակ առ ժամանակ կանգ է առնում՝ կեր որոնելու: Անհատում հաճախ աղմկոտ փուռուղում է սերմերի սավանը: Երգում է՝ ծառերին բարձր նստած, սրնգային հյուրեղ ծայրով: **Կենսամիջավայր.** խառը և սաղարթավոր անտառներ, արհեստական անհատառուկներ, ղախուղային այգիներ և դուրակներ: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ, ղախուղներ: **Բույնը.** գավաթաձև, չոր ցողուններից, թփուսներում կամ ծառերին: **Զվերը.** 29 մմ, 3-5, բաց կանաչ-կապույտ՝ կարմիր-դարչնագույն ղեկերով:

ՄԱՅՏԱՐԴԵՏ ԶԱՐԱԿԵՆՆԵՄ

RUFIOUS-TAILED ROCK-THRUSH

bp ♂

♀

ԿԱՂՈՒՅՑ ԶԱՐԱԿԵՆՆԵՄ

BLUE ROCK-THRUSH

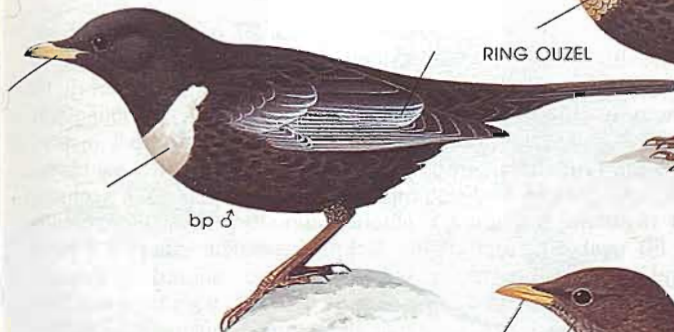

♂

♀

ՍՊԻՏԱԿԱՆԱՍԻ ԿԵՆՆԵՄ

RING OUZEL

bp ♂

♀

♂

♀

ՍԵԿ ԿԵՆՆԵՄ

EURASIAN BLACKBIRD

ՍԵՎԱԽԱԾԻ ԿԵՌՆԵՒ *Turdus ruficollis*

Ե: 25 սմ, Թ: 37-40 սմ

T. r. atrogularis ՉԿՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն, ներևից՝ աղոս սոխակ, քլասակի ծածկողները՝ խամրած վարդագույն-նարնջագույն: Բնադրման ժամանակ արուի դեմքի ստորին հասվածքը և կրծկալը՝ սև: Էգի մարմինը ներևից՝ սոխակ, կոկորդը և կրծքի շերտը՝ իայաթավոր, մարմնի կողերը՝ մուգ փոփոխական խայտերով: Եթե անդամն զբաղվում է զննարկման և կոկորդի փնտրումներով՝ ավելի բաց երիզված: Նման ճեսակներ, այլ կենդանիներից արբերվում է մարմնի վերևի միասար դարչնագույն-մոխրագույնով և առանց ղուկի փորով: Վարձը, բաճակում է թիտուներում, ծառերի սաղարթում: Հաճախ հանդիպում է այլ կենդանիների երաններում: Կենսամիջավայրը. գրիտու ճուր անտառներ, թիտուներ, ղուկառու այգիներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ:

ՍՊԻՏԱՎԱՅՈՒՆ ԿԵՌՆԵՒ *Turdus iliacus*

Ե: 21 սմ, Թ: 33-34.5 սմ

T. i. iliacus ՉՄԵՌՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, ներևից՝ սոխակ՝ մուգ խայտերով, մարմնի կողերը և քլասակի ծածկողները՝ շիկակարմիր: Հոնքը՝ վառ սոխակ, բեղը՝ փոփոխական՝ բաց դարչնագույն-դեղին երանգով: Նման ճեսակներ, այլ կենդանիներից արբերվում է շիկակարմիր կողերով և բաց գույնի հոնքով: Վարձը, հաճախ հանդիպում է այլ կենդանիների, հասկաղես Սիմալեռների ժամանակ: Կերակրվում է ցածրահասակ թիտուներում, ծառերի վրա կամ դրանց ճակ և դաճեցում: Չվում է գիշերը: Կենսամիջավայրը. ճուր անտառներ, ղուկառու այգիներ, թիտուների մացառներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր, հասաղսուղներ:

ՍԻՆԱԿԵՌՆԵՒ *Turdus pilaris*

Ե: 25.5 սմ, Թ: 39-42 սմ

T. p. pilaris ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գլուխը և գոկաթերը՝ մոխրագույն, մեջքը և թևերը՝ շիկակարմիր: Դարչնագույն, սանձիկը և ղուկը՝ սև, մարմինը ներևից՝ սոխակավուն՝ բազմաթիվ մուգ սեղաններ խայտերով, կոկորդը և կուրծքը՝ դեղին-դարչնագույն երանգով: Թևաթևի ծածկողները՝ սոխակ: Վարձը, աղմկոտ է, երանային, կերակրվելու ու հանգստի ժամանակ կազմում է մեծ երաններ: Արձակում է ուժգին եռանդուն ձայներ: Կենսամիջավայրը. անտառաբեր, ղուկառու այգիներ, մշակույթի դաճեք, լեռնասփասան: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ծնողներ՝ ղուկառուներ և սերմեր:

ՍՈՍՆԱԿԵՌՆԵՒ *Turdus viscivorus*

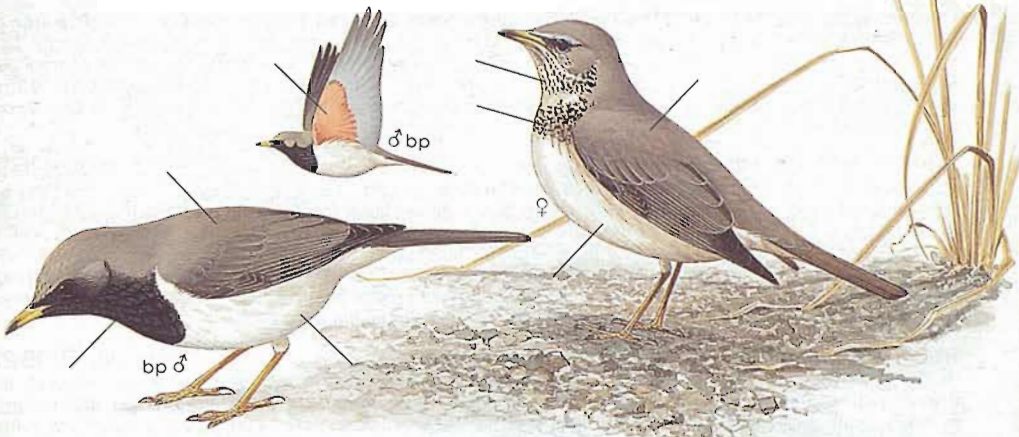
Ե: 27 սմ, Թ: 42-47.5 սմ

T. v. viscivorus ՆՍԱՎԱՅՈՒՆ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բաց մոխրագույն-դարչնագույն կենդանի, մարմինը ներևից՝ գայտու սև ղուկերով, ղուկի եզրայինների ծայրերը՝ սոխակ: Թռչելիս նկատելի են քլասակի սոխակ ծածկողները: Հասուն. մարմինը վերևից՝ միասար գույնի, թևերի ծածկողները՝ սոխակ ծայրերով: Երիտասարդ. մարմինը վերևից՝ զգալիորեն մալուխած աղոս սոխակ ղուկերով ու խայտերով: Նման ճեսակներ, երգող կենդանի, որից արբերվում է ավելի մեծ չափերով, փետրավորման ավելի բաց մոխրագույնով, ղուկի սոխակ ղուկերով, թռչելիս՝ քլասակի սոխակ ծածկողներով: Վարձը, բնադրման ժամանակ կարկանդակ է բնադրասարածիմն, սակայն աճանը կազմում է փոքր երաններ, երբեմն 50 կամ 60 թռչուններից: Թռչելիս՝ ալիքաններ, թևերի 3-4 խորը թափահարումներով, որոնք հաջորդում են թևերը դեպի մարմինը կծկած անկումով: Չնայած հաճախ առանձին անհատներ խիստ եռանդուն ղուկառուներում են հասաղսուղների թիտուածառները: Չայրը իմնաժող է, բարձր ու աղմկոտ: Կենսամիջավայրը. անտառի բացասներ, ղուկառու այգիներ, ղուկակներ, ծառածածկ գետափեր, թիտուային լեռնասփասան: Սնունդը. անողնաճարավորներ, ծնողներ՝ սերմեր և ղուկառուներ: Բույնը, զավաթածն, չոր խոտաբույսերից, սովորաբար՝ ծառի բարձր սաղարթի ճյուղավորումներում: Չվերը. 32 մմ, 3-5, բաց կաղույս՝ կարմիր-դարչնագույն ղուկերով:

ԵՐԳՈՂ ԿԵՌՆԵՒ *Turdus philomelos*

Ե: 23 սմ, Թ: 33-36 սմ

T. p. philomelos ՆՍԱՎԱՅՈՒՆ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դարչնագույն կենդանի, թռչելիս ճեսանելի են քլասակի խամրած նարնջագույն ծածկողները: Հասուն. մարմինը վերևից՝ միասար դարչնագույն, ներևից՝ աղոս սոխակ՝ սև գայտու ղուկերով: Երիտասարդ. մարմինը վերևից՝ բազմաթիվ բաց գույնի ղուկերով ու խայտերով, ներևից՝ ղուկերով ավելի աղոս: Նման ճեսակներ, Սոսնակներին, որից արբերվում է ավելի փոքր չափերով ու թռչելիս՝ նկատելի քլասակի նարնջագույն ծածկողներով: Սոխակախոն Կենդանից արբերվում է միասար ղուկային մատով ու քլասակի ոչ թե շիկակարմիր, այլ նարնջագույն ծածկողներով: Վարձը, բավական բաճակած է ու միայնակ, սովորաբար կերակրվում է խիստ բուսուտներում կամ մոտակայքում: Կենսամիջավայրը. լեռնային սաղարթավոր անտառներ, թիտուային սափասաններ, ղուկառու այգիներ, ղուկառուներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: Բույնը, զավաթածն, խոտաբույսերից, ցամաքը՝ կավից, թիտուներում կամ ծառերին: Չվերը. 27 մմ, 3-5, կանաչավուն-կաղույս՝ սև-դարչնագույն ղուկերով:

bp ♂

♂ bp

♀

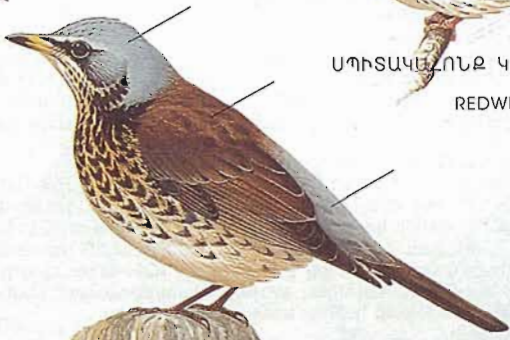
FIELDFARE

ՍԻՆԱԿԵՐՆԵՄ

REDWING

ՍՊԻՏԱԿԵՆՈՆԸ ԿԵՐՆԵՄ

MISTLE THRUSH

ՍՈՍՆԱԿԵՐՆԵՄ

ՇԻԳՈՂ ԿԵՐՆԵՄ SONG THRUSH

ԼԱՅՆԱԳՊՉ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Cettia cetti*

C. c. orientalis ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Զափագանց թափված է, երբը զարմանալիորեն բարձր կտակ հնչյուններ: Պոչը՝ լայն, կլորավուն: Մարմինը վերևից՝ միասարր մուգ շիկակարմիր-դարչնագույն, ներևից՝ միասարր մոխրագույն-սոխիակ, հոնքը՝ խամրած սոխիակ: Վարքը. թափված է խիս սաղարթի ստրին մասում: Կենսամիջավայրը. ճահճուհներ, մինչև ենթալոյսն գոտի սարածվող խիս թխուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասադուհներ: Բույնը. լավ բողարկված, զավթաձև, սերններից, գեսնին մոտ: Զվերը. 18 մմ, 4-5, կարմրավուն:

Ե: 13.5 սմ, Թ: 15-19 սմ

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԳՆԻԿԱՅԱԿ *Locustella naevia*

L. n. obscurior ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ԳԱԶՎԱՅՈՒՏ: Մարմինը վերևից՝ դարչնագույն՝ թույլ կանաչ երանգով և մուգ խայտերով: Ներևից՝ աղոս սոխիակ, ներմառոչի երկար փետուրները, մարմնի և կրծի կողերը՝ խայտավոր: Թևերը կարճ, որչը՝ լայն կլորավուն: Նման ճեսակներ. այլ Կահրկներինց սարբերվում է կլորավուն որչի, մարմնի վերևի ու ներմառոչի խայտերի համադրությամբ: Վարքը. չափագանց թափված է: Սճապետ եղուն է գրգուռ, ձգձգված ելևէջներով՝ գեսնից իջ բարձր նստած, հիմնականում արձալույսին և մթնոլորին: Կենսամիջավայրը. ճահճուհներ, լեռնամարգագետիններ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. զավթաձև, խոտաբույսերից, ճիմաթքի կողային մասում: Զվերը. 18 մմ, 5-6, սոխիակ՝ մանուշակագույն դեղերով:

Ե: 12.5 սմ, Թ: 15-19 սմ

ԳԵՏԱՅԻՆ ԳՆԻԿԱՅԱԿ *Locustella fluviatilis*

L. n. fluviatilis ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: Մարմինը վերևից՝ միասարր խամրած դարչնագույն, ներևից՝ աղոս սոխիակ, կողերը՝ մոխրագույն-դարչնագույն, կլորձրը՝ վրձնախագեղով: Պոչը՝ լայն, կլորավուն: Ներմառոչի երկար փետուրները՝ լայն ու մուրք բաց գույնի ծայրերով: Նման ճեսակներ. Սխիակաման ճոխկահավ, որից սարբերվում է մոսավոր կրծով, ներմառոչի փետուրների լայն, բաց գույնի ծայրերում ու երգով: Վարքը. չափագանց թափված է: Երբը՝ ընդհատվող ելևէջներ: Կենսամիջավայրը. խոտածածկ սարածներ, բոլխի մարգագետիններ, մաջառուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

Ե: 13 սմ, Թ: 19-22 սմ

ՍՈՒՆԱԿԱՆ ԳՆԻԿԱՅԱԿ *Locustella luscinioides*

L. l. fusca, *L. l. sarmatica* (ենթաստակը որոշված չէ): ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՈՒՐ: Մարմինը վերևից՝ միասարր դարչնագույն, ներևից՝ աղոս սոխիակ, կլորձրը և մարմնի կողերը՝ մարմնագույն-դարչնագույն երանգով: Պոչը՝ լայն, կլորավուն, ներմառոչի փետուրների ծայրերը՝ բաց գույնի նեղ երիզներով: Նման ճեսակներ. Գեսային ճոխկահավ: Վարքը. թափված, սակայն երգում է ընդհատվող գրգուռն ելևէջներով՝ սովորաբար եղեգի ցողունին նստած: Կենսամիջավայրը. եղեգի մաջառուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

Ե: 14 սմ, Թ: 18-21 սմ

ՆՐԱԿՏՈՒՅ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Acrocephalus melanopogon*

A. m. mimica ԶՎՈՐ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր չափերի թռչուն, գլուխը՝ ցայտուն նախույ: Գագաթը՝ սև-դարչնագույն, ունկնկալները՝ մոխրագույն-դարչնագույն, հոնքը՝ սոխիակ: Մարմնի վերին մասը, կրծի ու մարմնի կողերը՝ մարմնագույն-դարչնագույն (ամռանը՝ ավելի բաց և ավելի մոխրագույն), մեջքին՝ մուգ խայտեր: Նման ճեսակներ. Երեսգուլպն եղեգնաթռչնակ, որից սարբերվում է ամբողջությամբ մուգ գագաթով և մարմնի վերին մասի ավելի շիկակարմրավուն երանգով: Վարքը. կերակրվում է սովորաբար ջրային բուսուհների ցածրադիր մասում՝ համախ վեր ցցած որչով: Կենսամիջավայրը. ճահճուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

Ե: 12-13 սմ, Թ: 15-16.5 սմ

ԵՂԵԳՆՈՒՏԻ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Acrocephalus scirpaceus*

A. s. fuscus ①, *A. s. scirpaceus* ② ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՈՏԻՆԵՐ՝ մուգ: Մարմինը վերևից՝ ձիթադագույն-դարչնագույնից մինչև մոխրագույն-դարչնագույն, գոկաթեղը՝ դարչնագույն-չիկակարմիր երանգով: Ներևից՝ սոխիակ, մարմնի կողերը՝ բաց դարչնագույն-դեղին երանգով: Դոնքը՝ կարճ, բաց գույնի: Նման ճեսակներ. Ճահճային, Զնդկական, Կեռնեխաման եղեգնաթռչնակներ ու աճանային փետրագետնով Կանաչ Մորեխով: Վարքը. թափված, սակայն ճարտիկ է ու աղմկոս: Կենսամիջավայրը. եղեգով ու ջրեղեգով դասված ճահճուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. զավթաձև՝ սերնների կտրներից հյուսված, փաթած բուսուհներում: Զվերը. 18 մմ, 3-5, բաց կանաչ՝ կանաչավուն դեղերով:

Ե: 13 սմ, Թ: 17-21 սմ

ՇԵՐՏԱԳՆԱԿ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Acrocephalus schoenobaenus*

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Խայտավոր փետրագետնով, կարճ որչով Կահրկ: Դասուն, հոնքը՝ աղոս սոխիակ: Գագաթի կողային շերտերը և ակնաճեթը՝ սև: Կերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն մուգ խայտերով, գոկաթեղը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն: Երիասասարդ. կրծի վրա մամր դեղին կազմված լայնակի շերտ: Նման ճեսակներ. Նրբակտուր եղեգնաթռչնակ: Վարքը. երգում է՝ թփի ծայրին նստած կամ հարսանկան թռչնի ընթացում: Կենսամիջավայրը. ճահճուհներ, բոլխի մարգագետիններ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. զավթաձև խոտաբույսերից՝ հյուսված թխուհների վրա կամ բարձրահասակ խոտաբույսերին: Զվերը. 18 մմ, 5-6 ձիթադագույն-դարչնագույն՝ մուգ կանաչ դեղերով:

Ե: 13 սմ, Թ: 17-21 սմ

ԿԵՆՏԱՆԱԿԱՆ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Acrocephalus arundinaceus*

A. a. arundinaceus ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ամուր կտուցով և ոտներով խոտը Կահրկ: Մուգ սանձիկը ցայտեանց է բաց գույնի հոնքի համադրությամբ: Մարմինը վերևից՝ ձիթադագույն-դարչնագույնից մինչև շիկակարմիր-դարչնագույն՝ փոքր-ինչ ավելի բաց գույնի գոկաթեղով, ներևից՝ աղոս սոխիակ, մարմնի կողերը՝ ավելի մուգ: Նման ճեսակներ. այլ Կահրկներից սարբերվում է մեծ չափերով, ամուր կտուցով ու ոտներով: Վարքը. երգում է բարձր ծայրով՝ եղեգի ծայրին նստած: Կենսամիջավայրը. ճահճուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. զավթաձև, եղեգից, եղեգի ցողունին ամրացված: Զվերը. 23 մմ, 3-6, բաց կապույտից կանաչ՝ մուգ դարչնագույն դեղերով:

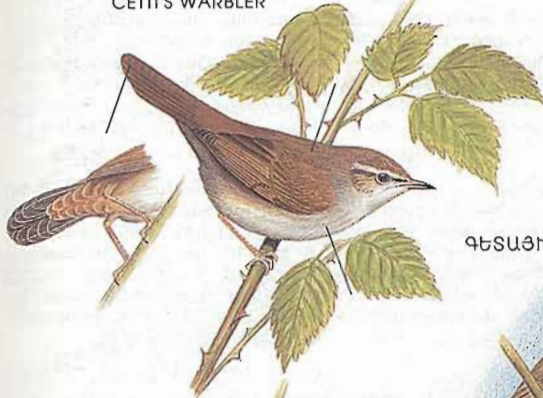
Ե: 19-20 սմ, Թ: 25-29 սմ

ՃԱՅԱՅԻՆ ԵՂԵԳՆԱԹՈՋՆԱԿ *Acrocephalus palustris*

A. p. palustris ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: ՈՏԻՆԵՐ՝ բաց գույնի, առաջնայինների ծայրերը՝ աղոս սոխիակ: Դասուն, վերևից՝ ձիթադագույն-դարչնագույն, գոկաթեղը՝ դեղին-դարչնագույն երանգով, մարմինը ներևից՝ աղոս սոխիակ, կողերը՝ բաց դարչնագույն-դեղին երանգով: Երիասասարդ. մարմնի վերևից՝ ավելի դարչնագույն, գոկաթեղը՝ շիկակարմիր-դարչնագույն երանգով: Նման ճեսակներ. եղեգնուհի եղեգնաթռչնակ: Վարքը. բավական երկչոս և թափված: Երբը մեղեդային՝ բազում նմանակումներով: Կենսամիջավայրը. բարձրահասակ փաթած բուսականություն, չուի ընթացում՝ եղեգնուհներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. զավթաձև, խոտաբույսերից, թխուհներում: Զվերը. 19 մմ, 3-5, բաց կանաչ՝ ձիթադագույն-կանաչ դեղերով:

Ե: 13 սմ, Թ: 18-21 սմ

CETTI'S WARBLER

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՃՈՒԿԱՆԱԿ
GRASSHOPPER WARBLER

ԳԵՏԱՅԻՆ ՃՈՒԿԱՆԱԿ

ՆՐԱԿՏՈՒՅ
ԵՐԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ

ՍՈՒԱԿԱՆՆԱՆ
ՃՈՒԿԱՆԱԿ

EURASIAN RIVER WARBLER

SAVI'S WARBLER

MOUSTACHED WARBLER

ԵՐԵԳՆՈՒՄԻ
ԵՐԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ

EURASIAN REED-WARBLER

ՇԵՐՏԱԳՆՈՒՄ
ԵՐԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ

SEDGE WARBLER

ՃԱՆՃԱՅԻՆ
ԵՐԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ

MARSH WARBLER

ԳԵՐՆԵՐԱՆՆԱՆ
ԵՐԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ

GREAT REED-WARBLER

Chris Evans

ՂԱՍՈՒԿ ՄՈՐԵՅԱԿ Hippolais pallida

Ե: 12-13.5 սմ, Թ: 18-20 սմ

H. p. tamariceti ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցի հիմքը՝ լայն, ճակատը՝ սափակ: Առաջնայինները միջին երկարությամբ: Մարմինը վերևից՝ խամրած մոխրագույն կամ դարչնագույն, ներքևից՝ աղոտ սոխակ: Դոմբը՝ թույլ արհեստաված, ակնոտակը՝ սոխակ: Նման սեսակներ: Անաղնաբային Մորեհավ (աճանաթի փեռազգեսով), Եղեգնուտի Եղեգնաթռչնակ և Կանաչ Մորեհավ: Վարիչ: կերակրվելու դաժին հաճախ սնքսնաբացման և որոշ: Կենսամիջավայրը. թփուտային կիսաանառաղայ, չոր լեռնասփասան, գետհովիտներ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, փոքր ծառերին կամ թփուտներին: Չվերը. 17 մմ, 2-5, մոխրագույն-սոխակ՝ սև ոտերով:

ԱՆԱՊԱՏԱՅԻՆ ՄՈՐԵՅԱԿ Hippolais languida

Ե: 14 սմ, Թ: 20-23 սմ

H. l. languida ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ երկար, ճակատը՝ սափակ, հոնքը և ակնոտակը՝ բաց գույնի: Մարմինը վերևից՝ դարչնավուն-մոխրագույն, քիչերը՝ երկար, մուգ սոխակափայլում հասվածով: Մարմինը ներքևից՝ սոխակ: Երկար սևակուն, սոխակ եզրերով լողը բռնիցի դաժին՝ թվացյալ ցայտու դարչնագույն երանգով: Նման սեսակներ: Դայուկ Մորեհավ և Կանաչ Մորեհավ (աճանաթի փեռազգեսով): Վարիչ: սնվելու դաժին ճարտարունակ և որոշ: Կենսամիջավայրը. թփուտային կիսաանառաղայ, չոր լեռնասփասան: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, ցողուններից, փոքր թփուտներում: Չվերը. 19 մմ, 4-5, բաց վարդագույն երանգի՝ մուգ ոտերով:

ԿԱՆԱԶ ՄՈՐԵՅԱԿ Hippolais icterina

Ե: 13.5 սմ, Թ: 20.5-24 սմ

ՊԱՏԱՅԱՎԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Դեղնավուն Երկար, ճակատը՝ սափակ, կտուցը՝ երկար, հիմքը՝ լայն, առաջնայինները՝ երկար: Փեռազգեստը՝ խամրած կանաչ, աճանքը՝ հաճախ Երկար ակնոտակով մոխրագույն ու սոխակ, քիչերը՝ բաց գույնի հասված: Ռսերը՝ կարողանում են խոտաբույս, դիմային մասը՝ միասուր բաց գույնի: Նման սեսակներ: Դայուկ և Անաղնաբային Մորեհավ, Գարնանային և ճռան Գեղեգնիկներ: Վարիչ: հաճախ կերակրվում է ծառերի վերին սաղարթում: Կենսամիջավայրը. բարդու և ուռնու ծառեր, փարսանավեճու մացառուտներ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ:

ՃՈՈՒՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ Phylloscopus sibilatrix

Ե: 12 սմ, Թ: 19.5-24 սմ

ԶՎՈՂ: ԳԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Վառ գունավորմամբ Երկար, ոտերը՝ բաց գույնի, կտուցը՝ բարակ, առաջնայինները՝ երկար: Մարմինը վերևից՝ դեղին-կանաչ, հոնքը՝ երկար, դեղին, ակնաճերտը՝ մուգ: Դեղին կողոզը և կուժին խիստ ցայտեղանգ են վառ սոխակ փոքր համադրությամբ: Նման սեսակներ: Կանաչ Մորեհավ, Դեղնափոքր և Գարնանային Գեղեգնիկներ: Վարիչ: հաճախ կերակրվում ու եղուն է ծառերի վերին սաղարթում: Կենսամիջավայրը. անառ, ծառատունկեր: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ:

ԾՆԿԼՏԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ Phylloscopus collybita

Ե: 10-11 սմ, Թ: 15-21 սմ

P. c. abietinus (*P. c. tristis* - դառնկերթեր 61): ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր ցայտի Երկար առաջնայինները՝ կարճ, ոտերը՝ սևակուն: Դասուն. մարմինը վերևից՝ մոխրագույն դարչնագույն-կանաչ, ներքևից՝ սոխակից դեղնավուն, կտուցը՝ մուգ: Երիտասարդ, մարմինը վերևից՝ կանաչ-մոխրագույն, թափահարողները՝ դեղին երիզով, քիչերը՝ բաց գույնի Երկար: Նման սեսակներ: Կովկասյան, Գարնանային և Դեղնափոքր Գեղեգնիկներ: Վարիչ: աշխարհ, կեր է որոնում գետերի մինչև ծառերի գագաթը: Գարնա սնքսնաբացման և որոշ: Երկնային երգը կրկնվում է հաճախակի: Կենսամիջավայրը. անառ, չոր ընթացում լայն սարածված: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, զնդանման, չոր խոտաբույսերից, գետին մոտ: Չվերը. 17 մմ, 4-7, սոխակ՝ մուգ ոտերով:

ԳԱՐՆԱՅԻՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ Phylloscopus trochilus

Ե: 10.5-11.5 սմ, Թ: 16.5-22 սմ

P. t. acredula ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր, դեղնավուն Երկար առաջնայինները՝ միջին երկարությամբ, ոտերը՝ բաց դարչնագույն: Դասուն. մարմինը վերևից՝ միասուր ձիթաթղթագույն-կանաչ, հոնքը և ակնաճերտը՝ ցայտուն: Մարմինը ներքևից՝ փոփոխական դեղին: Երիտասարդ. ընդհանուր գունավորումը՝ ակնոտակի դեղին: Նման սեսակներ: Ծնկլան, ճռան, Դեղնափոքր Գեղեգնիկներ և Կանաչ Մորեհավ: Վարիչ: չոր ընթացում հաճախ հանդիպում է այլ սեսակների խառը երաններում: Երգ սրնգային մարդ սուղոց է: Կենսամիջավայրը. անառ, մացառաղայ գետափեր, եղեգնուտներ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ:

ԴԵՂՆԱՓՈՐ ԳԵՂԳԵՂԻԿ Phylloscopus trochiloides

Ե: 10 սմ, Թ: 16-20 սմ

P. t. nitidus ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր Երկար, ոտերը՝ վարդագույն երանգի-դարչնագույն: Վերևից՝ ձիթաթղթագույն-կանաչ, ներքևից՝ հիմնականում բաց դեղին: Լայն դեղին հոնք արածանում է դեղին ծոծրակը: Թևերը՝ 1-2 դեղնավուն գույն: Նման սեսակներ: ճռան և Գարնանային Գեղեգնիկներ: Վարիչ. մագաղան գործում: Կեր է փնտրում ծառերի միջին և վերին սաղարթներում: Կենսամիջավայրը. անառ, թփուտներ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գնդաձև, չոր բույսերից, գետին: Չվերը. 15 մմ, 3-7, սոխակ:

ԿՈՎԿԱՅԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ Phylloscopus sindianus

Ե: 10.5-11 սմ, Թ: 15-21 սմ

P. s. lorenzii ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր, աշխարհ Երկար, ոտերը՝ սև, կտուցը՝ զսլիկ, առաջնայինների ղուրս եկած ծայրը՝ կարճ: Վարիչը՝ վերևից և կողերը՝ դարչնագույն, հոնքը՝ երկար՝ աղոտ սոխակ, ակնաճերտը՝ սևակուն, դեղին գույնը բացառությամբ է թարմ փեռազգեստի դեղին առաջնայինները բաց գույնի ներքին ծայրերով: Նման սեսակներ: Ծնկլան Գեղեգնիկ: Վարիչ. միջանցում է որոնում սեղանի սաղարթում, հաճախ սնքսնաբացման և որոշ: Կենսամիջավայրը. անառ, մացառաղայ գետափեր, ենթալայն մարգագետիններ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, զնդանման, բույսեր, փեռու, ծիլու մագ. գետին: Չվերը. 15 մմ, 4, սոխակ՝ կարմիր ոտերով:

ԱՅՅՈՒՆ ԵՐԻԿ Sylvia borin

Ե: 14 սմ, Թ: 20-24.5 սմ

S. b. borin, *S. b. woodwardi* (Ենթասեսակը որոշված չէ): ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գեղ. դեղնամոխրագույն Երկար, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներքևից՝ աղոտ սոխակ: Կտուցը՝ զսլիկ, որոշ լայն, ուղիղ կտուցով ծայրը: Թափահարողների ծայրերը՝ բաց գույնի: Վզ կողերը՝ մոխրագույն: Նման սեսակներ: Սևազուլի և Գուռակաման Երկարներ. ճահճային, եղեգնուտի և Կենցեղանման Եղեգնաթռչնակներ, Դայուկ ու Կանաչ Մորեհավ: Վարիչ. բավական երկչու, բուսուտներում Երկար է զգուհուն: Կենսամիջավայրը. խիստ թփուտներ, սաղարթավոր անառներ, թղթալու այգիներ: ՍՈՒՆՈՂը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, չոր ցողուններից, ցածր թփուտներում կամ ծառերին: Չվերը. 20 մմ, 4-5, գունավորումը և նախերը՝ փոփոխական:

ԴԱՆՈՒԿ ՄՈՐԵՀԱԿ
OLIVACEOUS WARBLER

ԱՆԱՊԱՏԱՅԻՆ ՄՈՐԵՀԱԿ
UPCHER'S WARBLER

ԿԱՆԱԳ ՄՈՐԵՀԱԿ
ICTERINE WARBLER

ՃՈՌԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ

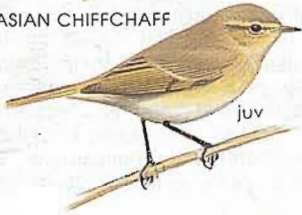
WOOD WARBLER

ԵՆԿԼՁԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ
EURASIAN CHIFFCHAFF

ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ
WILLOW WARBLER

juv

juv

ԴԵՐՆԱԹՈՐ ԳԵՂԳԵՂԻԿ
GREENISH WARBLER

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ
MOUNTAIN CHIFFCHAFF

GARDEN WARBLER

ԱՅԳՈՐ ԾԱՂՐԻԿ

Clive Byers

ՍԵՎԱԳՈՒՆ ԾԱՐԻԿ *Sylvia atricapilla*

Ե: 13 սմ, Թ: 20-23 սմ

S. a. damholzi ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրազգեսնը՝ բավականաչափ միասարր մոխրավուն, գագաթը՝ մուգ: Դասուն. արուի թասակը՝ մուգ փայլուն սև, էգինը՝ շիկակարմիր-դաշնագույն: Երիասարր, արուի գագաթը՝ խամրած, սև-դաշնագույնից մինչև դեղնավուն-դաշնագույն, մարմինը ներկից՝ ավելի մուգ մոխրագույն: Նման ռեսակներ. Այգու և ճուռականման Շահրիկներ: Կարգը, երզը՝ բարդ ելևէջներ՝ ականջ ձևով վերջավորությամբ: Կենսամիջավայրը, սաղարթավոր անտառներ՝ խիս թփուսային թևավածներով, ղոջառու այգիներ, չուի ընթացում՝ լայն տարածված: Սնունդը, մանր անողնաճարավորներ, ղոջուղներ: Բույնը, գավաթածն, բարակ ցողուններից, մազարմասներից և բույսերից, թփուսներում: Զվերը, 20 մմ, 4-6, գունավորումը և նախերը՝ փոփոխական:

ՍՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԾԱՐԻԿ *Sylvia communis*

Ե: 14 սմ, Թ: 18.5-23 սմ

S. c. icterops ①, *S. c. communis* ② ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կոկորոջ՝ սոխիակ, թևերը՝ մուգ, թևավերը՝ դաշնագույն ըծով, ակնուղակը՝ սոխիակ, ոտերը՝ բաց գույնի: Դասուն, *icterops* ①՝ արուի գլուխը և մեջքը՝ մոխրագույն, թևավերի թիծը՝ բաց դաշնագույն: *communis* ②՝ գլուխը՝ բաց մոխրագույն, թևավերի թիծը՝ դաշնագույն-մարնջադույն: Երկու ենթառեսակների էգերի գունավորումը՝ ավելի միասարր, ներկից՝ աղոտ սոխիակ, գլուխը՝ մոխրագույն-դաշնագույն: Երիասարր, նման է էգին, սակայն ողջի եզրային փետուները՝ խամրած երկգնեղով, ծիածանաթաղանթը՝ մուգ, կուրծքը և մարմնի կողերը՝ ավելի դաշնագույն երանգով: Նման ռեսակներ. Սորու և Սոխիակաբեղ Շահրիկներ: Կարգը, արուներ երգում է՝ թփուսի ծայրին նստած կամ հարսանելան թռչիչի ընթացում: Կենսամիջավայրը, անտառաեզրեր, մինչև ենթալայան գոտի տարածվող թփուսներ, չուի ընթացում՝ լայն տարածված: Սնունդը, անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: Բույնը, գավաթածն, ցողուններից, թփուսներում կամ ցածրահասակ բույսերի վրա: Զվերը, 18 մմ, 4-5, ծիթաղսղազույն-կանաչ՝ կանաչ և դաշնագույն ղոջերով:

ՍՐՈՒԻ ԾԱՐԻԿ *Sylvia curruca*

Ե: 12.5-13.5 սմ, Թ: 16.5-20.5 սմ

S. c. caucasica ①, *S. c. althaea* ② ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մոխրավուն Եահրիկ, ողջը և թևերը՝ կարծ, ոտերը՝ մուգ մոխրագույն, աճանը հոնից՝ բաց գույնի: *caucasica* ①՝ արուի մարմինը վերևից՝ դաշնագույն-մոխրագույն, գլուխը՝ մոխրագույն, ունկնկալները՝ սևավուն: *althaea* ②՝ ավելի խոտոռ ու մուգ, գլխի վերին մասը՝ սևավուն: Երկու ենթառեսակների էգերի փետրազգեսնը՝ ավելի բաց գույնի: Նման ռեսակներ. Մոխրագույն, երզող, Այգու և Սոխիակաբեղ Շահրիկներ: Կարգը, արուներ աղմկոտ ծայրով երգում են թփուսների թափսոցից: Կենսամիջավայրը, չու թփուսներ, չուի ընթացում՝ լայն տարածված: Սնունդը, անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: Բույնը, գավաթածն, չու խոտաբույսերից, ցածրահասակ ծառերին կամ թփուսներին: Զվերը, 17 մմ, 4-6, սոխիակ՝ մոխրագույն ղոջերով:

ՃՈՒՌԱԿԱՆՄԱՆ ԾԱՐԻԿ *Sylvia nisoria*

Ե: 15.5 սմ, Թ: 23-27 սմ

S. n. nisoria ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԴԱՋՎԱԳՅՈՒՏ: Դաշնագույն-մոխրագույն խոտոռ Եահրիկ, թևին՝ մեկ գույն բաց գույնի գլուխ, կուրծք՝ հաստիկ: Դասուն, ծիածանաթաղանթը՝ բաց դեղին, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն, ներկից՝ աղոտ սոխիակ՝ փոփոխական ֆանկլոթյամբ կիսաուռանձան մուգ խայտերով: Զափահաս, դեղնամոխրագույն մոխրագույն-դաշնագույն, մարմինը միայն ներկից՝ թույլ գուլավոր, ծիածանաթաղանթը՝ մուգ, հոնից՝ բաց գույնի: Նման ռեսակներ. Սևագլուխ, երզող և Այգու Շահրիկներ: Կարգը, երկչոտ է: Դաճախ բնադուրում է ժամփուրկների հարևանությամբ: Կենսամիջավայրը, արևկող անտառաեզրեր, թփուսային մացառուներ՝ սովորաբար լեռնալանջերին: Սնունդը, անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: Բույնը, գավաթածն, ցողուններից, փոտ թփուսներում: Զվերը, 21 մմ, 4-5, աղոտ սոխիակ՝ դաշնագույն ու ծիթաղսղազույն-կանաչ ղոջերով:

ԵՐԳՈՂ ԾԱՐԻԿ *Sylvia hortensis*

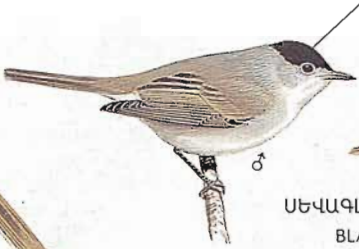
Ե: 15 սմ, Թ: 20-25 սմ

S. h. crassirostris ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մոխրավուն խոտոռ Եահրիկ, ողջը՝ երկար՝ սոխիակ եզրայիններով: Դասուն, ծիածանաթաղանթը՝ բաց դեղին, մեջքը՝ մոխրագույն, թևերը վերևից՝ մոխրագույն-դաշնագույն, գլխի սևավուն հասվածը՝ փոփոխական: Մարմինը ներկից՝ սոխիակ՝ փոփոխական վարդագույն ու մոխրագույն երանգով: Էգի գունավորումը՝ ավելի խամրած ու դաշնագույն: Զափահաս, աչերը՝ մուգ, մոխրավուն-դաշնագույն գլխի և մեջքի միջև ցայտեղաբույսերը՝ թույլ արտախայտած: Մարմինը ներկից՝ սոխիակ: Նման ռեսակներ. Սորու, ճուռականման և Այգու Շահրիկներ: Կարգը, երկչոտ է: Արուներ երգում է արձգային ծայրով՝ թփուսի ծայրին նստած կամ հարսանելան թռչիչի ընթացում: Կենսամիջավայրը, կիսատաղս, չու լեռնաճափասան: Սնունդը, անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ: Բույնը, գավաթածն, չու բույսերից, մազարմասներից ու բուսաթելերից, ցածրահասակ թփուսներում: Զվերը, 20 մմ, 3-5, սոխիակ՝ կարմիր-դաշնագույն ղոջերով:

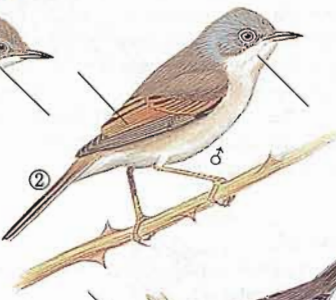
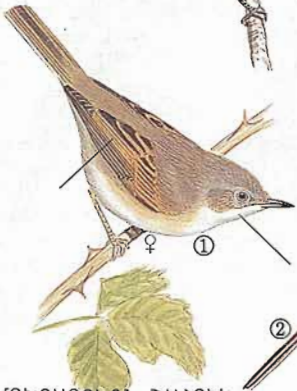
ՄՊԻՏԱԿԱԲԵՂ ԾԱՐԻԿ *Sylvia mystacea*

Ե: 13.5 սմ, Թ: 15-19 սմ

S. m. mystacea ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Աճխույժ, փոքր չափի Եահրիկ, ողջը՝ երկար, մուգ, ոտերը՝ բաց գույնի: Արուի մարմինը վերևից՝ մոխրագույն, ներկից՝ բաց վարդագույն: Գագաթը և ղիծային մասը՝ սև, աչերը՝ կարմրավուն, ակնուղակը՝ բաց կարմիր, ունկնկալի սակ՝ սոխիակ Եհր: Էգի մարմինը վերևից՝ դեղին-դաշնագույն՝ մոխրագույն երանգով, ներկից՝ ավելի բաց գույնի, ակնուղակը՝ սոխիակ: Նման ռեսակներ. Մոխրագույն, Սորու և Այգու Շահրիկներ: Կարգը, անղաղար Եահրում է ողջը: Կճանգ աղաղարող աղմկոտ ծայրը ճռռոցներ է հիծեցնում: Կենսամիջավայրը, կիսատաղս, չու լեռնաճափասան: Սնունդը, անողնաճարավորներ, ղոջուղներ, սերներ: Բույնը, գավաթածն, չու խոտաբույսերից, եղեսպակից, մազարմասներից, ծիու մազից, թփուսներում: Զվերը, 17 մմ, 4-5, սոխիակից բաց ծիթաղսղազույն՝ դաշնագույն ղոջերով:

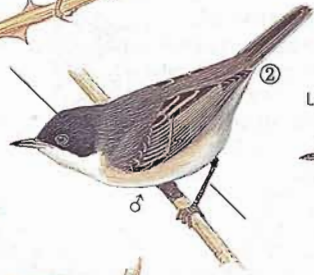
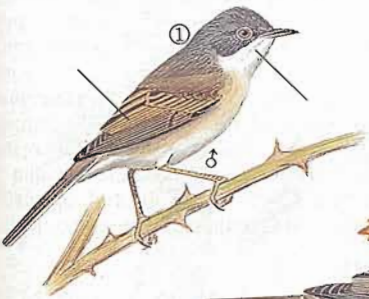

ՍԵՎԱԳԼՈՒՄ ԾԱՆՐԻԿ
BLACKCAP

ՍՈՒՐՍԱԳՈՒՅՆ ԾԱՆՐԻԿ
GREATER WHITETHROAT

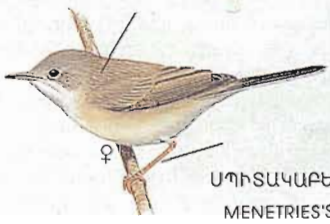
ՍՈՐՈՐ ԾԱՆՐԻԿ
LESSER WHITETHROAT

ՀՈՐՈՍԿԱՆՆԱՆ
ԾԱՆՐԻԿ
BARRED WARBLER

ՕՐՓԵԱՆ ՎԱՐԲԼԵՐ

ՄԻՏՏԱԿԱՐԵՐ ԾԱՆՐԻԿ
MENETRIES'S WARBLER

Oliver Byers

ՄՈՒՆԻՐԱԳՈՒՅՆ ՃԱՆՈՐՄ *Muscicapa striata*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 23-25.5 սմ

M. s. neumanni, *M. s. striata* ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հատուն.** մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներքևից՝ աղոտ սոխակ, ճակատին և կրծքին՝ մուգ խայտեր: Երիասատրդ, մարմինը վերևից՝ բաց գույնի ղտերով, թևավերևի փետուրները՝ բաց երիզված: **Վարիք.** ուղղածիզ կեցվածով մասուն է երևացող տեղում՝ ծառի եզրային ճյուղերին, ցանկապատերին: Միջասներ է որսում կաճ ճարձիկ թռչելով, գոհին բռնելիս հաճախ լսելի է կտուցի կտոցը: **Կենսամիջավայրը.** անտառաշերտ, մոտադրման ցրանում արուն ու էզը մնան են բնադրման ցրանի էզին: **Սնունդը.** միջասներ: **Բույնը.** գավաթաձև, բարակ զողուններից, հողարկված մազլող թույտերով, ծառերի ճյուղավորումներում, փչակուն կամ դաշի ճեղքերում: **Զվերը.** 19 մմ, 4-6, բաց կաղույս՝ կարմիր-դարչնագույն վրձնախագերով:

ԽԱՅՏԱՐԴԵՏ ՃԱՆՈՐՄ *Ficedula hypoleuca*

Ե: 13 սմ, Թ: 21.5-24 սմ

F. h. hypoleuca ԶՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Բնադրման ցրանում արուի մարմինը վերևից՝ սև կամ մուգ դարչնագույն, թևին վառ սոխակ հասված, առաջնայինների հիմնում՝ ոչ մեծ սոխակայ ղուտ (հաճախ աննկատ), ճակատին՝ երևու փոքր սոխակայ ղտեր, մարմինը ներքևից՝ սոխակ: էզի մարմինը վերևից՝ դարչնագույն, գոնկատեղը՝ փոքր-սինջ ավելի բաց գույնի, թևին՝ փոփոխական փոքր սոխակայ թիծ, մարմինը ներքևից՝ աղոտ սոխակ: Եսբնադրման ցրանում արուն ու էզը մնան են բնադրման ցրանի էզին: **Նման տեսակներ.** Կիսասոխակավիզ և Սոխակավիզ ճանճորներ: **Վարիք.** թռչող միջասներ է որսում՝ ճյուղից ճյուղ տեղափոխվելով, հաճախ կերակրվում է ծառերի վերին սաղարթում: **Կենսամիջավայրը.** անտառ, անտառածածկ գետածորեր, ղոջառու այգիներ, թփուսներ: **Սնունդը.** միջասներ:

ՍՊԻՏԱԿԱՎԻԶ ՃԱՆՈՐՄ *Ficedula albicollis*

Ե: 13 սմ, Թ: 22.5-24.5 սմ

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՐ: Բնադրման ցրանում արուի մարմինը՝ սև, ճակատը, թևի թիծը, լայն օձիքը՝ սոխակայ, առաջնայինների հիմնում՝ մեծ սոխակայ ղուտ, գոնկատեղին՝ մոխրագույն կամ սոխակայ ցայտուն թիծ: Մարմինը ներքևից՝ սոխակ: էզը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, գոնկատեղը՝ բաց մոխրագույն, թևին՝ փոփոխական փոքր սոխակայ թիծ, առաջնայինների հիմնում՝ սոխակայ մեծ ղուտ, մարմինը ներքևից՝ աղոտ սոխակ: Եսբնադրման ցրանում արուն ու էզը մնան են բնադրման ցրանի էզին, սակայն արուի թևերը՝ սև, իսկ առաջնայինների հիմնում՝ խոռո սոխակայ թիծ: **Նման տեսակներ.** Խայտաթղես և Կիսասոխակավիզ ճանճորներ, որոնցից բնադրման ցրանում արևելքում է սոխակայ օձիքով, խիստ ցայտունգ բաց գույնի գոնկատեղը և առաջնայինների հիմնի սոխակայ մեծ ղուտ: Եսբնադրման ցրանի անհասները հաճախ չեն արբերվում եսբնադրման ցրանի Կիսասոխակավիզ ու Խայտաթղես ճանճորներից: **Վարիք.** հաճախ հանդիպում է ծառերի ու թփերի ստորին մասում, միջասներ է որսում՝ կաճ սարածություն թռչելով կամ կտուց գետին նետվելով: **Կենսամիջավայրը.** սաղարթավոր անտառներ, ղոջառու այգիներ, թփուսներ: **Սնունդը.** միջասներ:

ԿԻՍԱՍՊԻՏԱԿԱՎԻԶ ՃԱՆՈՐՄ *Ficedula semitorquata*

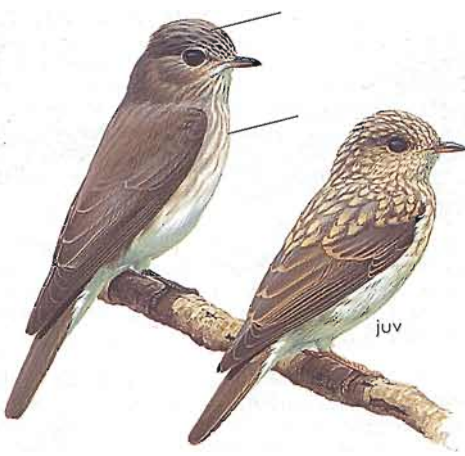
Ե: 13 սմ, Թ: 23.5-24 սմ

ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Հատուն.** բնադրման ցրանում արուի մարմինը վերևից՝ սև՝ սոխակայ լկիսաօձիքով, ճակատին՝ մեկ կամ երկու միջին չափի սոխակայ թիծ, ղոջի եզրայինները՝ սոխակայ: Թևավերևին՝ սոխակայ շերտ ու խոռո սոխակայ հասված, առաջնայինների հիմնում՝ միջին չափի սոխակայ ղուտ: Մարմինը ներքևից՝ սոխակ: էզը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, գոնկատեղը՝ ավելի բաց գույնի, թևավերևին՝ սոխակայ շերտ, առաջնայինների հիմնում՝ փոքր ղուտ, մարմինը ներքևից՝ աղոտ սոխակ: Եսբնադրման ցրանում արուն ու էզը մնան են բնադրման ցրանի էզին: **Երիասատրդ.** գունամախտով մնան է էզին, սակայն վերևից՝ բաց գույնի ղտերով, կրծքին՝ մուգ գույնի վրձնախագեր: **Նման տեսակներ.** հասուն Խայտաթղես և Սոխակավիզ ճանճորներ, որոնցից հասունը արբերվում է թևավերևի սոխակայ շերտով: **Վարիք.** հաճախ կերակրվում է ծառերի սաղարթում ու գետին: Նսած ժամանակ կիսաթափահարում է մեկ մի թևով, մեկ մյուսով կամ երկուսը միասին՝ ղոջը վեր ու վար արժեքով: **Կենսամիջավայրը.** սաղարթախիտ անտառ, ղոջառու այգիներ, թփուսներ, չուի ընթացում գետածորեր: **Սնունդը.** անողնաճարավորներ: **Բույնը.** գավաթաձև, բուսաթելերից, փչակներում կամ արհեստական թռչնաբներում: **Զվերը.** 18 մմ, 3-7, բաց կաղույս:

ՓՈՔՐ ՃԱՆՈՐՄ *Ficedula parva*

Ե: 11.5 սմ, Թ: 18.5-21 սմ

F. p. parva ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոքր, ճարձիկ, աշխույժ ճանճոր: Կտուցը՝ փոքր, մարմինը՝ հասլիկ, ակնողակը՝ բաց գույնի, ղոջի հիմնում՝ սոխակայ հասվածներ: **Հատուն.** մարմինը վերևից՝ միաստոր դարչնագույն: Բնադրման ցրանում արուի կզակը, կոկորդի՝ ժիկակարմիր-նարնջագույն, գլուխը՝ մոխրագույն: էզի գլուխը՝ դարչնագույն, կզակի և կոկորդի ժիկակարմիր բացակայում է: **Երիասատրդ.** մարմին վերին մասի խայտերը և փետուրների երիզները՝ բաց գույնի, մարմինը ներքևից՝ խայտերով: **Վարիք.** հաճախ թափված, հանդիպում է ծառերի վերին սաղարթում: Արուն սրնգային ծայրով ճեղքում է ծառերի ցածր սաղարթում երևացող տեղում մասած: Արուն ու էզը վսնգի դեղումն արձկոն արձկոն են արձակում: **Կենսամիջավայրը.** բնադրման ցրանում՝ բարձրարուն սաղարթավոր անտառներ, չուի ընթացում՝ լայն սարածված՝ թփուսներում: **Սնունդը.** միջասներ: **Բույնը.** գավաթաձև, չոր խոտաթույտերից, փչակներում կամ արհեստական թռչնաբներում: **Զվերը.** 17 մմ, 5-6, սոխակայ՝ կարմիր-դարչնագույն ղտերով:

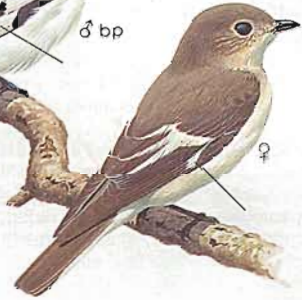
ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ՃԱՆՃՈՐՍ
SPOTTED FLYCATCHER

ՆԱՅՏԱԲԴԵՏ ՃԱՆՃՈՐՍ

EUROPEAN PIED FLYCATCHER

ՍԴԻՏԱԿԱԿԻՋ ՃԱՆՃՈՐՍ
COLLARED FLYCATCHER

ԿԻՍԱՍԴԻՏԱԿԱԿԻՋ ՃԱՆՃՈՐՍ
SEMI-COLLARED FLYCATCHER

ՓՈՋԻ ՃԱՆՃՈՐՍ

RED-BREADED FLYCATCHER

Chris Rose

ՄԵԾ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Parus major*

P. m. major ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագետքը՝ վառ գույներով, մարմինը ներկից՝ դեղին, կրակի սև շերտը սարածվում է մինչև փորը: Հատուն. գլուխը՝ սև ու սոխակ նախույ: Արուի փորհի՝ սև, լայն հասված, եզինը՝ նեղ է կամ բացակայում է: Երիասարդ. գլխի նախը՝ սև ու դեղին, դեմի ստորին մասը երիզող սև շերտը բացակայում է: Նման շեսակներ. այլ երասահավերից սարքերվում է կրծքի լայն սև շերտով: Կենսամիջավայրը. անտառներ, արհեսական ծառատունկեր, ղոջառու այգիներ, դուրակներ, ծծռանը՝ թփուսային կիսաանապատ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր, ղոջուղներ: Բույնը. գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, մամուռից, ծառերի փչակներում, ղոջերի ճեղքներում կամ արհեսական թռչնաբնուում: Չվերը. 18 մմ, 4-12, սոխակ՝ կարմիր դաչնագույն ղոջերով:

Ե: 14 սմ, Թ: 22.5-25.5 սմ

ՓՈՒՇՈՒՒԿՎՈՐ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Parus cristatus*

P. c. cristatus, P. c. bureschi (ենթասեակը որոշված չէ): ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ ԶՎԱԳՅՈՒՐ: Դիմային նախը՝ ցայտուն սև և սոխակավուն, փուփուրը՝ սև-դաչնագույն: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դաչնագույն, ներևից՝ աղոտ սոխակ: Վարքը. հաճախ հանդիպում է անտառային այլ մանր թռչունների երամներում: Կենսամիջավայրը. փոստերն ու խառն անտառներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, հասաղսուղներ, սերմեր:

Ե: 11.5 սմ, Թ: 17-20 սմ

ԸՈՃԱՅԻՎ *Remiz pendulinus*

R. p. menzbieri ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Սև ակնադիմակով փոքրամարմին թռչուն: Հատուն. արուի գլուխը՝ բաց մոխրագույն, ակնադիմակը՝ սև, մեջքը՝ շիկակարմիր-դաչնագույն, մարմինը ներևից՝ բաց դաչնագույն-դեղին: Եզը՝ ավելի խամրած, գլուխը և մարմինը ներևից՝ ավելի դաչնագույն: Երիասարդ. գլուխը՝ մոխրավուն՝ առանց ակնադիմակի, մեջքը՝ մարմնագույն-դաչնագույն: Կենսամիջավայրը. գետերի և լճերի երկայնքով սարածվող բարդիներ և ուռեցիներ, եղեգնուներ: Սնունդը. միջասներ: Բույնը. ծառի ճյուղից կախված, կարճ թռչանցով ձվածն զամբյուղիկ՝ հյուսված բուսաթելերից և աղվափետուրից: Չվերը. 16 մմ, 6-8, սոխակ:

Ե: 11 սմ, Թ: 16-17.5 սմ

ԵՐԿԱՐԱԳԻ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Aegithalos caudatus*

A. c. major ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Շաս երկար լողչով փոքրամարմին թռչուն, թևերը՝ կարճ, մարմինը՝ կլորավուն: գնդաձև: Հատուն. զազաթը՝ սև ու սոխակ շերտերով, մեջքը՝ մոխրագույն, մարմին ստորին մասը՝ վարդագույն երանգով: Երիասարդ. ավելի մուգ, մեջքը և գլխի կողերը՝ դաչնագույն, լողչը՝ ավելի կարճ: Վարքը. երամային: Կեր է փնտրում ծառերի սաղարթի միջին մասում, հաճախ՝ անտառային մանր թռչունների խառն երամներում: Կենսամիջավայրը. անտառներ, ղոջառու այգիներ, գիհու թփուսներ, արհեսական ծառատունկեր, ծծռանը՝ գետածորներ և թփուսային կիսաանապատներ: Սնունդը. միջասներ: Բույնը. ձվածն գնդաձև՝ սարդուսպներով հյուսված, ղոջաված փարափոսով, ցամաքը՝ փետուրներից, թփուսներում կամ ծառերի ուղղաձիգ ճյուղավորումներում: Չվերը. 14 մմ, 8-12, սոխակ:

Ե: 14 սմ, Թ: 16-19 սմ

ԵՐԿԱՎՈՒՅՆ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Parus caeruleus*

P. c. saturni ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագետքը՝ վառ գույներով: Հատուն. զազաթը՝ կապույտ, դիմային նախը՝ ցայտուն սև ու սոխակ: Երիասարդ. զազաթը և մեջքը՝ խամրած կանաչ: Ճակատը, հոնը և դեմի ստորին մասը՝ դեղին: Նման շեսակներ. Մեծ երասահավ, որից սարքերվում է զազաթի կապույտով, մարմին ներևի միասոր դեղինով: Վարքը. ետքնադրման օբյեկտում՝ երամային: Կենսամիջավայրը. սաղարթավոր անտառներ, դուրակներ, ղոջառու այգիներ, ծծռանը՝ գետածորներ ու թփուսային կիսաանապատ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից և մամուռից, փչակներում, ղոջերի ճեղքներում կամ արհեսական թռչնաբնուում: Չվերը. 16 մմ, 2-9, սոխակ՝ կարմիր-դաչնագույն ղոջերով:

Ե: 11.5 սմ, Թ: 17.5-20 սմ

ՄԻՋԵՐԿԱՐՈՆԻՅԱՆ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Parus lugubris*

P. l. anatoliae ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՔԻԶ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հատուն. թասակը, կոկորդը և կրծքի վերին մասը՝ խամրած սև-դաչնագույն: Մարմինը վերևից՝ մոխրավուն, թևին՝ նեղ, բաց գույնի շերտ, մարմինը ներևից՝ աղոտ սոխակ: Երիասարդ. գունավորումը՝ ավելի խամրած ու ավելի մուգ, քան հասունինը, կրծքի վերին մասը և կոկորդը՝ ավելի փոքր և սև հասվածով: Վարքը. կեր փնտրելիս հաճախ թռչկոսում է թփուսների ստորին հասվածում կամ փարերի միջև: Երգում է բավական երկար ժամանակ նույն տեղում նստած: Կենսամիջավայրը. ցածրադիր չոր լեռնալանջեր՝ գիհու կամ փոքր թփուսների առկայությամբ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, մամուռից, ցողուններից, բրդից, փետուրներից, փչակներում կամ արհեսական թռչնաբնուում: Չվերը. 17 մմ, 4-9, սոխակ՝ կարմիր ղոջերով:

Ե: 14 սմ, Թ: 21.5-23 սմ

ՄԵԾ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Parus ater*

P. a. nichailowski ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագետքը՝ մուգ, վզի հեծին մասում՝ սոխակ հասված, թևին՝ երկու սոխակավուն շերտեր, կոկորդը՝ սև: Հատուն. գլուխը՝ սև ու սոխակ նախույ: Երիասարդ. գլխի նախը՝ մուգ դաչնագույն և դեղին: Վարքը. կերակրվում է ծառերի վերին մասում, նաև՝ խառնային մեջ: Կենսամիջավայրը. անտառ՝ որոշ թփուսներով, արհեսական ծառատունկեր, ղոջառու այգիներ, խոտը գետածորներ, ծծռանը՝ նաև թփուսային կիսաանապատ: Սնունդը. միջասներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, ցողուններից, մամուռից, բրդից, փչակներում, ղոջերի ճեղքներում կամ արհեսական թռչնաբնուում: Չվերը. 15 մմ, 4-9, սոխակ՝ կարմիրավուն ղոջերով:

Ե: 11.5 սմ, Թ: 17-21 սմ

ԲԵՂՎՈՐ ԵՐԱՇՆԱՅԻՎ *Panurus biarmicus*

P. b. russicus ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը՝ կլորավուն, լողչը՝ ցաս երկար, փակ վիճակում արտաքին թևի վրա՝ սոխակ շերտ: Հատուն. մարմինը վերևից՝ բաց դաչնագույն: Արուի գլուխը՝ մոխրագույն, թևերը և ներհատողը՝ սև: Եզի ընդհանուր գունավորումը՝ ավելի դաչնագույն, սև թեղերն ու ներհատողը բացակայում են: Երիասարդ. ընդհանուր գունավորումը՝ դեղնավուն, սանձիկը՝ մուգ, մեջքի կենտրոնով ձգվում է սև շերտ: Վարքը. երամային: Թռչելի՝ կարճ, ուսյունանման, գեծանից փչ բարձր: Եղեգնուտում ժարվում է չափազանց ճարմիկ: Կենսամիջավայրը. եղեգնուներ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, խոտ, տերևներից, եղեգի ծաղկաբույսերից, խիս բուսուսների ստորին մասում: Չվերը. 18 մմ, 4-8, սոխակ՝ մուգ դաչնագույն ղոջերով:

Ե: 12.5 սմ, Թ: 16-18 սմ

ՄԵԾ ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ
GREAT TIT

ՓՈՒՓՈՒՂԱԿՈՐ
ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ
CRESTED TIT

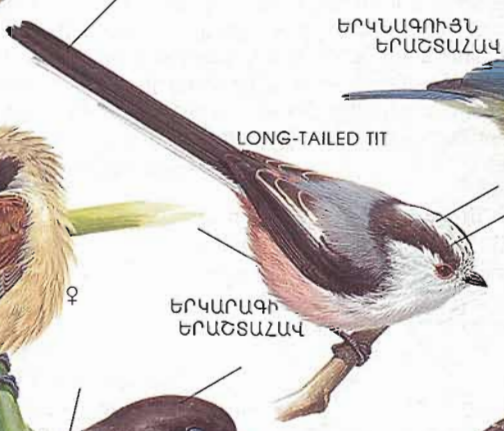
ՃՈՇԱՆԱԿ
EURASIAN PENDULINE TIT

ԵՐԿԱՂՈՒՅՆ
ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ

LONG-TAILED TIT
ԵՐԿԱՂԱԳԻ
ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ

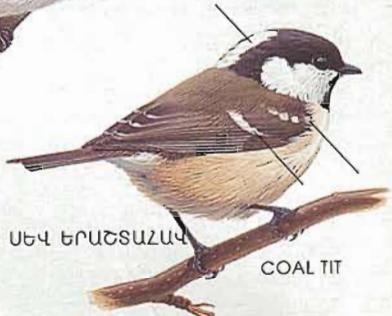

ՄԻՋԵՐԿԱՐԱԾՈՎՅԱՆ
ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ

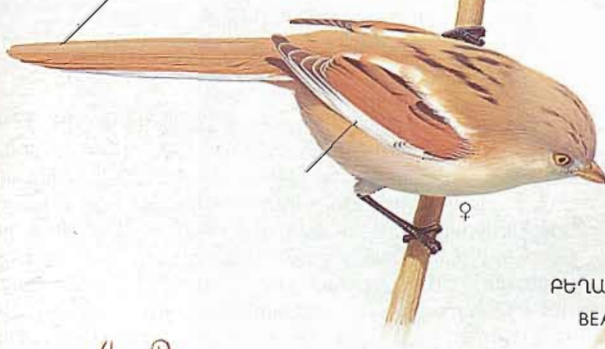

SOMBRE TIT

ՄԵԿ ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ

COAL TIT

ԲԵՂԱԿՈՐ ԵՐԱՇՏԱՆԱԿ
BEARDED REEDLING

Chris Rose

Undetermined

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՄԻՏԵՂ *Sitta europaea*

Ե: 14 սմ, Թ: 22.5-27սմ

S. e. caucasica ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մեծ գլխով և կարճ լողով թռչուն: Ակնաճեղքը՝ երկար, սև, կտուցը՝ մուգ: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-կադույս, կզակը՝ սոխակ, կուրծքը և փորը՝ բաց նարնջագույն, ներմատոչին՝ աղոտ սոխակ ոտեր: Պոչի եզրայինների ծայրերը՝ մոխրագույն ու սոխակ: **Նման ճեսակներ**. Ժայռային Միտեղներ, որոնցից արբերվում է մարմնի վերևի ավելի մուգ գույնով, ներկա հիմնականում նարնջագույնով, դժվար ներմատոչով: **Վարքը**. ճարմիկ է, հաճախ գլխիվայր մազվում է ծառաբնով: Մերմերը խցկում է ծառի կեղևի ճեղքերը, ադա հանում դրանց դարունակությունը: **Կենսամիջավայրը**. բարձրաբուն անտառներ, գետափեր՝ բարձրահասակ ծառերով: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, սերմեր: **Քույնը**. ցեխով ծեփած՝ փչակներում կամ արհեսական թռչնաբներում, հիմնում՝ կեղևի կտրուներ, մամուռ: **Չվերը**. 20 մմ, 6-8, սոխակ՝ կարմիր-դաշնագույն վրձնախագերով:

ԾՎԾԿԻԿ *Certhia familiaris*

Ե: 12.5 սմ, Թ: 17.5-21 սմ

C. f. persica ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Կտուցը՝ երկար՝ ներկա կեռված, մարմինը ներկա և հունր՝ սոխակ, լողչ փետուները՝ սրածայր և ամուր: Մարմինը վերևից՝ դաշնագույն՝ խայտերով, գոկատերը՝ նարնջագույն-դաշնագույն, թևին՝ բաց դաշնագույն-դեղին ավիհած լայնուկի շերտ: **Նման ճեսակներ**. Եղնջաթռչնակ, որից արբերվում է մարմնի ներկա առանց գույնի սոխակով: **Վարքը**. հենվելով ամուր լողչ վրա՝ կարճ ցակերով մազվում է ինչդեպ ծառի բունն ի վեր, այնդեպ էլ ճյուղերի երկայնով: **Կենսամիջավայրը**. անտառ, դժգոհ ալպիններ, դուրակներ: **Սնունդը**. մանր անողնաճարավորներ: **Քույնը**. գավաթաձև, հիմքը՝ ճյուղերից, մամուռից՝ անջատված կեղևի խոռոչում կամ ծառաբնով մազվող խիս խոտաբույսերի սակ: **Չվերը**. 16 մմ, 5-6, սոխակ՝ վարդագույն ոտերով:

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ՓՈՔՐ ՄԻՏԵՂ *Sitta neumayer*

Ե: 13.5-14.5 սմ, Թ: 23-25 սմ

S. n. rupicola ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից և լողչը՝ կադույս-մոխրագույն, ներկա՝ սոխակ, ներմատոչին՝ բաց նարնջագույն: Ակնաճեղքը՝ երկար, սև, համաչափ լայնությամբ, սև կտուցի հիմքը բաց գույնի: **Նման ճեսակներ**. Ժայռային Մեծ Միտեղ, որից արբերվում է ավելի փոքր չափերով, ավելի կարճ ու բարակ կտուցով, մարմնի կողերի սոխակավունով, սև ակնաճեղքով, որը աչքի հետին մասում չի լայնանում: **Վարքը**. աղմկոտ է, երգը՝ սուլոցներ: Ժայռաբերի ու թփուների միջև ցակոտում է ընդհատ-ընդհատ ուսյուններով: Հաճախ կտուց թափ է ցալիս թևերն ու շարժում լողչը: **Կենսամիջավայրը**. Ժայռաբույսներով չոր սարավանջեր, ժայռեր, ձորեր, ձմռանը՝ ծառերին: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, սերմեր, դժուրներ: **Քույնը**. կլորավուն, ցեխից ծեփած, բզեզների մնացորդներից, երկար թռչնաբնով, ժայռերի դասերին կամ ժայռաճեղքերում: **Չվերը**. 21 մմ, 5-10, սոխակ՝ կարմիր-դաշնագույն վրձնախագերով:

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ՄԵԾ ՄԻՏԵՂ *Sitta tephronota*

Ե: 15.5 սմ, Թ: 25-30 սմ

S. t. obscura ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմինը վերևից և լողչը՝ բաց կադույս-մոխրագույն: Երկար սև ակնաճեղքը լայնանում է աչքի հետին մասում: Կտուցը՝ սև, հաստ, երկար: Մարմինը ներկա՝ բաց գույնի, կզակի և կրծքի սոխակը աստիճանաբար վերափոխվում է մարմնի կողերի և ներմատոչի բաց նարնջագույն: **Նման ճեսակներ**. Ժայռային Փոքր Միտեղ, որից արբերվում է մեծ չափերով հասկադեպ գլխի և կտուցի, աչքի հետին մասում լայնացող սև ակնաճեղքով և մարմնի կողերի նարնջագույն երանգով: **Վարքը**. աղմկոտ է: Ժայռերի և ցածր թփուների միջև շարժվում է ցակերով: Չայն է ցալիս կամ երգում՝ ժայռի կատարին կամ թփի ծայրին նսած: **Կենսամիջավայրը**. չոր քարաքար լեռնալանջեր, գետաձորեր, կիսաանադատներ: **Սնունդը**. միջատներ, սարդեր, խիտուներ: **Քույնը**. նման է ժայռային Փոքր Միտեղի բնին՝ կավածեփ խոռոչ օգտագործում է նաև որոշ միջատների մնացորդներ, սակայն ավելի լայն ու երկար թռչնաբնով, ժայռերի դասերի ճեղքերում կամ ժայռափվերի սակ: **Չվերը**. 24 մմ, 5-7, սոխակ՝ կարմիր-դաշնագույն վրձնախագերով:

ԿԱՐՄՐԱԹԵՎ ՍԱԳԼՑՈՂ *Tichodroma muraria*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 27-32 սմ

T. m. muraria ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՄ: Մուգ փետրավորմամբ, ժայռեր մազվող, ճարմիկ թռչուն: Կտուցը՝ երկար՝ ներկա կեռված, թևերը՝ լայն կլորավուն՝ խոռոչ կարմիր հասկածներով: Թռչելիս արտաբերում է թևի նկատելի են սոխակ ոտեր: Բնադրման շրջանում արուի կզակը, կոկորդը և կուրծքը՝ սև: Եզի կզակը, կոկորդը՝ աղոտ սոխակ: Սոխակավուն կրծքի կենտրոնում երբեմն՝ մուգ քիծ: Ետքադրման շրջանում արուն ու եզը նման են բնադրման շրջանի եզին: **Վարքը**. կեր փնտրելիս ժայռն ի վեր և երկայնով շարժվում է ցակերով: Թռչելիս՝ դանդաղ թևերի խորը անհավասար թափահարումներով: Հաճախ թափահարում է կիսաբաց թևեր: **Կենսամիջավայրը**. ժայռոտ լեռներ: Չմռանը՝ ավելի արածված՝ ձգեցվով դեղի ցածրադիր գետաձորեր: **Սնունդը**. մանր անողնաճարավորներ: **Քույնը**. գավաթաձև, մամուռից, քարաբույսերից, ժայռերի ճեղքերում: **Չվերը**. 21 մմ, 4-5, սոխակ՝ կարմիր վրձնախագերով:

ԱՊՎՈՐԱԿԱՆ ՄԻՏԵՆ

EURASIAN NUTHATCH

ԾՎԾՎԻԿ

EURASIAN TREE-CREEPER

ԺԱՅՈՒԱՅԻՆ ՓՈՐԲ ՄԻՏԵՆ

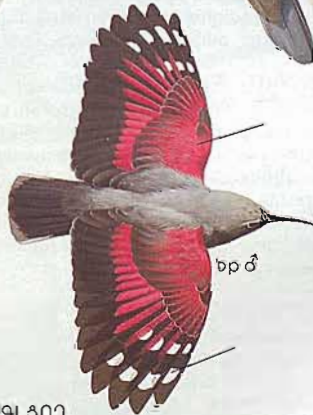
WESTERN ROCK-NUTHATCH

եր ♂

♀

եր ♂

ԺԱՅՈՒԱՅԻՆ ՄԵԾ ՄԻՏԵՆ

EASTERN ROCK-NUTHATCH

ԿԱՐՄՈՒԹԵԿ ՄԱԳԼՅՈՂ

● WALLCREEPER

Chris Rose

Threatened ●

ՍՈՒՐՈՂԱԿԱԼ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza citrinella*

Ե: 16-16.5 սմ, Թ: 23-29 սմ

E. c. erythrogastris ՉՍԵՆՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Արուի գլուխը՝ դեղին մուգ շերտով, գոկաշերտը, կուրծքը և մարմնի կողերը՝ դարչնագույն-չիկակարմիր, մարմինը ներկից՝ դեղնավուն: Եզը՝ օսա ավելի խամրած, մարմինը ներկից ու վերևից՝ ավելի խայտափոխ: Նման **սեսակներ**: այլ դրախտադաններից արբերվում է գլխի ու մարմնի ներկի մասերի դեղին երանգի և գոկաշերտի դարչնագույն-չիկակարմիր գույների համադրությամբ: **Վարք**, հաճախ սերիոսների հետ կազմում է խառը երամներ: **Կենսամիջավայրը**, լայն արածված է փոխաձայնակ, չոր, բաց արածություններում: **Սնունդը**, սերմեր, անողնաճարավորներ:

ԿՈՐԵՎՆՈՒԿ *Miliaria calandra*

Ե: 18 սմ, Թ: 26-32 սմ

ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գեր մարմնով, բավական դեղնամոխրագույն թռչուն, կլուրը՝ հաս, բաց գույնը: Մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներկից՝ արդո սոխակ: Մարմնի վերնամասը, գլուխը, կուրծքը և մարմնի կողերը՝ մուգ խայտերով, **դոչը՝ միասարր դարչնագույն: Նման սեսակներ**: արտույններից արբերվում է խոտը մարմնով, կարճ հաս կտուցով և միասարր դարչնագույն դոչով: **Վարք**, թռիչքը՝ արագ ու ալիքաձև: Արուս ոտերը կախ թռչուն է մի նստատեղից մյուսը, որտեղ էլ վերակուսում է երգը: Երգ միապար, հաճախ կրկնվող ցցցոցների մի օարբ է, որին հաջորդում են երկու կամ երեք թռչուն հնչյուններ: **Կենսամիջավայրը**, նրկավայրի կղզեներ, արոսավայրեր, լեռնասափասան, ենթալյայան մարգագետիններ: **Սնունդը**, սերմեր, որոս անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, նոսր հյուսված խոտաբույսերից, գետնին՝ բուսուսներում: **Չվերը**, 24 սմ, 5-6, սոխակ՝ վարդագույն դեղնավուն:

ԼԵՆԱՅԻՆ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza cia*

Ե: 16 սմ, Թ: 21.5-27 սմ

E. c. prageri ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դասուն, արուի մարմինը՝ դարչնագույն-մարնագույն, վերևից՝ սև խայտերով: Գլուխը և վիզը՝ բաց մոխրագույն, դիմախին մասի և գագաթի շերտեր՝ սև, հոնքը՝ սոխակ: Եզը՝ ավելի խամրած, գլուխը և կուրծքը՝ մանր սև խայտերով: **Երիասարդ**, խամրած դարչնագույն՝ մանր խիս խայտերով, **դիմախին մասը՝ մեղ սևավուն շերտերով: Նման սեսակներ**: այլ դրախտադաններից արբերվում է գլխի ցայտու շերտերով, դարչնագույն-մարնագույն գոկաշերտով և թռչելիս սեսանելի՝ դոչի հիմնականում սոխակ եզրայիններով: **Վարք**, հաճախ կերակրվում է ծանփեզրին, նստում է փարեին կամ փոխուսներին: **Կենսամիջավայրը**, չոր լեռնայանցներ, զհի ու նոսր անտառներ, կիսաանադատ: **Սնունդը**, սերմեր, անողնաճարավորներ, **Բույնը**, գավաթաձև, խոտաբույսերից, գետնին, հազվադեպ՝ փոխուսներին: **Չվերը**, 21 սմ, 5-6, մոխրավուն-սոխակ՝ դարչնագույն-սև գծերով:

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza buchanani*

Ե: 15-16 սմ, Թ: 24-27 սմ

E. b. cerrutii ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ԴՍԶՎԱԳՅՈՒՏ: Դասուն, գլուխը՝ կառույն-մոխրագույն, ակնօղակը՝ բաց դեղնավուն-սոխակ, կոկորդը և բեղերը՝ դեղնավուն: Մարմինը ներկից՝ բաց դարչնագույն-մարնագույն՝ ավելի բաց գույնի խայտերով: Եզը՝ ավելի խամրած՝ թույլ խայտերով: **Երիասարդ**, դարչնագույն-մոխրագույն, մարմինը վերևից՝ մանր խայտերով, **բեղերը** և կոկորդը՝ **սոխակավուն: Նման սեսակներ**, հասունը Այգու Դրախտադանի հասունից արբերվում է կրծքի խայտադաններ և նրա մոխրագույն շերտի բացակայությամբ: Երիասարդը Այգու Դրախտադանի երիասարդից արբերվում է սոխակավուն բեղերով: **Վարք**, ծարավը հազեցնելու ու լոզանք ընդունելու համար թռչում է դեղի արդյունները: **Կենսամիջավայրը**, չոր փարառոս լեռնայանցներ: **Սնունդը**, սերմեր, որոս անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, նոսր, չոր բույսերից, գետնին՝ կախվող փարի ակ: **Չվերը**, 20 սմ, 5-6, սոխակ՝ դարչնագույն ու սև դեղնավուն:

ԱՅԳՈՒ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza hortulana*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 23-29 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դասուն, արուի գլուխը և կրծքի վերին մասը՝ կանաչ-մոխրագույն, ակնօղակը՝ դեղնավուն, **բեղերը** և կոկորդը՝ **դեղին, մեջքը՝ խիս խայտերով, մարմինը ներկից՝ մարնագույն-դարչնագույն: Եզը՝ ավելի խամրած, գագաթը և կրծքի վերին մասը՝ մանր խայտերով: Զափախաս, բեղերը** և կոկորդը՝ **դեղնավուն, մարմինը ներկից՝ դարչնագույն-վարդագույն՝ մանր խայտերով: Նման սեսակներ**: այլ դրախտադաններից արբերվում է դեղին բեղերի և ակնօղակի, նաև խիս խայտերով մեջքի համադրությամբ: **Վարք**, ժամանակի մեծ մասը անցկացնում է գետնի վրա: **Կենսամիջավայրը**, կիսաանադատ, լեռնասափասան, ալյույան մարգագետիններ: **Սնունդը**, սերմեր, անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, չոր ցողուններից, գետնին, փողարկված՝ թիփ կամ փարի ակ: **Չվերը**, 20 սմ, 4-6, կառույն-սոխակ՝ մուգ դեղնավուն:

ՍԵՎԱԳՆՈՒՆ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza melanocephala*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 26-30 սմ

ԲՆԱԴՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Պռչի եզրայինները՝ մուգ: Դասուն, արուի գլուխը՝ սև, մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-չիկակարմիր, թերը՝ սևավուն, մարմինը ներկից՝ դեղին: Եզի մարմինը վերևից՝ դարչնագույն-մոխրագույն, ներկից՝ փոփոխական բաց դեղին: Երիասարդ, ավելի բաց գույնի ու խայտավոր, ներհատողը՝ բաց դեղին: Նման **սեսակներ**: Երիասարդն ու Եզը այլ դրախտադաններից արբերվում են դեղին ներհատողով: **Վարք**, արուները անընդմեջ երգում են՝ սեսանելի եղուն նստած: **Կենսամիջավայրը**, բաց փոխուսային արածուներ, կիսաանադատից մինչև ենթալյայան մարգագետիններ: **Սնունդը**, անողնաճարավորներ, սերմեր: **Բույնը**, գավաթաձև, նոսր հյուսված խոտաբույսերից, գետնին, ցածր փոխուսերին, հազվադեպ՝ ծառին: **Չվերը**, 22 սմ, 3-5, բաց կառույն մուգ դեղնավուն:

ԵՆԵՎՆՈՒՄՆԻ ԴՐԱՆՏԱԿԱԼ *Emberiza schoeniclus*

Ե: 15-16.5 սմ, Թ: 21-28 սմ

E. s. caspia ①, *E. s. schoeniclus* ②, *E. s. ukrainae* ՆՍՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բնադրման օրջանում արուի գլուխը և կրծքային սև, բեղերն ու օձիքը՝ սոխակ: Եզի հոնքը՝ բաց դարչնագույն-դեղին, **բեղերը՝ սոխակ, ունկնկավները՝ դարչնագույն** ու սև երիզված, գագաթը՝ դարչնագույն՝ խայտավոր, կոկորդի շերտը՝ մուգ: Երբնադրման օրջանում արուս ու Եզը նման են բնադրման օրջանի էզին, սակայն ընդհանուր գունավորումը ավելի բաց: Նման **սեսակներ**: այլ դրախտադաններից արբերվում է գլխի նախուսով ու սոխակ փորով: **Վարք**, հաճախ երանգներ է կազմում ծնառնը: **Կենսամիջավայրը**, ծառիցներ, գետափեր՝ ուղեմու մացառուսներով: **Սնունդը**, անողնաճարավորներ, բուսական կեր: **Բույնը**: գավաթաձև, բուսից, խոտաբույսերից, գետնին կամ ծիմաթմբի կողային մասում: **Չվերը**, 20 սմ, 4-5, մոխրագույն՝ մուգ դեղնավուն:

ՍՈՒՈՐՈՎԱՆ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
YELLOWHAMMER

ԿՈՐԵԿՆՈՒԿ
CORN BUNTING

ԼԵՆՆԱՅԻՆ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
ROCK BUNTING

ԺԱՅՈՒԱՅԻՆ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
GREY-NECKED BUNTING

imm

juv

ԱՅՁՈՒ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
ORTOLAN BUNTING

♂

juv

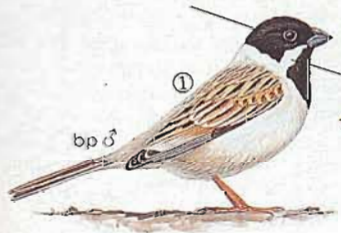

♂ bp

ՍԵԿԱԳՆՈՒ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
BLACK-HEADED BUNTING

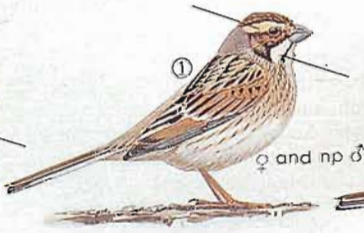

♀

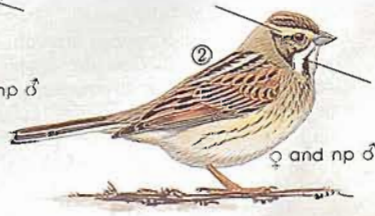
①

bp ♂

①

♀ and np ♂

②

♀ and np ♂

ԵՆԵԳՆՈՒՄԻ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
REED BUNTING

ՎԱՐՄԱԳՆԱԿԱՏ ՍԵՐԻՆՈՍ *Serinus pusillus*

Ե: 12 սմ, Թ: 21-23 սմ

ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փոփ, խայսավոր թռչուն: Պոչի եզրերի և առաջնայինների երկայնով՝ դեղին ցեբեր: Դասուն. բնադրման օրջանում արուի գլուխը, և կուրծից՝ մրի ողես սև, գազաթի առջևի մասը հրակալամիր: Եզի ճակատին՝ փոքր կարմիր բիծ, ընդհանուր գունավորումը՝ ավելի մոխրագույն, գոտկատեղը՝ խայտերով: Եսքնադրման օրջանի անհասները նման են բնադրման օրջանի էզին: Երիասասարդ. գլուխը դարչնագույն-նարնջագույն: Վարքը, երամներ է կազմում եսքնադրման օրջանում: Առաս ծյան թայմաններում կեր է փնջում ուղղաթևած ծայրերում: Կենսամիջավայրը, թե՛, չոր լեռնայնացեղ, սաղարթավոր կամ գիհու նոսր անտառներ: Չմոռանը՝ գետահովիտներ, դաշտառ ալպիներ, կիսաանադաս: Սնունդը. սերմեր, որոշ անողնաշարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, խոտաբույսերից, ցողուններից, ժայռածեղիներում կամ խիթ թիուներում: Չվերը. 17 մմ, 3-5, կաղապար-սոխակ՝ վարդագույն ղոթերով ու գծիկներով:

ԱԶՆՎԱՍԱՐԵԿ *Carduelis spinus*

Ե: 12 սմ, Թ: 20-23 սմ

ՉՍԵՆՈՂ: ԴԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Սև թևերին՝ երկու դեղին ցեբ: Պոչի եզրայինների հիմնում՝ դեղին հասվածներ: Արուի կզակը և թասակը՝ սև, մեջքը՝ կանաչ, ներհատոչը՝ սոխակավուն: Եզը՝ ավելի խամրած ու ավելի խայտավոր, արուին բնորոշ սև կզակը և թասակը բացակայում են: Վարքը. ծնանքը հանդիպում է 2-3 անհասից բաղկացած փոքր խմբերում: Սովորաբար աղմկոտ է, կերակրվելու համար նստում է ծառի ճյուղերի արտաին ծայրերին: Կենսամիջավայրը. անտառ, դաշտառ ալպիներ: Սնունդը. սերմեր:

ՎԱՐՄԱԿԱՍԱՐ *Carduelis carduelis*

Ե: 12 սմ, Թ: 21-25.5 սմ

C. c. loudoni, *C. c. frigoris* ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Բարեկազմ ու գունազարդ թռչուն, սև թևերին՝ վառ դեղին հասված, կսուցը՝ խիտ սրածայր: Դասուն. դիմային մասը՝ կարմիր՝ սոխակ ու սև հասվածներով երիզված, թիկնոցը՝ բաց դարչնագույն, գոտկատեղը՝ սոխակ: Երիասասարդ. գլուխը, մարմինը վերևից և կուրծից՝ բաց դարչնագույն՝ ավելի մուգ խայտերով: Վարքը. գեծնից կեր փնջելիս սեղաշարժվում է կարճ ուսյուններով: Դաճախ նստում է շատակափոփ գլխիկներին: Կենսամիջավայրը. անտառաեզրեր, թիուների մացառներ, դուրակներ, մոլախոտի առկայությամբ դաշտեր: Սնունդը. առավելադաս շատակափոփ սերմեր: Բույնը. գավաթաձև, ցողուններից, բուսական նրբախավից, սովորաբար ցածրահասակ ծառերի կամ թիուների վերին մասում: Չվերը. 17 մմ, 4-6, կաղապար-սոխակ՝ կարմրավուն ղոթերով ու գծիկներով:

ԱՄՈՒՐԻԿ *Fringilla coelebs*

Ե: 14.5 սմ, Թ: 24.5-28.5 սմ

F. c. caucasica ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թևի վերին մասում՝ սոխակ, իսկ ստորին մասում՝ արոշ սոխակ ցեբեր, գոտկատեղը՝ կանաչավուն, ողջի եզրայինները՝ խոտոր սոխակով: Դասուն. բնադրման օրջանում արուի ճակատը՝ սև, գազաթի՝ մոխրագույն-կաղույս, մեջքը՝ շիկակարմրավուն-դարչնագույն, դիմային մասը՝ վարդագույն-դարչնագույն, մարմինը ներևից՝ վարդագույն երանգով: Եսքնադրման օրջանում արուի ավելի խամրած ու ավելի դարչնագույն՝ հասկաղես գլուխը և մարմնի վերին մասը: Եզի մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ կլոր սափն բաց դարչնագույն: Երիասասարդ. նման է էզին, սակայն ծոծրակին՝ մոխրավուն-սոխակ դուր, թիկնոցը՝ ավելի դարչնագույն, մարմինը ներևից՝ ավելի բաց գույնի: Նման ճեսակներ. այլ սերիոններից ու դախսադամներից շարքերվում է երկու սոխակավուն թևաեբերի, կանաչավուն գոտկատեղի, ողջի սոխակ եզրայինների համադրությամբ: Վարքը. հաճախ՝ երամային, աեանը և ծնոանը այլ ճեսակների հեկ կազմում է մեծ երամներ: Կենսամիջավայրը. անտառ, դաշտառ ալպիներ, ցանկադասային թիուներ, դուրակներ: Սնունդը. սերմեր, բուսական կեր: Բույնը. գավաթաձև, չոր խոտաբույսերից, մամուռից, ֆարաֆուսից, ծառերին: Չվերը. 19 մմ, 4-5, կաղույս-կանաչ՝ դարչնավուն վրձնախազերով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՍԵՐԻՆՈՍ *Fringilla montifringilla*

Ե: 14 սմ, Թ: 25-26 սմ

ՉՍԵՆՈՂ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գոտկատեղը՝ սոխակ, դասակաթևի բիծը, թևի միջին մասի ցեբը և կուրծից՝ նարնջագույն: Թռչելիս նկատելի է թևավերևի սոխակ ցեբը: Եսքնադրման օրջանում արուի գլխի ու մեջքի փետուրները՝ բաց դարչնավուն երիզներով: Եզի ունկնկալները՝ մուգ, դիմային մասը՝ մոխրավուն, ծոծրակը կլոր սափն մոխրագույն: Բնադրման օրջանում արուի փետուրների բաց երիզները անհեանում են, գլուխը և մեջքը դառնում են միասար ու: Նման ճեսակներ. Եսքնադրման օրջանի մոտրիկի արուից շարքերվում է սոխակ գոտկատեղով, թևերի նարնջագույն հասվածներով: Վարքը. կեր է փնջում գեծնից, ծառերի սակ կամ թափսոցին մոտ: Դաճախ ուղում է միջնի 300 անհասից բաղկացած երամներում, հաճախ՝ մոտրիկների հեկ: Կենսամիջավայրը. անտառ, դաշտառ ալպիներ, դուրակներ: Սնունդը. սերմեր:

ՎԱՆԱՉ ՍԵՐԻՆՈՍ *Carduelis chloris*

Ե: 15 սմ, Թ: 24.5-27.5 սմ

C. c. bilkeuitchi ՆՍՏԱԿՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Առաջնայինների հիմքը և ողջը՝ վառ դեղին երիզներով, կսուցը՝ հաս, վարդագույն երանգի: Դասուն. արուի ընդհանուր գունավորումը՝ դեղին-կանաչ, թևին և ողջին՝ վառ դեղին հասվածներ, թևի միջին մասը՝ ցայտեանգ՝ բաց կաղույս-մոխրագույն: Եզը՝ ավելի խամրած ու ավելի դարչնագույն: Երիասասարդ. ընդհանուր գունավորումը՝ խամրած կանաչավուն-դարչնագույն՝ ավելի մուգ խայտերով, արուի՝ ավելի կանաչ, ֆան էզը: Նման ճեսակներ. այլ սերիոններից շարքերվում է թևի ու ողջի դեղին հասվածներով, թևաեբերի բացակայությամբ: Վարքը. վսանգի դեմում հաճախ թռչում է դեմի ծառի սաղարթը՝ գրեթե ուղղաձիգ թռչելով: Կենսամիջավայրը. անտառ, դաշտառ ալպիներ, դուրակներ: Սնունդը. սերմեր և այլ բուսական կեր: Բույնը. գավաթաձև, ճյուղերից և այլ բույսերի կոտրաններից, ծառերին: Չվերը. 21 մմ, 4-6, մոխրագույն-սոխակ՝ մուգ ղոթերով:

ԿԱՐՄՐԱՃԱԿԱՍ ՍԵՐԻՆՆՍ
RED-FRONTED SERIN

ԱՋՆԿԱՍՐԻՆԿ
EURASIAN SISKIN

ԿԱՐՄՐԱԿԱՍԱՐ
EUROPEAN GOLDFINCH

ՇԱՄԻՐԻՆԿ
CHAFFINCH

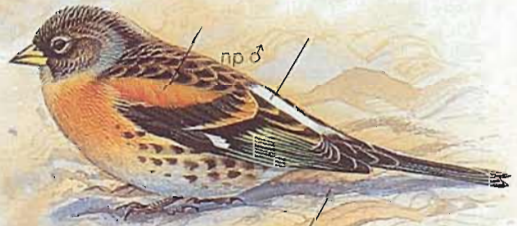
bp ♂

♀

ԿԱՆՏՁ ՍԵՐԻՆՆՍ

EUROPEAN GREENFINCH

որ ♂

♀

ՍՄԿՈՐԱԿԱՆ ՍԵՐԻՆՆՍ
BRAMBLING

Գրիգորյան

ԱՆԱՊԱՏԱՅԻՆ ԽԱԾԿՏԻԿ *Rhodopechys githaginea*

Ե: 12.5 սմ, Թ: 25-28 սմ

R. g. crassirostris ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՏ: Հասուն, ակնօղակը՝ սոխակավուն: Արուի կտուցը՝ հաստ, վարդագույն, գլուխը՝ մոխրագույն, դիմային մասը, գոկասեղը, մարմինը ներկեց, որչի ու թևավերսի փետուրների երիզները՝ վարդագույն երանգով: Էգի փետրագետնը՝ մոխրավուն, գլուխը, գոկասեղը, առաջնայինների երիզները ու որչի հիմքը՝ թույլ վարդագույն երանգով: Կտուցը՝ դեղնավուն: Երիասառը, ընդհանուր գունավորումը՝ դեղնամոխրագույն՝ առանց վարդագույնի, ակնօղակը՝ բաց դարչնագույն, կտուցը՝ դեղնավուն, գագաթը և մարմինը ներկից՝ թույլ խայտերով: **Նման ճեսակներ.** Սոնդղական խածկյակ, որից արքերվում է ավելի հաս կտուցով, արուներից՝ վարդագույն: **Վարիք.** լավ հարմարված է չորային ճարձմաներին, աղբյուրների հարևանությամբ, ուր այցելում են ամեն օր՝ զույգերով կամ ընտանեկան խմբերով, առավոտյան ու երեկոյան ժամերին: **Կենսամիջավայրը.** չոր թեթև լեռնալանջեր՝ նոսր բուսականությամբ: **Սնունդը.** սերմեր, մոսուղներ, որսե անողնաճարավորներ: **Բույնը.** զավվաթաձև, խոտաբույսերից և ցողուններից, ժայռածեղիներում կամ գետնին: **Չվերը.** 18 մմ, 4-6, բաց կադույս՝ կարմիր-դարչնագույն դեղերով:

ՄՈՆԴՈՒԿԱՆ ԽԱԾԿՏԻԿ *Rhodopechys mongolica*

Ե: 13 սմ, Թ: 25.5-27.5 սմ

ՀԱՆՐԱՎՈՐ ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: Դարչնավուն գունավորմամբ թռչուն, կտուցը՝ հաստ, դեղնավուն: Հասուն. **թևերի ծածկույթները, քալիսահարողները** ու որչի հիմքը՝ վարդագույն և սոխակ հասվածներով: Արուի գլուխը, վիզը, մարմնի կողերը և գոկասեղը՝ վարդագույն: Էգը՝ ավելի խամրած, վիզը, մարմնի կողերը և գոկասեղը՝ սովորաբար առանց վարդագույնի: **Երիասառը,** ավելի դարչնագույն ու ավելի դեղնամոխրագույն, ան էգը, առաջնայինների երիզները՝ վարդագույն երանգով-դարչնագույն: **Երկրորդայինները՝** սոխակավուն հասվածով, կտուցը՝ մոխրավուն-դեղին: **Նման ճեսակներ.** Անադասային խածկյակ, որից արքերվում է թևի սոխակ հասվածներով: **Կենսամիջավայրը.** չոր արևադարձային լեռնալանջեր՝ նոսր բուսականությամբ: **Սնունդը.** սերմեր, միջատներ:

ԼԵՈՒՄՅԻՆ ՎՇԱՍՐԵԿ *Carduelis flavirostris*

Ե: 14 սմ, Թ: 22-24 սմ

C. f. brevisrostris ԱՍՏՎԱՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրագետնը՝ մուգ խայտերով, թևի ու որչի հիմքի փետուրները՝ սոխակ երիզված: **Կտուցը՝** կարծ, **կոնածև, դեղնավուն:** Թռչելիս թևասակից նկատելի է վառ սոխակ հասված: **Հասուն.** բնադրման ժամանակ՝ թվայցալ բաց գույնի՝ ցայտեմուգ սևավուն թևերով ու որչով: **Մեջքին և կրծքի կողերին՝** մուգ խայտեր: Արուի **գոկասեղը՝** ավելի վառ **լայն վարդագույնով:** Եսբնադրման ժամանակ՝ ավելի դարչնագույն ու ավելի խիտ խայտերով: **Երիասառը,** ավելի մուգ, ան էսբնադրման ժամանակ՝ անհասները, խայտավոր գոկասեղը՝ դարչնագույն: **Նման ճեսակներ.** Կանեփունկ, որից արքերվում է դեղնավուն կտուցով: **Վարիք.** երամային, փոքր երամներով կերակրվում է արևադարձային լեռնալանջերին: Բնադրման ժամանակ արուները մեծ «երգախմբեր» են կազմում մայրամուտին: Հաճախ լուգանք ընդունելու համար այցելում է ցրասարածներ: **Կենսամիջավայրը.** անառնը՝ լեռնաձախասան, ծնունդը՝ մոսուղներ, խոտաբույսերից և ցամաքացետ: **Սնունդը.** սերմեր, մանր անողնաճարավորներ: **Բույնը.** փոքր, զավվաթաձև, խոտաբույսերից, փետուրներից, բրդից, ճիմաթափ կամ արի սակ կամ ցածրահասակ ծառերի ճյուղավորումում: **Չվերը.** 18 մմ, 4-6, կադույս-կանաչ՝ սև-դարչնագույն դեղերով:

ԿԱՆԵՓՈՒԿ *Carduelis cannabina*

Ե: 13.5 սմ, Թ: 21-25.5 սմ

C. c. bella ԱՍՏՎԱՅԱՑ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Կտուցը՝** մոխրավուն: **Հասուն.** բնադրման ժամանակ արուի **ճակաշեն և կրծքին՝** կարմիր հասվածներ, **գլուխը՝** բաց մոխրագույն, **մեջքը,** թևավերսը՝ **դարչնագույն-մարմնագույն:** Էգի փետրագետնը՝ ավելի դարչնագույն ու խայտավոր, կարմիր հասվածները բացակայում են: **Երիասառը,** վերևից՝ մարմնագույն-դարչնագույն, ներկից՝ աղոտ սոխակ, գլուխը, մեջքը, կրծքը և մարմնի կողերը՝ մուգ խայտերով: **Նման ճեսակներ.** Լեռնային Վեասարեկ: **Վարիք.** էսբնադրման ժամանակ՝ երամային: Գարնանը արուները մեծ «երգախմբեր» են կազմում արավոյսից: Անառնը առանձին անհասներ երգում են թփուսների ծայրերին մասած: **Կենսամիջավայրը.** բաց թփուսային լանջեր և գետնաճերմի մինչև ենթալույսան գոտի, չուի ընթացում է եղգուններ, արհեսական ծառատունից: **Սնունդը.** սերմեր, մանր անողնաճարավորներ: **Բույնը.** զավվաթաձև, ցողուններից, ցամաքում փետուր, բուրդ, մազ, բուսական նրբախավ, խիտ թփուսներում: **Չվերը.** 18 մմ, 4-6, բաց կադույս՝ վարդագույն դեղերով:

ՍՈՎՈՐԱՎԱՆ ՈՍՊՆՈՒԿ *Carpodacus erythrinus*

Ե: 14.5-15 սմ, Թ: 24-26.5 սմ

C. e. kabanensis ԲՆԱԳՐՈՂ ԶՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: **Կտուցը՝** հաստ, **մոխրավուն:** **Հասուն.** բնադրման ժամանակ արուի գունավորումը փոփոխական է՝ կարմիրց մինչև դարչնագույն, **գլուխը, կրծքը և** գոկասեղը՝ հիմնականում **կարմիր,** մարմնի կողերը՝ վարդագույն երանգի: **Հագվագույն անհասների կարմիր կարող է վերափոխվել դեղինից:** Էգը՝ բաց մոխրագույն-դարչնագույն, կրծքը՝ խայտավոր, **թևին՝ երկու նեղ աղոտ սոխակ շերտեր:** **Երիասառը.** մասն է էգին, սակայն ավելի մուգ, գագաթը, մեջքը և կրծքը՝ խայտավոր, թևաերներից՝ բաց դարչնագույն-դեղին: **Վարիք.** արուները հաճախ են երգում բնադրասարածի սահմաններում՝ թփուսների ծայրերին մասած: **Կենսամիջավայրը.** լեռնաձախասանից մինչև ալույսան մարագետներին՝ նոսր թփուսներով: **Սնունդը.** սերմեր, մանր անողնաճարավորներ: **Բույնը.** զավվաթաձև, բարակ ցողուններից, փետուրներից, մազամասներից, թփուսներում կամ բարձր բույսերին: **Չվերը.** 20 մմ, 4-6, բաց կադույս-կանաչ՝ սև-դարչնագույն դեղերով:

ԿԱՐՄՐԱԹԵԿ ՈՍՊՆՈՒԿ *Rhodopechys sanguinea*

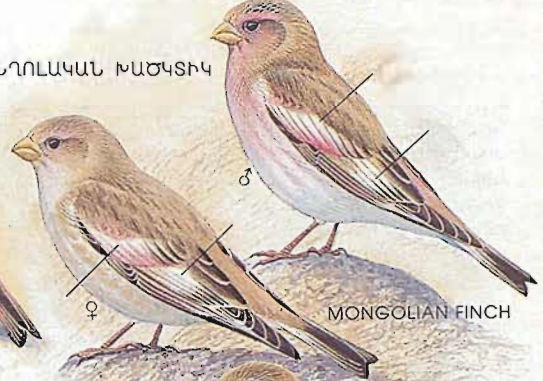
Ե: 15 սմ, Թ: 30-33.5 սմ

R. s. sanguinea ԱՍՏՎԱՅԱՑ: ԹԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թևերը՝ վարդագույն, սոխակ և սև, կտուցը՝ հաստ, բաց գույնի: **Մարմնի հայտնակոր դարչնագույն կողերը և** կրծքը՝ ցայտեմուգ են սոխակ փոփոխ համադրությամբ: **Հասուն.** արուի գագաթը՝ սևավուն, **թևին՝ խոտը վարդագույն հասված,** գոկասեղը և վերնաորոշը՝ վարդագույն: Էգը՝ ավելի խամրած, գագաթը՝ խայտավոր, թևին՝ վարդագույն և սոխակ հասված, բաց գույնի գոկասեղը՝ առանց վարդագույնի: **Երիասառը.** մասն է հասուն էգին, սակայն ավելի խամրած, գլուխը՝ միասար ղեղին-դարչնագույն, փոքր՝ աղոտ սոխակ, **թևին՝ խամրած վարդագույն հասված:** **Վարիք.** արուները երգում են՝ արքերին ու թփուսներին մասած կամ հարսանեկան ալիքածև թռչելի ընթացումը՝ հաճախ փոփոխ խմբերով: **Կենսամիջավայրը.** բարձրադիր կիսաանադասներից մինչև ենթալույսան գոտի, ծնունդը՝ ցածրադիր ժամանակ: **Սնունդը.** սերմեր, մանր անողնաճարավորներ: **Բույնը.** զավվաթաձև, խոտաբույսերից և ցողուններից, ժայռածեղիներում կամ թփուսներում: **Չվերը.** 22 մմ, 4-5, երկնագույն՝ կադույս-կանաչ-դարչնագույն դեղերով:

● TRUMPETER FINCH

ՄՈՆԴՈԼԱԿԱՆ ԲԱՍԿՏԻԿ

MONGOLIAN FINCH

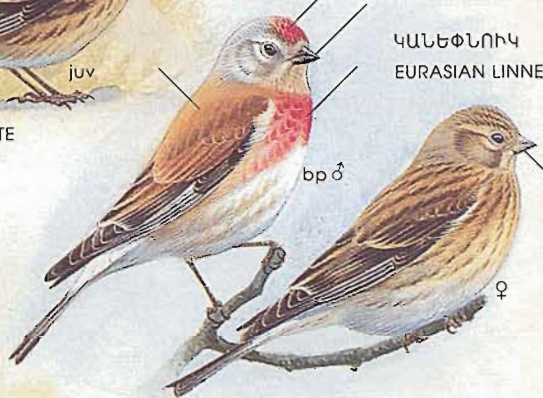
ԼԵՆՐԱՅԻՆ ՎԵՐԱՍԱՐԻԿ

TWITE

juv

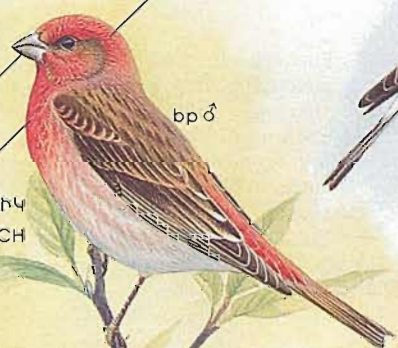
ԿԱՆԵՓՆՈՒԿ
EURASIAN LINNET

bp ♂

♀

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՈՍՊՆՈՒԿ
COMMON ROSEFINCH

bp ♂

ԿԱՐՄԱԹԵՎ ՈՍՊՆՈՒԿ
CRIMSON-WINGED FINCH

♀

♂

juv

Endangered ● Undetermined ●

John Bull

ՍՈՒՐՈՐԻԱԿԱՆ ԽԱՉԿՏԻԿ *Pyrrhula pyrrhula* Ե: 14.5-16.5 սմ, Թ: 22-29 սմ
P. p. rossikowi ՆՍՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Գեր մարմնով սերինոս, կնուցը հաս, մուգ, գոկատեղը և ներհատողը՝ սոխակ: **Հատուն**, գագաթը, կզակը, թևերը և ղողջը՝ սև, թևի միջին հասվածում՝ բաց մոխրագույն շերտ: Արուի մարմինը ներկից և դեմքի ստրիմ մասը՝ մուգ վարդագույն, մեջքը՝ մոխրագույն: Եգի մեջքը՝ դարչնագույն-մոխրագույն, մարմինը ներկից՝ խամրած նարնջագույն-դարչնագույն: **Երիասարը**, նման է էգին, սակայն գլուխը և թևաբերները՝ միասար դեղնավուն-դարչնագույն: **Վարից**, սովորաբար թափվում է ցածրահասակ խիս բուսուտներում: Հանդիպում է զույգերով կամ փոքր խմբերով: **Կենսամիջավայրը**, սաղարթախիս և խառն անտառներ, անհատադաս գետհովիտներ: **Սնունդը**, սերմեր, բույսերի բողբոջներ, որոշ անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, բարակ ճյուղերից, խիս թփուտներում կամ ծառերին: **Զվերը**, 21 մմ, 4-5, բաց կաղոյս՝ դարչնավուն ղտերով ու գծիկներով:

ԵՂԵՎՆՈՒ ԽԱՉԿՏՈՒՑ *Loxia curvirostra* Ե: 16.5 սմ, Թ: 27-30.5 սմ
L. c. guillemardi ՆՍՍԱԿՅԱՑ: ՀԱՉՎԱԳՅՈՒՑ: Յուրօրինակ թռչուն է, որի կնուցի երկար ծայրերը խաչվում են միմյանը: **Հատուն**, արուն առավելադեպ կարմիր է: Եզը՝ մոխրագույն-կանաչ, երբեմն՝ կարմիր կամ նարնջագույն մի ֆանի փեռներով, գոկատեղը՝ դեղնավուն: **Երիասարը**, փեռագեղեսը՝ դեղնավուն-դարչնագույն՝ դարչնագույն մեծ խայտերով: Չափահաս արուները հիմնականում նարնջագույն են և կամ կանաչ: **Վարից**, երամային, սովորաբար հանդիպում է փոքր ընտանեկան խմբերով: Բնադրում է ուշ ծնունդը և վաղ գարնանը: Կերակրվում է ծառերի սաղարթի վերին մասում՝ կնուցով բացելով փոսերև ծառերի կոնների թեփուկները: **Կենսամիջավայրը**, բարձրաբուն փոսերև անտառներ: **Սնունդը**, հիմնականում՝ փոսերև ծառերի սերմեր, որոշ անողնաճարավորներ: **Բույնը**, հարթակ ճյուղերից, փոսերև ծառերի կասարին: **Զվերը**, 22 մմ, 3-4, կաղապար-սոխակ՝ մանուշակագույն երանգի ղտերով:

ԶՅԱՆ ԴՐԱՆՏԱՊԱՆ *Plectrophenax nivalis* Ե: 16-17 սմ, Թ: 32-38 սմ
P. n. nivalis ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՅՅՈՒՑ: Գեր մարմնով դրախտադաս՝ սև, դարչնագույն ու սոխակ նախերով: Եսքնադրման ժամանակ հատունի սոխակը բազկաթևը թռչչի դահին ցայտեանգ է մուգ արտաքին թևի համադրությամբ: Գագաթը և մեջքը՝ դարչնավուն: Պոչի եզրայինները՝ առավելադեպ սոխակ: Գլուխը՝ նարնջագույն-դարչնագույն ու արդոս սոխակ, կնուցը՝ բաց գույնի, ծայրը՝ մուգ: Արուն ավելի սոխակ է, ֆան էզը, հասկադեպ մարմնի ներկի մասը և գլուխը: Գարնանը փեռներն ծայրերի մաշակաձևով հեկանակով ցայտուն են դառնում փեռագեղեսի սև և սոխակ գույները: **Նման տեսակներ**, Չյան ճեղքուկ, որից արբերվում է նարնջագույն-դարչնագույն և արդոս սոխակ գլխով, նաև՝ մարմնի մուգ գույնի վերնամասի փեռներն լայն և բաց գույնի երիզներով: **Կենսամիջավայրը**, սափասան, մշակովի դաշտեր, լճափեր: **Սնունդը**, սերմեր, մանր անողնաճարավորներ:

ԶՅԱՆ ՃՆՃՐՈՒԿ *Montifringilla nivalis* Ե: 17 սմ, Թ: 34-38 սմ
M. n. alpicola ՆՍՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Ցայտուն սև, մոխրագույն-դարչնագույն ու սոխակ նախերով թռչուն: **Հատուն**, թռչչի դահին սև առաջնայինները ցայտեանգ են սոխակը բազկաթևի համադրությամբ: Գլուխը և մեջքը՝ մոխրագույն-դարչնագույն: Պոչի կենտրոնականները և վերնատողը՝ սև՝ վառ սոխակ եզրայիններով: Բնադրման ժամանակ կնուցը՝ հիմնականում սևավուն: Արուի կզակի սև հասվածը՝ ավելի հստակ, ֆան էգինը: Եսքնադրման ժամանակ արուի և էգի կզակի հասվածը՝ թույլ արտադրված, կնուցը՝ բաց գույնի, ծայրը՝ մուգ: **Երիասարը**, նման է Եսքնադրման ժամանակ անհասներին, սակայն ավելի միասար դեղին-դարչնագույնով՝ հասկադեպ բազկաթևին: Արտաքին թևը և ղողջի կենտրոնականները՝ դարչնավուն: **Վարից**, երամային, Եսքնադրման ժամանակ արտադրվածներում կազմում է կերակրող մեծ երամներ: **Կենսամիջավայրը**, բարձրադիր լեռնալանքեր՝ մարգագետիններով և ֆարառոս արածներով: **Սնունդը**, սերմեր, մանր անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, խոտաբույսերից և մազերից, ծայրերի ճեղքերում կամ խոտերում: **Զվերը**, 23 մմ, 4-5, սոխակ:

ՀԱՏԲԵԿԻՉ *Coccothraustes coccothraustes* Ե: 18 սմ, Թ: 29-33 սմ
C. c. coccothraustes, *C. c. nigricans* ՆՍՍԱԿՅԱՑ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Թվացյալ ծանրամարմին ու կարճատուր թռչուն, ղոչի ծայրը՝ սոխակ, թևին՝ սոխակ և դարչնագույն-նարնջագույն մեծ շերտ, կնուցը՝ հոգր: Թռչչի դահին նկատելի է առաջնայինների սոխակ շերտը: **Հատուն**, բնադրման ժամանակ կնուցը՝ մուգ: Արուի գլուխը և վիզը՝ սև՝ դարչնագույն-նարնջագույն և մոխրագույն հասվածներով, կենտրոնական թափահարողները՝ կաղոյս-սև փայլով: Եգի գլուխը և վիզը՝ ավելի խամրած, թևի կենտրոնական փեռները՝ մոխրագույն երիզով: Եսքնադրման ժամանակ արուի և էգի փեռագեղեսը՝ ավելի խամրած, կնուցը՝ դեղնավուն: **Երիասարը**, հասուններից ավելի խամրած ու ավելի դարչնագույն, մարմինը ներկից՝ դարչնագույն ղտերով ու գուրով: **Վարից**, բավական թափված: Հաճախ հանդիպում է ընտանեկան փոքր խմբերով՝ ծառերի սաղարթի միջով կամ վրայով թռչելիս: Սովորաբար կերակրվում է ծառերի սաղարթի բարձր և խիս հասվածում կամ անհատի սավանում: **Կենսամիջավայրը**, սաղարթախիս անտառներ, ղոչգատու այգիներ: **Սնունդը**, սերմեր, ղոչգույներ, բողբոջներ, որոշ անողնաճարավորներ: **Բույնը**, գավաթաձև, խոտաբույսերից, հիմնում՝ չոր ճյուղեր, սովորաբար խիս թփերի կամ ղոչգատու ծառերի վերին սահմանում: **Զվերը**, 24 մմ, 4-5, բաց կաղոյս՝ դարչնավուն-սև ղտերով ու գծիկներով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԲԱՇԿՏԻԿ
EURASIAN BULLFINCH

COMMON
CROSSBILL

ՉՅԱՆ ԴՐԱՆՏՆԱԴԱՆ
SNOW BUNTING

ՉՅԱՆ ՃՆՃՐՈՒԿ
WHITE-WINGED
SNOWFINCH

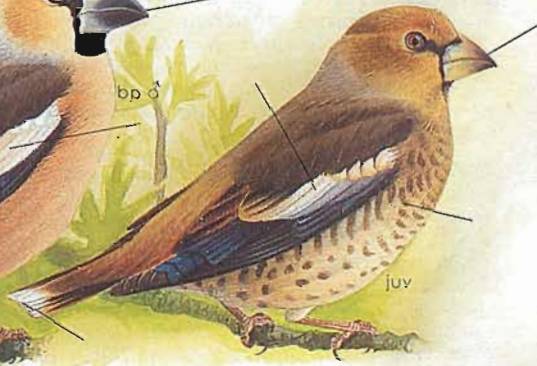

ՀԱՏԲԵԿՎՈ
HAWFINCH

ՀԱՏԲԵԿՎՈ
HAWFINCH

HAWFINCH

Undetermined

John James

ԴԱՇՆԱՅԻՆ ԵՆՃՈՒԿ Passer montanus

Ե: 14 սմ, Թ: 20-22 սմ

P. m. transcaucasicus ՆՍԱԿՅԱՅ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. գազաթը՝ չիկակարմիր-դարչնագույն, ականջի լուրջ, ակամբերը, կոկորդի բիծը՝ սև, այտերը և վզի օձիքը՝ սոխակ: Թևերը՝ հիմնականում չիկակարմիր-դարչնագույն երևու սոխակ թևաճերով: Երիասարդ. ավելի բաց փեքավորմամբ, գազաթը՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ականջի լուրջը՝ թույլ արտահայտված, թևերը՝ ավելի խամրած: Նման ռեսակներ. Տնային և Իսրայելական ճնճողուկներ, որոնցից Տարբերվում է ականջի սև դոսով: Վարից. Եսթնադրման օրջանում՝ Երամային: Կենսամիջավայրը. լայն տարածված է լեռնային մարագեթիմներից ցածրադիր վայրերում: Սնունդը. սերմեր, մամր անողնաճարավորներ: **Քույնը.** գնդաձև՝ նուր հյուսված, խոսքույսերից, ծառի փչակում, ժայռերում, արհեսական թռչնաբններում կամ ազովների հին բներում: **Չվերը.** 19 մմ, 2-7, սոխակ՝ մոխրագույն դեղերով:

ՏՆԱՅԻՆ ԵՆՃՈՒԿ Passer domesticus

Ե: 14-15 սմ, Թ: 21-25.5 սմ

P. d. mayaudi, P. d. domesticus ՆՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. բնադրման օրջանում արուի գազաթը՝ մոխրագույն, աչի և վզի միջև տարածությունը՝ չիկակարմիր-դարչնագույն, այտերը՝ սոխակ, կրծկալը՝ սև: Եսթնադրման օրջանում արուն՝ ավելի բաց գույնի և ավելի խամրած: Էգերն ու երիասարդները՝ քավակաճ միասար, ընդհանուր գունավորումը՝ մոխրավուն դարչնագույն-դեղին, հոնքը, մեջքի և թևերի շերտերը՝ բաց գույնի: Նման ռեսակներ. արուն Դաշային ճնճողուկից և Իսրայելական ճնճողուկի արուից Տարբերվում է մոխրագույն գազաթով: Էգը և երիասարդը Իսրայելական ճնճողուկից Տարբերվում են ավելի փոքր կետով: Վարից. համար մարդանոց: Երամային, հասկադեպ Եսթնադրման օրջանում: Կենսամիջավայրը. բաղաճակած տարածություններում կազմակերպում: Սնունդը. սերմեր, մամր անողնաճարավորներ: **Քույնը.** գավաթաձև, խոսքույսերից, շինությունների կամ ժայռերի ճեղքերում, արագիլի կամ գիւսաճի թռչունների բների հիմքում, արհեսական թռչնաբններում կամ խիս թփուսներում **Չվերը.** 22 մմ, 3-7, սոխակ՝ դարչնագույն դեղերով:

ԻՍՊԱՆԱԿԱՆ ԵՆՃՈՒԿ Passer hispaniolensis

Ե: 15 սմ, Թ: 23-26 սմ

P. h. transcaspicus ԲՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Բնադրման օրջանում արուի գազաթը և ծոծրակը՝ չիկակարմիր-դարչնագույն, այտերը՝ սոխակ, կրծկալը՝ սև, մարմնի կողերը և մեջքը՝ սև շերտերով: Եսթնադրման օրջանում արուն՝ ժայռ ավելի բաց գույնի և ավելի խամրած: Էգերը և երիասարդները՝ մոխրավուն բաց դարչնագույն-դեղին, հոնքը՝ ավելի բաց գույնի, մեջքի և թևաճերտերի՝ սոխակավուն գծեր, մարմնի կողերը՝ թույլ մոխրավուն շերտեր: Նման ռեսակներ. Տնային և Դաշային ճնճողուկներ: Վարից. կլոր տարի: Երամային, կազմում է բնադրող նուր զարդեր: Կենսամիջավայրը. ցածրադիր տարածություն, դաշտային այգիներ, հացահատիկ դաշտեր, եղջերուներ: Սնունդը. սերմեր, մամր անողնաճարավորներ: **Քույնը.** գնդաձև՝ նուր հյուսված, խոսքույսերից, ծառերին: **Չվերը.** 22 մմ, 4-6, սոխակ՝ մոխրագույն դեղերով:

ԿԱՐՃԱՍՏ ԵՆՃՈՒԿ Caropiza brachyactyla

Ե: 13.5 -14.5 սմ, Թ: 27-30 սմ

P. h. transcaspicus ԲՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: Քիշ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Դեղնամոխրագույն թռչուն, թևերը՝ երկար, ոսքերը՝ դարչնագույն-մարմնագույն: Ընդհանուր գունավորումը՝ բաց մոխրավուն դեղին-դարչնագույն, հոնքը, բեղերը, երկու թևաճերտերը և երկրորդայինների ծայրերը՝ ավելի բաց գույնի: Պոչի փեռներին ծայրերը և փորը՝ սոխակավուն: Վարից. քավակաճ երկչոս ու թափված: Բնադրման վայրը տարբեր տարիս խիստ փոփոխական է: Կենսամիջավայրը. չոր արևադարձային թեփ լեռնային թափուսներում: Սնունդը. սերմեր, մամր անողնաճարավորներ: **Քույնը.** գավաթաձև, ճյուղերից և ցողուններից, ցածրահասակ, խիս թփուսներում: **Չվերը.** 21 մմ, 3-5, սոխակ՝ մուգ դեղերով:

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ԵՆՃՈՒԿ Petronia petronia

Ե: 14 սմ, Թ: 28-32 սմ

P. p. exigua ԲՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հոնքը և գազաթի կենտրոնական հատվածը՝ բաց գույնի, գազաթի կողային շերտը՝ սևավուն: Մարմնի վերինը՝ դեղին-դարչնագույն սև խայտերով և փեռների բաց երկգներով: Ներկից՝ թույլ խայտերով: Կերակրողին՝ մուգ կիսալուսնաձև մաշկներ: Պոչը՝ կարճ, ծայրը՝ բաց դեղերով: Մուկ կոկորդի հիմքում փոքր, դեղին բիծ, որը տեսանելի է միայն հարսանեկան դարերի ընթացքում: Նման ռեսակներ. այլ մամր, դարչնագույն փեռավորմամբ թռչուններից Տարբերվում է ներհամադրի մուգ վրձնախագերով և շերտավոր գազաթով: Վարից. Երամային, Եսթնադրման օրջանում Երամներ կազմած կերակրվում է ցանկաղաճերում: Կենսամիջավայրը. արևադարձային լեռնային թափուսներ, լված գյուղեր: Սնունդը. սերմեր, մամր անողնաճարավորներ: **Քույնը.** գնդաձև՝ նուր հյուսված, խոսքույսերից, ժայռերի և շինությունների թափուսներում: **Չվերը.** 21.5 մմ, 4-7, սոխակ՝ դարչնագույն դեղերով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՍԱՐՅԱԿ Sturnus vulgaris

Ե: 21.5 սմ, Թ: 37-42 սմ

S. v. caucasicus, S. v. purpurascens ՆՍԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. սևավուն, արևի լույսի տակ՝ մանուշակագույն և կանաչ փայլով: Բնադրման օրջանում արուի կետը՝ դեղին, հիմքը՝ կարմրավուն, էգի կետը՝ հիմքը՝ վարդագույն: Եսթնադրման օրջանում արուի և էգի փեռագեթսը՝ բաց գույնի՝ խոսք ու թռչուն, կետը՝ խամրած դեղնավուն: Երիասարդ. փեռագեթսը՝ խամրած դարչնագույն-մոխրագույն, կետը. սամծիկը և ոսքերը՝ սևավուն: Թևավերի փեռները՝ բաց երկգներ: Նման ռեսակներ. Երիասարդ Վարդագույն Սարյակ: Վարից. Եսթնադրման օրջանում՝ Երամային: Կենսամիջավայրը. լայն տարածված է գյուղերի և քաղաքների հարևանությամբ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, դոսիկներ: **Քույնը.** գավաթաձև, խոսքույսերից և թափուսներից, ծառի փչակներում, զարդափերի կամ շինությունների ճեղքերում: **Չվերը.** 30 մմ, 3-7, բաց կաղայի:

ՎԱՐԻՎՈՒՅՆ ՍԱՐՅԱԿ Sturnus roseus

Ե: 21.5 սմ, Թ: 37-40 սմ

P. h. transcaspicus ԲՆԱԴՐՈՂ ՉՎՈՂ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Հասուն. մարմնի վարդագույն, գլուխը, թևերը և դոչը՝ սև՝ մանուշակագույն ու կանաչ փայլով: Կետը՝ հիմնականում վարդագույն: Ի տարբերություն էգի, արուի գլխի փուփուկը բնադրման օրջանում՝ ավելի երկար, կետի սևը՝ ավելի թույլ : Երիասարդ. բաց դարչնագույն-մոխրագույն, սամծիկը՝ բաց գույնի, ոսքերը՝ մարմնագույն երանգի, կետը՝ դեղին: Նման ռեսակներ. Երիասարդ Ավդրակում Սարյակի երիասարդից Տարբերվում է ավելի բաց գունավորմամբ, դեղին կետով և բաց գույնի սամծիկով: Վարից. Երամային, բնադրում ու կերակրվում է մեծ խմբերով: Կենսամիջավայրը. լեռնային թափուսներում արևադարձային հարևանությամբ: Սնունդը. անողնաճարավորներ, դոսիկներ: **Քույնը.** գավաթաձև՝ նուր հյուսված, քաղաքացիականներից, քաղաքներից, քաղաքներից, քաղաքներից, քաղաքներից: **Չվերը.** 27 մմ, 3-6, բաց կաղայի:

ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՃՆՃՐՈՒԿ
EURASIAN TREE SPARROW

ՏՆԱՅԻՆ ՃՆՃՐՈՒԿ
HOUSE SPARROW

ԻՊՐԱՆԱԿԱՆ ՃՆՃՐՈՒԿ ● SPANISH SPARROW

ԿԱՐՃԱՄԱՏ ՃՆՃՐՈՒԿ ● PALE ROCK-FINCH

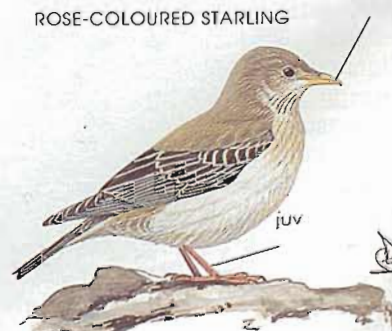
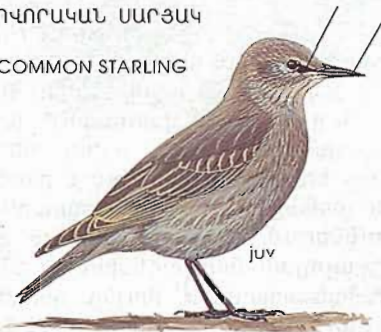

ԺԱՅՈՒՅԻՆ ՃՆՃՐՈՒԿ
ROCK SPARROW

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՍԱՐՅԱԿ
COMMON STARLING

ԿԱՐԴԱԳՈՒՅԻՆ ՍԱՐՅԱԿ
ROSE-COLOURED STARLING

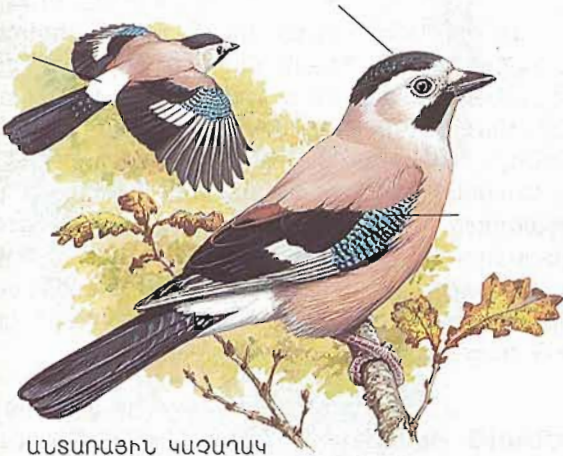
ԺԱՅԻ 1960

ԱՆՏՈՒՅՆԻՆ ԿԱԶՈՎԱԿ *Garrulus glandarius* Ե: 34-35 սմ, Թ: 52-58 սմ
G. g. krynicki ԱՍՏԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Մարմնի գունավորումը՝ խամրած վարդագույն, գոկլասեղը և ներհատողը՝ սոխակ: Գագաթը, բեղաճեքը, թափահարողները և լողը՝ սև: Թևերը՝ կարճ, կլորավուն: Սևավուն երկրորդայիններին՝ սոխակ օճեր, թևավերևին՝ կաղաղյս ու սև զուլերով հասված: Սոխակ գոկլասեղը և թևի կաղաղյսավուն հասվածները հասկաղես նկատելի են թռիչքի ժամանակ: **Վարքը**. սովորաբար թափվում է ծառերի ու թփուկների սաղարթում: Աղմկարար է, ձայնը՝ կոռոկ, բարձր, ընդօրինակում է այլ թռչունների ձայները: Թռիչքը՝ թևերի խորը անհավասար թափահարումներով: Չմռանը կազմում է փոքր երամներ: **Կենսամիջավայրը**. սաղարթավոր անտառներ, ծառածածկ գետահովիտներ: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, մանր ողնաճարավորներ, ՊՏՈՒՆԵՐ: **Քույներ**. գավաթաձև, բարակ ճյուղերից, ծառերի խիստ սաղարթուն: **Զվերը**. 31 մմ, 3-6, կաղաղյս՝ բաց դեղին-դաշնագույն ղեղերով:

ՍՈՎՈՐՎԱՆ ԿԱԶՈՎԱԿ *Pica pica* Ե: 44-46 սմ, Թ: 52-60 սմ
P. p. pica ԱՍՏԱԿՅԱՅ: ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Պոչը՝ երկար, թևերը՝ կարճ, կլորավուն: Գլուխը, կուրծքը և մեջքը՝ սև: Թևերը՝ կաղաղյս փայլով, լողը՝ կանաչ փայլով, որոնք խիստ ցայտեանգ են ուսափեսուրների սոխակ հասվածների և սոխակ փորի համադրությամբ: Թռիչքի ժամանակ սեպանելի են հիմնականում սոխակ առաջնայինները: Երիտասարդի փեսուրները՝ ավելի խամրած սև, լողը՝ ավելի կարճ: **Վարքը**. հաճախ հանդիպում է բնակավայրերի հարևանությամբ: Չմռանը կերակրավայրերում հանդիպում է այլ ագռավանմանների հետ: **Կենսամիջավայրը**. լայն տարածված է, սակայն խուսափում է մերկ լեռնածերերից և խիստ անտառներից: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, մանր ողնաճարավորներ, ՊՏՈՒՆԵՐ: **Քույներ**. գավաթաձև՝ ճյուղերից, ցեխից, երբեմն մետաղալարերից զննանման մեծ հյուսվածքում, խիստ թփերում, ծառերին կամ մետաղյա էլեկտրահեռակներին: **Զվերը**. 34 մմ, 4-8, կանաչավունից կաղաղյսավուն՝ կանաչ-դաշնագույն վրձնախազերով:

ԿԱՐՄՐԱԿՏՈՒՑ ՃԱՅ *Pyrrhocorax pyrrhocorax* Ե: 39-40 սմ, Թ: 73-90 սմ
P. p. docilis ԱՍՏԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրավորումը՝ սև, թևերը՝ լայն, կլորավուն, լողի ծայրը՝ ուղղանկյունաձև կտրվածով, ոտները՝ կարմիր, կտուցը՝ կարմիր, թեթևակի ներկված: Նստած վիճակում թևերի ծայրերը հասնում են մինչև լողի ծայրը: **Չափուն**. փետրավորումը՝ կաղաղյս և կանաչ փայլով, կտուցը և ոտները՝ կարմիր: **Երիտասարդ**. ավելի խամրած դաշնագույն-սև, կտուցը՝ ավելի կարճ, որի գույնը փոփոխվում է վարդագույնից մարնջագույն, մարնջագույնից խամրած կարմիր, ոտները՝ մարնջագույնից կարմիր: **Նման տեսակներ**. Վլոխական ճայ, որից տարբերվում է ավելի երկար մարնջագույն երանգի կամ կարմիր կտուցով և ավելի կարճ լողով: **Վարքը**. երամային է և աղմկոտ, կերակրվում է երամներով, լեռների ծերերին, մարգագետիններում, նոսր ժայռաքարային ալիքներում: Թռիչքը չափազանց ճարձիկ, նախան հաջորդ կերակրվայր տեղափոխվելը հաճախ սավառնում է մեծ բարձրություններում: **Կենսամիջավայրը**. բարձրադիր ժայռոտ լեռներ և մարգագետիններ, ծնոռանը՝ ցածրադիր վայրեր: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, հատիկներ, ՊՏՈՒՆԵՐ: **Քույներ**. գավաթաձև, ծավալուն հիմքը՝ ցողուններից, ցամաքը՝ բարակ, ժայռերի ճեղքներում կամ խորքերում: **Զվերը**. 39 մմ, 3-5, դեղնավուն-սոխակ՝ բաց դաշնագույն-դեղին վրձնախազերով:

ԱԼՊԻՎԱՆ ՃԱՅ *Pyrrhocorax graculus* Ե: 38 սմ, Թ: 75-85 սմ
P. g. graculus ԱՍՏԱԿՅԱՅ: ՔԻՉ ՏԱՐԱԾՎԱԾ: Փետրավորումը՝ սև, թևերը՝ կլորավուն, լողը՝ երկար, կլորավուն: Նստած վիճակում թևերի ծայրերը չեն հասնում լողի ծայրին: **Չափուն**. կարճ կտուցը՝ դեղին, մի փոքր ներկված, ոտները՝ խամրած վարդագույն երանգի-կարմիր: **Երիտասարդ**. կտուցը՝ բաց մոխրագույն-դեղին, ծայրը՝ մուգ, ոտները՝ սևավուն: **Նման տեսակներ**. Կարմրակտուց ճայ: **Վարքը**. խիստ երամային: Բնադրում է բարձրադիր գոտիներում, կերակրվում է փայտաբույս ժայռերում և լեռնային խոտածածկ տարածքներում: Թռիչքը ճարձիկ, սավառնում է մեծ բարձրություններում, ժայռագագաթների շուրջը: **Կենսամիջավայրը**. բարձրադիր ժայռոտ լեռներ, ալպյան մարգագետիններ, ծնոռանը՝ ցածրադիր վայրեր: **Սնունդը**. անողնաճարավորներ, հասաղյուղներ: **Քույներ**. գավաթաձև, ծավալուն՝ հիմքը ցողուններից, ցամաքը՝ բարակ, գրեթե անհասանելի խոր ժայռածեղերում կամ խորքերում: **Զվերը**. 38 մմ, 5-7, սոխակ՝ մուգ դաշնագույն ղեղերով:

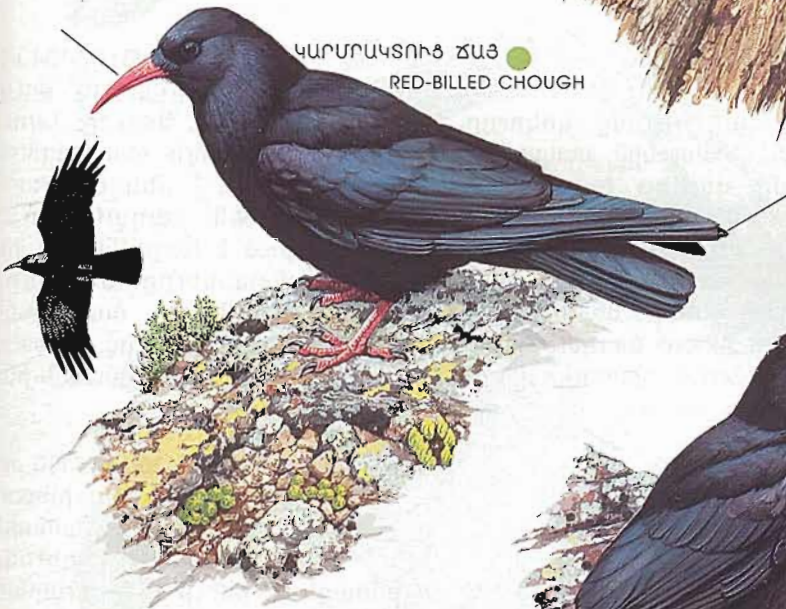
ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԿԱԶԱՂԱԿ
EURASIAN JAY

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱԶԱՂԱԿ

BLACK-BILLED MAGPIE

ԿԱՐՄՐԱԿՏՈՒՑ ՇԱՅ
RED-BILLED CHOUGH

ԱՆԴԻԱԿԱՆ ՇԱՅ
YELLOW-BILLED CHOUGH

Threatened ● Undetermined ●

Illustration by [unintelligible]

ՍԵՐՄԱԶԱՐ

EURASIAN JACKDAW

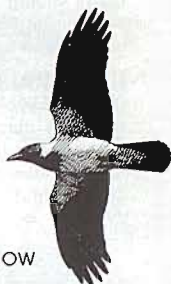

ROOK

ՄՈՒՐԱԳՈՒՅՆ ԱԳՈՎ

CARRION CROW

ՍԵՎ ԱԳՈՎ

COMMON RAVEN

Mary Burn

ՃԼԿԱՏԱԿ ԳԵՂԳԵՂԻԿ *Phylloscopus collybita*

Ե: 20-11 սմ, Թ: 15-21 սմ

P. c. tristis (երբեմն դիտվում է որոշ քանակությամբ սեսակ՝ Սիբիրյան Գեղեղեղիկ) (սես՝ նաև Պասկերաթերթ 49): Առաջնայինները՝ կարճ, ոսկերի սևավուն: Մարմինը վերևից՝ կանաչավուն-մոխրագույնից մոխրագույն: Պարզնայինները՝ ակնադալակ՝ սպիտակ, թևաեղջերի՝ բաց գույնի, առաջնայինները՝ ցայտերանգ կանաչավուն երկզներով, ներևից՝ սպիտակից բաց մոխրագույն: Նման սեսակներ. Կովկասյան, Գարնամային և Դեղնափոր Գեղեղեղիկներ: Վարից. աշխույժ թռչուն, հաճախ շարժվում է լողչ: Չայրը երկինջում թախծոտ մարդ սուլոց է: Կենսամիջավայրը. չուի ընթացում՝ թփուսներ ու ծառեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՆԱԿ *Acrocephalus agricola*

Ե: 13 սմ, Թ: 15-17.5 սմ

A. a. agricola, *A. a. septimus* (եղնաթևեղև որոշված է): ԲՆԱՐՈՂ ԶՎՈՐ: ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ: Առաջնայինները՝ կարճ, լողչ երկար, գոկասեղև ու լողչը՝ մարմնագույն երանգով: Գագաթի կողային շերտերը՝ մուգ, մարմնի կողերը՝ բաց դարչնագույն-դեղին երանգով: Երիտասարդի մարմինը վերևից՝ ավելի դեղին: Նման սեսակներ. ճահճային, Եղեղնուտի ու Կենտեխանման Եղեղնաթռչնակներ: Վարից. բաճկվում է բուսուսների ստորին մասում: Կենսամիջավայրը. ճահճուսներ՝ եղեգի ու ճամբի առկայությամբ: Սնունդը. անողնաճարավորներ: Բույնը. գավաթաձև, տերևների կտորներից, բույսերի ցողուններից հյուսված: Չվերը. 17 սմ, 3-6, բաց կանաչ ավելի մուգ դեղին:

ՍԵՎԱԳՆՈՒԻՆ ՉԶՉՔԱՆ *Saxicola torquata*

Ե: 13 սմ, Թ: 18-21 սմ

S. t. maura (երբեմն դիտվում է որոշ քանակությամբ սեսակ՝ Սիբիրյան Չգնաճ) (սես՝ նաև Պասկերաթերթ 41): Պոչը՝ սև, հիմքը՝ առանց սպիտակի: Եսքնադրման ժամանակ հոնքը՝ թույլ բաց գույնի, գոկասեղևը՝ լայն՝ առանց խայտերի, բաց մարմնագույն: Կոկորդը՝ սպիտակից բաց մոխրագույն: Մարմինը վերևից՝ բաց դարչնագույն, մեջքին՝ մուգ ընդհանրած զծեր: Էզը՝ արուից ավելի բաց գույնի, կոկորդը՝ սպիտակ: Վարից. հաճախ նստում է տեսանելի տեղում, որտեղից մեծվում է գեսնին՝ ընկելու զոհին: Կենսամիջավայրը. թփուսային խոտածածկ սարածիններ, եղեղնուտի ու դաշտերի եզրամասեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

ՇԻԿԱՊՈՂ ՇԱՍՓՈՐԻԿ *Lanius isabellinus*

Ե: 17.5 սմ, Թ: 25-28 սմ

L. i. phoenicuroides ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Կտուցը՝ հաստ, կռված, թևերը՝ կարճ, լողչը՝ երկար: Մարմինը վերևից՝ բաց մոխրավուն դեղին-դարչնագույն, ակնադիմակը՝ սևավուն, առաջնայինների հիմքում՝ սպիտակավուն քիծ, լողչը՝ կլորավուն, դարչնագույն-չիկակարմիր: Կուրծքը և փորը՝ բաց դարչնագույն-մարմնագույն: Նման սեսակներ. ժուլակ, որից բոլոր հասակներում զարբերվում է ավելի բաց, չիկակարմիրավուն լողչով, մարմնի վերևի ավելի մոխրագույնով և հաճախ՝ առաջնայինների հիմքի բաց գույնի բծով: Վարից. նստում է ծառերի, թփերի ծայրերին, էլեկտրասյուներից: Կենսամիջավայրը. խոտածածկ սարածիններ՝ թփուսներով: Սնունդը. անողնաճարավորներ, մանր որդանաճարավորներ:

ԱՆՊՈՍԱՅՅԻՆ ՔՐԱՆՈՂՆԱԿ *Oenanthe deserti*

Ե: 14-15 սմ, Թ: 24.5-29 սմ

O. d. deserti ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Պոչը՝ առավելադեպ սև, գոկասեղևին՝ խոշոր սպիտակավուն հասված: Մարմինը վերևից՝ միասուր բաց մոխրավուն դեղին-դարչնագույն, թևերը և ունկնկալները՝ ավելի մուգ, հոնքը՝ բաց գույնի: Մարմինը ներևից՝ բաց դարչնագույն-դեղին, կոկորդը և ներքնալողչը՝ սպիտակավուն: Գարնան մոտ արուի փետուրները՝ բաց երկզներով անհետանում են՝ տեղը զիջելով զլխի ստորին մասի սև կանավածինը, որը միաձուլվում է առավելադեպ սև թևերի հետ: Վարից. նստում է փայտե կամ հողաթմբերին: Գեսնի վրա շարժվում է՝ արագ թռչկոտելով: Կենսամիջավայրը. չոր տափասան, կիսաանապատ, վարած դաշտեր: Սնունդը. անողնաճարավորներ:

ՍՊԻՏԱԿԱԹԱՍԱԿ ԴՐԱՏԱՊԱՆ *Emberiza leucocephalos*

Ե: 16.5 սմ, Թ: 25-30 սմ

E. l. leucocephalos ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Փորը՝ սպիտակավուն, գոկասեղևը՝ դարչնագույն-չիկակարմիր, լողչի եզրայինները՝ հիմնականում սպիտակ: Եսքնադրման ժամանակ արուի գագաթը՝ մանր խայտերով, դիմային մասը՝ չիկակարմիր-դարչնագույն, այս ստորին մասում սև երկզներով սպիտակ լայնակի շերտ: Բնադրման ժամանակ արուի փետուրները՝ ավելի վառ, սպիտակ գագաթը՝ սև սահմանագծովակ: Կլոր ստորին մասի սև կանավածինը վերևից՝ ավելի մոխրագույն երանգով, գագաթը և կոկորդը՝ մուգ խայտերով: Վարից. այլ դրախտադաշտերի երանդներում սովորաբար հանդիպում է միայնակ: Կենսամիջավայրը. թփուսային խոտածածկ սարածիններ, դաշտեր: Սնունդը. սերմեր, անողնաճարավորներ:

ՇԻԿԱՊՈՂ ՇԻԾՆՈՂՆԱԿ *Hirundo daurica*

Ե: 16-17 սմ, Թ: 32-34 սմ

H. d. rufula ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Թևերը՝ երկար, սրածայր, լողչը՝ մկրասածև խոր կտրվածով: Գագաթը, մեջքը, թևավերը՝ կապույտ, թափահարողները՝ սևավուն: Վզի հետին և գոկասեղևի վերին մասը՝ չիկակարմիր: Մարմինը ներևից՝ աղոտ սպիտակ, մարմնի հետին մասը և լողչը՝ կապույտ-սև: Կենսամիջավայրը. ժայռոտ լեռներ, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. թռչող անողնաճարավորներ:

ՓՈՐԵ ԿԱՐԱՊ *Cygnus columbianus*

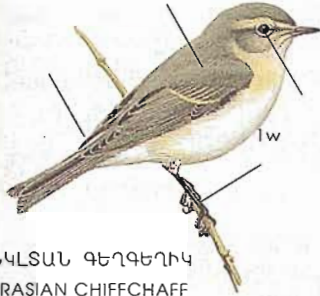
Ե: 115-22 սմ, Թ: 180-211 սմ

C. c. bewickii ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Սպիտակ, երկար նրբագեղ վզով խոշոր ջրլող թռչուն: Հասուն. կտուցը՝ երկար, սև, հիմքի շերտում՝ փոքր, կլորավուն դեղին հասված: Երիտասարդ, մարմինը վերևից՝ մոխրագույն-դարչնագույն, ներևից՝ խամրած սպիտակ: Կտուցը՝ սև, հիմքը՝ սպիտակ ու վարդագույն: Նման սեսակներ. Գչան Կարապ, որից զարբերվում է ավելի փոքր չափերով, ավելի կարճ վզով, ավելի կարճ և ավելի սև կտուցով: Վարից. երանային, կենսակրկում ու չվում է երաններով: Կենսամիջավայրը. լճեր, ձկնաբուծական լճակներ: Սնունդը. ջրային բույսեր և անողնաճարավորներ:

ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՂ ԱՎԱԶԱԳՅԱՐ *Calidris temminckii*

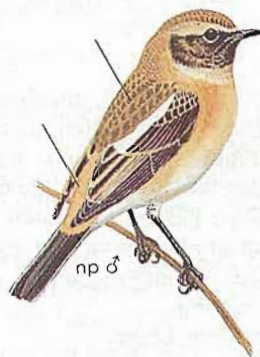
Ե: 13-15 սմ, Թ: 34-37 սմ

C. t. temminckii ՊԱՍԱՀԱԿԱՆ ԶՎԱՀՅՈՒՐ: Շատ փոքր, դեղնամոխրագույն ավազակցար՝ կտուցը՝ կարճ, փչչոտ կռված կամ ընդհանրապես կարճ, փոփոխական բաց գույնի՝ դեղինից մինչև դարչնագույն-մոխրագույն, կուրծքը՝ մոխրավուն: Թռչելիս տեսանելի են լողչի սպիտակ եզրերը: Բնադրման ժամանակ մարմինը վերևից՝ մոխրագույն՝ սև մախտերով, եսքնադրման ժամանակ՝ մարմինը վերևից՝ միասուր մոխրագույն: Նման սեսակներ. այլ առափնյա թռչուններից զարբերվում է փոքր չափերով, մուգ կրծքով, բաց գույնի ոսկերի: Վարից. հաճախ միայնակ: Գեսնին շարժվում է դանդաղ՝ հստակ սաղասավոր կեցվածով: Կենսամիջավայրը. լճերի կամ լճակների ջրմուտքի ափեր: Սնունդը. մանր անողնաճարավորներ:

ԵՆԿԼՏԱՆ ԳԵՂԳԵՂԻԿ
EURASIAN CHIFFCHAFF

ՍԵՎԱԳԼՈՒԻ ԶԶՉԶԱՆ
COMMON STONECHAT

np ♂

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԵՂԵԳՆԱԹՈՉՆԱԿ
PADDYFIELD WARBLER

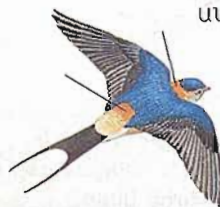
ՇԻԿԱՊՈՉ ԾԱՍՓՐՈՒԿ
ISABELLINE SHRIKE

bp ♂

np ♂

ԱՆԱՊՏԱՅԻՆ ԶԱՐԱԹՈՉՆԱԿ
DESERT WHEATEAR

ՇԻԿԱԳՈՏԻ ԾԻՇԵՆՆԱԿ
RED-RUMPED SWALLOW

ՍՊԻՏԱԿԱԹԱՍՆԱԿ ԴՐԱՄՏԱՊԱՆ
PINE BUNTING

np ♂

ՓՈՋԵՐ ԿԱՐԱՊ
TUNDRA SWAN

ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՉ ԱԿԱԶԱԿՏՅԱՐ
TEMMINCK'S STINT

bp

Robert Gillmor

Undetermined

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՑԱՆԿ

Ստորև բացատրված են այն տերմինները, որոնք օգտագործված են թռչնասեսսակների նկարագրություններում: Այդ տերմինների իմաստը լավ ընկալելու համար առաջարկում ենք օգտվել «ԹՈՉՈՒՆԻ ԳԾԱՊԱՍԿԵՐԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ» բաժնի գծանկարներից (էջ 27):

Ականջի փեճափնջեր Գլխի վրա ցցված, ականջանման երկար փեճուրներ:

Ակնադիմակ Աչքերը օրջափակող ակնոցանման, սովորաբար մուգ նախ:

Ակնաճեճ Գլխի կողերով անցնող հսակ գիծ, որը թվալի հասում է աչքի:

Ակնօղակ Աչքը եզրագծող նեղ հասված՝ ծածկված գունավոր նանրափեճուրներով:

Այս Կոկորդի և ունկնկալի միջև ընկած հասվածք:

Առաջնայիններ Արտափն թևի թափահարողները՝ բաղկացած 9-12 փեճուրներից:

Առաջնայինների երկարություն Առաջնայինների այն հասվածքը, որը թևի փակ դիրքում տեսանելի է երրորդայինների սակից:

Արտափն թև Թևի՝ մարմնից հեռու կեսը:

Բազկաթև (ներքին թև) Թևի՝ մարմնին միացած կեսը:

Բեղ (բեղաճեճ) Դեմքի կողային մասի նեղ ճեճ, որը վերնակնուցից ենթաթեղի վերևով արածվում է դեղի ետ:

Գագաթ Գլխի վերին մասը:

Գիճեճային Օրվա մութ ժամերին կենսունակ թռչում:

Գոկնաճեղ Մարմնի վերին մակերեսի այն հասվածքը, որն ընկած է մեջքի ու վերնաողջի միջև:

Դասակ (դասակահող) Թևի ծալվածքը:

Դասակաթև Թևավերևի՝ փոքր ու միջին ծածկողներով դասված հասվածք:

Դիմակ Գլուխը ծածկող փեճուրներ, որոնք գույնով ցայտերանգ են ողջ փեճազգեստի համադրությամբ:

Դիմասկավառակ Աչքի շուրջը ճառագայթածն դասավորված փեճուրների մակերես, որը բնորոշ է բվերին ու մկնաճուռակներին:

Ենթաթեղ (ենթաթեղաճեճ) Բեղաճեճի ու կոկորդաճեճի միջև ընկած լայն գիծ:

Ենթակնուց Կնուցի ստորին կեսը:

Երամային Խմբերով աղյուղ կամ ճեղափոխվող: Դրանով բնութագրվում են այն թռչունները, որոնք կազմում են երամներ ու այլ խմբավորումներ:

Երիտասարդ Թռչունը՝ իր առաջին փեճազգեստով, որը ծեռք է բերում բնային փուլից հետո:

Երկրորդայիններ Թևի ներքին թափահարողները՝ բաղկացած 6-30 կամ ավելի փեճուրներից:

Երրորդայիններ Ամենաներքին երեք երկրորդայինները, որոնք ամենամոտն են մարմնին:

Ջղ Լայնակի հասող նեղ ճեճ:

Թափահարողներ Թևերի երկար փեճուրները, որոնք բաժանվում են առաջնայինների և երկրորդայինների:

Թիկնոց Մարմնի վերին մակերեսի այն հասվածքը, որն ընկած է ծոծրակի ու մեջքի միջև:

Թխսաֆանակ Էզի դրած ձվերի ընդհանուր ֆանակը՝ բնադրման մեկ փուլի ընթացքում:

Թևաճեճ Թևի վրայի ցայտերանգ գիծ, որը սովորաբար ձևավորվում է թևի ծածկող փեճուրների ծայրերով:

Թևի ծածկողներ Թևի արեգրի ու թափահարողների միջև թևասակին ու թևավերևին համաչափ շարքերով դասավորված մանր փեճուրներ:

Ծոծրակ Գլխի հետին մասը՝ դարձանոցի ու գլխի միացման հասվածքում:

Կանգ օղում Թռչչի ձև, որի ընթացքում թևերի հաճախակի թափահարումով թռչունը մնում է միևնույն դիրքում՝ գեճնից որոշակի բարձրության վրա: Բնորոշ է որոշ բազենների՝ որս կատարելիս:

Կասար Գլխի վրա մաշկային գոյացություն: Բնորոշ է մայրեղավերին և մի քանի այլ տեսակների:

Կզակ Ենթակնուցի սակի փոփ հասվածք:

Կոկորդ Մարմնի ստրին մակերեսի այն հասվածք, որն ընկած է կզակի ու կրծքի միջև:

Կոկորդաօեթ Դեմքի կողային մասի նեղ զուլ, որը ենթակնուցից սարածվում է ենթաբերդի սակով դեղի ես:

Կռնասակ Ուսի ծավվածքի ներսի մասի մի խումբ երկար փետուրներ:

Կսուց Թռչունի ծնոսները՝ բաղկացած վերնակնուցից և ենթակնուցից:

Կսուցի կսրվածք Կսուցի հիմքի հասվածում վերին ու ստրին ծնոսների միջև եղած ճեղքը:

Կրծկալ Ցայտերանգ հասված, որը սարածվում է կոկորդից մինչև կրծքի վերին մասը:

Կուրծք Մարմնի ստրին մակերեսի այն հասվածք, որն ընկած է կոկորդի ու փոքի միջև:

Հասուս Թռչուն, որի փետրազգեսը վերջնականապես ձևավորված է՝ կախված թռչնաճեսակից: Սովորաբար հանդիպում է սկսած 3 ամսյա հասակից մինչև 10 տարեկանը:

Հոնք Աչքի վերևում հսակ գունավորմամբ, հաճախ բաց գույնի գիծ:

ճակաս Գլխի առջևի այն հասվածք, որն ընկած է գազաթի և կսուցի հիմքի միջև:

ճակասի վահանաձև կոճուկ Վերնակնուցից դեղի ճակասը սարածվող լայն հասված: Բնորո է փարփարներին և եղեգնահավերին:

Մարմինը ներկից Մարմնի ստրին մակերեսն ամբողջությամբ, որն ընկած է կզակի ու լողչի ծայրի միջև:

Մարմինը վերկից Մարմնի վերին մակերեսն ամբողջությամբ, որն ընկած է ճակասի ու լողչի ծայրի միջև:

Մեջք Մարմնի վերին մակերեսի այն հասվածք, որն ընկած է թիկնոցի և գոսկաճեղի միջև:

Մոմաֆթարմաս Գիծաժիչ թռչունների վերնակնուցի հիմքում մաշկի փետրազուրկ, սովորաբար վառ գույնի հասված:

Ներհատոյ Պոչի հիմքը ներկից ծածկող մի խումբ մանր փետուրներ:

Չափահաս Վերջնականապես ձևավորված, բազմանալու ընդունակ այն թռչունը, որի փետրազգեսը նման չէ հասուն թռչունի փետրազգեսին: Վերջինս բնորո է երիտասարդ ու հասուն տարիքի միջև ընկած հասակի թռչուններին:

Պոչի կենտրոնականներ Պոչի երկար փետուրներ, հաճախ կենտրոնական զույգը, որն ավելի երկար է, քան մյուսները:

Սահասավառնում Առանց թափահարումների, սովորաբար դարձած թևերով, վարընթաց թռչչի ձև:

Սանձիկ Գլխի այն հասվածք, որն ընկած է աչքի ու կսուցի միջև:

Սավառնում Կայուն թռչչի ձև՝ թևերի անճան թափահարումներով կամ առանց դրա, սովորաբար օդի հոսանքով վերընթաց դժուրակաձև թռչչի:

Վերնակնուց Կսուցի վերին կեսը:

Վերնատոյ Պոչի հիմքը վերկից ծածկող մի խումբ մանր փետուրներ:

Վրձնախազեր Անորո երիզված մեծ դեղ:

Տարազունավորում (մորֆ) Նույն ժեսակի այլ գունավորմամբ առանձին անհատներ՝ անկախ ժեսակի սեռից, հասակից կամ ռասայից:

Ցերեկային Ցերեկվա ժամերին կենսունակ թռչուն:

Ունկնկալներ Մանր փետուրներ, որոնք ծածկում են ականջի անցքն ու օրջադասը:

Ուսափետուրներ Մեջքի երկայնքով դասավորված փետուրներ, որոնք թևավերկից իրենց սակն են առնում թևի փոփ ծածկողներն ու երրորդայինները:

Փետրածփեր Գլխի, վզի, մեջքի ու կրծքի երկար փետուրներ, որոնք հաճախ ի հայտ են գալիս բնադրման օրջանում: Բնորո են տարեղներին:

Փետրահայելի Բաղերի թևի միջին մասում վառ գույներով հասված:

Փշվազգիներ Գլխի կողային մասում փետրազուրկ մաշկային հասված, որը բնորո է փափահաններին և մի քանի այլ ժեսակների:

Փոր Մարմնի ներկի մասի այն հասվածք, որն ընկած է կրծքի ու ներհատոյի միջև:

Փուփուլ Գլխի վրա երկար փետուրների փունջ, որն առավել ճեսանելի է ցցված վիճակում:

Օձիֆավոր զարդափետուրներ Վզի օուրջը օձիֆանման դասավորված երկար փետուրներ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

1991 թվականի սեպտեմբերի 23-ին բարձրագույն կրթությամբ 101 ուսանողի առջև իր դռները բացեց Հայաստանի ամերիկյան համալսարանը (ՀԱՀ): Այդ օրը Հայաստանի Ազգային ժողովը անկախություն հռչակեց, և սարիների ընթացքում Հայաստանի ամերիկյան համալսարանը միախուսվեց նորաստեղծ հանրադատության կրթական համակարգին:

ՀԱՀ-ը ծնունդ առավ 1988թ. Հայաստանի հյուսիսում սեղի ունեցած կործանարար երկրաշարժից հետո, որից զոհվեց 25000, և անօթևան մնաց 500000 մարդ: Համալսարանի հիմնադիրներն էին նախագահ Միհրան Աղբաբյանը, դեկաններ Արմեն Տեր-Կյուրեղյանը, Ստեփան Կարամադոյանը, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ)՝ հովանավորող կազմակերպության նախագահ Լուիզ Մանուկյան Սիմոնը, Հայաստանի Հանրապետության գիտության և կրթության նախարար Վիլիկ Հարությունյանը: Այս հեռաժեստ հիմնադիրները ֆաջ գիտակցում էին, որ մինչ մարդասիրական օգնությունը գալիս էր Հայաստան՝ թեթևացնելու առօրյա հոգսերը, անհրաժեշտ էր նաև մի երկարաժամկետ ծրագիր՝ դասրաստելու Հայաստանի աղաքա հմուտ մասնագետ դեկավարներ, որոնք ղեկ է նդաստեին ինչդես երկրի, այնդես էլ հարակից սարածաբանների սնեսական, սոցիալ-ֆադաֆական կյանքի զարգացմանը:

ՀԱՀ-ի հիմնադիրները դիմեցին, և Կալիֆոռնիայի համալսարանի հոգաբարձուների խորհուրդն ընդունեց ՀԱՀ-ը՝ որդես իր զործակից: Կալիֆոռնիայի համալսարանը համաձայնեց ուղղություն ցույց սալու ՀԱՀ-ի սարբեր բաժինների ակադեմիական և վարչական աշխատանքին: ՀԱՀ-ի յուրաֆանջյուր բաժին ունի մագիստրոսի գիտական ասիժանին համադատաստան ակադեմիական ծրագիր, նաև գիտահեսազոտական կենսոն, որսեղ ինչդես ուսանողները և բաժինը, այնդես էլ Հայաստանի գիտնականները կարող են առաջարդել և լուծել հասուկ կարևորության խնդիրներ՝ նդաստելու համար անկախ հանրադատությունում նորաստեղծ ժողովրդավարության զարգացմանը:

Հայաստանի սնեսական սուղ դայմանները թույլ չէին սալիս սահմանել կրթավճար, և համալսարանի ֆինանսական կայունությունը դայմանավորված էր հայկական սփյուռքի

նվիրակություններով: ՀԲԸ-ը ղեկավարեց նվիրակների ներգրավման գործը: Հայաստանի կառավարությունը համագործակցությանը մասնակցեց՝ տրամադրելով շենք, և աջակցեց ստեղծելու համատեղ ծեռնարկություն Հայաստանի գիտության և կրթության նախարարության ու Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի միջև:

Տարիների ընթացքում ՀԱՀ-ը հիմնեց հետևյալ բաժինները՝ գործարարություն և կառավարում (Business and Management), արդյունաբերական ճարտարագիտություն (Industrial Engineering), երկրաշարժագիտություն (Earthquake Engineering), քաղաքագիտություն (Political Science), հասարակական առողջադաշնություն (Public Health), իրավագիտություն (Law), օրջակա միջավայրի կառավարում (Environmental Management), անգլերենի՝ որդես երկրորդ լեզվի դասավանդում, ինչպես նաև հանրությանը ներկայացրեց անհրաժեշտ նոր դասընթացների ծրագրեր (Extension Program): Ձոնս Հողկինսի համալսարանի հիգիենայի և հասարակական առողջադաշնության դոկտորի հետ կնված դայմանագրի համաձայն՝ Ձոնս Հողկինսի համալսարանը իր վրա է վերցնում հասարակական առողջադաշնության բաժնի ծրագրերի գիտական ղեկավարումը: ՀԱՀ-ի մի շարք այլ բաժինների գիտական ղեկավարումն իրականացնում է Կալիֆոռնիայի համալսարանը: Այսօր ուսանողների թիվն ավելի քան 500 է, և օրջանավարձներն իրենց արժանի շեղն են զբաղեցրել հանրադատության ճնշման, սոցիալ-քաղաքական բնագավառներում և աշխատում են մի շարք հաստատություններում, կառավարական հիմնարկություններում, մասնավոր ծեռնարկություններում և արտասահմանյան կազմակերպություններում:

Հայաստանի անկախության առաջին իսկ օրերից նոր կառավարության առջև ծառայան խնդիրներ, որոնք դաժանում էին հսկայական աշխատանք՝ օրջակա միջավայրի մաքրման և բարելավման համար: ՀՀ կառավարությունում ստեղծվում է բնադաշնության նախարարություն՝ ղեկավարելու օրջակա միջավայրի հսկողությունը, օրինագիծ մշակելու՝ Ազգային ժողովի քննարկմանը ներկայացնելու նդատակով: Օրջակա միջավայրի կառավարման՝ ՀԱՀ-ի մշակած ծրագիրն արժանացավ բնադաշնության նախարարության հավանությանը, և համագործակցության արդյունքում ծնվեցին բնության անդադարության և ներդաշնակ զարգացման ադաշնական մի շարք համատեղ ծրագրեր: Կառավարությունն ի վիճակի չեղավ ֆինանսավորելու ծրագրեր մշակող և կենդանական աշխարհի դաշնությունը կազմակերպող կառույցները: Չկար նաև միջավայրի դաշնության կարևորությունը հասարակության գիտակցության մեջ անդադնելու ռազմավարություն:

Հասուկ գովեստի են արժանի ՀԱՀ-ի հիմնադիր նախագահ Ադաբայանի ծառայությունները: Նա օգնեց ՀԱՀ-ում բնության դաշնության անբողջական ծրագրի իրականացմանը: Մի ծրագիր, որ ուսուցանում է բնության դաշնության հիմնախնդիրները և նրանց սկզբունքները՝ ուսանողներին ադաշնակելով օրջակա միջավայրի կառավարման մասին սդառչել գիտելիքներով: Այս դասընթացներում յուրաքանչյուր ուսանող, անկախ բնաած մասնագիտությունից, կարևոր գիտելիքներ է ծեռք բերում, որոնք սարածվում են հանրության ավելի լայն շերտերի մեջ և նդատում բնադաշնության նախարարության ծրագրերի իրականացմանը: 1996 թվից դուկտոր Ադաբայանի ջանքերի շնորհիվ ՀԱՀ-ում գործում է Ս. Հակոբյանի անվան բնադաշնության և միջավայրի կառավարման մշակական ամբիոնը: Նախագահ Ադաբայանը, համագործակցելով ծրագրի գործադիր ճնշոբեն Սարգիս Հակոբյանի հետ, ծեռնամուխ է լինում Հայաստանի թռչնաշխարհի գիտական լայնածավալ ուսումնասիրությունների միջազգային ծրագրի մշակմանն ու իրականացմանը: Թռչունների հետ առնչվելու հարուստ կենսադործը Հակոբյանին հանգեցրել է այն եզրակացության, որ կենդանիների շատ քիչ խմբեր են, որ նույնքան խոտոր դեր են կատարում միջավայրի առողջացման գործում, որքան թռչունները: Դուկտոր Ադաբայանը, քաղաքներով թռչունների ուսումնասիրությունների նախաձեռնումը, անձնադեսն նդատեսց Հայաստանում բնության դաշնության գիտակցության ձևավորման ուղղությամբ ՀԱՀ-ի աշխատանքների ծավալի մեծացմանը:

1997թ. դուկտոր Ադաբայանը հանգստի անցավ և նշանակվեց ՀԱՀ-ի դասավոր նախագահ: Նրան փոխարինեց Ձոնս Հողկինսի համալսարանի համաճարակագիտության և հասարակական առողջադաշնության դոկտոր, դուկտոր Հարություն Արմենյանը: Միաժամանակ դուկտոր Արմենյանը սանձմնել է ՀԱՀ-ում ստեղծված համաճուն բաժնի ղեկանի դարակառությունները: ՀԱՀ-ի ծրագրերի մեջ շեղ զսան նաև օրջակա միջավայրի

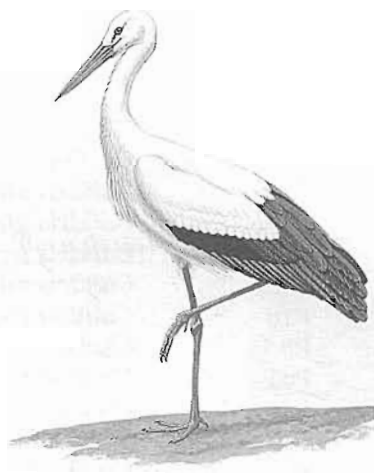
առողջացման խնդիրները: Դոկտոր Արմենյանն աջակցում է բնադատականության և օրջակա միջավայրի կառավարման՝ որդես գիտության ճյուղի ընդլայնմանը՝ այն ընդգրկելով ուսումնական ընդհանուր ծրագրի մեջ: Դասընթացն ավարտելուց հետո ուսանողներին սրվում է համադասասխան վկայական: Ծրագիրը նաև ընդգրկելու է Հայաստանի դոկտորների համար բնադատական դաստիարակության ուսուցիչների դասընթացը:

«*Բարչրագույն կրթության ժամանակագրությունը*» (*The Chronicle of Higher Education*) 1993թ. հայտարարեց, թե «Հայաստանում մի ամերիկյան համալսարան է արմատավորվում և վեր հանում բազում դժվարությունների միջով: Թեպետ 1988թ-ի երկրաշարժը բազմաթիվ ավերածությունների դասճառ դարձավ և խլեց բազում մարդկային կյանքեր, բայց նաև հղացրեց Հայաստանում ամերիկյան համալսարանի հիմնադրման գաղափարը»: Համաձայն կրթության ծավալման ՀԱՀ-ի առաքելության՝ նրա դռները բացվեցին նաև նախկին խորհրդային Միության, Սերձավոր Արևելի և այլ երկրների ուսանողների առջև: Միացյալ Նահանգներից նույնպես որոշ թվով ուսանողներ հնարավորություն ունեն հաճախելու և ակտիվորեն մասնակցելու համալսարանի գիտահետազոտական աշխատանքներին: Հանրակացարանային նոր դասարանների ստեղծման շնորհիվ համալսարանի ուսանողների կազմը կունենա ավելի միջազգային բնույթ:

Որդես նախկին խորհրդային Միության տարածվում ստեղծված նոր համալսարան՝ ՀԱՀ-ը աջակցում է իր ուսանողներին և տարբեր հաստատությունների՝ յուրացնելու ուսումնառության ու զարգացման նոր մոտեցումներ: Համալսարանի առաքելությունն է՝ որդես զարգացման նախադասարաններ փառալերել և արժևորել ակադեմիական կատարելությունը, ազատ հետազոտումը, բարձրակարգ գիտական աշխատանքը, ղեկավարման հմտությունը և հասարակությանը ծառայելու դասընթացականությունը:

Անվանումների ու գրանցումների ցուցակներ

- 170 Գիսական անվանումների ցուցակ
174 Անգլերեն անվանումների ցուցակ
178 Հայերեն անվանումների ու գրանցումների ցուցակ
178 Գրանցումների ու հայերեն անվանումների ցուցակ

Սոխսակ Արագիլի ավանդազրույցը

Ինչդեռ ասվածաճնչյան Արարատ լեռը, այնդեռ էլ Սոխսակ Արագիլը խորհրդանիշ են դարերի խորհից եկող Հայաստանի: Արագիլի մասին սեղեկություններ կան դեռևս IV դարի տասնական աղբյուրներում: Բերժը վնասասուններից փրկելու իր շնորհի համար սոխսակ արագիլն արժանացել է հայ գեղջուկի սիրուն ու վստահությանը, այդ տասնառով էլ նրան սղանելը համարվել է մեղսագործություն:

Հայ մարդու համար այն դարձել է բախտի, բարության ու հաջողության, նաև ամուսնու առողջ ընթացիկի խորհրդանիշ: Այն գովերգված է ժողովրդական երգերում, գրական ստեղծագործություններում ու արվեստի այլ ձևերում: Դեռ այսօր էլ Շաքերը հավասուն են այն հնագույն ավանդազրույցին, թե ընթացիկ կազմած զույգ արագիլներից մեկի կորստի դեմքում մյուսը վստահար ինքնասղան է լինում:

Պիսսկան անվանումների ցուցակ
(Index of Scientific Names)

A	Պատկերաթիվ		Պատկերաթիվ
<i>Accipiter badius</i>	P11	<i>Asio flammeus</i>	P35
<i>Accipiter brevipes</i>	P11,15	<i>Asio otus</i>	P35
<i>Accipiter gentilis</i>	P11,15	<i>Athene noctua</i>	P35
<i>Accipiter nisus</i>	P11,15	<i>Aythya ferina</i>	P18
<i>Acrocephalus agricola</i>	P61	<i>Aythya fuligula</i>	P18
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	P48	<i>Aythya marila</i>	P18
<i>Acrocephalus melanopogon</i>	P48	<i>Aythya nyroca</i>	P18
<i>Acrocephalus palustris</i>	P48		
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	P48	B	Պատկերաթիվ
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	P48	<i>Bombycilla garrulus</i>	P37
<i>Actitis hypoleucos</i>	P28	<i>Botaurus stellaris</i>	P4
<i>Aegithalos caudatus</i>	P52	<i>Branta ruficollis</i>	P16
<i>Aegolius funereus</i>	P35	<i>Bubo bubo</i>	P35
<i>Aegypius monachus</i>	P9	<i>Bubulcus ibis</i>	P4
<i>Alauda arvensis</i>	P39	<i>Bucephala clangula</i>	P18
<i>Alcedo atthis</i>	P37	<i>Burhinus oedicephalus</i>	P24
<i>Alectoris chukar</i>	P20	<i>Buteo buteo</i>	P6,13
<i>Anas acuta</i>	P17	<i>Buteo lagopus</i>	P6,13
<i>Anas clypeata</i>	P17	<i>Buteo rufinus</i>	P6,13
<i>Anas crecca</i>	P17		
<i>Anas penelope</i>	P17	C	Պատկերաթիվ
<i>Anas platyrhynchos</i>	P17	<i>Calandrella brachydactyla</i>	P39
<i>Anas querquedula</i>	P17	<i>Calandrella rufescens</i>	P39
<i>Anas strepera</i>	P17	<i>Calidris alba</i>	P30
<i>Anser albifrons</i>	P16	<i>Calidris alpina</i>	P30
<i>Anser anser</i>	P16	<i>Calidris ferruginea</i>	P30
<i>Anser erythropus</i>	P16	<i>Calidris minuta</i>	P30
<i>Anthropoides virgo</i>	P3	<i>Calidris temminckii</i>	P61
<i>Anthus campestris</i>	P41	<i>Caprimulgus europaeus</i>	P42
<i>Anthus cervinus</i>	P41	<i>Carduelis cannabina</i>	P56
<i>Anthus pratensis</i>	P41	<i>Carduelis carduelis</i>	P55
<i>Anthus spinoletta</i>	P41	<i>Carduelis chloris</i>	P55
<i>Anthus trivialis</i>	P41	<i>Carduelis flavirostris</i>	P56
<i>Apus apus</i>	P36	<i>Carduelis spinus</i>	P55
<i>Apus melba</i>	P36	<i>Carpodacus erythrinus</i>	P56
<i>Aquila chrysaetos</i>	P7,14	<i>Carpospiza brachydactyla</i>	P58
<i>Aquila clanga</i>	P7,14	<i>Cercotrichas galactotes</i>	P43
<i>Aquila heliaca</i>	P7,14	<i>Certhia familiaris</i>	P53
<i>Aquila nipalensis</i>	P8,14	<i>Cettia cetti</i>	P48
<i>Aquila pomarina</i>	P7,14	<i>Charadrius alexandrinus</i>	P26
<i>Ardea alba</i>	P3	<i>Charadrius asiaticus</i>	P26
<i>Ardea cinerea</i>	P3	<i>Charadrius dubius</i>	P26
<i>Ardea purpurea</i>	P3	<i>Charadrius hiaticula</i>	P26
<i>Ardeola ralloides</i>	P4	<i>Charadrius leschenaultii</i>	P26
<i>Arenaria interpres</i>	P26	<i>Chettusia gregaria</i>	P25
		<i>Chettusia leucura</i>	P25

<i>Chlamydotis undulata</i>	P23
<i>Chlidonias hybridus</i>	P33
<i>Chlidonias leucopterus</i>	P33
<i>Chlidonias niger</i>	P33
<i>Ciconia ciconia</i>	P5
<i>Ciconia nigra</i>	P5
<i>Cinclus cinclus</i>	P43
<i>Circaetus gallicus</i>	P8,14
<i>Circus aeruginosus</i>	P10
<i>Circus cyaneus</i>	P10
<i>Circus macrourus</i>	P10
<i>Circus pygargus</i>	P10
<i>Clamator glandarius</i>	P34
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	P57
<i>Columba livia</i>	P34
<i>Columba oenas</i>	P34
<i>Columba palumbus</i>	P34
<i>Coracias garrulus</i>	P37
<i>Corvus corax</i>	P60
<i>Corvus corone</i>	P60
<i>Corvus frugilegus</i>	P60
<i>Corvus monedula</i>	P60
<i>Coturnix coturnix</i>	P21
<i>Crex crex</i>	P22
<i>Cuculus canorus</i>	P34
<i>Cygnus columbianus</i>	P61
<i>Cygnus cygnus</i>	P16
<i>Cygnus olor</i>	P16

D	Պատկերաթիվ
<i>Delichon urbica</i>	P36
<i>Dendrocopos leucotos</i>	P38
<i>Dendrocopos major</i>	P38
<i>Dendrocopos medius</i>	P38
<i>Dendrocopos minor</i>	P38
<i>Dendrocopos syriacus</i>	P38
<i>Dryocopus martius</i>	P38

E	Պատկերաթիվ
<i>Egretta garzetta</i>	P4
<i>Emberiza buchanani</i>	P54
<i>Emberiza cia</i>	P54
<i>Emberiza citrinella</i>	P54
<i>Emberiza hortulana</i>	P54
<i>Emberiza leucocephalos</i>	P61
<i>Emberiza melanocephala</i>	P54
<i>Emberiza schoeniclus</i>	P54
<i>Eremophila alpestris</i>	P39
<i>Erithacus rubecula</i>	P44
<i>Eudromias morinellus</i>	P25

F	Պատկերաթիվ
<i>Falco biarmicus</i>	P12,15
<i>Falco cherrug</i>	P12,15
<i>Falco columbarius</i>	P12,15
<i>Falco naumanni</i>	P11,15
<i>Falco peregrinus</i>	P12,15
<i>Falco subbuteo</i>	P12,15
<i>Falco tinnunculus</i>	P11,15
<i>Falco vespertinus</i>	P12,15
<i>Ficedula albicollis</i>	P51
<i>Ficedula hypoleuca</i>	P51
<i>Ficedula parva</i>	P51
<i>Ficedula semitorquata</i>	P51
<i>Francolinus francolinus</i>	P21
<i>Fringilla coelebs</i>	P55
<i>Fringilla montifringilla</i>	P55
<i>Fulica atra</i>	P22

G	Պատկերաթիվ
<i>Galerida cristata</i>	P39
<i>Gallinago gallinago</i>	P29
<i>Gallinago media</i>	P29
<i>Gallinula chloropus</i>	P22
<i>Garrulus glandarius</i>	P59
<i>Gavia arctica</i>	P1
<i>Gavia stellata</i>	P1
<i>Glareola nordmanni</i>	P24
<i>Glareola pratincola</i>	P24
<i>Grus grus</i>	P3
<i>Gypaetus barbatus</i>	P9
<i>Gyps fulvus</i>	P9

H	Պատկերաթիվ
<i>Haematopus ostralegus</i>	P24
<i>Haliaeetus albicilla</i>	P7,14
<i>Hieraaetus pennatus</i>	P8,14
<i>Himantopus himantopus</i>	P24
<i>Hippolais icterina</i>	P49
<i>Hippolais languida</i>	P49
<i>Hippolais pallida</i>	P49
<i>Hirundo daurica</i>	P61
<i>Hirundo rustica</i>	P36
<i>Hoplopterus spinosus</i>	P25

I	Պատկերաթիվ
<i>Irania gutturalis</i>	P44
<i>Ixobrychus minutus</i>	P4

J	Պատկերաթիվ
<i>Jynx torquilla</i>	P37

L	Պատկերաթիվ
<i>Lanius collurio</i>	P42
<i>Lanius excubitor</i>	P42
<i>Lanius isabellinus</i>	P61
<i>Lanius minor</i>	P42
<i>Lanius senator</i>	P42
<i>Larus armenicus</i>	P32
<i>Larus cachinnans</i>	P32
<i>Larus canus</i>	P32
<i>Larus fuscus</i>	P31
<i>Larus genei</i>	P32
<i>Larus ichthyaetus</i>	P31
<i>Larus melanocephalus</i>	P31
<i>Larus minutus</i>	P31
<i>Larus ridibundus</i>	P32
<i>Limicola falcinellus</i>	P30
<i>Limosa lapponica</i>	P27
<i>Limosa limosa</i>	P27
<i>Locustella fluviatilis</i>	P48
<i>Locustella luscinioides</i>	P48
<i>Locustella naevia</i>	P48
<i>Loxia curvirostra</i>	P57
<i>Lullula arborea</i>	P39
<i>Luscinia luscinia</i>	P44
<i>Luscinia megarhynchos</i>	P44
<i>Luscinia svecica</i>	P44
<i>Lymnocyptes minimus</i>	P29

M	Պատկերաթիվ
<i>Marmaronetta angustirostris</i>	P19
<i>Melanitta fusca</i>	P18
<i>Melanocorypha bimaculata</i>	P39
<i>Melanocorypha calandra</i>	P39
<i>Mergus albellus</i>	P19
<i>Mergus merganser</i>	P19
<i>Mergus serrator</i>	P19
<i>Merops apiaster</i>	P37
<i>Merops persicus</i>	P37
<i>Miliaria calandra</i>	P54
<i>Milvus migrans</i>	P6,13
<i>Milvus milvus</i>	P6,13
<i>Monticola saxatilis</i>	P46
<i>Monticola solitarius</i>	P46
<i>Montifringilla nivalis</i>	P57
<i>Motacilla alba</i>	P40
<i>Motacilla cinerea</i>	P40
<i>Motacilla citreola</i>	P40

<i>Motacilla flava</i>	P40
<i>Muscicapa striata</i>	P51

N	Պատկերաթիվ
<i>Neophron percnopterus</i>	P9
<i>Netta rufina</i>	P18
<i>Numenius arquata</i>	P27
<i>Numenius phaeopus</i>	P27
<i>Nycticorax nycticorax</i>	P4

O	Պատկերաթիվ
<i>Oenanthe deserti</i>	P61
<i>Oenanthe finschii</i>	P45
<i>Oenanthe hispanica</i>	P45
<i>Oenanthe isabellina</i>	P45
<i>Oenanthe oenanthe</i>	P45
<i>Oenanthe pleschanka</i>	P45
<i>Oenanthe xanthopyrmyna</i>	P45
<i>Oriolus oriolus</i>	P42
<i>Otis tarda</i>	P23
<i>Otus scops</i>	P35
<i>Oxyura leucocephala</i>	P19

P	Պատկերաթիվ
<i>Pandion haliaetus</i>	P8,13
<i>Panurus biarmicus</i>	P52
<i>Parus ater</i>	P52
<i>Parus caeruleus</i>	P52
<i>Parus cristatus</i>	P52
<i>Parus lugubris</i>	P52
<i>Parus major</i>	P52
<i>Passer domesticus</i>	P58
<i>Passer hispaniolensis</i>	P58
<i>Passer montanus</i>	P58
<i>Pelecanus crispus</i>	P2
<i>Pelecanus onocrotalus</i>	P2
<i>Perdix perdix</i>	P21
<i>Pernis apivorus</i>	P6,13
<i>Petronia petronia</i>	P58
<i>Phalacrocorax carbo</i>	P2
<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	P2
<i>Phalaropus lobatus</i>	P26
<i>Phasianus colchicus</i>	P21
<i>Philomachus pugnax</i>	P27
<i>Phoenicopus ruber</i>	P5
<i>Phoenicurus erythrogaster</i>	P44
<i>Phoenicurus ochruros</i>	P44
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	P44
<i>Phylloscopus collybita</i>	P49,61
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	P49

<i>Phylloscopus sindianus</i>	P49
<i>Phylloscopus trochiloides</i>	P49
<i>Phylloscopus trochilus</i>	P49
<i>Pica pica</i>	P59
<i>Picus viridis</i>	P38
<i>Platalea leucorodia</i>	P5
<i>Plectrophenax nivalis</i>	P57
<i>Plegadis falcinellus</i>	P5
<i>Pluvialis apricaria</i>	P25
<i>Pluvialis squatarola</i>	P25
<i>Podiceps auritus</i>	P1
<i>Podiceps cristatus</i>	P1
<i>Podiceps grisegena</i>	P1
<i>Podiceps nigricollis</i>	P1
<i>Porphyrio porphyrio</i>	P22
<i>Porzana parva</i>	P22
<i>Porzana porzana</i>	P22
<i>Porzana pusilla</i>	P22
<i>Prunella collaris</i>	P43
<i>Prunella modularis</i>	P43
<i>Prunella ocularis</i>	P43
<i>Pterocles alchata</i>	P23
<i>Pterocles orientalis</i>	P23
<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	P36
<i>Pyrrhocorax graculus</i>	P59
<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>	P59
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	P57

R Պատկերաթերթ

<i>Rallus aquaticus</i>	P22
<i>Recurvirostra avosetta</i>	P24
<i>Regulus ignicapillus</i>	P43
<i>Regulus regulus</i>	P43
<i>Remiz pendulinus</i>	P52
<i>Rhodopechys githaginea</i>	P56
<i>Rhodopechys mongolica</i>	P56
<i>Rhodopechys sanguinea</i>	P56
<i>Riparia riparia</i>	P36

S Պատկերաթերթ

<i>Saxicola rubetra</i>	P41
<i>Saxicola torquata</i>	P41,61
<i>Scolopax rusticola</i>	P29
<i>Serinus pusillus</i>	P55
<i>Sitta europaea</i>	P53
<i>Sitta neumayer</i>	P53
<i>Sitta tephronota</i>	P53
<i>Stercorarius longicaudus</i>	P31
<i>Stercorarius parasiticus</i>	P31
<i>Stercorarius pomarinus</i>	P31

<i>Sterna albifrons</i>	P33
<i>Sterna caspia</i>	P33
<i>Sterna hirundo</i>	P33
<i>Sterna nilotica</i>	P33
<i>Streptopelia decaocto</i>	P34
<i>Streptopelia senegalensis</i>	P34
<i>Streptopelia turtur</i>	P34
<i>Strix aluco</i>	P35
<i>Sturnus roseus</i>	P58
<i>Sturnus vulgaris</i>	P58
<i>Sylvia atricapilla</i>	P50
<i>Sylvia borin</i>	P49
<i>Sylvia communis</i>	P50
<i>Sylvia curruca</i>	P50
<i>Sylvia hortensis</i>	P50
<i>Sylvia mystacea</i>	P50
<i>Sylvia nisoria</i>	P50

T Պատկերաթերթ

<i>Tachybaptus ruficollis</i>	P1
<i>Tadorna ferruginea</i>	P19
<i>Tadorna tadorna</i>	P19
<i>Tetrao mlokosiewiczzi</i>	P20
<i>Tetraogallus caspius</i>	P20
<i>Tetrax tetrax</i>	P23
<i>Tichodroma muraria</i>	P53
<i>Tringa erythropus</i>	P28
<i>Tringa glareola</i>	P28
<i>Tringa nebularia</i>	P28
<i>Tringa ochropus</i>	P28
<i>Tringa stagnatilis</i>	P28
<i>Tringa totanus</i>	P28
<i>Troglodytes troglodytes</i>	P43
<i>Turdus iliacus</i>	P47
<i>Turdus merula</i>	P46
<i>Turdus philomelos</i>	P47
<i>Turdus pilaris</i>	P47
<i>Turdus ruficollis</i>	P47
<i>Turdus torquatus</i>	P46
<i>Turdus viscivorus</i>	P47

U Պատկերաթերթ

<i>Upupa epops</i>	P37
--------------------	-----

V Պատկերաթերթ

<i>Vanellus vanellus</i>	P25
--------------------------	-----

X Պատկերաթերթ

<i>Xenus cinereus</i>	P28
-----------------------	-----

Index of English Names

(Անգլերեն անվանումների ցուցակ)

A	Plate		
Accentor, Alpine	P43	Crow, Carrion	P60
Accentor, Radde's	P43	Cuckoo, Common	P34
Avocet, Pied	P24	Cuckoo, Great Spotted	P34
		Curlew, Eurasian	P27
		Curlew, Stone-	P24
B	Plate	D	Plate
Bee-eater, Blue-cheeked	P37	Dipper, White-throated	P43
Bee-eater, European	P37	Dotterel, Eurasian	P25
Bittern, Great	P4	Dove, Eurasian Collared-	P34
Bittern, Little	P4	Dove, European Turtle-	P34
Blackbird, Eurasian	P46	Dove, Laughing	P34
Blackcap	P50	Dove, Rock	P34
Bluethroat	P44	Dove, Stock	P34
Brambling	P55	Duck, Tufted	P18
Bullfinch, Eurasian	P57	Duck, White-headed	P19
Bunting, Black-headed	P54	Dunlin	P30
Bunting, Corn	P54	Dunnock	P43
Bunting, Grey-necked	P54		
Bunting, Ortolan	P54	E	Plate
Bunting, Pine	P61	Eagle, Booted	P8,14
Bunting, Reed	P54	Eagle, Golden	P7,14
Bunting, Rock	P54	Eagle, Greater Spotted	P7,14
Bunting, Snow	P57	Eagle, Imperial	P7,14
Bustard, Great	P23	Eagle, Lesser Spotted	P7,14
Bustard, Houbara	P23	Eagle, Short-toed Snake-	P8,14
Bustard, Little	P23	Eagle, Steppe	P8,14
Buzzard, Common	P6,13	Eagle, White-tailed	P7,14
Buzzard, European Honey-	P6,13	Egret, Cattle	P4
Buzzard, Long-legged	P6,13	Egret, Great White	P3
Buzzard, Rough-legged	P6,13	Egret, Little	P4
C	Plate	F	Plate
Chaffinch	P55	Falcon, Lanner	P12,15
Chiffchaff, Eurasian	P49,61	Falcon, Peregrine	P12,15
Chiffchaff, Mountain	P49	Falcon, Red-footed	P12,15
Chough, Red-billed	P59	Falcon, Saker	P12,15
Chough, Yellow-billed	P59	Fieldfare	P47
Chukar	P20	Finch, Crimson-winged	P56
Coot, Common	P22	Finch, Mongolian	P56
Cormorant, Great	P2	Finch, Pale Rock-	P58
Cormorant, Pygmy	P2	Finch, Trumpeter	P56
Crake, Baillon's	P22	Firecrest	P43
Crake, Corn	P22	Flamingo, Greater	P5
Crake, Little	P22	Flycatcher, Collared	P51
Crake, Spotted	P22	Flycatcher, European Pied	P51
Crane, Common	P3	Flycatcher, Red-breasted	P51
Crane, Demoiselle	P3	Flycatcher, Semi-collared	P51
Crossbill, Common	P57		

Flycatcher, Spotted P51
Francolin, Black P21

G Plate

Gadwall P17
Garganey P17
Godwit, Bar-tailed P27
Godwit, Black-tailed P27
Goldcrest, Common P43
Goldeneye, Common P18
Goldfinch, European P55
Goose, Greater White-fronted P16
Goose, Greylag P16
Goose, Lesser White-fronted P16
Goose, Red-breasted P16
Goshawk, Northern P11,15
Grebe, Black-necked P1
Grebe, Great Crested P1
Grebe, Horned P1
Grebe, Little P1
Grebe, Red-necked P1
Greenfinch, European P55
Greenshank, Common P28
Griffon, Eurasian P9
Grouse, Caucasian P20
Gull, Armenian P32
Gull, Common Black-headed P32
Gull, Great Black-headed P31
Gull, Lesser Black-backed P31
Gull, Little P31
Gull, Mediterranean P31
Gull, Mew P32
Gull, Slender-billed P32
Gull, Yellow-legged P32

H Plate

Harrier, Montagu's P10
Harrier, Northern P10
Harrier, Pallid P10
Harrier, Western Marsh- P10
Hawfinch P57
Heron, Black-crowned Night- P4
Heron, Grey P3
Heron, Purple P3
Heron, Squacco P4
Hobby, Eurasian P12,15
Hoopoe, Eurasian P37

I Plate

Ibis, Glossy P5

J Plate

Jackdaw, Eurasian P60
Jaeger, Long-tailed P31
Jaeger, Parasitic P31
Jaeger, Pomarine P31
Jay, Eurasian P59

K Plate

Kestrel, Common P11,15
Kestrel, Lesser P11,15
Kingfisher, Common P37
Kite, Black P6,13
Kite, Red P6,13

L Plate

Lammergeier P9
Lapwing, Northern P25
Lapwing, Sociable P25
Lapwing, Spur-winged P25
Lapwing, White-tailed P25
Lark, Bimaculated P39
Lark, Calandra P39
Lark, Crested P39
Lark, Greater Short-toed P39
Lark, Horned P39
Lark, Lesser Short-toed P39
Lark, Wood P39
Linnet, Eurasian P56
Loon, Arctic P1
Loon, Red-throated P1

M Plate

Magpie, Black-billed P59
Mallard P17
Martin, Eurasian Crag- P36
Martin, Northern House- P36
Martin, Sand P36
Merganser, Common P19
Merganser, Red-breasted P19
Merlin P12,15
Moorhen, Common P22

N Plate

Nightingale, Common P44
Nightingale, Thrush P44
Nightjar, Eurasian P42
Nuthatch, Eastern Rock- P53
Nuthatch, Eurasian P53
Nuthatch, Western Rock- P53

O	Plate
Oriole, Eurasian Golden-	P42
Osprey	P8,13
Ouzel, Ring	P46
Owl, Boreal	P35
Owl, Eurasian Eagle-	P35
Owl, Eurasian Scops-	P35
Owl, Little	P35
Owl, Long-eared	P35
Owl, Short-eared	P35
Owl, Tawny	P35
Oystercatcher, Eurasian	P24

P	Plate
Partridge, Grey	P21
Pelican, Dalmatian	P2
Pelican, Great White	P2
Phalarope, Red-necked	P26
Pheasant	P21
Pigeon, Common Wood-	P34
Pintail, Northern	P17
Pipit, Meadow	P41
Pipit, Red-throated	P41
Pipit, Tawny	P41
Pipit, Tree	P41
Pipit, Water	P41
Plover, Caspian	P26
Plover, Common Ringed	P26
Plover, Eurasian Golden-	P25
Plover, Greater Sand	P26
Plover, Grey	P25
Plover, Kentish	P26
Plover, Little Ringed	P26
Pochard, Common	P18
Pochard, Ferruginous	P18
Pochard, Red-crested	P18
Pratincole, Black-winged	P24
Pratincole, Collared	P24

Q	Plate
Quail, Common	P21

R	Plate
Rail, Water	P22
Raven, Common	P60
Redshank, Common	P28
Redshank, Spotted	P28
Redstart, Black	P44
Redstart, Common	P44
Redstart, White-winged	P44

Redwing	P47
Reedling, Bearded	P52
Robin, European	P44
Robin, Rufous-tailed Scrub-	P43
Robin, White-throated	P44
Roller, European	P37
Rook	P60
Rosefinch, Common	P56
Ruff	P27

S	Plate
Sanderling	P30
Sandgrouse, Black-bellied	P23
Sandgrouse, Pin-tailed	P23
Sandpiper, Broad-billed	P30
Sandpiper, Common	P28
Sandpiper, Curlew	P30
Sandpiper, Green	P28
Sandpiper, Marsh	P28
Sandpiper, Terek	P28
Sandpiper, Wood	P28
Scaup, Greater	P18
Scoter, White-winged	P18
Serin, Red-fronted	P55
Shelduck, Common	P19
Shelduck, Ruddy	P19
Shikra	P11
Shoveler, Northern	P17
Shrike, Isabelline	P61
Shrike, Lesser Grey	P42
Shrike, Northern	P42
Shrike, Red-backed	P42
Shrike, Woodchat	P42
Siskin, Eurasian	P55
Skylark, Eurasian	P39
Smew	P19
Snipe, Common	P29
Snipe, Great	P29
Snipe, Jack	P29
Snowcock, Caspian	P20
Snowfinch, White-winged	P57
Sparrow, Eurasian Tree	P58
Sparrow, House	P58
Sparrow, Rock	P58
Sparrow, Spanish	P58
Sparrowhawk, Eurasian	P11,15
Sparrowhawk, Levant	P11,15
Spoonbill, Eurasian	P5
Starling, Common	P58
Starling, Rose-coloured	P58
Stilt, Black-winged	P24

Stint, Little	P30	Wagtail, Yellow	P40
Stint, Temminck's	P61	Wallcreeper	P53
Stonechat, Common	P41,61	Warbler, Barred	P50
Stone-Curlew	P24	Warbler, Cetti's	P48
Stork, Black	P5	Warbler, Eurasian Reed-	P48
Stork, White	P5	Warbler, Eurasian River	P48
Swallow, Barn	P36	Warbler, Garden	P49
Swallow, Red-rumped	P61	Warbler, Grasshopper	P48
Swamphen, Purple	P22	Warbler, Great Reed-	P48
Swan, Mute	P16	Warbler, Greenish	P49
Swan, Tundra	P61	Warbler, Icterine	P49
Swan, Whooper	P16	Warbler, Marsh	P48
Swift, Alpine	P36	Warbler, Menetries's	P50
Swift, Common	P36	Warbler, Moustached	P48

T	Plate	Warbler, Olivaceous	P49
Teal, Common	P17	Warbler, Orphean	P50
Teal, Marbled	P19	Warbler, Paddyfield	P61
Tern, Black	P33	Warbler, Savi's	P48
Tern, Caspian	P33	Warbler, Sedge	P48
Tern, Common	P33	Warbler, Upcher's	P49
Tern, Gull-billed	P33	Warbler, Willow	P49
Tern, Little	P33	Warbler, Wood	P49
Tern, Whiskered	P33	Waxwing, Bohemian	P37
Tern, White-winged	P33	Wheatear, Black-eared	P45
Thrush, Blue Rock-	P46	Wheatear, Desert	P61
Thrush, Dark-throated	P47	Wheatear, Finsch's	P45
Thrush, Mistle	P47	Wheatear, Isabelline	P45
Thrush, Rufous-tailed Rock-	P46	Wheatear, Northern	P45
Thrush, Song	P47	Wheatear, Pied	P45
Tit, Blue	P52	Wheatear, Rufous-tailed	P45
Tit, Coal	P52	Whimbrel	P27
Tit, Crested	P52	Whinchat	P41
Tit, Eurasian Penduline	P52	Whitethroat, Greater	P50
Tit, Great	P52	Whitethroat, Lesser	P50
Tit, Long-tailed	P52	Wigeon, Eurasian	P17
Tit, Sombre	P52	Woodcock, Eurasian	P29
Tree-Creeper, Eurasian	P53	Woodpecker, Black	P38
Turnstone, Ruddy	P26	Woodpecker, Eurasian Green	P38
Twite	P56	Woodpecker, Great Spotted	P38

V	Plate	Woodpecker, Lesser Spotted	P38
Vulture, Egyptian	P9	Woodpecker, Middle Spotted	P38
Vulture, Eurasian Black	P9	Woodpecker, Syrian	P38
		Woodpecker, White-backed	P38
		Wren, Winter	P43
		Wryneck, Eurasian	P37

W	Plate	Y	Plate
Wagtail, Citrine	P40	Yellowhammer	P54
Wagtail, Grey	P40		
Wagtail, White	P40		

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՆՎԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒ ԳՐԱՆՑՈՒՄՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Ա Պատկերաթերթ

—	ԱԳՈԱԿ, ՄՈՒՆՐԱԳՈՒՅՆ	P60
—	ԱԳՈԱԿ, ՍԵՎ	P60
—	ԱԶՆՎԱՍԱՐԵԿ	P55
—	ԱԼԿԻՈՆ, ԵՐԿՆԱԳՈՒՅՆ	P37
—	ԱՂԱՎՆԱԲԱԶԵ	P12,15
—	ԱՂԱՎՆԱՌՐՈՐ, ԾՈՎԱՅԻՆ	P32
—	ԱՂԱՎՆԻ, ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ	P34
—	ԱՂԱՎՆԻ, ԹԻՆԱԿԱՊՈՒՅՑ	P34
—	ԱՍՈՒՐԻԿ	P55
—	ԱՅԾԿԻԹ	P42
—	ԱՆԳՂ, ՍԵՎ	P9
—	ԱՆԳՂ, ՍՊԻՏԱԿԱԳԼՈՒԽ	P9
—	ԱՆՏԱՌԱԲՈՒ	P35
—	ԱՆՏԱՌԱԿՏՅԱՐ	P29
—	ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ, ԿԱՐՍՐԱԽԱԾԻ	P30
—	ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ, ՃԵՐՄԱԿ	P30
—	ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ, ՃՆՃՂՈՒԿ	P30
—	ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ, ՍԵՎԱԽԱԾԻ	P30
—	ԱՎԱԶԱԿՏՅԱՐ, ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՂ	P61
—	ԱՎԴՈՏԿԱ	P24
—	ԱՐԱԳԻԼ, ՍԵՎ	P5
—	ԱՐԱԳԻԼ, ՍՊԻՏԱԿ	P5
—	ԱՐԾԻԿ, ԳԱՃԱՃ	P8,14
—	ԱՐԾԻԿ, ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՂ	P7,14
—	ԱՐԾԻԿ, ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ	P8,14
—	ԱՐԾԻԿ, ՕԶԱԿԵՐ	P8,14
—	ԱՐՇԱԼՈՒՄԻԿ	P44
—	ԱՐՈՍ, ԳԵՂԱՆԻ	P23
—	ԱՐՈՍ, ՍԵԾ	P23
—	ԱՐՈՍ, ՓՈՔՐ	P23
—	ԱՐՈՐԻԿ, ՍԵԾ	P27
—	ԱՐՈՐԻԿ, ՄԻՋԻՆ	P27
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ԴԱՇՏԱՅԻՆ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ԵՂՋՐԱՎՈՐ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ԵՐԿԲԾԱՎՈՐ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ՄՈՒՆՐԱԳՈՒՅՆ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ՓՈՔՐ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑ, ՓՈՒՓՈՒԼԱՎՈՐ	P39
—	ԱՐՏՈՒՅՑԱԲԱԶԵ	P12,15
—	ԱՐՔԱՅԻԿ, ԴԵՂՆԱԳԼՈՒԽ	P43
—	ԱՐՔԱՅԻԿ, ԿԱՐՍՐԱԳԼՈՒԽ	P43

Բ Պատկերաթերթ

—	ԲԱԴ, ԱՅՆԱԿՏՈՒՅ	P17
—	ԲԱԴ, ԿՆՐՄԻՐ	P19
—	ԲԱԴ, ԿՈՆՉԱՆ	P17
—	ԲԱԴ, ՄՈՒՆՐԱԳՈՒՅՆ	P17
—	ԲԱԴ, ՆԵՏԱՊՈՂ	P17

—	ԲԱԴ, ՇՉԱՆ	P17
—	ԲԱԴ, ՍՂՈՑԱԿՏՈՒՅ	P19
—	ԲԱԴ, ՍՂՈՑԱԿՏՈՒՅ, ՍԵԾ	P19
—	ԲԱԴ, ՍՊԻՏԱԿԱԳԼՈՒԽ	P19
—	ԲԱԶԵ, ԿԱՐՍՐԱՈՏ	P12,15
—	ԲԱԶԵ, ՀՈՂՄԱՎԱՐ,	
	ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P11,15
—	ԲԱԶԵ, ՀՈՂՄԱՎԱՐ,	
	ՏԱՓԱՍՏԱՆԱՅԻՆ	P11,15
—	ԲԱԶԵ, ՄԻՋԵՐԿՐԱԾՈՎՅԱՆ	P12,15
—	ԲԱՆՈՒՄԱՆ	P12,15
—	ԲԶԱԿՏՈՒՅ	P24
—	ԲՎԵՃ	P35
—	ԲՎԻԿ, ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ	P35
—	ԲՎԻԿ, ՏՆԱՅԻՆ	P35
—	ԲՈՒ, ԱՎԱՆՋԱՎՈՐ	P35
—	ԲՈՒ, ԹԱՎՇԱՈՏ	P35
—	ԲՈՒ, ՃԱՀՃԱՅԻՆ	P35

Գ Պատկերաթերթ

—	ԳԱՌՆԱՆԳՂ	P9
—	ԳԵՂԳԵՂԻԿ, ԳԱՐԱՆԱՅԻՆ	P49
—	ԳԵՂԳԵՂԻԿ, ԴԵՂԱՓՈՐ	P49
—	ԳԵՂԳԵՂԻԿ, ԾՆԿԼՏԱՆ	P49,61
—	ԳԵՂԳԵՂԻԿ, ԿՈՎԱՍՍՅԱՆ	P49
—	ԳԵՂԳԵՂԻԿ, ՃՈՌԱՆ	P49
—	ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՍՐԾԻԿ	P7,14
—	ԳԻՇԱՆԳՂ	P9

Դ Պատկերաթերթ

—	ԴՈՒՈՆ, ՍԵՎԱՓՈՐ	P23
—	ԴՈՒՈՆ, ՍՊԻՏԱԿԱՓՈՐ	P23
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ԱՅԳՈՒ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ԵՂԵԳՆՈՒՏԻ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ԺԱՅՈՒՅԻՆ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ԼԵՌՆԱՅԻՆ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ՉՅԱՆ	P57
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ՍԵՎԱԳԼՈՒԽ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ, ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P54
—	ԴՐԱԽՏԱՊԱՆ,	
	ՍՊԻՏԱԿԱԹԱՍԱԿ	P61

Ե Պատկերաթերթ

—	ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՉՆԱԿ,	
	ԵՂԵԳՆՈՒՏԻ	P48
—	ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՉՆԱԿ, ԼԱՅՆԱՊՈՂ	P48
—	ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՉՆԱԿ,	
	ԿԵՌՆԵԽԱՆՄԱՆ	P48
—	ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՉՆԱԿ, ՀՆԴԿԱԿԱՆ	P61
—	ԵՂԵԳՆԱԹՈՂՉՆԱԿ, ՃԱՀՃԱՅԻՆ	P48

_____	Եղեգևաթոռշնակ,	
_____	ՆՐԲԱԿՏՈՒՑ	P48
_____	Եղեգևաթոռշնակ,	
_____	ՇԵՐՏԱԳԼՈՒԽ	P48
_____	Եղեգևաթուկ	P22
_____	Եղևաթոռշնակ	P43
_____	ԵղջնոտիԿ, ՍՊԻՏԱԿԱՊՈՉ	P25
_____	ԵնթամարծիԿ, ՄԵԾ	P7,14
_____	ԵնթամարծիԿ, ՓՈՔՐ	P7,14
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ԲԵՂԱԿՈՐ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ԵՐԿԱՐԱԳԻ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ԵՐԿԱՐԱԳՈՒՅՆ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ՄԵԾ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ,	
_____	ՄԻՋԵՐԿՐԱԾՈՂՅԱՆ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ՄԵԿ	P52
_____	ԵՐԱՇՏԱՅԱԿ, ՓՈՒՓՈՒԼԱԿՈՐ	P52

Թ Պատկերաթերթ

_____	թո՛րուճ	P21
-------	---------	-----

Ժ Պատկերաթերթ

_____	ժո՛ղևը	P42
-------	--------	-----

Ի Պատկերաթերթ

_____	ԻԼԻԿԱԿՑՑԱՐ, ՄԵԾ	P27
_____	ԻԼԻԿԱԿՑՑԱՐ, ՓՈՔՐ	P27

Լ Պատկերաթերթ

_____	ԼՈՂԱԿՑՑԱՐ, ԿԼՈՐԱՔԻԹ	P26
_____	ԼՈՐ	P21
_____	ԼՈՐԱճՈՒՐԱԿ	P11,15
_____	ԼՈՒՏՈԿ	P19

Խ Պատկերաթերթ

_____	ԽԱԾԿՏԻԿ, ԱՆԱՊԱՏԱՅԻՆ	P56
_____	ԽԱԾԿՏԻԿ, ՄՈՆՂՈՒԱԿԱՆ	P56
_____	ԽԱԾԿՏԻԿ, ՍՈԿՈՐԱԿԱՆ	P57
_____	ԽԱՂՏՏՆԻԿ, ԴԵՂԻՆ	P40
_____	ԽԱՂՏՏՆԻԿ, ԴԵՂՆԱԳԼՈՒԽ	P40
_____	ԽԱՂՏՏՆԻԿ, ԼԵՆԻՆԱՅԻՆ	P40
_____	ԽԱՂՏՏՆԻԿ, ՍՊԻՏԱԿ	P40
_____	ԽԱՅՏԱՔԱՂ	P19
_____	ԽԱՉԿՏՈՒՑ, ԵՂԵՎՈՒ	P57

Օ Պատկերաթերթ

_____	ՕԻԾԱՌԱԿՑՑԱՐ,	
_____	ՍԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ	P24
_____	ՕԻԾԱՌԱԿՑՑԱՐ,	
_____	ՏԱՓԱՏԱՆԱՅԻՆ	P24
_____	ՕԻԾԵՆԱԿ, ԱՌԱՓՆՅԱ	P36
_____	ՕԻԾԵՆԱԿ, ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ	P36
_____	ՕԻԾԵՆԱԿ, ԺԱՅՈՒՅԻՆ	P36
_____	ՕԻԾԵՆԱԿ, ՇԻԿԱԳՈՏԻ	P61
_____	ՕԻԾԵՆԱԿ, ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ	P36

_____	ՕՒՎԱԾՈՒԾԱՐ, ԿԱՊԻՒԱԿԱՆ	P33
_____	ՕՒՎԱՍՈՐՈՐ, ՓՈՔՐ	P31
_____	ՕՎԾՎԻԿ	P53

Կ Պատկերաթերթ

_____	ԿԱՆԵՓՆՈՒԿ	P56
_____	ԿԱՉԱՂԱԿ, ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ	P59
_____	ԿԱՉԱՂԱԿ, ԿՑՑԱՐ	P24
_____	ԿԱՉԱՂԱԿ, ՍՈԿՈՐԱԿԱՆ	P59
_____	ԿԱՐԱՊ, ԹՇՇԱՆ	P16
_____	ԿԱՐԱՊ, ՃՉԱՆ	P16
_____	ԿԱՐԱՊ, ՓՈՔՐ	P61
_____	ԿԱՐՄՐԱԿԱՏԱՐ	P55
_____	ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ,	
_____	ԿԱՐՄՐԱՓՈՐԻԿ	P44
_____	ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ, ՍԵՎՈՒԿ	P44
_____	ԿԱՐՄՐԱՏՈՒՑ, ՍՈԿՈՐԱԿԱՆ	P44
_____	ԿԱՔԱԿ, ՄՈՒՆԻՐԱԳՈՒՅՆ	P21
_____	ԿԵՈՆԵՒ, ԵՐԳՈՂ	P47
_____	ԿԵՈՆԵՒ, ՄԵԿ	P46
_____	ԿԵՈՆԵՒ, ՍԵՎԱԽԱԾԻ	P47
_____	ԿԵՈՆԵՒ, ՍՊԻՏԱԿԱՆԱԾԻ	P46
_____	ԿԵՈՆԵՒ, ՍՊԻՏԱԿԱՅՈՆՔ	P47
_____	ԿԻՎԻԿ, ԲՏԻԿԱԾԵՎ	P25
_____	ԿԻՎԻԿ, ՍՈԿՈՐԱԿԱՆ	P25
_____	ԿԿՈՒ, ՍՈԿՈՐԱԿԱՆ	P34
_____	ԿԿՈՒ, ՓՈՒՓՈՒԼԱԿՈՐ	P34
_____	ԿՈՐԵԿՆՈՒԿ	P54
_____	ԿՈՎԱԿՑՑԱՐ	P27
_____	ԿՈՌԻՆԿ, ԳԵՂԱՆԻ	P3
_____	ԿՈՌԻՆԿ, ՄՈՒՆԻՐԱԳՈՒՅՆ	P3
_____	ԿՎԱԿԱՆ	P4
_____	ԿՑՑԱՐ, ԱՌԱՓՆՅԱ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ, ԹԵՐԵՔԻ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ, ՕՒՆԱԳՈՒՅՆ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ ԿԱՉԱՂԱԿ	P24
_____	ԿՑՑԱՐ, ԿԱՐՄՐԱՌՏ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ, ՊՏԱԿՈՐ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ, ՍԵՎՈՒԿ	P28
_____	ԿՑՑԱՐ, ՍՊԻՏԱԿԱԿԻՉ	P28
_____	ԿՐԵՏԱԿԵՐ	P6,13
_____	ԿՐԿԵԱԿՑՑԱՐ	P29

Յ Պատկերաթերթ

_____	ՅԱԿ, ՍՈՒԼԹԱՆԱԿԱՆ	P22
_____	ՅԱԿԱՆՈՒՄՆ,	
_____	ԳԱՆԳՐԱՓԵՏՈՒՐ	P2
_____	ՅԱԿԱՆՈՒՄՆ, ԿԱՐԱԳՈՒՅՆ	P2
_____	ՅԱՏԲԵԿԻՉ	P57
_____	ՅՆԴԿԱՅՅԱԿ, ԿԱՅՐԻ (ՈՒԼԱՐ)	P20
_____	ՅՈՐԱԼ	P34
_____	ՅՈՊՈՊ	P37

Չ Պատկերաթերթ

_____	ՉԻԱԹՈՂՆԱԿ, ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ	P41
-------	----------------------	-----

___	ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ, ԴԱՇՏԱՅԻՆ	P41
___	ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ, ԼԵՈՆԱՅԻՆ	P41
___	ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ, ԿԱՐՄՐԱՆԱԾԻ	P41
___	ԶԻԱԹՈՂՆԱԿ, ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ	P41
___	ԶԿԵԿՈՒԼ, ՄԵԾ	P2
___	ԶԿԵԿՈՒԼ, ՓՈՔՐ	P2

___	ՄՈՐԵՅԱԿ, ԱՆՊԱՏԱՅԻՆ	P49
___	ՄՈՐԵՅԱԿ, ԴԱՆՈՒԿ	P49
___	ՄՈՐԵՅԱԿ, ԿԱՆԱԶ	P49
___	ՄՐՏԻՄՆ, ՃՔՃՔԱՆ	P17
___	ՄՐՏԻՄՆ, ՄԱՐՄԱՐՅԱ	P19
___	ՄՐՏԻՄՆ, ՍՈՒԼՈՂ	P17

Գ Պատկերաբերք

___	ԳԱՆՐՈՒԿ	P25
___	ԳԱՅԵԱՅԻՆԿԱԿԻԿ, ԳԱՆԱԾ	P22
___	ԳԱՅԵԱՅԻՆԿԱԿԻԿ, ԵԿՐՈՊԱԿԱՆ	P22
___	ԳԱՅԵԱՅԻՆԿԱԿԻԿ, ՄԵԾ	P22
___	ԳԱՅ, ԱԼՊԻԱԿԱՆ	P59
___	ԳԱՅ, ԿԱՐՄՐԱԿՏՈՒՑ	P59
___	ԳԱՅ, ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P60
___	ԳԱՆՃՈՐՄ, ԽԱՅՏԱՔՐԵՏ	P51
___	ԳԱՆՃՈՐՄ, ԿԻՍԱՄՊԻՏԱԿԱԿԻԶ	P51
___	ԳԱՆՃՈՐՄ, ՍՈՆՐԱԳՈՒՅՆ	P51
___	ԳԱՆՃՈՐՄ, ՄՊԻՏԱԿԱԿԻԶ	P51
___	ԳԱՆՃՈՐՄ, ՓՈՔՐ	P51
___	ԳՆՃՂԱՃՈՒՐԱԿ, ԵԿՐՈՊԱԿԱՆ	P11,15
___	ԳՆՃՂԱՃՈՒՐԱԿ, ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ	P11
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ԴԱՇՏԱՅԻՆ	P58
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ԺԱՅՈՒՅԻՆ	P58
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ԻՍՊԱՆԱԿԱՆ	P58
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ԿԱՐՃԱՄԱՏ	P58
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ԶՅԱՆ	P57
___	ԳՆՃՂՈՒԿ, ՏՆԱՅԻՆ	P58
___	ԳՈՃԱՅԱԿ	P52
___	ԳՈՒԿԱՅԱԿ, ԳԵՏԱՅԻՆ	P48
___	ԳՈՒԿԱՅԱԿ, ՍՈՆԱԿԱՆՄԱՆ	P48
___	ԳՈՒԿԱՅԱԿ, ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P48
___	ԳՈՒՐԱԿ, ԹԱԿՇԱՈՏ	P6,13
___	ԳՈՒՐԱԿ, ՄԵԾ	P6,13
___	ԳՈՒՐԱԿ, ՏԱՓԱՏԱՆԱՅԻՆ	P6,13

Մ Պատկերաբերք

___	ՄԱԳԼՅՈՂ, ԿԱՐՄՐԱԹԵԿ	P53
___	ՄԱՅՐԵՅԱԿ, ԿՈՎԱՍՅԱՆ	P20
___	ՄԱՆԳԱՂԱԹԵԿ, ՄԵԿ	P36
___	ՄԱՆԳԱՂԱԹԵԿ, ՄՊԻՏԱԿԱՓՈՐ	P36
___	ՄԱՐԳԱՅԱԿ	P22
___	ՄԵՂԱԿԱԿԵՐ, ԿԱՆԱԶ	P37
___	ՄԵՂԱԿԱԿԵՐ, ՈՍԿԵԳՈՒՅՆ	P37
___	ՄԿՆԱՃՈՒՐԱԿ, ԴԱՇՏԱՅԻՆ	P10
___	ՄԿՆԱՃՈՒՐԱԿ, ՃԱՅԱՅԻՆ	P10
___	ՄԿՆԱՃՈՒՐԱԿ, ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ	P10
___	ՄԿՆԱՃՈՒՐԱԿ, ՏԱՓԱՏԱՆԱՅԻՆ	P10
___	ՄՈՐԱԿՑՅԱՐ	P29

Ն Պատկերաբերք

___	ՆԵՐԿԱՐԱՐ	P37
___	ՆՐՔԱԳԵՂԻԿ, ԱԼՊԻԱԿԱՆ	P43
___	ՆՐՔԱԳԵՂԻԿ, ԱՆՏԱՈՍՅԻՆ	P43
___	ՆՐՔԱԳԵՂԻԿ, ԽԱՅՏԱՔՐԵՏ	P43

Շ Պատկերաբերք

___	ՇԱՅՐԻԿ, ԱՅԳՈՒ	P49
___	ՇԱՅՐԻԿ, ԵՐԳՈՂ	P50
___	ՇԱՅՐԻԿ, ՃՈՒՐԱԿԱՆՄԱՆ	P50
___	ՇԱՅՐԻԿ, ՍՈՆՐԱԳՈՒՅՆ	P50
___	ՇԱՅՐԻԿ, ՍՈՐՈՒ	P50
___	ՇԱՅՐԻԿ, ՍԵՎԱԳԼՈՒԽ	P50
___	ՇԱՅՐԻԿ, ՄՊԻՏԱԿԱՔԵՂ	P50
___	ՇԱՄԹՐՈՒԿ, ԿԱՐՄՐԱԿԱՍԱՐ	P42
___	ՇԱՄԹՐՈՒԿ, ՍՈՆՐԱԳՈՒՅՆ	P42
___	ՇԱՄԹՐՈՒԿ, ՇԻԿԱՊՈՂ	P61
___	ՇԱՄԹՐՈՒԿ, ՍԵՎԱՃԱԿԱՏ	P42

Ո Պատկերաբերք

___	ՈՍՊԵՆՈՒԿ, ԿԱՐՄՐԱԹԵԿ	P56
___	ՈՍՊԵՆՈՒԿ, ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P56
___	ՈՏՆԱՅՈՒՊԻԿ	P24
___	ՈՐՈՐ, ԹՆԱԿԱՊՈՒՅՏ	P32
___	ՈՐՈՐ, ԾՈՎԱՅԵՆ, ԵՐԿԱՐԱՊՈՂ	P31
___	ՈՐՈՐ, ԾՈՎԱՅԵՆ, ԿԱՐՃԱՊՈՂ	P31
___	ՈՐՈՐ, ԾՈՎԱՅԵՆ, ՄԻՋԻՆ	P31
___	ՈՐՈՐ, ՅԱՅԿԱԿԱՆ	P32
___	ՈՐՈՐ, ՍԵՎԱԳԼՈՒԽ	P31
___	ՈՐՈՐ, ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ	P32
___	ՈՐՈՐ, ՓՈՔՐ	P31
___	ՈՐՈՐ, ՔՐՔՅԱՆ	P32

Չ Պատկերաբերք

___	ՉՔՉՔԱՆ, ՄԱՐԳԱԳԵՏՆԱՅԻՆ	P41
___	ՉՔՉՔԱՆ, ՍԵՎԱԳԼՈՒԽ	P41,61

Պ Պատկերաբերք

___	ՊԻՆԳՊԻՐԱ	P25
___	ՊԻՐՈՆ	P42

Ջ Պատկերաբերք

___	ՋՐԱԾԻԾԱՐ, ԳԵՏԱՅԻՆ	P33
___	ՋՐԱԾԻԾԱՐ, ՈՐՈՐԱԿՏՈՒՑ	P33
___	ՋՐԱԾԻԾԱՐ, ՄԵԿ	P33
___	ՋՐԱԾԻԾԱՐ, ՄՊԻՏԱԿԱՍՅՏ	P33
___	ՋՐԱԾԻԾԱՐ, ՄՊԻՏԱԿԱԹԵԿ	P33

Հայաստանի թռչունների դաշտային ուղեցույցի անգլերեն սարբերակի համառոտագիրը

Ստրև բերված նկարագրությունը գեներված է 1997 թվականին լույս ընծայված այս դաշտային ուղեցույցի անգլերեն սարբերակի հեռակազմում: Նրա այստեղ ներառելու նպատակն է մեկ անգամ ևս ամփոփ կերտով ցույց տալ, թե սույն աշխատանքն ինչդիպի եզակի ու էական աջակցություն է մատուցում աշխարհի համրությանը:

Սույն գիրքը Հայաստանի և ընդհանրապես Կովկասի թռչնաշխարհը ներկայացնող ամենաճգրիտ, մասշեղի և նորագույն նյութերով հարստացված հրատարակություն է: Այն ծնունդ է առել չորս տարիների դաշտային, թանգարանային, գրական անընդմեջ հետազոտությունների արդյունքում: Հայաստանում, որը Բելգիայի կամ ԱՄՆ-ի Մերիլանդ նահանգի չափի մի երկիր է, հանդիպում են թռչունների 346 հիանալի տեսակներ, մինչդեռ ողջ Եվրոպայում դրանց թվը կազմում է 550, իսկ նախկին Խորհրդային Միության տարածքում՝ 750 տեսակ: Գիրքը բովանդակում է՝ (1) 346 թռչնատեսակների դարձ և գործնական նկարագրություններ, (2) ընդհանուր թվով 61 դասկերտաթերթ՝ կատարված թռչուններ նկարող աշխարհի 12 հանրաճանաչ նկարիչների կողմից, որոնց աշխատանքներում թռչունները դասկերտված են գույների, համաչափության և համադրության անկրկնելի ճգրտությամբ, ինչդեռ նաև՝ (3) աշխարհագրական այս տարածքի համար առաջին անգամ կազմված տեղաբաշխական քարտեզներ, որոնք ճգրիտ կերտով ցույց են տալիս թռչնատեսակի գրանցման վայրը և նրա թվաքանակը: Ավելի քան 40 տարի է անցել Հայաստանի թռչունների վերաբերյալ 1954-ին կատարված վերջին մեծածավալ աշխատանքից հետո. այս ուղեցույցը ոչ միայն թարմացնում է մեր գիտելիքները, այլև այս թռչուններին դարձնում մասշեղի աշխարհի համրության համար, մի բան, որը երբեք չի եղել, և եզակի տեղեկություններ հաղորդում՝ խթանելով լրացուցիչ ուսումնասիրություններ այս տարածաշրջանում, որը հայտնի է որպես թռչունների համակենտրոնացման գոտի: Գրի գլխավոր հեղինակն է դոկտոր Մարտին Ս. Ադամյանը՝ ճանաչված թռչնաբան, Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի ավագ գիտաբան: Իր մասնագիտական կյանքի 38 տարիներ նա նվիրել է Հայաստանի թռչունների ուսումնասիրությանը՝ հրատարակելով 110 գիտական հոդված և 2 գիրք: Նրան որպես գործընկեր աջակցել է թռչնաբան դոկտոր Դանիել Բլեմ Կրստերը, ինչդեռ նաև դաշտային, թանգարանային և խմբագրական աշխատանքներում հնուտ և փորձառու աջակցների միջազգային մի խումբ՝ հիմնականում Հայաստանից, Ռուսաստանից, Միացյալ Թագավորությունից և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներից: Այս աշխատանքը նպատակ է հետադարձել զարգացնելու միջավայրի կառավարման դասախոսական գործը, նպատակն է ցուցաբերել միջավայրի առողջությանն ու Հայաստանի բնական հարստությունների դաշտային թռչնաշխարհն ուսումնասիրելու, վայելելու և գնահատելու օրինակով:

Summary of English Version of *A Field Guide to Birds Of Armenia*

The following description was printed on the back cover of the 1997 English version of this field guide. It is included here to provide another account summarizing the unique and significant contributions that this work offers the world.

This book is the most accurate, comprehensive, and technically sophisticated publication on the birds of Armenia, and Caucasasia in general. It is the climax of four years of intense field, museum, and literature research. Armenia (a country the size of Belgium or the US State of Maryland) has an extraordinary 346 species of birds whereas, for comparison, the whole of Europe has 550 species and the area encompassed by the former Soviet Union has 750 species. Contents include: (1) simple and functional text descriptions of 346 species, (2) a total of 61 plates prepared by 12 of the world's most distinguished bird artists, illustrating each species with unequalled accuracy of color, scale, and composition, and (3) for the first time in this part of the world, distribution maps accurately documenting the location of species records and assessing species abundance. Over 40 years have passed since the last major work on Armenian birds in 1954; this guide not only brings our knowledge up to date, it also makes these birds accessible to the world like never before, and presents unique information to stimulate additional study in a region revealed to be a major avian integration zone. The principal author is Dr. Martin S. Adamian, a renowned ornithologist and senior scientist in the Armenian National Academy of Sciences. For 38 years he has dedicated his professional life to the study of Armenian birds, publishing 110 scientific articles and 2 books. He was aided by an ornithological colleague, Dr. Daniel Klem, Jr., and a technically skilled international team of field, museum, and editorial contributors primarily from Armenia, Russia, United Kingdom, and the United States of America. This work was conducted to promote responsible environmental management, and to ensure environmental health and the conservation of Armenian natural resources through the appreciation, enjoyment, and study of birds.

Հայաստանի
 թռչունների 346
 սարսեսակներից
 ֆանիօսն եֆ ճանաչում:

Սույն գիրքը ցույց կսա ձեզ, թե ինչդես
 կարելի է որոշել դրանցից ռաերին:

Թերևս անդայման չէ, որ կարդաֆ ամբողջ գիրքը:
 Հեկեելով 22-րդ էջում ընդգծված առաջարկություններին՝
 դուր հնարավորություն կունենաֆ որոշելու թռչունի
 սեսակը և հասսաելու ձեր դիսարկունները:

ԵՊՀ գրնդարանի սեֆակառոթեոն

51

25 01836 51 0

Այս գրֆի անգլերեն սարբերակի հրասարակու
 միջազգային ճանաչում ու մեծ համրավ: Որ
 հայկական մռակույթը, նույնֆան հարուս ու
 Հայաստանի թռչնառիսարհի գեղեցկությունն ու բազմազանությունը, նրանց
 եզակի դերն ու նռանակությունը բնության դաիդանության գործում: